İÇİNDEKİLER

Sunuş
Kudret Emiroğlu 4
Kebîkeç Adı Üzerine Bir Araştırma
Aziz Gökçe 5

EDEBİYAT İNCELEMELERİ

Liminaliti, Ritüel ve Toplumsal Performans: Yaşar Kemal'in Karaçullu Yörükleri Destanı ve Anadolu'da Göçebe Kimliğinin 'Sorun'ları
Kemal Sılay 9
Türk Edebiyatında Yunan/Rum İmajı: Ömer Seyfettin
Herkül Millas 25
Cumhuriyet Dönemi Mizahına Ait Notlar
Kurtuluş Kayalı 39

YAYIN TARİHİ

Trabzon Basın Tarihinden: *Haber Babası*
Mehmet Uzun 49
Server İskit
Ali Birinci 57
Unutulmuş Kitap ve Dergiler Arasında / II
Mahmut H. Şakiroğlu 67
Meşrutiyet Matbuatı (1324-1326) / II
Ali Birinci 71

ARDINDAN

Rauf İnan'ı Anarken
Carter V. Findley 79

TANITIM / ELEŞTİRİ

Bir Kongre Tanıtım Yazısı Üzerine
Tayfun Atay 83

DOSYA

HALKEVLERİ

Halkevlerinin Dramı
Orhan Özacun 87
Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları
Ömer Türkoğlu 97
Türk Tarih Tezi ve Halkevleri
Suavi Aydın 107
Halkevi Dergileri ve Neşriyatı
Mahmut H. Şakiroğlu 131
Ülkü ve Dil Yazıları
Mehmet Ölmez 143
Anılarımda Diyarbakır Halkevi
Şevket Beysanoğlu 161
Merzifon Halkevi ve *Taşan* Dergisi
Ahmet Yüksel 169
Ülken'in "*Resim ve Cemiyet*" İsimli Kitabını Halkevleri Neden Basmadı?
Satı Tiryaki 189
***Bozok*: Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası**
M. Bülent Varlık 193
Kars Halkevi Dergilerinden *Kars Eli*'nde Halkbilimle İlgili Yazılar
Metin Turan 199

Seçmeler:

Bir Adım Daha 86
55 Halkevinin Kayıtlı Bulunan Azâsı 96
"Timur" Piyesi - Bir Okuyucunun Notları 191
Evimizin Bir Aylık Çalışmaları 168
Halkevlerinde Toplantılar ve Kütüphane 208
Köy Tetkiki Gezileri - Kazanlı 216
Köy Öğretmeni Köyünde Neler Yapabilir? 223
Davetiye ve İlanlar 224

ŞEHRENGİZ

Zonguldak: Farkına Varılmayan Farklı Bir Kültürel Kimlik
Ümit Özcan 209

EVRAK-I METRUKE

Bir Nutuk ve Bir Kaymakam
Ömer Türkoğlu 217

SUNUŞ

Biraz da biz ölelim dedirtecek dereceye varmasa da, yazar ve okuyucuların yoğunlaşan isteklerinin bizi sıkıştırmaya başlaması, halen tasarılarımızın tamamına yer bulamıyor olmamız, elbette gerçekte sevindirici bir aşama.

Kebikeç üstüne araştırmalar da gittikçe derinleşiyor. Bu sayımızdaki Aziz Gökçe'nin katkısı melek-böcek-tılsım konusunda ikna edici bilgiler içeriyor. Şimdi konu botanikçilerin ilgi alanına da girmeye başladı.

Kitapkurtları ile edebiyatseverler her zaman kesişmeyen cemaatler içinde yaşıyorlar. Edebiyatın, toplumsal bilimlere konu oluşunu örnekleyen Yaşar Kemal, Ömer Seyfettin ve Türk yazılı mizahı üstüne incelemeleri sanırız ilgiyle okuyacaksınız.

Bir dönemin meraklı gençleri de gözlerini kitaba, müziğe, resme Halkevlerinde açmıştı. Yakın tarihimizde Türk Ocakları, Eğitim Enstitüleri ve Halkevleri, sanat, bilim ve siyasetin içiçe geçtiği örgütlenmeler olarak benzersizdirler. Tek parti döneminin, 30-50'li yılların gençleri 60-70'li yaşlarını geride bırakırken, nüfusu halen genç ülkemizde, siyasal kültür kökenlerimizi anlamanın önemli anahtarlarından biri de Halkevleridir. Halkevleri hem iktidarın aktif üretimi, hem de üye ve katılımcılarıyla, bir kuşağın, kahve bahane, yetişme yeriydi. Bu sayımızdaki dosyamızda Halkevlerini ideoloji ve örgütlenme bağlamında incelerken, yerel dergilerde kalan mirasın zenginliğini de bibliyografyalarında yansıtıyoruz.

Halkevlerini kavramakta katkıda bulunan görsel malzeme için arşivlerini kullanımımıza açan Orhan Özacun, Ömer Türkoğlu, Muzaffer Evci ve Recep Güvelioğlu'na teşekkür ediyoruz.

Sayın Tayfun Atay, geçen sayımızda yayımladığımız "4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Üzerine İzlenim ve Düşünceler"e eleştiri getirdi. Sayın Atay'ın isteği doğrultusunda, yayın kurulu üyemiz Suavi Aydın, kaleme aldığı cevabi yazısını geri çekti.

Halkevi açılış nutkunu verdiğimiz bir kaymakamın, çok partili devirde yerel yönetimler ve basınla sürtüşmelerini, Tek Parti devri yönetici öneği olarak Evrakı Metruke köşemizde bulacaksınız.

Saygılarımızla.

Kudret Emiroğlu

Kebîkeç'in Aslı-Faslı: KEBÎKEÇ ADI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Aziz Gökçe

Yayın hayatında üçüncü sayısına ulaşan **Kebîkeç**, herşeyden önce adı ile ilgi çekti. Büyük bir çoğunluğumuz bugüne kadar pek çok değişik ve ilginç adlı dergi ile karşılaşmışızdır; ancak, adı kadar içeriğiyle de ilgi çekici olan böyle bir dergiyle tanışma fırsatına, sosyal bilimlere gönül vermiş bir grup insan sayesinde kavuştuk. Derginin basımı ve dağıtılması işi ile yakından ilgili olduğunu bildiğim, kıymetli arkadaşım ve meslektaşım Ahmet Yüksel ile ilk sayının çıkması için çalıştığı o yoğun dönemde, niçin böyle bir adı yeğledikleri üzerinde bir iki kez konuşmuştuk. Daha sonra, bu konu üzerinde bir süre düşündüm. Aklıma ilk gelen şeyi sizlere de aktarmak istiyorum. Nasıl ki, *Kebîkeç* kitapları zararlı haşerelerden koruyorsa, bu dergi de bilimi ve bilim adamlarını koruyacak, böylece *Kebîkeç* görevini bir kez daha yerine getirmiş olacaktı.

Ben, bu birkaç satırda, hepimizin ilgisini çeken bu adın eski ve yeni sözlüklerimizde nasıl tanımlandığını aktarmaya çalışacağım. Öncelikle, burada kullandığım sistem üzerine birkaç şey söylemem gerektiği kanısındayım: 1. İncelediğim sözlüklerdeki tanımlar üzerinde bilimsel metin yayımlarında kullandığımız transkripsiyon işaretlerini kullanmadım. Zaten aktüel konuları işleyen yazılarda bu işaretlerin kullanılması, okuyucuyu anlayamadığı işaretlerle yormaktan başka bir şey değildir. 2. Tamlamaları ve yabancı kelimeleri oldukları gibi aktarırken herkesin anlayabilmesi amacı ile anlamlarını – gerekli olduğunu düşündüğüm yerlerde– ayraç içinde verdim.

Kebîkeç adı hakkında yaptığım küçük çaplı araştırma sonunda bazı sözlüklerimizde bu ad ve kökeni ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadım; ancak, bazı sözlüklerimizdeyse, sadece tanıma yer verilmekle kalmayıp ayrıntılara da girildiğini gördüm. Bu sözlüklerin hemen hemen tümünün birleştikleri nokta, bu adın bir bitkiye ait olduğuydu. Bir kısmında ise, Süryanîcede bir meleğin adı olduğu belirtilmişti.

Kebîkeç hakkında, Ahmed Vefik Paşa'nın meşhur sözlüğü *Lehçe-i Osmânî*'de çok kısa bir tanımla karşılaşıyoruz: "Zehirli mi'de-nüvis. (maydanoz)"[1]

Ali Seydî'nin *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*'sinde verilen açıklama şöyledir: "Eski Keldânîlerce haşerâta müvekkel (sorumlu, vekil olarak atanmış) zannolunan bir meleğin ismi olup mütekaddimîn yazma kitapları güve tecâvüzünden mahfûz kılmak (korumak) için o kitapların evveline veya nihâyetine yazılır idi."[2]

İbrahim Cudî tarafından hazırlanmış olan *Lûgat-i Cûdî* adlı sözlükte ise şu bilgilere rastlıyoruz: "1. Kerefs (kereviz) nev'inden bir nebât. 2. Süryanî'de haşerâta müvekkel bir melek ismi. Güve dokunmasın diye eskiden bu ismi kitapların zahrına (sırtına, gerisine) yazarlardı."[3]

Veled Çelebi İzbudak'ın Türk Dil Kurumu Kitaplığında yazma bir nüshası bulunan oldukça hacimli sözlüğünde de *Kebîkeç* için şu bilgilere yer verilmiştir: "Zehirli mi'de-nüvis (maydanoz), kurbağa otu, kâğıt arasına konursa güve yemez. Ba'dehu (sonradan) nehbatın bu ismi unutulmuş, yalnız adı yazılmakla iktifâ edilmiş (yetinilmiş)."[4]

Mütercim Âsım'ın *Kitâb-ı Tıbyân-ı Nâfi' Terceme-i Burhân-ı Kâtı'* adlı sözlüğünde oldukça uzun bir tanımla karşılaşıyoruz: "Kerefs-i berrî (yer kerevizi) nev'inden bir nebât adıdır. Arabîde keffü's-sebi' (aslan pençesi) ve şecerü'd-dafâdı' (kurbağa otu) ve Şîrâz'da kes-i vîrân ve İsfahân'da [illegible] (?) ve Türkî'de mastava çiçeği ve yırtıcılar ayası ve düğün çiçeği ve kurbağa otu ve düğün otu derler ve aynü's-safâ bu nev'dendir. Nebât-ı mezbûrî (sözü geçen bitki) sümûm-ı kıtâledendir (öldürücü zehirdendir) derler. Sirke ile tılâdâ'ü's-sa'leb illetine (saçkıran hastalığına) nâfi'dir ve bir kavlde Kebîkeç Süryânî lûgatinde bir melek ismidir. Haşerât üzere müvekeldir. Zâhiren kitaplara güve dokunmasın diye Kebîkeç yazdıkları buna mebnîdir (dayanır)."[5]

Ziya Şükûn'un *Gencine-i Güftar*'ında da aşağı yukarı aynı tanıma rastlıyoruz: "Yırtıcılar ayası, düğün çiçeği, kurbağa otu denilen bir bitki (Ar.) كف ا لسبع، شجر ا لضفادع . Bir söylentiye göre Süryanice haşerat üzerine memur bir melek adıdır. Bu kelimeyi güve dokunmaması için kitapların üstüne yazmalarının sebebi bu olsa gerek."[6]

Yakın tarihte hazırlanmış sözlüklerimizden Mehmet Zeki Pakalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde de *Kebîkeç*'e rastlıyoruz. Burada, *Burhan-ı Kâtı' Tercümesi*'nden alınmış bir tanıma yer verilmiş ve bu sözün bir tılsım olduğu, kitaplara güve dokunmaması için yazıldığı belirtilmiştir.[7]

Dolaylı olarak da olsa, son zamanlarda *Kebîkeç*'ten bahsedildiğini gördüğümüz yazılardan biri de Orhan Şaik Gökyay'a aittir. Türkoloji'ye büyük hizmetlerde bulunmuş olan merhum hocamız Orhan Şaik Gökyay, "Kebîkeç Duası" başlığını taşıyan bir makalesinde –bu makale doğrudan *Kebîkeç* adının kökenini veya anlamını açıklamak için yazılmış olmasa da– şu bilgileri vermiştir: "Bilindiği gibi

---

1 Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, İstanbul, 1306.

2 Ali Seydî, *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*, İstanbul, 1330.

3 İbrahim Cûdî, *Lûgat-i Cûdî*, İstanbul, 1332.

4 İzbudak, Veled Çelebi, *Türkçeden Türkçeye Lûgat*, istinsah tarihi: 1924, TDK Yazma B: 26.

5 Mütercim Âsım, *Kitâb-ı Tıbyân-ı Nâfi' Terceme-i Burhân-ı Kâtı'*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1268.

6 Şükûn, Ziya, *Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya*, MEB Basımevi, İstanbul, 1984.

7 Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* MEB Basımevi, İstanbul, 1993.

Kebîkeç, hamam böceklerinin başıdır. Hindistan'da ve bizde çok kez, bir kitabın birinci sayfasına yazılır. Bu yoldan da, birtakım börtü-böceğin, başlarının adına saygı göstererek kitaplara ilişmeyeceklerine, onları delik-deşik edip okunmaz hale getirmeyeceklerine inanılır."[8]

Kebîkeç hakkında bilgi edinebileceğimiz kaynaklar, elbette bunlarla sınırlı değildir. Bu konu hakkında benim başvurduğum kaynaklar, daha çok hepimizin eli altında bulunan ve Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu Kitaplıkları ile Millî Kütüphane'de inceleme fırsatını bulduğum sözlüklerdi. Gönül, bu adın niçin bir meleğe verildiğini ortaya koyabilmek için Süryanîce kaynaklardan da faydalanmayı isterdi; ancak, elde olmayan sebeplerden ötürü bu mümkün olmadı. Sanırım, bu konu hakkında benden sonra da pek çok yazı yazılacak ve bu ilginç isim pek çok araştırmacıya ilham kaynağı olacaktır.

---

8 Gökyay, Orhan Şaik, "Kebîkeç Duası (Kitab-ı Bahriyye)", *TD* XXXI/280, 1975, s. 9-16.

6.

SAYI ÇIKIYOR...!

SEMİNERLER DERGİSİ

(A.Ü. D.T.C.F. Öğrencilerinin Bilimsel Çalışmalara Katkısıdır.)

*Düşünceleriyle **ÖZGÜR** Ürettikleriyle **GENÇ** Çalışmalarıyla **ETKİN***

Kütüphane ve Kütüphane-Kullanıcı Etkileşimi, Kullanıcı Eğitimi / **Gülay Batır**

Osmanlı İmparatorluğu'nda Divân-i Hümâyûn / **Cengiz Söylemez**

Mevlâna'nın Hayatı ve Şiirlerinde Geçen Türkçe Kelimeler / **Remziye Çörtebaşı**

1730-1768 Yılları Arasında Avrupa Tarihi / **Dritan Egro**

Etnoloji Üzerine / **Fidan Pilaz**

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı / **Emrullah Ulaş**

İsmail Hakkı Uzunçarşılı / **Hülya Taş**

Neşeli Bir Tarihçi: Ahmet Refik Altınay / **Hami Sıcakkan**

Prof. Dr. Kenan Akyüz (1911-1996) / **Gülşen Çulhaoğlu**

Çukurkeşlik Köyü Üzerindeki (Mersin) İki Yapı / **Ergün Laflı**

Beyşehir-Seydişehir Gezisi Etüd Raporu / **Varol Hazinedaroğlu**

Kebîkeç Dergisi ve Kebîkeç Dergisi'nin Şimdiye Değin Çıkan Sayıları Üzerine Bir Kaynakça Denemesi / **Derya Özen**

Yayın Hayatındaki Yeni Tılsım: Kebîkeç (Ahmet Yüksel ve Ömer Türkoğlu ile Yapılan Söyleşi) / **Derya Özen & Fatma Kırlar**

İsteme adresi:
Sanat Kitabevi Karanfil Sok. Birlik İş Merkezi 5/2 06650 Kızılay /Ankara
Tel - Fax: (312) 418 62 03

EDEBİYAT İNCELEMELERİ

LİMİNALİTİ, RİTÜEL VE TOPLUMSAL PERFORMANS: YAŞAR KEMAL'İN KARAÇULLU YÖRÜKLERİ DESTANI VE ANADOLU'DA GÖÇEBE KİMLİĞİNİN 'SORUN'LARI *

Kemal Sılay

"Harran ovasında binlerce kişi ceylanlara karışıp semah döndük. Ulu şahinler gibi. Şölenler tuttuk, kutsal cennetler büyüttük... Ulu denizlerden ulu denizlere dalgalarca çalkandık... Binlerce kişi, binlerce ceylanla birlikte semah tuttuk üç gün üç gece, kırk gün kırk gece..."

Binboğalar Efsanesi

Victor Turner'ın antropolojiye ve kültürel eleştirinin oluşumuna kuramsal katkıları, liminaliti, liminoid, toplumsal performans, karşı-yapı, komunitas, vb gibi Turnercı temel kavramların hem sözlü hem yazılı edebiyat eleştirisinde kullanılır oldukça edebiyat eleştirisinde etkisini göstermeye başlamıştır. Örneğin yakınlarda yayımlanan *Victor Turner and the Construction of Cultural Pluralism: Between Literature and Anthropology,*[1] Turner'ın toplumsal temelli antropoloji kuramlarının edebiyat eleştirisinde kullanılabilirliğini ortaya koymaktadır.

Bu makalede yukarıda sözü geçen Turnercı kavramların, Yaşar Kemal'in *Bin Boğalar Efsanesi* [2] romanının, ritüel atmosfer ve simgesel büyü içeren romanın, okunuşunda kullanılırlığını göstermek istiyorum. Bu romanda iki çelişen grubun, Karaçullu göçebeleri ve Çukurova'nın yerleşik (şehirli) insanları arasındaki mücadeleyi, Viktor Turner'ın liminal ve liminoid yapılar adını verdiği gruplar arasındaki farklılaşmayı görüyoruz.

* Bu makalenin İngilizcesi, ilk kez, editörlüğünü Washington Üniversitesi'nde Yakın Doğu Dil ve Eebiyatları profesörü olan Kemal Sılay'ın yaptığı *An Anthology of Turkish Literature*'da yayınlanmıştır.

1 Örnek olarak bkn. C. Clifford Flanigan, "Liminality, Carnival and Social Structure: The Case of Late Medieval Biblical Drama", s. 42-63; Robert Daly, "Liminality and Fiction in Cooper, Hawthorne, Cather and Fitzgerald", s. 70-85; *Victor Turner and the Construction of Cultural Pluralism: Between Literature and Anthropology* içinde, Kathleen M. Ashley, ed. (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1990).

2 Yaşar Kemal, *Binboğalar Efsanesi*, Adam Yayınları, 1996. İlk baskısı 1971'de yayımlanmıştır.

I

Turner'a göre "performans antropolojisi, deneyim antropolojisinin temel bölümlerinden biridir". Her türlü kültürel performans, ritüel, tören, tiyatro, şiir veya benzerleri olsun, yaşamın kendisinde açıklamasını bulur. [3] Turner, üstünde çalıştığı insanlarla içiçe yaşamıştır ve kuramları onlarla kurduğu doğrudan ilişki üstüne temellenir.

"Çalışma sahasında ben ve ailem "fildişi kule"de yaşamadık: Afrika köylerinde (Ndembu, Lamba, Kosa, Gisu) çoğu zaman ottan kulübelerde olmak üzere yaklaşık üç yıl geçirdik. Yaşamın başka zamanlarda oldukça sakin olan yönlerinde bir tür "drama" daima ortaya çıkıyor hatta patlak veriyordu. İçimdeki bilimadamına göre bu tür toplumsal dramalar, aktörlerle onların çağcıl bağları, çıkar ve dostluk çelişkileri, kişisel ilişki ağları ve gayriresmi ilişkileri arasındaki "sınıflandırma" ilişkilerini (akrabalık bağları, yapısal konumlar, toplumsal sınıf, siyasal statü vb) ortaya koyuyordu. İçimdeki sanatcıya göre, dramalar bireysel karakteri, kişisel tarzı, retorik yeteneğini, ahlaki ve estetik farklılıkları ve yeğlenen ve yapılan seçimleri ortaya koymaktaydı. En önemlisi bana insan iletişiminde simgenin gücünü anlamakta yardımcı olmasıydı." [4]

Simgelere verdiği özel önem Turner'ın özellikle ritüel tanımında ifadesini bulur. Turner, Margaret Mead ve başka önde gelen antropologlar gibi, ritüelin en küçük öğesi olarak simgeyi gösterir. [5] Ritüel performanslarını, toplumsal grupların içsel değişimlere uyarlandığı ve dışlarındaki toplumsal ve kültürel çevreyi benimsedikleri toplumsal süreçteki aşamalar olarak görür. Bu anlayışla, ritüel simge, toplumsal eylemde ana öğe ve olumlu güç olur. [6]

Turner beğeni kazanmış *The Forest of Symbols: Aspecs of Ndembu Ritual* adlı yapıtında ritüeli "mistik varlık ve güçlere inanmayı içeren teknolojik rutine teslim edilmemiş olaylara ilişkin önceden tanımlanmış resmi davranışlar" olarak tanımlar. [7] Afrikalı Ndembu halkı üstüne çalışmaları onun, ritlerin katılımcıları toplumsal statülerinde değişiklik yapmaya zorladığı ve toplumsal yapıdaki kurumlaşmış konumlarını komunitas koşulunda değiştirdiklerini kavramasını sağlamıştır. Bu süreç içinde bağlar "farklılaşmamış, eşitlikci ve doğrudan olmalarıyla karşı-yapısal" olmaya başlarlar". [8] Turner karşı-yapı terimini, aşiret ve tarımcı toplumlara ilişkin olarak liminaliti ve komunitas kavramlarının tanımında temel olarak kullanır. Aşiret toplumlarında komunitas ile liminaliti arasındaki ilişkinin, komunitas ile normatif yapı arasındaki lişkiden çok daha güçlü olduğunu görür. [9] Hardin,

---

[3] Victor Turner, *From Ritual to Theatre: The Human Seriousness of Play*, New York: PAJ Publications, 1982, s.13.

[4] Turner, *From Ritual to Theatre*, s. 9.

[5] Bkn. Richard F. Hardin, "'Ritual in Recent Criticism: The Elusive Sense of Community", *PMLA* (Publications of the Modern Language Association of America) 98/5 (1983), s. 848.

[6] Turner, *From Ritual to Theatre*, s. 22.

[7] Victor Turner, *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*, Ithaca and London: Cornell Univesity Press, 1967, s.19.

[8] Victor Turner, Dramas, Fields and Metaphors: Symbolic Action in Human Society , Ithaca: Cornell University Press, 1974, s. 46-47 [Hardin, *'Ritual' in Recent Criticism*'de alıntı, s. 851].

[9] Turner, *From Ritual to Theatre*, s. 44-45.

Turner'ın komunitas terimi ile anlatmak istediğini çok güzel özetler: "yapı, rütbe ve toplumsal ve ekonomik statü insanları ayıran özelliklerdir; 'komunitas' insanları bu bağların ötesinde birleştirir."[10] Öyle anlaşılıyor ki Turner yorum ve yargılarında karşı-yapıya yapıya göre öncelik vermekte ve ona daha fazla değer yüklemektedir.

Liminaliti terimi eşiklilik demektir. Turner'a göre liminaliti terimi toplumsal yaşamın sınıflandırmaları dışında olma konumuna gönderme yapmaktadır. Bu terimin anlaşılması ve kullanılması, onun liminoid nitelemesi ile karşılaştırıldığında daha da açıklık kazanır. Turner'a göre liminal görüngü "Durkheim'ın 'mekanik dayanışma' adını verdiği niteliğe sahip aşiretlerde ve tarıma yeni geçmiş toplumlarda egemen olma eğiliminde"dir. Liminoid görüngü ise, öte yandan, 'organik dayanışma' gösteren toplumlarda ortaya çıkar. Liminoid görüngü "önce Batı Avrupa'da kapitalist toplumların doğduğu yerde, sanayileşme ve mekanizasyonun başlamasıyla, emeğin mala dönüşümüyle ve gerçek toplumsal sınıfların belirmesiyle, açıkca ortaya çıkmaya başlar." Bunlar günümüzün, ABD, Almanya, Fransa, İngiltere gibi ekonomik ve siyasal iktidarlarını ve böyle örgütlenmiş kapitalist sistemleri fazlasıyla belirginleşmiş öteki ülkeleri yönlendirmeye devam ediyorlar. Turner'a göre liminal görüngü ortaklaşacıdır ve takvime ve karşı yapısal ritimlere ilişkindir. "Onlar... toplumsal-kültürel 'zorunluluk'la dayatılmaktadır fakat *in nuce* 'özgürlük' ve yeni fikirlerin, simgelerin, modellerin, inançların oluşması için potansiyel içerirler." Liminoid görüngülerin ortaklaşacı nitelikler göstermesi olasılığı vardır

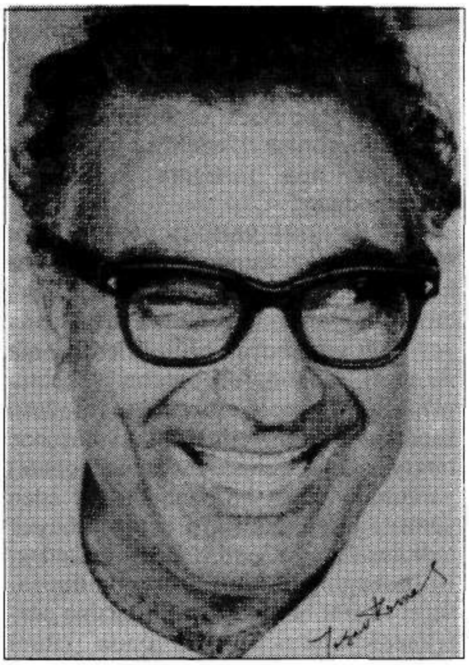

fakat bunlar ortaklaşacı veya kitleye yayılmış etkiler taşıdıklarında bile daha çok bireysel ürünlerdir. Liminal görüngüler "bütün öteki yönleriyle bütünlüklü bir oluşum göstererek toplumsal sürecin merkezinde topluca yer alırlar." Liminoid görüngü, tersine, "merkezdeki ekonomik ve siyasal sürecin dışında, marjinalde, merkezde yer alan ve işleyen kurumların arayüzeylerinde ve doku çatlaklarında gelişir - nitelik olarak çoklu, parçalı ve deneyseldir." Liminoid görüngü daha özellikli, oynak olma eğilimindedir ve özel bireyler ve özel guruplar arasında ürer... genel olumlanma için birbiriyle rekabet ederler."[11]

Turner, liminal ve liminoid yapılar üstüne kuramlarını ileri sürerken, zaman zaman bir çok "edebi" ve "sanatsal" eylemlere ve bunların oynak statülerini

[10] Hardin, *'Ritual' in Recent Criticism*, s. 851

[11] Turner, *From Ritual to Theatre*, s. 53-55.

tanımlama çabasında ortaya çıkan sorunlara doğrudan gönderme yapar. Örnek olarak "edebiyat" ve "sanat"ın anonim ve bireysel yaratılışı ile ilgili aşağıdaki görüşleri, edebiyat alanındaki bir çok ana tartışma konusuyla çakışmaktadır:

"Bireysel yaratıcı veya sanatcı olsaydı, bunlar anonimlik ve komunitas hakkındaki genel 'liminal' dayatma ile, çıraklara ve onların çırak ustalarına yapıldığı gibi, boyun eğdirilirlerdi. Ama bireysel sanatın, edebiyatın ve hatta bilimin liminoid tarzında (modern sanattan çok aşiretin liminal düşünce tarzıyla daha gerçek bir uyum içinde) yaratmayı seçen ve buna cesaret eden yaratıcı birey, tekil kişi üstünde büyük toplumsal baskı vardır. Birey üstündeki bu baskının yokluğunda, aşiretin liminaliti'si aşiret normatifliğinin tersine çevrilmesi olarak değil, onun ritüel durumlara aktarılması olarak görülebilir." [12]

Klasik Marksistlerden bir çok temel açıdan farklılaşmış ve yaşamının son döneminde kendisini Marksizmden ayırmışsa da, Turner'in çözümlemelerinde açık bir sınıf bilinci egemen düşünce kipi olarak daima görülmektedir.

II

Yaşar Kemal Türkiye'nin en ünlü ve en çok okunan yazarlarından biridir. 1922'de Türkiye'nin güneyinde küçük bir köyde doğmuştur. Üniversite veya lise diploması yoktur. Kurumlaşmış "öğretim" sanayisinden aldığı tek eğitim temel ilkokul eğitimidir. Orta okula başlamışsa da, üçüncü sınıftan yukarı çıkmamıştır.[13] Ama bugün Nobel edebiyat ödülünün adaylarındandır. Yukarıda Victor Turner'in "Çalışma sahasında ben ve ailem "fildişi kule"de yaşamadık" (eğitimli bir kişi olmasına karşın) deyişini alıntılamıştım. Aynı biçimde, Yaşar Kemal de, "fildişi kule"de yaşamamıştır ve yazıları en güçlü esinini ve gücünü doğrudan Çukurova insanlarından ve onların toplumsal mücadelelerinden alır. Aşağıdaki Memed Çakır'ın, onun yöresinden yalnızca ilkokul eğitimi almış ve topraksız köylünün sözleri, Yaşar Kemal'in toprakla ve onun insanlarıyla olan güçlü bağlarını çok iyi resmetmektedir: "Yaşar Kemal yöremizin büyük devrimci yazarıdır. Kitaplarından yalnızca *İnce Memed*'i okuyabildim. Bu roman Toros dağ köylülerinin ağalara karşı mücadelelerini anlatır. Ağaların halka yaptığı zulmü, ağaların fakir köylünün toprağını nasıl kendi çıkarlarına kullandığını, köylüleri nasıl sömürdüğünü, köylülerden nasıl geçindiğini çok güzel anlatır. İnce Memed'in kendisi de bu yöredendir. Bizden biridir. [Yaşar Kemal] yaşadıklarını anlatıyor, Aktozlu, Anavarza, Hacılar, Ayşeocağı'nda olanları; bunlar hep bu yörenin köyleri. [Yazdıkları] doğru; bunlar hep oldu. Çocukluğumdan beri köylülerle ağalar arasındaki mücadeleleri dinlerim... Böyle bir durumda İnce Memed gibi cesur kişilerin çıkmasını beklersiniz. Bana göre, İnce Memed fakir yarıcılar, bizim gibi köylüler tarafından, ağaların zalimliğine karşı yaratılmış bir kahramandır." [14]

---

12 Turner, *From Ritual to Theatre*, s. 43.

13 Bibliyografyası için örnek olarak bkn. Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul, Varlık Y., 1991, s. 324-325; Ahmet Ö. Evin, "Introduction", *Edebiyât*: A Journal of Middle Eastern Literatures ("Special Issue on Yaşar Kemal") V/1-2 (1980), s. 7-15.

14 Osman Şahin, "Yaşar Kemal is Çukurova: Interviews with the Villagers of Sarıbahçe", *Edebiyât*: A Journal of Middle Eastern Literatures ("Special Issue on Yaşar Kemal") V/1-2 (1980), s. 50-51.

. Yaşar Kemal'in söylemindeki ana dinamik daima Memed Çakır gibi Çukurova insanlarının toplumsal-ekonomik sorunlarının çevresine yerleşmiştir. Yaşar Kemal dertli insanların sorunlarını alıp onları romanlarının düğümlerine dönüştürmekle kalmaz, bu insanların dillerinin zenginliği ve yerelliğinden de fazlasıyla yararlanır. İlhan Başgöz'ün ifadesiyle "[D]ili şaşırtacak derecede zengindir; çağcıl ve karmaşık bir kavramı ifade etmek için yerel bir sözcük bulabilir. Yaşar'ın kullandığı halk dili ve deyimlerini açıklayan sözlüğün yayımlanması (Ali Püsküllüoğlu, *Yaşar Kemal Sözlüğü*, 1974) sevgi veya saygı nedeniyle değil, eserlerinin tam anlamıyla anlaşılması için bir zorunluluktu."[15]

III

Binboğalar Efsanesi'nin arka kapağında Yaşar Kemal "Bu belki de en gerçekçi romanımdır" der. Roman,[16] çoğu eserinde olduğu gibi gerçek bir öyküye dayanır. Romanda Anadolu'nun son göçebe gruplarından Karaçullu yörüklerinin öyküsü anlatılır; Karaçullular yaylak ve Toros sıradağlarındaki Binboğalar'da kışlak yeri bulma mücadelesi vermektedirler. Romanın altyapısını büyük oranda tarihsel olaylar oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Anadolu'da göçebelerin yerleşim süreci ile ilgilenen tarihciler için fazlasıyla yararlı olabilecek değerli sözlü tarih malzemesi içermektedir.

Mayısın beşini altısına bağlayan gece göçebe aşiretin üyeleri, kuşaklar boyu yaptıkları gibi Ayin-i cem yaparlar. Bu gece dinsel-mitolojik kişilikler olan Hızır ile İlyas'a adanmıştır. Efsaneye göre her yıl bu gece ikisi yeryüzünde buluşurlar ve buluştuklarında yeryüzündeki herşey ölür. Ama bir iki dakika sonra her şey yeniden yaşama döner ve eskisinden de neşeli olur. Aynı anda gökten iki yıldız düşer. Bütün dünyada olağanüstü ışıklar yaratarak birleşirler. Bu anı gören biri olursa, istediği her ne olursa kabul edilecektir. Aşiret için aradıkları yeri edinmenin en büyük umudu Hızır ile İlyas'dadır.

Yaşar Kemal eserlerinde benzer mitolojik öğeler kullanmaya her zaman özel önem göstermiştir. Bu da herhalde onun en romantik gelen ama öte yandan gerçekçi öykülerinden biridir. Röportajlarından birinde yazar "Gençliğimde kıtlık

15 İlhan Başgöz, "Yaşar Kemal and the Turkish Folk Literature", *Edebiyât*: A Journal of Middle Eastern Literatures ("Special Issue on Yaşar Kemal") V/1-2 (1980), s. 46. Yüzyılımızda bazı yazarların yerel söylemlerin "edebiyat" için "düşman" veya uygunsuz olduğunu düşünmeleri oldukça ironiktir. Ünlü Türk şairi Cemal Süreya, örnek olarak, "Halk deyimlerinin havası şiirin kanat çırpmasına imkân vermeyecek kadar dar bir hava" olduğuna inanır. Ve "folklorun şiir için kaçınılması gereken bir tehlike" olduğu sonuca varır (Bkn. Cemal Süreya, "Folklor Şiire Düşman", *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1984*, İstanbul, Kardeşler Basımevi, 1984, s.164). Aynı biçimde Türkiye'de "postmodern" denilen bazı yazarlar da "yerel" dil ve "yerel" edebiyat değerlerinin reddedilmeye çalışıldığı "yeni" bir söylem oluşturmaya çalışıyorlar. Nobel edebiyat ödülünü almış olan Necip Mahfuz da aynı görüşü paylaşır: "Yerellik insanların malul olduğu hastalıklardan biridir" (Pierre Cachia, An Overview of Modern Arabic Literature'da, *Islamic Surveys*: 17 (Edinburg: Edinburg University Press, 1990), s. 71).

16 İçindeki tarihsel öğelere karşın *Binboğalar Efsanesi* tarihi roman değildir. Yaşar Kemal'in öteki eserleri gibi bu roman da gelenekselleşmiş tür tanımlarının dışına çıkar çünkü O efsanesine bir çok epik öğe de katmıştır. Altan Gökalp'ın gözlemlediği gibi Yaşar Kemal epik öğeler kullanır ama bunları geleneksel "epik" diyebileceğimiz noktaya vardırmaz. Fakat "epik örüntü mitsel yapılara önde gelen bir konum kazandırmış ve yazara, mitik olanla epik olanın ayrılmaz biçimde içiçe geçtiği bir öyküde gerçekle hayali olanı birleştirme olanağı vermiştir" (Bkn. Altan Gökalp, "Yaşar Kemal: From the Imeginary World of a People to an Epic of Reality", *Edebiyât*: A Journal of Middle Eastern Literatures, "Special Issue on Yaşar Kemal", V/1-2 (1980), s. 152-53.

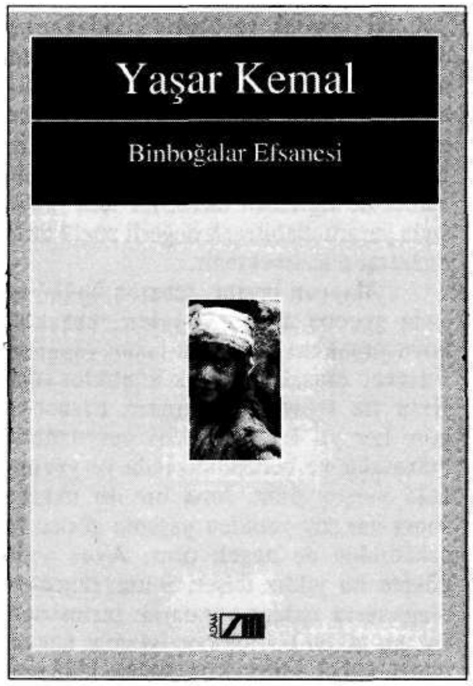

zamanlarında insanların nasıl başvurabilecekleri azizleri gerçek anlamıyla yarattıklarına tanık oldum... İnsanlar bunalım dönemlerinde daima sığınacak mitler yaratmışlardır ve yaratmaya da devam edeceklerdir" demiştir. [17] Bu roman aşiretin mitiko-dinsel inançları ve simgeleriyle örülmüştür ve Hızır ile İlyas öykünün nerdeyse tam anlamıyla kahramanlarıdırlar çünkü oynadıkları veya oynayabilecekleri rol, aşiretin kaderini belirleyecektir.

Karaçullu aşiretinin her üyesi Hızır ile İlyas'ın buluşmalarını ve o anda olacak değişimleri görmeyi ummaktadır. İki yıldızın buluşma ve yeryüzüne düşüşlerine tanıklık etmek için bütün gece uyumamaları gerektiğine inanmaktadırlar. Haydar, aşiretin demirci ustası, güçlü bir sesle aşirete emreder: "Bu gece kimse uyumasın. Hiçkimse. Bu gece tek kişi uyursa büyü bozulur, büyü..." (sayfa 13). Burada inanç zorunlu bir ritüel öğe oluşturur. Haydar'ın kimliğinde yaşlılara duyulan saygıyı ve aşiret üstündeki yetkelerini görüyoruz. Demirci ustasının kesin emri herhalde aşiret liminalitilerinin ilk belirtisidir. [18] Ve bu liminial konumda komunitasın en karakteristik öğlerinden biri vurgulanır ve roman boyunca da vurgulanmaya devam edilecektir. Demirci ustasına göre Karaçullular iyi insan olmak zorundadırlar çünkü yıldızlar yalnızca iyi insanlar tarafından görülebilirler. Bütün aşiret, büyük bir birlik halinde, olay için hazırlanır, liminal birliğini güçlendirir. Bu hazırlıkta ritüelin iki ayrılmaz aracı daha ortaya çıkar: müzik ve dans. Bu iki ritüel öğe, olay sırasındaki ritüel simgeler olarak ortaya çıkar ve bütün aşiretin iyiliği için dinsel veya mistik işlevler görürler.

Bu iki ritüel eylemin romandaki işlevi daha yakından çözümlenmelerini gerektiriyor. Burada, bu eylemler, aşiret tarafından "sanatkârane" eylemler olarak görülmemektedir. Öteki zorunlu eylemlerden farkları yoktur; müzik ve dans boş zaman eğlencesi değildir, tamamiyle işlevseldirler. Aşiret tarafından topluca yerine getirilirler ve birlik amacına hizmet ederler. Liminoid ve liminal toplumların "sanatkârane" yaratışları veya eylemleri arasındaki temel farklılık açıktır. Başlangıçta sözünü ettiğim gibi, Turner "karmaşık toplumların boş zaman tarzları" adını verdiği ile aşiret

[17] "Interview with Yaşar Kemal", *Edebiyât*: A Journal of Middle Eastern Literatures ("Special Issue on Yaşar Kemal") V/1-2 (1980), s. 19.

[18] Kelly ve Kaplan "[r]itüel, her türlü yetke biçimi için bir araç olarak, uygulamada canalıcı bir rol oynar" görüşünü savunmuşlardır, bkn. John D. Kelly and Martha Kaplan, "History, Structure and Ritual", *Annual Review of Anthropolgy* 19 (1990), s. 141

komunitasını birbirinden ayırır. "Liminal aşamada ve aşiret ve tarım kültürü durumunda iş ve oyunu birbirinden ayırmak olanaksızdır... Ritüel hem içten hem oyun doludur." [19] Turner'a göre iş ve boş zaman arasındaki açık bölünme modern sanayi toplumlarında ortaya çıkmıştır ve bu ayrım "ritüel oyunlardan edebiyata kadar bütün simgesel tarzları etkilemiştir." [20] Liminoid toplumlarda sanat boş zaman alanının parçasıdır; zorunluluğa hizmet eden eylemlerden ayrıştırılmıştır. Liminial toplumlarda ise sanat iş ve zorunlulukla bağını koparmamıştır. Dünya kültürlerinden Turner'ın görüşünü destekleyecek sonsuz sayıda örnek verilebilir. Örnek olarak, çadırlar, kilimler, halılar, sepetler, çoraplar, eldivenler, torbalar, tabaklar ve Anadolu insanının elinden çıkma birçok başka somut nesne sayılabilir. Bunlar onları üretenlerce pek "sanat" sayılmazlar. Anadolu insanı onları "sanatcı" olmak için üretmemektedir; üretilme nedenleri zorunluluk ve işlevleridir. Bu ürünler "profesyonel" sanatcılar tarafından görüldüğünde veya pazarlanmak için liminoid toplumlara getirildiğinde "sanat" olurlar. Ancak işadamlarının gösterişli galerilerinde veya "kültürlü" insanların müzelerinde "sanat" ve "pahalı" olurlar. Benzer biçimde, Anadolu'da aşk türküleri ve ağıtlar "şiir" veya "edebiyat" adını almadan üretilir. Bunu yaparlar çünkü neşe, acı, toplumsal felaket, zafer ve günlük yaşamlarının öteki gerçek olaylarını bu tür üretim ve eylemleriyle ifade ederler.

Ritüel gecede demirci Haydar'ın emrettiği gibi kimse uyumaz. Bazıları o anı "görür" (veya gördüğüne inanır). Fakat Karaçullu aşiretinin yaylak ve kışlak isteği gerçekleşmez çünkü onlar özellikle de Küçük Kerem andı bozar ve kişisel dileklerde bulunurlar. Aşirete ve kadim aşiret ruhuna gösterilen bu sadakatsizlik sonucu yerleşik toprak sahiplerinin fakir tebası olmaya mahkum olurlar. Kerem iki yıldızın buluşmasını gördüğünde bütün aşiretin dileği ile kendi isteği, bir atmaca sahibi olma isteği arasında bocalar. Ama kişisel isteğine yenilir ve atmaca ister. Sonra da bütün benliğini rahatsız edici bir suçluluk kaplar. Ne zaman aşiretinin kadersiz insanlarını düşünse korkunç bir acı çeker:

"Keşki, diyordu içinden, keşki o şahini isteyeceğime Çukurda kışlak isteseydim. Şahini veren kışlağı vermez miydi?... Şahin batsın. şimdi ne yapacağız? Ayağımızı basacak bir karış toprak yok. Bu Çukurovalı da hepimizi öldürecek. Her şeyimizi elimizden alacaklar, sonra da bizi öldürecekler." (sayfa 85).

Küçük Kerem'in pişmanlığı roman boyunca sürer. Aşiretin durumunun kötüye gittiğini gördükçe kendisini hain olarak görür. Çukurova'nın ağalar tarafından feodal sömürüsü onları daha da büyük umutsuzluğa iter. Günden güne yaylak ve kışlak olarak küçük bir arazi parçası bulmak daha da zorlaşır. Her göç edişlerinde Çukurova'nın ağalarına daha fazla para veya koyun ödemek zorunda kalırlar. Bütün umutlarını mitolojik kurtarıcılara bağladıktan ve umutları kırıldıktan sonra kurtuluş için iki seçenekleri kalmıştır: birincisi Ceren, ikincisi demirci Haydar'dır.

Ceren romanda fiziki insan güzelliğinin örneği, erdem ve dürüstlüğünün de aynasıdır. Gazel anlamındaki adı bile saflık ve güzelliğinin imgesidir. Ona tutulanlardan biri de ağanın oğlu Oktay Bey'dir. Ceren'le evlenmenin

[19] Turner, *From Ritual to Theatre*, s. 34-35.

[20] Turner, *From Ritual to Theatre*, s. 35.

karşılığında aşirete istedikleri kadar toprak bağışlayacaktır. Bazı aşiret üyeleri Ceren'i, aşiret beyinin oğlu Halil'i sevmesine karşın, ağanın oğluyla evlenmeye zorlamak isterler. Bazıları onu toprakla değişmeye razı gelse de sonunda çoğunluk bunun kızdan istenemeyecek kadar büyük bir fedakarlık olduğuna karar verirler. Şimdi Karaçullu aşireti için tek umut kalmıştır: Haydar'ın kılıcı.

Haydar otuz yıldır bir kılıç üstünde çalışmaktadır. Demirci ustası olarak Karaçullular arasında çok saygın bir yeri vardır. Bütün aşiret üyeleri kılıç hazır olduğunda ve Haydar onu İsmet Paşa'ya, o zamanki cumhurbaşkanı, armağan ettiğinde, istediklerini elde edeceklerine inanmaktadır. Masallarda büyük padişahların başka ustalara toprak ve hazine vermesi gibi, Haydar Usta ve ona inananlar, bu kılıcın onlara o kadar ihtiyaç duydukları toprağı getireceğine güvenmektedirler. Bu rüyayla Haydar sonunda kılıcı bitirir. Ata binip Karaçulluların en yakınındaki büyük şehir olan Adana'ya gider. Şehrin hâlâ bir kişi tarafından yönetilen imparatorluğa ait olduğunu sanmaktadır. Bu "yönetici"nin "sarayı"nı arar. Öyküsünü anlatmaya başlar başlamaz insanlar onun dünyadaki değişikliklerden habersiz olduğunu anlarlar.

Özellikle bu noktadan başlayarak Yaşar Kemal liminal ve liminoid yapılar arasındaki farkı ustalıkla anlatır, kapitalist yabancılaşma ve toplumdaki insancıllıktan uzaklaştırıcı etkisinin sonuçlarını ilgi çekici biçimde betimler. [21]

Haydar Usta şehirde 'iyi' bir insan bulmak için umutsuzca uğraşır. Biri Haydar'a yardım etmeye çalışır ama dünyanın onun sandığı gibi olmadığını anlatmanın onun kalbini kırmayacak bir yolunu bulamaz. Sonunda onu öyküsünü anlatması için birine gönderir, Haydar onu bu bölgenin yöneticisi sanır. Onun 'saray'ını arar ama saray yerine küçük, orta halli bir ev bulur. Bütün çevredeki evlerin koca sarayın parçası olduğunu düşünür. Kapıyı çalar ve 'sultan'ının önünde eğilir. Öyküsünü anlatır ve ünlü kılıcını gösterir ama gene hayal kırıklığına uğrar. Sonunda yolu başkente gelir. Ankara'ya geldiğinde insanların bencilleşmiş ve bireyci olduğunu daha iyi anlamaya başlar. Ama 'iyi' birinin yardımıyla sonunda İsmet Paşa'yla buluşmayı başarır. O anda İsmet Paşa'nın öyküsünü dinleyeceğini, aşiretinin sorunuyla ilgileneceğini ve onlara toprak bağışlayacağını, halkının Çukurova ağaları tarafından sömürülüşüne son vereceğini düşünür. Yaşar Kemal bu buluşmayı şöyle anlatır:

"'Al İsmet' dedi, 'Otuz yılda yaptım bunu sana. Hani Rüstem Usta, Çebi obasının demircisi, bundan çok önce, senden önceki Paşaya on beş yılda... Padişah ne demiş, ne, ne demiş o kılıcı görünce? Dile benden ne dilersen Rüstem Usta, demiş... O da kışlak demiş, padişahtır bu, Aydın elini bir kılıca bağışlamış... Tam otuz yılda senin için dövdüm. Rezil olduk Çukurova'da çok rezil... Al bunu... Al şu kılıcı." (s. 229)

İsmet Paşa kılıcı alır, özenle tutar ve "çok güzel, çok çok güzel" diyerek

[21] Erdal Öz'le bir görüşmesinde Yaşar Kemal, kapitalist gelişimle insancıl endişelerin yokoluşu arasındaki ilişkiye yönelik iedolojik tutumunu daha açık biçimde dile getirmiştir: "*1844 Elyazmaları*'nda Marks, insan ilişkilerinin kapitalizm tarafından korkunç yozlaştırıldığını ve bozulduğunu söyler. Daha önceki dönemlerde, insanların değerlerine daha sadık, daha bağlı olduklarını da söyler. Bizim yapacağımız bir iş de, insanlık değerlerine yeniden kavuşmaktır... Yabancılaşmanın önüne geçmektir önemli olan". "Erdal Öz'ün Yaşar Kemal'le Uzun Bir Söyleşisi", Yaşar Kemal, *Ağacın Çürüğü*, İstanbul, Milliyet Y., s. 345.

Haydar Usta'ya geri verir. Sekerek yürüyüp resmi arabasına biner. Haydar Usta ilk kez onun için hiçbir umut kalmadığını, aşiretinin öyküsüne gerçekten kulak verecek birini bulma umudu kalmadığını anlar. Kılıcı elinden kayıp kaldırıma düşer. Bu kez kılıç umudu değil, yeis ve zulümü simgelemektedir.

Haydar Usta aşiretinin kapalı ama birlik içindeki liminalitisinde saygı ve sevgi görmektedir fakat şehir halkının normatif yapısı bağlamında yararsızlık hatta çılgınlığı temsil eder. Onun değerleri, otuz yıllık sevgi ve ustalık dolu emeği burada anlam taşımamaktadır, işlevsizdir. İsmet Paşa için Haydar'ın kılıcı cansız bir nesne, içi boş bir maldır. İsmet Paşa'yla temsil edilen kapitalist zihniyet verimlilik ve kâra değer vermektedir ve Haydar'ın tek kılıç yapmak için otuz yıl harcaması böyle bir sisteme göre saçmalıktır. Bu sahnelerdeki liminal ve liminoid değerlerin çatışması ve iki sistem arasındaki iletişim olanaksızlığı İsmet Paşa'nın aceleci ve utangaç mırıldanmasında ve Haydar'ın şaşkın sessizliğinde ifadesini bulur.

Liminal ile liminoid'in karşı karşıya gelmesi, birinin ötekini yok etmesi, Haydar'ın kendi ustalık eserini kırmasıyla anlatılır. Artık liminoid toplumda değersiz olduğunu anladığı kılıcıyla aşiretine döner. Ciddi bir ritüeli yerine getirir gibi ocağına kömür koyar, ateşi yakar ve körüklemeye başlar. Törene başlayarak kılıcını ateşin ışığına tutar, üçkez öper ve gözlerini kapatıp demir, ateş ve su için eski bir dua mırıldanır. Kılıcı kömüre sokup kırmızılaşmasını bekler. Gece yarısına doğru kılıcı ateşten alır ve örsün üstüne koyar. Ve dövemeye başlar. Kılıcın biçimi değişir. Onlara acı çektiren insanlardan öclerini alıyormuş gibi, kılıcı top haline gelene kadar döver. Ve bu vecd içinde Haydar Usta çare bulamadığı derdiyle aşiretinden ayrılıp örsün üstüne cansız devrilir.

Haydar'ın ölümünde bile bütün simgeleriyle ritüel bir süreç çok belirgindir. Bu noktada Turner'ın ritüel tanımını anımsıyalım: "mistik varlık ve güçlere inanmayı içeren teknolojik rutine teslim edilmemiş olaylara ilişkin, önceden tanımlanmış resmi davranışlar." Fakat bu kez olay kılıcın yapılması değil yok edilmesidir. Bu kez Haydar, yerleşik insanlara ve onları başka insanlara ve hatta birbirlerine yabancılaştıran kapitalist "değer"lerine karşı öfke ve yıkım duygusuyla doludur. Ama kendi geleneklerine bağlılığını gene gösterir, kendisinden öncekilerin yaptığını yapar, kılıcı nasıl biçimlendirdiyse aynı özen, saygı ve sevgiyle yok eder. Bu ritüelde Haydar her hangi İslami güçten yardım istemez. Örneğin Allah adına dua etmez ama demir, ateş ve suya dua eder. Bu üç bileşen ve çevrelerindeki yaradılış inancı Türkçe konuşan insanların İslamı kabul etmesinden çok önce, Köktürkler arasında da egemendi [22] ve o zamandan beri İslam dünyasında sapkın olarak kabul edilmişlerdir. Bu ve buna benzer heteredoks inançlar Anadolu'da özellikle Alevi ve Bektaşiler arasında bulunmaktadır. Köprülü'nün *Influence du chamanisme turco-mongol sur les ordres mystiques musulmans*'daki (1929) tezini destekler biçimde Mircae Eliade de 'Müslüman mistik'lerin bir çok inancı içinde bulunan İslam dışı öğelerin Türk-Moğol şamanlığının etkisinden kaynak-

[22] Toprak, su, ateş, ağaç, demir ve rüzgarın ıslam öncesi Türkik kültürlerdeki yeri ve Bektaşi inancının temel öğelerinden birini oluşturan anasır-ı erba ile ilişkileri için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıb-nâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, Enderun K., 1983, s. 181-185.

landığını bildirmektedir. [23] Karaçullu aşiretinin Alevi inancının ilkelerine uyduğu anlaşılmaktadır. Alevilik aşirette kullanılan kişi adlarında bile görülmektedir, örneğin Haydar sözlük anlamıyla aslan demektir ve Halife Ali ibn Ebu Talip'in ünlü lakabıdır. Romandaki demirci ustasının kılıcı da gene Ali'nin ünlü kılıcı Zülfikar'ı simgeliyor olmalıdır. Bu kılıcın İslam tarihinde simgelediği dinsel ve askeri nitelikleri düşünürsek, Haydar Usta'nın kılıcının Alevilerin Türkiye'deki toplumsal-ekonomik durumunu, egemen - en azından Osmanlı padişahı I. Selim'in cihatından beri egemen - Sünni ideoloji yanında marjinal ve bastırılmışlığını simgelediğini düşünebiliriz. *Binboğalar Efsanesi*'nde bu ideoloji Anadolu'nun liminoid yerleşik halkıyla, Çukurova'nın acımasız ağaları ve merkezi hükümetin en yüksek üyeleriyle temsil edilir görünmektedir.

Haydar ölünce aşiret onu İslam ritüellerine göre gömmez ama kökeni tarih öncelerine kadar giden eski gömme törenlerine uyar: [24]

"Onu örsünden ayırmadılar. Örsüyle birlikte topraktan söküp bir sala olduğu gibi koydular. Hemite dağının doruğuna tırmandılar. Ölüsünü Hamit Dede'nin toprak mezarının yanına koyup, az ileriye, kesme ağacının dallarının ucunun geldiği yere, gündoğuya derin bir mezar kazdılar, bir adam boyunda. Haydar Usta'yı olduğu gibi, örsüne sarılı mezara indirdiler. Balyozunu, öteki demircilik aletlerini yanına koydular. Üstüne ağır kokulu mersin çalısı dalı, yaprağı döşediler, topraklådılar. Yöresine taşlar dizdiler." (sayfa 244)

Bu ritüel Karaçullu göçebelerinin büyük değer verdiği bir başka İslam dışı öğedir. [25] Demirci ustası belki de Yaşar Kemal'in eseri içinde en İslam dışı ve İslam olmayan kişiliği yansıtmaktadır. Okuyucu roman boyunca bir çok bu tür belirti ile karşılaşır. Daha 10. sayfada Demirci biraz da kızgın bir ifadeyle yerleşiklerin tanrısına meydan okur:

"'Söyle bakalım, verecek misin?' diye sert söylendi. 'Vermezsin!' diye de hemen ekledi: 'Vermezsin aslanım. Hiç vermezsin. Ben seni bilmez miyim, sen bizi bıraktın. Sen gökleri, yıldızları, ormanları suları bıraktın, sen camilerden çıkmaz oldun. Sen kendine ışıklı, büyük kentler kurdun. Sen kendine gökte uçan demir kuşlar yaptın. Sen kendine toprağı yiyen, yerken uluyan canavarlar yaptın. Sen, üst üste evler, yedi denizler yaptın. Bize Çukurda bir kışlak, Aladağda bir yaylak ver desem, vermezsin ki... Ben de bu gece sana kışlak için yalvarmam, mümkünatı yok yalvarmam. Bu oba sürünsün senin sayende. Varsın ölsünler, kırım kırım kırılsınlar. Senin yüzünden."

Yoksul Karaçullu aşiretinin Tanrıdan çok doğaüstü güçlere bel bağladığı görünmektedir. Yerleşiklerin inançlarına olan güvenlerini yitirirler. Hızır ve İlyas'a güvenleri daha fazladır ve gücü onların ritüelinde bulurlar. Son kez ritüelden yarar görmemiş de olsalar

[23] Mircae Eliade, *Shamanism: Archaic Techniques of Ectasy*, çev. Willard R. Trask, Princeton: Princeton University Press, 1972, s. 402-403.

[24] Örneğin bkn. Gordon Child, *Tarihde Neler Oldu*, çev. Mete Tunçay, Alaeddin Şenel, Alan Y., 1974, s. 16, 49.

[25] Türk-Moğol halklar arasında tarih boyunca görülen örnekleri için bkn. örnek olarak J. A. Boyle, "The Thirteenth-Century Mongols' Conception of the After Life: The Evidence of Their Funerary Practices, *Mongolian Studies* 1 (1974), s. 5-7; V. V. Barthold, "The Burial Rites of the Turks and Mongols", çev. J. M. Rogers, *Central Asiatic Journal* 14/2-3, 1970, s. 207-208; Abdülkadir İnan, "Altay Dağlarında Bulunan Eski Türk Mezarları", *Makaleler ve İncelemeler*, 2. b., Ankara, TTK, 1897, s. 496-499; İnan, "Türkistan'da Yeni Arkeolojik Keşifler", *Makaleler*, s. 518.

zamanı gelince tekrar denemeye kararlıdırlar.

Haydar'ın yıkım, öç fakat aynı zamanda teslimiyeti, çaresizlik ve zayıflığın getirdiği teslimiyeti simgeleyen trajik ölümünden sonra eski seçenek, Ceren, tekrar akla gelir. Demircinin ölümünden sonra göçebelere karşı despotluk daha da güçlenmiştir. Nereye gitseler son ellerinde kalanı da almak isteyen acımasız insanlarla karşılaşırlar. Durumları eskisinden de kötüdür. Bu acılı günlerde Ceren onlara gene tek çözüm gibi görünür ve aşiretin bazı üyeleri Ceren'i ağanın oğluyla evlendirme çabalarına tekrar başlarlar. Ceren ise, Halil'in kuşkulu ölüm haberine karşın Halil'i hâlâ sevmektedir. Halil'in öldüğüne inanmak istemez. İçinden Halil'in ortaya çıkıp onu kaçıracağına inanmaktadır. Bu arada aşiretin Ceren üstündeki baskısı artar. Aşiretin hemen hemen bütün üyeleri başlarına gelen felaketlerden onu sorumlu tutmaya başlarlar. Ceren artık onlara direnecek gücü kendinde bulamaz. Sonunda Oktay Bey'le evlenmeyi kabul eder. Kısa sürede nişan yapılır. Bütün aşiret mutludur çünkü bu evliliğin acılarına son vereceğine inanmaktadırlar. Halil bir gün ortaya çıkıp kızı kaçırınca bir kaç kişi dışında bütün aşiret onu bulmaya ve öldürmeye yemin eder. Ceren ve Halil artık kaçak ve haindirler çünkü kendi arzularını aşiretin ihtiyaçlarının önüne geçirmişlerdir.

Bu olaydan bir zaman sonra gene Hıdrellez günü için hazırlıklara başlarlar. Gene Hızır Aleyhisselamın kendilerine toprak bağışlayacağını umarak dinsel törene hazırlanırlar. Aşiretteki herkes müzik eşliğinde yiyip içer. Aladağ vadileri onların derin sesleriyle yankılanır. Ve bir kez daha semahla vecde gelir ve birlik olurlar. Kadın erkek, gençyaşlı bir arada dans ederler. Ve birden iki kaçak sevgili, Ceren ve Halil karşılarına çıkar. Ama onlara bakmazlar bile. Halil ve Ceren çadırlarına girer. Sonra ötekilere katılır ve Hızır ile İlyas'ı beklemeye başlarlar. Ve sonunda aşiretten bazıları onların yanına gelir ve Halil'e ateş açarak onu öldürürler. Halil'i kaybettikten sonra Ceren aklında sevgilisi uçuruma yürür... Aşiret halkı peşinden gitmezler bile.

Kaçakları, gruptan ayrılıp gidenleri, Mayısın beşini altıya bağlayan gece geri döndüren ritüelin birleştirici gücü ve komunitas ruhudur. Grubun üyeleri sarhoş edici müzikle dans ederken onlar da aşirete dönerler. Öldürüleceklerini bilmelerine karşın böyle önemli bir ritüel gününde toplumlarına dönmemezlik edemezler.

Karaçullu aşiretinin kültürü göçebe mirasını sergiler ve temelde İç Asya'nın göçebe değerleriyle beslenen İslam öncesi Türkik kültürlerin öğelerini barındırır. İslamı kabul etmiş olmalarına karşın, Yaşar Kemal'in anlatımıyla gördüğümüz kültürlerindeki bir çok dinsel öğe ortodoks biçimin dışındadır, Hıdrellez de bunlardan biridir.

Hızır ile İlyas yalnız Türkiye'de değil başka Orta Doğu ve Asya kültürlerinde de vardır. Öykünün Kuran'da anlatılan biçimi Gılgamış destanı, İskender efsanesi ve Yahudi efsanesi ile bir çok ortaklıklar gösterir.[26] Türk folklorundaki Hızır ile İlyas Arap ve Yahudi kökenle bir çok çarpıcı benzerlikler gösterir fakat bazı farklılıklar da içermektedir. Anadolu'nun bazı yerlerinde insanlar Hızır'ın peygamber olduğuna inanır. Bunlara göre Hızır darda kalanlara yardım eden, çok saygıdeğer

---

26 Bkn. A. J. Wensinck, "Al-Khadir (Al-Khidr)", *The Encyclopaedia of Islam*, C. IV, Leiden: E. J. Brill, 1978, s. 902.

bir kişiliktir. İyi ve fakir insanlara sağlık, bolluk ve ölümsüzlük bağışlar (romanın başında Demirci'nin aşirete iyi insanlar olmayı emrettiğini anımsayalım). Anadolu'da insanlar Hızır'ın ab-ı hayat içip ölümsüz oldu-ğuna inanırlar. Zaman zaman değişik yüz ve adlarda bu dünyayı ziyaret eder ve fakirlere yardım eder.[27] Anadolu'nun bazı yerlerinde de mitolojik-dinsel Hızır-İlyas kimliği doğrudan Bahar'ın gelmesiyle ilişkilendirilir. Bu olayı danslarla, müzikle, en iyi yemekleri yiyerek kutlarlar. Burada Hıdrellez'in dinsel bir anlamı yoktur. Onlara göre bu dinsel bir başlangıç günü değil, kutlama ve eğlenceyle karşılanacak gerçek bir festivaldir. Bu bağlamda Hıdrellez'e festival denebilir. Ama *Binboğalar Efsanesi*'nde festivalle ritüelin karışımı görünmektedir. Karaçullu aşireti Hıdrellez'i özel bir zamanda, dualar ve semahla karşılamaktadır. Beverly Stoeltje bu duruma dikkat çeker:

"[R]itüel ve festival modern kültürlerde ayrı olaylar olarak görünür ama daha eski dinler bizim festival adını verdiğimiz takvim ritlerini daha geniş ritüel döngülerle birleştirirler. Bu nedenle din, ritüel, festival, fiesta veya karnaval üstüne yazılanların çoğu bu iki ilişkili biçimi birbirinden ayırt etmez."[28]

Ritüel semah dansı, Yaşar Kemal tarafından *Binboğalar Efsanesi*'nde, Hıdrellez gibi, leitmotif olarak kullanılmıştır. Fakat bu leitmotif kurumlaşmış dinlerin türsel eğilimlerine meydan okuyan toplumsal bir performans olarak yer almaktadır. Karaçullu aşiretinde çok iyi örneklendiği gibi, semah, folk şarkıları ve müzik aletleri eşliğinde, erkek ve kadınların birlikte yaptığı ritüel bir danstır. Müzik ve dans, kültürlerinin ayrılmaz bileşenleridir. Müzik ve dansla ibadet etmeleri kültürel performanslarının İslam öncesi kökeninin çok belirgin bir göstergesidir. Aynı biçimde Metin And da semahın, Türkik halkların İslam öncesi yerli dansı olduğunu ileri sürer. Haklı biçimde bugün İslam'daki dans yasağı nedeniyle dini bir perde altında yapıldığını da belirtir. Bu nedenle bunlara "yarı-dini danslar" adını verir ve semahlarla şamanizm arasında kuramsal bağlar kurmaya çalışır.[29] Bazı mistik mezheplerin, Mevlevi mezhebi gibi, İslam'ın ibadette müzik ve dansa başvurma yasağını kırma çabalarına karşın, İslam dini camilerde müzik ve dansla ibadet etmeyi yasaklamıştır. Ünlü şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin (1490 -1575) vecd halindeyken ilahiler okuyan bir şeyh için ölüm fetvası vermesi İslam düşüncesinin ibadette müzik ve dansa karşı kararlı tutumunu çok iyi göstermektedir.[30]

Ahmet Yaşar Ocak Hıdrellez ritüel/festivalinin Anadolu, Balkan, Irak ve Suriye Türkleri tarafından kutlandığını, kökeninin İslam öncesi "Orta Asya"[31] dönemine kadar uzandığını ileri sürer.[32] Aynı biçimde İlhan Cem Erseven de

[27] Hızır-İlyas inancıyla ilgili daha fazla bilgi için bkn. Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul, Gerçek Y., 1984, s. 222-224; Pertev Naili Boratav, "Türklerde Hızır", *İslam Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul, MEB, 1950, s. 462-471.

[28] Beverly J. Stoeltje, "Festival", *Inter-national Encyclopedia of Communications*, c. 2, Oxford, New York: Oxford University Press, s. 162.

[29] Metin And, *Oyun ve Bügü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul, T. İş B. K.Y., 1974, s. 185-189.

[30] İlhan Cem Erseven, *Alevilerde Semah*, 2. b., İstanbul, Ant Y., 1990, s. 126.

[31] Bu terim Türk akademik kurumlarında İç Asya anlamında veya iki terim birbiri yerine kullanılır.

[32] Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahud Hızır-İlyas Kültü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Y.: 54, Ankara, Ankara Ü.B., 1985, s. 141.

"Orta Asya"daki arkeolojik kazılarda bulunmuş bin yıllık "dans eden insan figürleri" ile bugünün Alevi semahları arasında çarpıcı benzerlikler bulunduğunu belirtir.[33]

Anadolu göçebelerinde semahın erkek ve kadınlarca birlikte yapılması dikkat çekicidir.[34] İslam ideolojisinin kadına ilişkin bildik tavrı Karaçullu aşiretinin liminalitisinde geçerli görünmemektedir.[35] *Binboğalar Efsanesi*'nde okuyucu Ceren kimliğinde güçlü bir kadın görür. Kendi kararını verir ve kendisini ve arzularını bütün aşiretin iyiliği için kurban etmesi yolundaki güçlü baskılara karşın Halil'le kaçar. Romanın bir başka yerinde Yaşar Kemal, kadınların göçebe Türk kültüründeki toplumsal gücünü anlatmak ister gibi bir başka aşiretten bir grup kadının öyküsünü ekler: bu kadınlar aşiretlerine her türlü kötülüğü yapmış olan yörenin ağasını sonunda öldürürler.[36] *Binboğalar Efsanesi*'nde kadının ortaklaşa imgesi Ceren'in kimliğinde ve ağa öyküsünde ortaya çıkar ve bir çok yönüyle İslam öncesi Türkik kültürlerdeki kadının nitelikleriyle benzeşir.[37]

Göçebelerle yerleşik 'Türk'lerin kültürleri arasındaki önemli farklılıklar açıktır ve Osmanlı-Türk tarihinin belki de en önemli toplumsal-siyasal ve kültürel çatışmalarından birini yaratan da budur. Göçebeler, Yaşar Kemal'in anlattığı gibi, güçlü bir devletin kurulmasında önemli bir rol oynamışlar fakat ironik olarak daha sonra aynı devlet tarafından barbar olarak görülmüşlerdir.[38] Rudi Paul Lindner'in *Nomads amd Ottomans in Medieval Anatolia* kitabı bize Anadolu'daki göçebe varlığının 'sorunları'yla ilgili parlak görüşler sunar. Buna göre "Osmanlı rüyası çiftçiler, tüccarlar içindir, göçebeler için değil". Lindner Osmanlı tarihinin ilk dönemiyle ilgili bulmacayı göçebe Anadolulularla yerleşik Osmanlılar arasındaki kaçınılmaz toplumsal-ekonomik ve kültürel çatış-

33 Erseven, *Alevilerde Semah*, s. 91

34 Gölpınarlı Mevlevi mezhebinin ilk dönemlerinde kadınların erkek dervişlerle yanyana semah dönmelerine itiraz etmediğini bildirir. On yedinci yüzyıla kadar mezhep içinde kadınların Mevlevi erkeklerle aynı haklara sahip olduklarını da ileri sürer. Gölpınarlı kadının mezhep içindeki toplumsal ve siyasal konumundaki kökten değişikliğin nedenleri arasında Mevleviliğin köylerden kasabalara ve büyük şehirlere taşınmasını ve toplumun entellektüel (elit) kesimi arasında yayılmasını sayar. (Bkn. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik* İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1983], s. 278-281.) Tarih boyunca birçok Mevlevi-nin Alevilikle bağlantılı olması da dikkat çekicidir. (Bkn. Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra*, s. 224-243.)

35 On dördüncü yüzyıl Arap gezgini İbni Batuta'nın "Türk ve Moğol kadınlarının, kendi ülkesi ve öteki Arap ülkelerindeki geleneklere göre şaşırtıcı bir zıtlık içinde yaşadıkları özgürlük, saygı ve eşitliğe yakın konum üstüne... söyleyeceği çok sözü var". (Ross E. Dunn, *The Adventures of Ibn Batuta: A Muslim Traveller of the 14th Century* [Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1986, s. 168]. İlhan Arsel İbni Batuta'nın Türkçeye çevrilirken Müslüman olmayan Türk toplum yapısıyla ilgili bütün bölümlerin atlandığına dikkat çeker. Bu çeviri bir devlet kurumu tarafından yayımlanmıştı. (Bkn. İlhan Arsel, *Şeriat ve Kadın*, 4. baskı, İstanbul: Kurtiş Matbaası, 1989, s. 35.)

36 "Sağdan soldan bir taş yağmurudur başladı. Kadınlar sessiz, ama hepsi bir el olmuşlar, yüzlerce taşı Sabit ağanın üstüne yağdırıyorlardı. Taş yağmuru ne kadar sürdü kimse farkında değil... Sabit Ağanın üstündeki taş öbeği apak gittikçe büyüdü, genişledi. Kadınlar bıkmamış, usanmamış, yorulmamışlar, durmadan öbeğe taş atıyorlar, öbek büyüyordu..." (sayfa 234)

37 Bu niteliklerden bazıları için bkn. İnan, "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın", *Makaleler*, s. 274-280.

38 Yazılı tarihte çoğunluğu değilse de bir çok "medeni"nin göçebe kültürü "aşağı barbarlık" olarak adlandırması talihsizliktir. "Yetke" olarak kabul edilmiş bazı bilimadamları bile bu tür "medeni" zihniyeti sergilerler; Denis Sinor'un Cambridge University Press'ce basılmış son kitabındaki (1990) görüşlerinde de aynı anlayışı

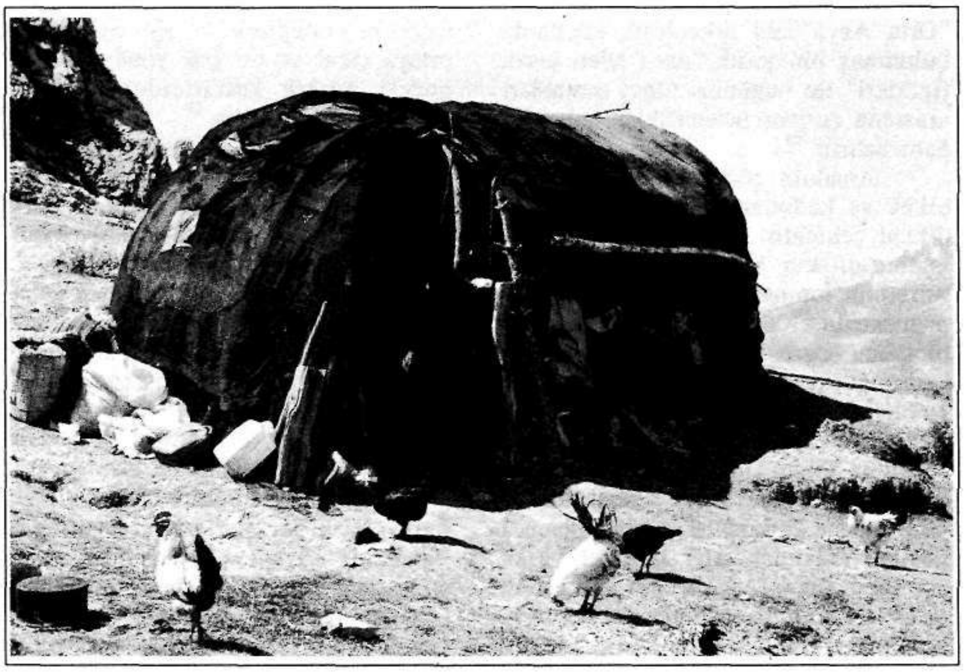

Honamlı, Barçın yaylaları (Attila Erden'in arşivinden).

maya eğilerek çözmeye çalışır. Osmanlı kuruluşunun başlangıcında ortak olan göçebelerin nasıl Osmanlı hükümetinin isteksiz ve istenilmeyen tebası durumuna geldiğini gösterir. Göçebeler Osmanlı için zorluk çıkarmaktadırlar çünkü "göçebelerin bulunacakları (ve vergilendirilecekleri) sabit bir ikametleri yoktur; basitce konar ve göçerler. Bu onları yönetmeyi güçleştirmektedir". Lindner "Osmanlılar göçebeleri yerleşme rüyasına yönelik potansiyel tehdit olarak gördüler; hareketlilik ve bağımsızlıkla güç kazanan bir tehdit" der. Lindner'e göre göçebelerden vergi alınamayışı Osmanlının bu insanlara sistematik baskı uygulamasının en önemli nedenidir; aşağıdaki paragraf bu görüşü özetlemektedir:

"Osmanlı vergi sistemi göçebe ve aşiret yaşamının gerçekliğini görmez-

buluruz: "İç Asya'nın tarihi... farklı meslek gurupları arasında farklılaşma sonucunda, farklı zenginlik dereceleri daha zenginlerin savunma amacıyla fizik ve ahlaki sınırlar oluşturmasını gerektirdiği belirsiz bir zamanda başlar. Ani eylem patlamaları ve çoğunlukla tükenmeden kaynaklanan dinginliklerle bu çatışmalar modern çağlara kadar hatta bazı yönleriyle günümüze kadar süregelmiştir. Başka türlü de olması beklenemez *çünkü Barbar ve Medeni birbirinin düşmanıdır ve tamamlayıcısıdır, biri öteki anlaşılmadan tanımlanamaz ve ikisi arasındaki farkın kapanmaz olduğu görülmüştür: "Sırtlanla köpek arasında barış olur mu? Zengin adamla fakir arasında da nasıl barış olsun?" İç Asya "bizim" medeni dünyamızın antitezidir. Onun tarihi Barbarlığın tarihidir* [Vurgular benim]. (Bkn. Denis Sinor, ed. *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 18).

likten geldi, daha da kötüsü buna saygı duymadı. Osmanlı vergi sistemi göçebeliği tehlikeye attı. Osmanlı yönetim uygulaması aşiret yapısına yönelik tehlikeler içeriyordu. Aşiretin alt birimleri için yapılan nüfus sayımlarında Osmanlı katiplerinin bilinçli olarak aşiret reislerinin yetkesini görmezlikten gelmeleri reisleri isyan etmeye yöneltiyordu. Çünkü aşiret üyeleri Osmanlı ile doğrudan ilişki kurduklarında reislerin işlevi kalmıyordu. Osmanlı vergi kayıtları yalnızca yerleşme ve tebalaşma sürecinin tanıkları değildi. Bunlar aynı zamanda mücadelenin silahlarıydı." [39]

Halil İnalcık da bize, aynı biçimde Osmanlının gözünde göçebenin yerini açıkca gösteren değerli malzeme sunar. İnalcık "Merkezileşmiş bürokratik bir devlet kurma peşinde olan I. Bayezid (1389-1402) ve I. Mehmed (1402-21) tarihsel olarak göçebelerin düşmanı olarak bilinir" demektedir.[40] Yaşar Kemal, Osmanlı ile göçebe arasındaki kavganın bütün belgelerini okumadan, Osmanlı İmparatoluğu'ndaki Karaçullu ailesine ne olduğunu özetler; belki de romanda Çukurova halkının kendisine anlattıklarını tekrarlamaktadır:

"1876'da Türkmenle Osmanlı arasında Çukurova'da bir savaş oldu. Osmanlı Türkmeni yerleştirmek, toprağa çakmak, ondan vergi almak, onu asker etmek istiyordu. Türkmense buna karşı koyuyordu. Dövüş beter oldu, bu dövüşte Türkmen yenildi ve iskan edildi. O gün bugündür bu yenilginin acısı, iskanın kepazeliği hiçbir Türkmenin yüreğinden çıkmaz. Savaşta yenilmelerine, zorla iskan edilmelerine, sürülmelerine karşın Türkmenin hepsi buna boyun eğmedi. İskandan, sürgünden kaçanlar gene eski yaşamlarını, konup göçmeyi sürdürdüler. Ama gittikçe Yörüklük zorlaşarak bugüne kadar geldi, hele bugünlerde çekilmez bir hal aldı." (sayfa 39)

Binboğalar Efsanesi'ne göre Osmanlılar yörükleri top ve tüfekle cezalandırmıştır; yörüklerinse ateşli silahları yoktur. Günler, haftalar, aylar boyunca umutsuzca acı çekmişlerdir. Sonunda Osmanlı ordusunun teknolojisine direnmeyi bırakmışlardır. "Canlarını dişlerine takıp kavuşacak yıldızları beklediler. Hızır'dan dilek dilediler."

Efsane liminoid toplumun değerlerinin hücumuna uğrayan liminal toplumun çelişkisini sahneliyor. Osmanlılar döneminde ve Cumhuriyet döneminde de sürerek, potansiyel kahramanların her biri, aşiret umutlarının bağlandığı bireyler, yenilgiye uğradılar. Büyü ve mitolojik güçler, simgesel sanatlar, fiziksel ve ruhsal iyilik, kahramanca kuvvet ve önderlik, kapitalist gelişim, teknoloji ve modern, liminoid toplumsal yapıların kuvveti karşısında zayıf kaldı.

---

39 Rudi Paul Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington: Indiana University, Uralic and Altaic Series, s. 111.

40 Halil İnalcık, "The Yörüks: Their Origins, Expansion and Economic Role", *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society*, Bloomington: Indiana University Turkish Studies,1993, s. 106.

Yeni Yayınlar

Şecere-i Terakime
(Türkmenlerin Soykütüğü)

Zuhal Kargı Ölmez

TDAD 2, Simurg yay., Ankara 1996, 560 s.

17. yy. sonlarında Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazılan Türkmen tarihi. Eser esas olarak Oğuznamelere ve bunların Ebulgazi tarafından ele alınan şekillerine dayanmaktadır. Sözkonusu yayında ise bu metnin değişik nüshalarına dayanan yazıçevrimli metin ortaya konmuş, çevirinin yanısıra kısa bir dilbilgisi ile açıklamalara ve çözümlemeli dizine yer verilmiştir. Ayrıca çalışmanın sonunda metnin iki nüshasının tıpkıbasımları yer almaktadır.

Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri
Çuvaşça-Türkçe/Türkçe-Çuvaşça Sözlük

Emine Ceylan

TDAD 10, Simurg yay., Ankara 1996, XXIV + 200 s.

Türk halklarından dilce bize en uzak olan, Volga kıyısından Çuvaşların atasözleri ve deyimleri. Kitapta binin üzerinde atasözü ve deyimin asıl alfabesiyle yazımı, çevriyazısı, çevirisi ve varsa Türkçe denktaşları yer almaktadır. Kitabın önemli özelliklerinden birisi de, sonunda kısa ama ilk Çuvaşça-Türkçe/Türkçe-Çuvaşça Sözlük'ün yer almasıdır.

Türk Dilleri-Les Langues Turques

T. Tekin, M. Ölmez

TDAD 20, Simurg yay., Ankara 1995, 152 s. + 1 harita.

Türkçe ve Fransızca olarak iki dilli hazırlanan eser, başlangıcından günümüze Türk dillerini kısa ses ve tarih özellikleriyle ele alan bir giriş kitabıdır. Kitapta konuyla ilgili dil ve lehçelerden kısa metin parçalarına yer verilmiş, Türk dillerinin başlangıcından bugüne belli başlı alfabeleri ile seçme bir kaynakça da kitaba eklenmiştir.

TDA Dizisinden çıkan kitaplar
Ankara'da Sanat,
İstanbul'da Simurg
Kitabevlerinden edinilebilir.

TÜRK EDEBİYATINDA YUNAN/RUM İMAJI: ÖMER SEYFETTİN

Herkül Millas

Durma Yunan, durma, kibrini artır!
Türklüğün başına hakaret yağdır!
Uyuyan bu kavme bu zillet azdır.
Vur eski kölesi, uyandır onu!
Bırakma uyusun, uyandır onu!
Bu yurdun haznesi onun elinde
Fakat anahtarı senin elinde...
Sıkıştır ki ordu, donanma yapsın
Garb'te ne terakki görürse kapsın.

Ziya Gökalp

Ömer Seyfettin 1884 yılında doğdu, 1920 yılında öldü. Bu süre içinde Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyu ağır ağır sürmüş bir gerilemeden sonra dağılmıştır. Yazarın otuz altı yıllık kısa ömrü süresinde önemli bir kaç gelişme örneği olarak şunları sayabiliriz:

1897'de Girit'te Yunanlılar'ın ayaklanması ve Osmanlı-Yunan savaşı; 1908' de Jön Türk hareketi, Bosna ve Hersek'in Osmanlı Devleti'nden kopması, Girit'in Yunanistan'a katılması; 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı alması; 1912'de İtalyanlar'ın On İki adayı işgal etmesi, Balkan Savaşı'nın başlaması, Yunan ordusunun Selanik'e girişi, Osmanlı Devleti'nin Trakya dışında Avrupa'daki tüm topraklarını yitirmesi; 1913'te Yanya'nın, Sisam Adası'nın Yunanistan'a ilhakı, İkinci Balkan Savaşı'nın başlaması; 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Osmanlı Devleti'nin doğuda ve batıda savaşması; 1915'te Çanakkale savaşı, savaşlarda ilk kez zehirli gazların kullanılması; 1917'de Rusya'daki Bolşevik devrimi; 1918'de Yunanistan'ın Müttefik Devletleri'nin yanında savaşa katılması, Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin parçalanması, İngiliz ve Fransız askerlerinin İstanbul'a girmesi; 1919'da Yunan ordusunun İzmir'e çıkması, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesi ve ulusal kongrelerin gerçekleşmesi. Bu yıllarda Balkanlar'da ulusal devrimler ve savaşlar birbirini izler. Yunanlılar'dan başka Bulgarlar, Arnavutlar, Sırplar, Karadağlılar vb. ulusal hedefler yönünde savaşırlar. Doğu'da Arap milliyetçiliği uyanmaya başlar; Er-

Ömer Seyfettin

meniler ulusal amaçlarla örgütlenirler, bağımsızlık kazanmak için ittifaklar ararlar. Büyük güçler ve küçük ortakları "hasta adam"ın mirasına konmak için yarış içindedirler.

Ömer Seyfettin bu ortam içinde yaşamış ve yazmıştır. Genellikle bir yazarın yapıtı ortamının ışığı içinde değerlendirilir. Sanat yapıtını tarihi ve toplumsal bir temele dayandırmak "klasik" yaklaşımdır. Ama bu yazının amacı bu değildir. Bu yazıda yazarı ve yapıtını tarihi bir çerçeve içine yerleştirip anlamlı kılmak için sanat yapıtının doğuş nedenlerine doğal olarak kısaca değinilecektir. Ancak yazının ağırlık noktası, Ömer Seyfettin'de "Yunan" imajını göstermek yönünde olacaktır ve bu yüzyıl başında bu sanat yapıtını doğuran toplumsal nedenleri göstermekten çok yüzyıl sonunda bu sanat yapıtının olası işlevine ve etkilerine ışık tutmak temel amaç olacaktır. Yazarın ortamı bir yüzyıl geride kalmıştır ama yapıtı Türk edebiyatında doğal olarak "güncel"dir. Ömer Seyfettin'in yazdıkları günümüz edebiyatı sayılır; Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı bu yapıtı 1987 tarihinde "1832 sayılı yazısıyla okullara tavsiye etmiştir". Bu yazıda, Ömer Seyfettin'in yalnız tarihi olaylardan nasıl etkilendiği değil, ama aynı zamanda kendisinin de sırasıyla kamuoyunu ve tarihi gelişmeleri nasıl etkileyebileceğine bakılacaktır.

Bu çalışma için Bilgi Yayınevi'nin 1988-1990 yıllarında yayınlamış olduğu Ömer Seyfettin'in "Bütün Eserleri" adlı on dört cildinden yararlanılmıştır. Alıntılar öykünün/yazının başlığından başka kitap adı ve sayfa numarası verilerek gösterilecektir. Yazarın görüşünü saptamaya çalışırken kısa öyküleri, kimi anıları ve sanatla ilgili makaleleri bir arada ele alınmıştır.

Yazarın Ulusçuluk Anlayışı

"Milli Edebiyat"ın öncülerinden Ö. Seyfettin Makedonya bölgesinde subay olarak görev almış (1908-1910), 1911'de ordudan istifa edip "Genç Kalemler" dergisinde edebiyat çalışmalarına başlamış, Balkan Savaşı yıllarında gene orduya katılmış ve Yunanlılar'a esir düşmüştür (1913) 1914-1920 yıllarında edebiyat öğretmenliği yapmıştır. 1917'de *Yeni Mecmua*'da üç yıl gibi kısa bir süre içinde ünü-

nü sağlayan yapıtının en büyük bölümünü yazmıştır.

Yazar, zamanın "Osmanlılık", "Pantürkizm", "Turancılık", "İslamcılık", "Türkçülük", "Garplılaşma" gibi akımlarının ve tartışmalarının içinde, bir milli kimlik ve bir milli devlet arayışı içindedir. Öteki uluslara da bu "milli" anlayış içinden bakmaktadır. Ö. Seyfettin yapıtlarında "ulusal devlet" ve ulusların "hakları" konusunda tutarlı değildir. Kimi zaman "Wilson Umdeleri"ni övmekte ve savaş vahşettir demekte; ama başka öykülerinde de "vatan al bayrağın dalgalandığı yer değil midir?" diyerek "Kızıl Elma"yı savunmakta ve Hıristiyan halklara dil ve din haklarının tanınmasını kınamaktadır. Bu çelişkili "ulusçu" ideolojiye daha yakından bakalım:

Yazar, "Türk" dediği Osmanlıların tarih içindeki fetihlerini ve çeşitli halkları ezmelerini kıvançla yansıtır. *"İki senedir Goça taraflarını talan eden on altı bin Türk ordusu"* övülür. *"Boyun eğmemiş Eflaklılar'a..., ürken Mehmet bey, çarçabuk onların haklarını, imtiyazlarını, istiklallerini vermişti"*. Tahta oturmuş olan Prensi ziyaret eden bir tek Türk komutan, herkesin önünde bir topuzu kafasına indirir ve *"İşte gördünüz ya. İstiklal sevdasına düşen asi cezasını buldu!"* diye haykırır. Öykü şöyle son bulur: *"Boyar reisleri... bu korkunç Türk'ün elini öpüyorlar, yüzüne bakamıyorlardı... İşte bu kadar!"*[1]

Kimi öykülerde "vatanın al bayrağın dalgalandığı her yerde" ve "Kızıl Elma'nın Padişah'ın gitmek istediği yer" olduğunu okuyoruz. Çelişki aynı cümle içinde belirir; ahlak ve medeniyet, halkları "köpek gibi" inleterek bahşedilmiştir: *"Türkler dünyanın en cesur, en asil, en kavi bir milleti idi. Asırlarca bütün Asya'ya hakim olmuşlar, Atilla Avrupa'yı ezmiş, köpek gibi inletmiştir. Türkler medeniyet yollarını açmış, her yere kahramanlık, temiz kan, saf ahlak, teceddüt* (yenilik) *ve istifa götürmüşlerdi."* "Esir" olarak algıladığı Hıristiyanlar'a verilmiş olan din özgürlüğü için hayıflanmaktadır; baba oğluna yanlışları anlatmaktadır: Türkler *"sonra Avrupa'ya geçmişler. Orada Rum, Arnavut, Bulgar, Sırp gibi milletleri esir etmişler. Memleketlerini almışlar ... fakat aldıkları yerlerin ahalisini Türkleştirmediklerinden bu büyüklük onların zayıf düşmelerine sebep olmuş"*.[2]

Ama gene de *"Türklük onlara her vakit mürüvvet* (mertlik) *gösterdi. Beş yüz sene onları kendi ekmeği ile besledi. Dünyada tasavvur olunabilecek her türlü hürriyeti, serbestliği onlara verdi. Onlar bu iyiliğe karşı minnettar kalmaları lazımken hainlik ettiler"*. Önceleri övülmüş olan savaşlar, fetihler, 1919 tarihli bir öyküde yerilmektedir: *"Evet, harp ne kadar meşru olsa, yine insanların hayvanlıklarına ait bir nevi hasletleriydi* (huylarıydı). *Milyonlarca adamın birbirine ne kadar ulvi bir mecburiyetin sevkiyle olursa olsun -başak biçer gibi kütle kütle öldürmeleri- sulh iştiyakıyla artık bütün dünya gazetelerinin alenen yazdığı gibi, şüphesiz bir vahşetti"*. Ve en sonunda halkların kendi kaderlerine kendilerince karar vermeleri ilkesinin övgüsünü de okuyoruz: *"İstanbullular Wilson Umdeleri'ne akıl erdiremiyorlar... Milliyeti, milliyet denen birliği Allah yapmıştır. Hiç bir kuvvet onu parçalayamaz!"*.[3]

Ömer Seyfettin'in ulusal ideolojisi yaşadığı fırtınalı süreyle ve hızla değişen toplumsal inançlar ve hedeflerle açık-

[1] Vire,*Eski Kahramanlar*, 2/39 ve Topuz/*Eski Kahramanlar*/2/127-133.

[2] Forsa, 2/162; Kızılelma Neresi?, 2/104; Primo Türk Çocuğu, 3/32 ve 46.

[3] Nasıl Öldü?, 3/65; Acaba Neydi?, 11/53; Memlekete Mektup, 7/80.

lanabilir. Balkanlar'da Osmanlı idaresinin kontrol altına alamadığı ulusal eylemler ve savaşlar yalnız Osmanlı topraklarını değil, yeni yeni ulusal bilinç edinen Türkler'in bir vatana sahip olma hakkını da tehlikeye koymuştu. Türk halkının içinde yaşayacağı vatan topraklarının sınırının İttihat ve Terakki tarafından bir türlü saptanmamış olması ve Hıristiyan uluslara ya da Türk idaresinde yaşamak istemeyen Müslüman uluslara bağımsızlık hakkının tanınıp tanınmayacağına karar verilmemesi –daha doğrusu bu hakkı tanımamaya çalışılması– çelişkilerin ve bocalamaların temel nedeni olsa gerektir. Ömer Seyfettin bir açmazın dramını yaşar gibidir. Her "insancıl" ve temelde inandığı "hak"-lı davranışta kendi ulusunun yıkımını görmektedir. Osmanlı Devleti'nin sınırlarının daralması onca Türklük'ün de sonudur.

"Beyaz Lale" adlı öyküsünde bu kişisel dram yazarı saçmalığa ve anlamsızlığa sürüklemektedir. Bu öyküde Bulgarlar'ın vahşetini okuyoruz. Sahneler Marquis de Sade'i gölgede bırakmaktadır: vaftiz edilip öldürülen Türk çocuklarını, fırına konup pişirilen insanları, erlere dağıtılıp ırzlarına geçilen ve süngülenen kızları, yağmalanan yaşlıları, hayvanlarıyla birlikte doğrananları okuyoruz. Bulgar komutan Radko bir kestane yarar gibi bir kadını ustura ile yarar, fırına atar ve kızartır. *"Radko onun manzarasından ziyade kokusunu severdi. Ve bu koku, yakılan adamın milliyetine göre değişirdi... Bulgar köylüler kavrulmuş sarmısak, Sırplar yanmış patates, Rumlar kızartılmış balık ve şarap kokusu çıkarırlardı... Türkler Balkan'ın bu en kuvvetli ve kanlı adamları keskin bir süt, bir tereyağı neşrederlerdi"*. Bulgar erler rahmi süngülenmiş, barsakları dışarıya fırlamış kadının üzerine yatırılan öteki kadınlara tecavüz ederler.

Ama ilginç olan bu korkutucu hayal gücü değildir. Şaşırtıcı olan ulusçu bir dava peşinde olan Bulgar Radko'nun açıklamalarıdır. Ona göre, bu vahşet bir ulusun var olması için gereklidir. Radko arkadaşlarına realist olmalarını öğretir: Alman Bismarck Fransız köylülerini evlerine kapatarak canlı canlı yakar ve çığlıklarını konser gibi dinlermiş; Fransızlar Arapları kuma gömüp güneşte pişirirlermiş; İngilizler "dünyaya hükmetmek için" herkesi doğrarlarmış; uygar Avrupalılar Çin'e yıkımı götürmüşler. İtalyanlar da Trablusgarp'ta aynı şeyleri yaparlar. Radko "insaniyet fikrinin boşluğunu, bir cemiyet için nasıl tehlike olduğunu" anlatır. *"Bir memleket alındığı vakit ecnebi bir unsurun kalmasına müsaade etmek de, bu mağlupların galiplerine karşı besleyecekleri pek tabii olan kin, garezle silahlanarak üremelerini, bir gün vatanın en zayıf zamanında kalkıp intikam almalarını istemek demekten başka bir şey değildir. Biz bu hatayı yapmayacağız... Türkler en basit hakikatlere de akıl erdiremiyorlardı. Nasılsa ellerine geçirdikleri yerlerdeki kavimleri temizlemediler. Onları yutmadılar. Türk yapmadılar... Asırlarca evvel yaptıkları budalalıkların cezasını bugün görmeye başlayan bu sersem Türklerin hali, işte bize bir derstir"*.

Bütün bunlar, yazarın zamanında moda olan Nietzsche'ci (1844-1900) ve Darwin'ci (1809-1882) bir felsefe ile de pekiştirilmektedir. *"Bütün kainat bir mücadeleden ibaret değil miydi? Ölümden hayat çıkıyordu. Yutulan zaaflardan kuvvet doğuyordu. Avrupalıların yalanlarına, boş nazariyelerine, sosyalistlik hülyalarına aldanmamalıydı. İnsaniyet fikri dünyanın en büyük, en münasebetsiz, en eski, en rezil saçmasıydı"*. Bu öykü 1912'de yayınlanmıştır. Bu tarihlerde, hükümetlerin öteki etnik gruplara karşı ne biçimde davrandıkları göz önüne getirildiğinde yaza-

rın dile getirdiği anlayışın yalnız "edebiyat" olmadığını kolayca anlayabiliriz.

"Batı"ya Benzeme Çabası

Ömer Seyfettin Türk ulusçuluğunun Batı'daki ulusçuluğa kıyasla gecikmiş olduğunu sık sık vurgulamıştır. Uluslar ise, yazarın anlayışına göre, yaşaması için öteki ulusları düşman saymalı, onların kaçınılmaz olan saldırılarını beklemeli ve onlar da fırsat bulduklarında aynı biçimde davranmalıdırlar.

"İnsan olmak için mutlaka bir içtimaiyetin, bir milletin içinde bulunmak lazımdır... Kendi dilini yazmayan, düşmanlarını kardeşi tanıyan bir millet yaşayabilir miydi? Buna imkan var mıydı?". Bunu söyleyen "feylesof" bir Türk'-tür. Ulusçu duyguları gelişmiş bir Ermeni de şöyle konuşur: *"Aşksız aile olmadığı gibi, kinsiz, taassupsuz bir millet de olamaz"*. *"Her asrın en müterakki milletlerine diğer milletlerin yetişmesi, yaklaşması lazımdır. Yoksa hayat mücadelesinde geri kalanlar, ileri gidenlerin esiri olurlar"*, *"Bir millet lisanını kaybederse... esirleri onu yutar"*; *"Bugün bizim gayemiz asri olmak, milli olmak, hülasa tabii olmaktır"*. "Millet olmak" ise Batı'ya bakarak öğrenilip sağlanacaktır: *"Garp medeniyetinin en bariz seciyesi milliyetler, harslardır"*.[4]

Bundan dolayı, karşı ulusların davranışları ne denli beğenilmiyor da olsalar, yazarın anlayışına göre; örnek sayılıp "taklit" edilmelidir; öteki uluslar "yaşamaları için" ne yapmışlarsa, nasıl davranmışlarsa, Türkler de aynı biçimde davranmalıdır. Türk ulusu Batı'nın ulus bilinci edinmiş ulusları gibi davranmalıdır – ve bu "örnek" uluslardan biri de Yunanlılardır. *"Atina'lı Rum, İstanbul'lu yahut Trabzon'lu Rum'a kendisinden ayrı bir millettenmiş nazarıyla bakar mı? Osmanlı devletinin hududu içindeki Türkler de Türktür. Azerbaycan, Şimali Kafkasya, Türkistan, Hive, Buhara, Semerkant ve Fergana ülkelerindeki Türkler de Türktür"*. Ulusal bilinç yolunda Rumlar ve öteki Osmanlı milletleri en açık bir biçimde örnektirler: *"Hele bu cihan harbinden sonra mutlaka millet haline geçeceğiz. Rumlar gibi, Ermeniler gibi, Yahudiler gibi, hasılı dünyadaki her millet gibi biz de 'millet' olacağız"*.[5]

BOMBA 49

Ve birden öyle müthiş, öyle keskin, öyle feci, öyle korkunç bir nâra attı ki, ocağın başındaki Baba İstoyan sıçradı ve gelinine koştu. Zavallının gözleri çerçevesinden çıkmış, karışık saçları dimdik olmuş, omuzları gerilmiş, iki eliyle tuttuğu bir şeye haşyet ve dehşetle bakıyordu. Dikkat etti. O tuttuğu şey, oğlunun, güzel ve kumral Borisin vücudundan koparılmış kesik ve kanlı kafası idi...

(1911)

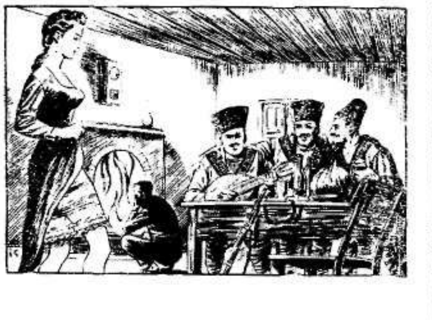

Ömer Seyfettin'in Toplu Eserleri: 1* Bomba, *haz. Tahir Alangu, Rafet Zaimler Y., İstanbul, 1962, s. 49

4 Çanakkale'den Sonra, 10/160, 161; Ashab-ı Kahfimiz, 5/65; Tasfiye ve Islah, 13/72; Türkçeye Karşı Enderunca, 13/63; Genç Kızlarımız İçin Altı Derste Tabbi Yazmak Sanatı, 14/149; Iskolastik Lisanımızın İflası, 13/136.

5 Azerbaycan İstiklali Münasebetiyle, 14/72; Edebiyatta Arz ve Talep, 14/112.

Ö. Seyfettin'in ulusçuluk anlayışı bir "ölüm-kalım" savaşı biçimindedir. Yaşadığı tarihi süre göz önüne alındığında bu algılama daha da anlaşılır olmaktadır. Öteki uluslar vahşetle, soy kırımıyla, kan dökerek Türk ulusuna saldırıyorlar ya da saldırmaya hazırlanıyorlar; bundan dolayı Türkler de, öteki uluslara karşı aynı biçimde davranmalıdır. Hıristiyanlar acımasızdı: *"En büyük devletler ordularıyla, donanmalarıyla bizi ezmeğe, tarihten silmeye koşacaklar"*; öteki Müslüman uluslar da acımasızdır: *"Şah İsmail bu zavallıları ateşte kızartıp kebap ettirdi. Etlerini kuzu gibi yedi"*. Uluslar birbirini yok etmek için yaratılmışlar sanki; onlarla savaşılacak, içimizdelerse yok edilecekler: *"Fiili vatanımız olan Türkiye'de, milli vatanımız olan bütün Turan'da nasıl yabancı düşmanlar bulunmasını istemezsek..."*.[6] Bu son cümle 1914'te yazıldı; bu anlayışın tarihsel sonuçları bir süre sonra görülecekti.

"Batı"ya ve dolayısıyla Yunan'a da benzer bir yaklaşım ve uygulama –hiç olmazsa ulusçu uygulamalar konusunda– gerekli görülmektedir. "Bir Çocuk: Aleko" adlı öyküde, Rumlar'la bir arada yaşama olanağını bulmuş, çok iyi Rumca konuşan bir Türk çocuğunun serüvenlerini okuyoruz. Çocuk Rumlar'ın ulusçu anlayışını izler ve sonunda "onlar gibi" olmaya çalışır. Rum papaz "Büyük Rumluk" emelinden söz etmişti; o da hayal kuruyor ve köyündeki *"ihtiyar imamı mihrabın yanındaki yeşil boyalı kürsüye çıkartıyor, "Büyük Türklük" için, Türk düşmanlarının perişan edilmesi için, tıpkı ihtiyar papaz gibi söyletiyor, ihtiyar papazın sözlerini Türkçe ona tekrarlatıyordu"*. Papaz bir Rum kızın "ulusal" kahramanlıklarını anlatmıştı; *"Genç Rum kızın... yüz binlerce düşmanı bozup vatanı kurtardığını unutamıyordu. Bir Türk çocuğu da böyle bir şey yapamaz mıydı?"*. Sonunda çocuk vatanı için ölmeye karar verir: *"Papaz, 'milleti için ölenler daima yaşarlar" demiyor muydu? Bu sözü yine hayalline getirdiği köyün imamına söyletiyordu"*.[7]

Yunan'ın Ulusal Özellikleri

Ömer Seyfettin okuyucusuna "Yunan"ın –ve "Rum"un– ulusal özelliklerini sıralarken temelde iki yanlı didaktik bir amaç güçmekteydi: Türk'ü, "düşman"ı ile ilgili olarak uyarmak ve "ulusçu anlayış"ın bir örneğini sunmak. Bu amaca varmak için ise ya olumlu bir kahramanı konuşturmuştur ya da alayı (istihzayı) kullanmıştır. Bu ikinci yöntemin bir örneğini Bulgar komutan Radko'nun konuşmasında görmüştük. Olumsuz bir kimseye "Sersem Türkler" dedirterek, yazar hem karşı ulusun nasıl düşündüğünü, hem de ne gibi yanlışlardan kaçınılması gerektiğini göstermektedir. Şimdi yazarın Yunan ulusunu nasıl algıladığına bakalım.

"Avrupalılar aleyhimize kalkmışlar, Navarin'de donanmamızı yakarak Yunanistan'ı icat etmişlerdi... Bizi dünya yüzünden kaldırmak için çizilen plan duruyordu... Artık Türklük'ün düşmanları serbest kaldılar. Rahat rahat çalışacaklar. Mezarımızı bir an içinde kazacaklar... Düşmanlarımız kendi milliyetlerinin ruhundan aldıkları ideallerle ileri atılıyorlar, tarihlerin onlara söylediği büyük vazifeyi icra ediyorlar, ananeleri, vatanları, ayrı-kalmış kardeşleri için sevine sevine kanlarını döküyorlardı. Rumlar 'Megalo İdea'larını yani büyük emellerini takip ederek binlerce ölü bırakıyorlardı... Fakat Türklerin hiçbir fikri, büyük değil,

---

[6] Hürriyet Gecesi, 1/195; Pembe İncili Kaftan, 2/67; Ali Canip Bey ve Sanatı, 14/40.

[7] Bir Çocuk: Aleko, 10/138, 149, 150.

hatta küçük bir emeli bile yoktu".[8]

"Rumlar'ın fikri, İstanbul'u İzmir'i falan zaptedip bu on dört milyonu Kızılırmak'ın sağ tarafına atmak; Ermeniler'in fikri, Büyük Ermenistan'ı teşkil edip, ne kadar Türk varsa hepsini Kızılırmak'ın sol tarafına atmak. Eğer bu iki millet aynı zamanda muvaffak olursa, Anadolu'da bir tane Türk kalmayacak, hepsi Kızılırmak'a dökülecek denize akacaklar"; "Rumlar'ın, Bulgarlar'ın, Sırplar'ın Osmanlılık vatanındaki mektepleri meydanda. Oralarda şiddetli bir Türk düşmanlığı talim olunuyor... Siyonizm bile miskin irticai emelleri bizim zararımıza müteallik gibi duruyor. Harici düşmanlarımızın kırmızı pençeleri, bu pençelerin zehirli tırnakları içimizde, kalbimizin üzerinde kımıldıyor".[9]

Yunanlılar ve Rumlar arasında bir fark gözetilmemektedir: *"Hem Yunan hükümetinin, hem de Türkiye'nin pençesinden kolaylıkla kurtulan Kefalonya'lı Rum kasa hırsızları gibi iki pasaportu vardı"; "Diyamandis, Selanik mebusluğuyla Atina'ya gitmişti. Galiba orada nazır da oldu"*. Rumlar Türk ulusuna büyük zararlar vermektedirler: *"yirmi senedir İstanbul'da umumhaneler, kumarhaneler işletmekle milyonerleşmeye yüz tutmuş bir Rum'un geçen sene yaptırdığı büyük 'Megalo İdea' apartımanında ikinci kattaki dairede oturuyordu"*; "Öteki uluslar da Yunanlılar'a yardım ederler *"Eski esirlerimiz... Arnavutlar Yunan hükümetinin istiklaline sebep oldular... Türk düşmanlarının yani Rumlar'ın Bulgarlar'ın, Sırplar'ın, Arnavutlar'ın teşkil ettikleri kuvvete yardımcı oluyorlar"*. Rum'un ruhunda Türk düşmanlığı var: *"Rum çocukları, bu müthiş afacanlar, beşikten beri ruhlarına akıtılan düşmanlığı meydana vurmak için tam fırsatını bulmuşlardı... 'Kopsi ha Keranadis Türkos. Okso, okso diye haykırıyorlardı"*.[10]

Yunan Düşmandır

Ömer Seyfettin'in "Yunan"ını en iyi niteleyen sıfat her halde "düşman" sözcüğüdür. Yazar bir yandan Yunan'ın Türk'e karşı saldırganlığını vurgularken, öte yanda düşmana karşı düşmanlık duygularını körüklemektedir. Düşmana karşı dostluk duyguları beslemeyi ya da insancıl bir anlayışla acımasız bir saldırıdan kaçınmayı, ulusal amaçlar açısından zararlı görmektedir. Bunun için bu tür "barışçı", "insancıl", "dinci" ya da "sosyalist", yani uluscu olmayan felsefelere karşı çıkmıştır.

"Ashab-ı Kehfimiz" adlı uzun hikâyede yazar "Osmanlılık" fikrine karşı çıkmaktadır. Çeşitli uluslardan insanların bir araya gelerek sağlamaya çalıştıkları "insaniyet", "beynelmineliyet" gibi görüşlere alaylı bir biçimde karşı çıkmaktadır. Bu ideallere varmak olanaksızdır, çünkü pratikte *"Yunanlılar Türkler'e ilan-ı harp ettiler"*; Rum kadını çocuğuna Ayasofya'yı göstererek Yunan kralı Konstantin'in İstanbul'u alacağını anlatmaktadır; kısaca *"her millet bir millettir, toplanıp bir millet gibi bir kanun altında, bir vatan içinde rahat rahat geçinemezler"*. Sosya-

---

[8] Primo Türk Çocuğu, 3/13, 48, 62.

[9] Ashab-ı Kahfimiz, 4/44; Yeni Lisan, 13/30, 31. Yazarın Yahudi antipatisi öteki uluslara duyduğu antipatiden daha fazla olsa gerektir: *"İğrenç Yahudi Fransızcası..."* ve *"Ölüm, eskilerin, ihtiyarların, namuzsuzların, alçakların, kavmiyetsizlerin, Yahudilerin, kadınların ve korkakların sandıkları gibi müthiş ve korkunç bir şey miydi?"* gibi sözlerini okuyoruz (Primo Türk Çocuk, 3/17 ve 74).

[10] Asiller Kulübü, 1/64 ve 75; Ashab-ı Kehfimiz, 4/66; Primo Türk Çocuğu, 3/49; Beyaz Lale, 10/7. Rumca sözler tam olarak anlaşılmıyor. Her halde *"Kopste tus keratades Turkus, okso"*, yani "Türk keratalarını kesin, dışarı" olmalıdır.

PRİMO - TÜRK ÇOCUĞU 81

büyük tecavüzler, büyük felâketler daima büyük inkılâplara başlangıç olmaz mıydı? Bunu düşünüyor; kolları arasında tuttuğu ve hâlâ:

— Ben Turko, ben Turko... Ben yok İtalyano...

Diyerek varlığını idrâk, ilân eden küçük mabudunu, tekrar tekrar öpüyor, öpüyor; Grazya, muzaffer, genç, kavi ve uyanık Turanın muhakkak galebesi altında ezilecek olan zayıf, hasta ve miskin Garbın korkak ve kadından bir timsali gibi hıçkıra hıçkıra ağlıyordu...

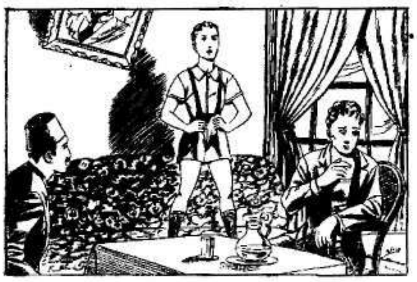

Ömer Seyfettin **Bomba, *s. 81***

lizm de ütopik bir ideoloji olarak algılanıyor. *"Muharebeler kalkacak, cinayetler olmayacak, hain politika unutulacak, herkes kardeş gibi; çalışacaklar ve mesut olacaklar"* diyen bir Bulgar, kısa sürede bu görüşlerin uygulanamayacaklarını anlayacaktır.[11]

"Her ecnebi mutlaka casustur" diyecektir yazarın olumlu bir kahramanı. İstihza tekniğini kullanarak, sonunda ne denli yanıldığını anlayacak ve utanacak olan olumsuz bir Türk şöyle konuşur: *"Hâlâ akılsız cahil babalarımız gibi 'Domuz derisinden post, gavurdan dost olmaz' der, medeniyet, büyük yirminci asrın doğurduğu insaniyet, uhuvvet, müsavat fikirleriyle eğlenirsiniz".* Aklı başında olgun bir Türk şöyle konuşur: *"Düşmanları kardeş sanıyorlar. Türkten başka olan düşman milletlerini, Türk'ü mahvetmeye çalıştığını onların kör gözleri göremiyor... Bahçede kiraz ağacının üzerinde serçeler bile diğer kuşlara karışmıyorlar, bir cins, bir millet olarak geçinmiyorlar".*[12]

Ömer Seyfettin Yunan ile Rum'un "düşman" olduğunu her fırsatta vurgulamıştır: *"Muhacirlerin anlattıkları şeyler tüyler ürpertiyordu. Düşmanlar her Türk köyünü sarıyor, aman diyenleri bile affetmiyor, erkeklerin hepsini kurşuna diziyor, küçük çocuklarını hıristiyan yapmak üzere esir gibi Yunanistan'a gönderiyor, kadınların, güzel kızların ırzlarına geçiyor; taş üstünde taş bırakmıyorlardı. Maksatları Rumeli'de Türk namını kaldırmaktı. Tabii olarak hepsini öldürecekler".* Ve sonra bütün batıcı ulusların, İspanyollar'ın, Almanlar'ın, İtalyanlar'ın, aynı biçimde davranmış olduklarını ileriye sürecektir.[13]

Yazar'a göre Rum'lar Türkler'e karşı nefret duyarlar; Türkler'le bir arada oturmak istemeyen Rum'u görüyoruz: *"Bu herif bize tarif olunamayacak derecede derin bir nefret ve istikrahla* (tiksinmeyle) *bakarak Rum'ca 'Fakat burada Türkler var! diyerek durdu'... Mösyö, sigarasının küllerini üzerimize fırlatıyor, tükürüyor, sonra avazı çıktığı kadar Bizans İmparatoru ve Yunanistan Kralı Konstantin için bestelenmiş Fransızca bir şarkıyı haykırıyordu... Yolcu mösyö Türklük'e ağza alınmaz küfürlerle kafiyelenmiş Rumca şarkılar da bağırmaya başlamıştı".*[14]

Rumlar *"yanlarında Türk istemezler, bir Türk'e ekmek değil, bir damla su bile vermezlerdi... Her sabah kilisede Türkler'in perişan olması için dua edilirdi. İhti-*

---

[11] Sahife 46, 48 ve 14; Bomba, 3/130.

[12] Harem, 4/140; Hürriyet Bayrakları, 3/110; Primo Türk Çocuğu, 3/49.

[13] Primo Türk Çocuk, 3/69.

[14] Mehdi, 10/66, 67.

yar, genç bütün köy halkının her sabah bu duaları can-u yürekten tekrarlayışları, sanki Ali'yi derin bir uykudan uyandırıyordu... Papaz (ve ötekiler) *muharebeye dair havadisleri köylüye verirler, Türkler'in kış geçmeden bozulacağını, bu sefer İstanbul'un mutlaka alınacağını, ne kadar Türk varsa bir tane kalmamak üzere kesileceğini yana yakıla söylerdi"* .[15]

Rumlar Türkler'i ekonomik alanda da zarara sokmaktadır. "Boykotaj Düşmanı" adlı öyküde istihza yoluyla Rumlar'la Yunanlılar'ı seven olumsuz bir Türk'ün eleştirildiğini okuyoruz. Yunan hayranı olan bu adam *"Ey Türkler! Paralarınızı yerli Yunanlılar'a vermeyin. Yunan donanmasının dörtte üçünün Türk parasıyla yapıldığını yine kendileri söylüyorlar. Kardeşlerinizle, Türkler'le alışveriş edin. Yoksa mahvolacaksınız, açlıktan öleceğiz, ezan yerine camilerde çanlar uluyacak. Uyanın, uyanın!"* diyen bir bildiriye kızar. Bu Türk Rumlar'dan alışveriş etmekte, evinde Rum hizmetçi bulundurmakta, eski Yunan uygarlığına hayranlıkla bakmakta, "Turan, Turan" diye bağıranlara "serseri" demektedir. *"Türk düşmanlarından başka kimseyi sevmiyor"* bu adam. Şiirlerinde bile Eski Yunan'dan isimler ve öyküler kullanmaktadır. *"Yunanlılar'a yapılan boykotaj onu delirtiyordu"*.[16]

Rumla Türk ekonomik alanda da düşmandırlar: *"Fakirlik zenginlik iki barışmaz düşman gibi karşı karşıya geçmiş. Biri karargâhını Şişli ve Nişantaşı'na, öteki Fatih'e, Aksaray'a kurmuş, sanki vakti bilinmeyen bir meydan muharebesini bekliyorlar... Piyasayı gezdim. Diyebilirim ki, hemen hemen bütün ticaret bağları Rumlar'ın, Yahudiler'in elinde. Harp zamanı kazananlar lüks içinde paralarını yemekle meşgul"*. Başka bir öyküde Rum lokantacıyı tanıyoruz: *"Bir kere etler kasapların satılmayıp kalan, kokmaya bir karış kalmış mallarıydı. Patron, piyasa fiyatından yüzde yetmiş noksanına bunları topluyordu"*. Ayrıca bu öyküde Beyoğlu'ndaki Rum ahçıların Türk çırak kullanmadıklarını, mutfağın çok pis olduğunu, öyküdeki ahçının Yunan milliyetçisi gibi davrandığını da okuyoruz.[17] Bu Rumlardan başka daha önce umumhaneler ve kumarhaneler işletip, "Megalo İdea" isimli lüks apartımanlar kuran Rum'u da görmüştük.

İstihza yoluyla Rumlar'a "yerel Yunanlı kardeşçiklerimiz" ve "sadık yerli Yunan kardeşlerimiz" denmekte ve Rumlar genel olarak yazara sevimsiz ve sıkıntı verici görünmektedirler: *"Akşamdan beri oturduğum Paris Kahvesi'nin beni bedhim* (kötü huylu) *eden Rum kalabalığından uzaklaşmak istiyorum... Paris Kahvesi'nin beni tazib* (eziyet eden) *ve tebhim eden Rum kalabalığına dönüyorum ve mendilimle alnımın nemnak hararetlerini siliyorum!"*.[18]

Yunan/Rum Kadını

Ömer Seyfettin'in öykülerinde karşılaşılan on yedi Rum ya da Yunan kadının dokuzu hizmetçi, beş tanesi "çok" serbest davranan (fahişe de denebilecek) kadınlardır. Hizmetçi kızların ikisi de "çok serbest" davranmaktadırlar. Yani cinsel ahlak sınırlarını aşan kadınlar toplam yedi tanedir. Geriye kalan, üç kadından ikisini yukarıda görmüştük –papazın övdüğü milliyetçi kız ve Ayasofya için hayaller kuran kadın–; biri de bir berberin yanında çalışan *"mini mini"* bir kızdır.

15 Bir Çocuk: Aleko, 10/131, 135.

16 1/203-210.

17 Memlekete Mektup, 7/72, 75; Lokanta Esrarı, 9/139-141.

18 Hürriyete Layık Bir Kahraman, 1/22, 23; Yaz Geceleri, 12/145, 147.

Bu kıza bakan iki bey ise, *"onu zihinlerinde on yaş büyütürler, kabaracak göğüslerini hayal ederler"*.[19] Bu kadınlar, yazara göre genel olarak Türk adetlerine yabancı ve hatta düşman olan "kosmopolit" anlayışlı kadınlardır.

Örneğin Despina *"Şeytan, maskara, güzel bir Rum kızı"*dır. *Aşçı ile fingirdeyen bu kız"* İkinci Meşrutiyet'in getireceği özgürlüklerden yanadır: *"Sizin hanımlar da bizim gibi olacak artık! Hürriyet bu demek!"* demektedir. Başka bir öyküde gene aşçı Mehmet ile yatıp kalkan hizmetçi Eleni'yi görüyoruz.-Eleni Teodor ise prototip gibi tanıtılmaktadır: *"Pek genç, pek güzel bir kız. Yalnız Rum kızlarına mahsus olan o serbest şuhlukla"* konuşur; *"son derece serbestti"*. Aşkla dolu yaşamını anımsayan bir beyin aklına kosmopolit Beyoğlu ile birlikte *"Artemisya, Melpomeni, Lusi, Olimpiya"* isimleri gelir.[20]

Cinsel yanları vurgulanmamış hizmetçi kızların üçü Eleni, ikisi Artemisya ve Mari adını taşıyor; ikisinin adını öğrenemiyoruz. Bütün Rum kadınlar genellikle olumlu karşılanmayan ve eleştirilen Beyoğlu semti ya da "kosmopolit" yaşam ile ilişkili görülmektedirler: *"Sinirlerime dokunan bir şey var... O da bu salonların kozmopolit olması. Hangi eve gitsem Rumlar, Ermeniler, Levantenler, Frenkler, İngilizler, Amerikalılar, Yahudiler görüyorum... Bu ecnebilerin yanında biz daima muti, biçare birtakım dilenciler gibi kalıyoruz"*. Bu sözleri söyleyen Türk, öykünün sonunda -bütünüyle olmasa da- haklanacaktır.[21]

Başka bir öyküsünde ise doğu ile batı arasındaki farkı vurgulayacak ama bütünüyle "doğu"yu da savunmayacaktır: *"Gazinolar, balolar, tiyatrolar ve ilah, yani Beyoğlu tarafı asla Türk değildir. Orada yabancılar kendi muhitlerini, kendi adetlerini yaşarlar. Kadınlarıyla kol kola umumi bahçelerde, lokantalarda gezerler, konuşurlar, eğlenirler, gülüşürler. Aralarına malum manasıyla bir sıçan deliği bulamayan Türkler de karışırlar. Masaların başında pineklerler. Yabancıların kadınlarına, yabancı güzelliklere, yabancı göğüslere hasretle bakarlar"*. Bu öyküde Türk kadınının tutuculuğunu da eleştirecektir: Türk kadınları *"aşkın ve güzelliğin en korkunç düşmanlarıdır! Dışarıda kendi kavminden hiçbir kadın yüzü görmeyen erkeklerine evlerinde de bir bakacak yüz göstermezler. Mesela hizmetçi alacaklar, değil mi? En çirkinini bulurlar"*. Bu öyküde "Türk usulü" kadın erkek ilişkileri de eleştirilmektedir. Ama yazarın başka bir öyküsünde okuduğumuz ve gerçekten yer almış olan tarihsel bir olayın -bir müslüman kızın bir Rum erkeğe kaçması sonucunda, erkeğin karakolda linç edilmesi olayının- yazarı pek şaşırtmadığını ve bu tür gelişmeleri doğal karşıladığını duyumsuyoruz.[22]

"Kadın" konusunda, Ömer Seyfettin'in Rum kadınını -imajını- hem olumsuz bir biçimde sergilediğini -"yalnız Rum kadınlarına mahsus şuhluk"tan söz ettiğini -yani pratikte okuyucuya olumlu ve Türk geleneklerince hoşgörüyle kabul edilebilecek bir tek Rum kadın sunmadığını, ama aynı zamanda da batıcı kadın erkek ilişkilerine de bütünüyle karşı çıkmadığını görüyoruz.

---

19 Cesaret, 10/92.

20 Efruz Bey, 1/26, 28, 32, 71, 72; Yüksek Ökçe-ler, 5/7-10; Kıskançlık, 5/92; Ay Sonunda, 6/144, 145.

21 Primo Türk Çocuğu, 3/45; Harem, 4/126, 156, 158; Türkçe Reçete, 5/138, 140; Zeytin Ekmek, 7/52; Perili Köşk, 8/133; Balkon, 9/93, 94, 96; Harem, 4/138.

22 Aşk Dalgası, 9/46-52; Ashab-ı Kahfimiz, 4/15.

Olumlu Yunan/Rum

Yazarın makalelerinde ve kimi öykülerinde bir iki kez Eski Yunan edebiyatı övülmektedir: *"Madem ki demokrat garp medeniyetine mecburen giriyoruz... garp edebiyatının usullerini, kaidelerini, tekniklerini ihmal etmemeli... Yunan, Latin klasiklerini, garp edebiyatının son şekillerini göstermek icap eder"*. Başka bir yazıda *"Hint ve Yunan medeniyetleri gibi insanın sevk-i tabiilerini tahkir etmeyenler de vardı"* denmektedir. Bir edebiyat yazısında *"yazdığın ister milli, ister gayri milli olsun, ister Yunan edebiyatını, ister Japon edebiyatını terennüm et. Yalnız dikkat et, lisanımız bizim lisanımız olsun"* der; *"Yunan lisanı hemen bütün Avrupa lisanlarına hulul etmiştir"*.[23] Ancak bu alıntılar Eski Yunan'la ilgili olduklarından ve komşu Yunan ulusu ile doğrudan ilişkili olmadıklarından konumuz dışı sayılabilirler.

Öykülerinde olumlu, sevimli ya da beğenilen bir Rum'a ya da Yunan'a rastlamak olanaksızdır. Kimi Rumlar kötülenmeden sunulmaktadır; örneğin, yukarıda anılan birkaç hizmetçiden başka, "Karamanlı bakkal Bodos", "Bektaşi tekkesindeki kemancı Aleko" gibi.[24] Bu kimselere yalnız kısaca değinilmekte ama ne övülmekte ne de yerilmektedirler. İlginç olan beğenilen ve olumlu bir biçimde değerlendirilen Yunanlılar'ın, yazarın ne makalelerinde ne de öykülerinde beliren kimseler arasında bulunmuş olmasıdır; bu birkaç kimse yazarın anılarında bulunmaktadırlar. Ömer Seyfettin Yunan ordusuna esir düştüğünde karşılaştığı kimi Yunanlılar için olumlu bir dille söz etmiştir:

"Artık harp sayfasını kapamalı. Kaçamadım. Yirmi bir neferle esir düştüm. Bulunduğumuz tepeden efzunlar göründü. 'Teslim olun' diye haykırdılar. Biz de ellerimizi kaldırdık. 'Teslim' diye bağırdık. Neferleri bağladılar, beni yüzbaşıya verdiler. (8 Kanunusani) Bu gece Yunan zabitleriyle beraber yattım. Bana ekmek ve jambon verdiler. Sabahleyin ağırlığın yanına gönderdiler. Bu gece efzun çavuşu Ipsilanti ile koyun koyuna geçirdim. (9 Kanunusani) ... Sonra jandarmalar beni aldılar. Ayanikoli Kilisesindeki General Batapulos'un huzuruna çıkardılar. Yanında erkanıharbi, Ipsilanti vardı... Bana çok iltifat etti. Hep Fransızca konuştuk. Yarın diğer bir Türk esiri olan topçu zabitinin yanına gönderileceğimi söyledi. Bu geceyi jandarma çavuşu Korinos'un yanında geçireceğim. Ocağın yanında efzunlarla beraber oturuyor ve konuşuyorum. Adresini aldığım bir zabit çay ve konyak getirdi. Doğrusu pek nazik ve insaniyetli adamlar".[25]

İlk ve son kez, bu günlükte, yazarın Yunanlılar için olumlu bir değerlendirmede bulunduğunu görüyoruz. Bu "olumlu" kimseler edebiyat yapıtında resmedilen kahramanlar değildirler; yazarın karşılaştığı gerçek, somut kimselerdir: *(12 Kanunusani) "Dün birçok Yunan zabiti geldi. Hep görüştük. Muharebe münasebetiyle asker olan Kefalonya mebusu da geldi. Pek nazik bir çocuk. Avukat imiş. Dost olduk. Adresini bile verdi. Birkaç saate kadar Narda'ya gideceğiz. Ben hazırlandım. Bekliyorum. Güzel yemek veriyorlar. Jandarma zabiti gelip ne istediğimi soruyor. Sabahleyin süt ve kahve bile getirdiler"*. İlk kez Ömer Seyfettin'in "düşman"a insancıl duygularla acıdığını da

---

[23] Mekteplerde Edebiyat, 14/68; Tarih Ebedi Bir Tekerrürdür, 9/107, 127; Sağlam Zemin, 13/125; Iskolastik Lisanımızın İflası, 13/152.

[24] Yuf Borusu Seni Bekliyor, 7/97; Kurbağa Dua-sı, 8/142.

[25] Ruzname, Balkan Savaşı Günlüğü, 8/91, 92.

gene bu günlükte okuyoruz: *"Vapuru bekliyoruz. Kraliçenin hastane müdürü geldi. Konuştuk. Zavallının harpte bir oğlu varmış"*.[26]

Bu esaret süresinde karşılaştığı bütün Yunanlılar sevimli değildi. Örneğin sık sık halkın Türk esirlerini gördüğünde aleyhte bağırdığını okuyoruz; *"yolda oldukça ehemmiyetli bir hakaret banyosu"* geçirir tutsak Türkler; esir bir Türk öldüğünde halkın "güle güle" diyerek alay ettiklerini okuyoruz. Ama gene de, yazarın bir tek kez ve özellikle bu koşullar altında, yani düşmanın elinde tutsakken, olumlu Yunanlılar'dan söz etmesi ilginç ve anlamlıdır.

Özet ve Değerlendirme

Bu çalışma Ömer Seyfettin'in kısa öyküleriyle dil ve edebiyatla ilgili makalelerinde bulunan Rum ve Yunanlılar'ı konu edinmiştir. Yazarın 163 öyküsünün 43'ünde (yani öykülerinin % 26'sında) kısaca ya da daha ayrıntılı olarak komşu ulusa (ve bu ulusun Türkler'le bir arada yaşayan bölümüne) değinilmektedir; bu yazıda bu 43 öykünün hemen hepsine değinilmiş ve en önemli bölümleri belirtilmiştir. Ayrıca yazarın şiirleri de taranmıştır. Gösterilip yorumlanmayan birkaç Yunan/Rum alıntıları önemsiz olup yazarın, bu konudaki genel tutumuna ayrıca ışık tutmayan değinmeleridir. Yöntem ve ilke olarak, seçmeci bir tutum izlenmemiş, yazarın bütün yapıtı göz önüne alınmıştır.[27]

Yazarın yapıtında bulunan Yunan/Rum yöneltmelerini –edebiyatı, yani öykü, romanı ve şiiri anılardan da ayırarak– olumlu, tarafsız ve olumsuz değerlendirmelerin dökümünü makalenin sonundaki tabloda görmekteyiz:

Ömer Seyfettin'in "milliyet" ve milli amaçlarla ilgili görüşlerini özetlemek oldukça güçtür. Osmanlı Devleti zaferler kazanıp güçlenir gibi olurken, ya da savaş ve diplomasi alanında gerileyip tehlikeye düştükçe, yazar da görüş değiştirmiş, yeni duruma göre farklı "ulusal amaçlar" önermiştir. "Yazarın Ulusçuluk Anlayışı" bölümünde işaret edilen çelişkilerin kaynağı bu tutumunda aranmalıdır.[28]

Genel olarak yazarın ulusal bir yok olma "fobisi" içinde yaşamış olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Balkanlar'da kabaran ve ulusal bağımsızlıkla yayılmacılığı amaçlayan savaşlar bu korkuyu körüklemiştir. Yazar Türk'ün kurtuluşunu "milliyetçilik"te ve "milli devlet"te görmüştür. Bütün komşu ulusları uzlaşılamayacak düşman olarak algılamıştır. O zamanın egemen pratiği göz önüne alındığında yazarın bu konuda "gerçekçi" olduğu söylenebilir.

Yunan ulusu ve bu ulusun uzantısı Rumlar da bu anlayışın kaçınılmaz bir sonucu olarak "düşman" olarak algılanmıştır. "Bu iki ulus bir arada yaşıyamaz", "ikisinden biri yenecek, öteki yok olacaktır" anlayışı yazarın yapıtında egemendir. Bu anlayışa karşı çıkan ideolojilere –Tanzimat hareketine, Osmanlılık'a, "kosmopolit" tutuma, ulusallığı yadsıyan

26 Aynı günlükte, s. 93, 94.

27 Yazarın öyküleri 140 tane kadardır. Ancak kimi uzun öyküleri ya da "Efruz Bey" gibi romanları bölümlere ayrılan kısa öyküler toplamı gibi de ele alınabilir; böyle algılandıklarında "öyküler" 163 tanedir. Ruzname –Balkan Savaşı Günlüğü– bir öykü sayılmıştır. Bu yazıda değinilmemiş "Rumlu" öyküler şunlardır: Şimeler, 1/177 (Rus mebus Boşo ve Kozmidis hicvedilmekte); Çirkinliğin Esrarı, 5/70 (bir Türk güzel bir Yunan heykeline benzetilmekte); Apandisit, 5/157 (garson İspiro'yu görüyoruz).

28 Ömer Seyfettin'in yazdıklarını yalnız yayınlama tarihlerine göre değil ama yazılış tarihlerini de göz önüne alarak yapıtını ve "ulusal amaçlar" açısından ideolojisini değerlendirmek, her halde zamanını ve ulusal bilincin dinamiğini anlamamız açısından çok öğretici olabilir. Böyle bir çalışma konumuz dışıdır.

din ideolojisine, sosyalizme, "insancılık'a –bu nedenle karşı çıkmıştır.

Bu ulusçu anlayışını Türk halkına aşılamak için "millet için edebiyat" yápmıştır. Ulusal bir savaşta kalemiyle bir er gibi savaşmıştır.[29] Bu yolda gerekli gördüğünde aşırılığa da giderek okuyucusunu "düşmana" karşı uyarmış; "dostluk"-un, kin eksikliğinin, barışçı ve insancıl bir yaklaşımın tehlikeli olacağını vurgulamıştır. Bu anlayışın sonucunda, Yunan'ın da düşmanlar listesinin en başında yerini alması doğaldı.

Yunan/Rum İmajı

Yazarın yapıtında karşılaştığımız yabancı bir ülkenin vatandaşı "Yunan" ile Osmanlı vatandaşı "Rum" arasında hiç bir fark yoktur. Her ikisinin amacı Türkler'i yok etmek, topraklarını ve vatanlarını ele geçirmektir. Bunu başarmak için ise yapmayacakları vahşet yoktur.

Bu Yunan imajı hiç bir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde yazarın bütün yapıtında aralıksız tekrarlanır. Bütün edebiyat yazılarında başka türlü düşünen, bir Türk'e yardım eli uzatan, iyilikle davranan, vahşete karşı çıkan bir tek Yunan'a ya da Rum'a rastlanmıyor. Yunan imajı okuyucunun aklında kesin bir biçimde "Türk düşmanı" olarak biçimlenir. Ayrıca Yunan ulusu –ama öteki uluslar da– "tek tip" insanlardan oluşuyor anlayışı da pekiştirilmektedir.

Yunan Türk'ü sevmez, "su bile vermez". Yunan Türk'ü ekonomik olarak da sömürür; vurgun vurur, lüks içinde yaşar. Yunan kimi zaman "pis"tir. Yunan kadını, cinsel açıdan şuhtur, "aşırı serbesttir". Yazarın öykülerinden çıkan anlam, fahişelerin genellikle Yunanlılar'dan çıktıklarından ziyade, Yunan kadınlarının fahişe oldukları anlayışına daha yakındır.

Sonuç

Ömer Seyfettin Yunanlılar'ın bu tiynette insanlar olduklarına gerçekten inanır mıydı? Yoksa ulusal amaçlar uğruna mı bu tür bir Yunan imajı çizmiştir? Doğal olarak böyle bir soru, ilgi çekici olmakla birlikte, konumuz dışıdır. Olasılı bir yanıtın kurgusal (spekülatif) niteliği bir yana, edebiyatın işlevi açısından da ilgisizdir. Okuyucu yazarın, içten inançlarıyla değil, yapıtıyla karşılaşmaktadır. Edebiyatçı Ömer Seyfettin dendiğinde, bugün, yazarın yapıtını algılıyoruz. Okuyucuya varan Ömer Seyfettin, bir zamanlar içtenlikle ve gerçekten inanmış olduğu idealleri ya da iç dünyası değildir; yapıtında yer alan olaylar, karakterler, yargılar, kuşkulardır. Kuşkuları ve iç dünyası –okuyucuya vardığında– bir zamanlar yazarın gerçekten inanmış oldukları değil, yapıtında okuduğumuz amaçları, kuşkuları ve iç dünyasıdır.

Ancak bir araştırmacı, sıradan okuyucunun okuma yöntemini aşarak, yazarın yapıtını toplumbilimsel ve ruhbilimsel bir yaklaşımla ele aldığında iki ilginç

---

29 *"Almanlar'la Fransızlar'ın memleketlerindeki fedakarlık, kahramanlık hislerini uyandırmak, gergin sinirlerini daima müteyakkız bulundurmak için boyuna neşrettikleri bitmez tükenmez eserleri... gören muharrir, pek tabii ve haklı bir infial ile, bizim neye böyle eserler vücuda getirmediğimizi soruyor ve bütün mütefekkirleri, muharrirleri, şairleri bundan mesul tutuyor... Karşımızda Avrupa'nın bütün muharip milletlerini yalnız harp sahnelerinde değil, fikir ve sanat vadilerinde de gergin bir faaliyette görüyoruz. Silah altındaki ordu, karınca yollarına benzeyen siperlerde, yüksek karlı dağlarda çarpışırken, cephe gerisinde maddi manevi ne kadar kuvvet varsa, hepsini, toplanmış ve muayyen bir hedefe doğru ilerlemekte görüyoruz. Şair manzumeleriyle, romancı hikayeleriyle, temaşa muharriri piyesleriyle, ressam fırçalarıyla, bestekar nağmeleriyle milletin heyecanını duyuyor, duyuyor".* (Ömer Seyfettin, "Harp Edebiyatı", 14/74 ve 76) .

özelliği saptayabilir. Birincisi "Yunan"ın genel olumsuz imajına karşın, Batı'nın ve Yunan'ın, özellikle ulusçuluk uygulamaları ve pratikleri açısından, örnek olarak algılandığıdır. "Batı'ya Benzeme Çabası" bölümünde gösterildiği gibi, yazara göre Türkler "Yunanlılar gibi ulusçu" olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında Yunan'ın olumsuzluğu kendisi için –Yunan'ın kendisi için– değildir; Türk için olumsuzdur. Yunan düşmandır. Türk'e zararlıdır ama "aşağı", "alçak", "korkak" vb. değildir. Hatta tam tersine imrenilen ulusal özelliklere sahiptir. Ömer Seyfettin Yunan'ı düşman, Türk için bir tehlike ve zarar olarak göstermiştir ve okuyucuyu bu düşmana karşı kışkırtmak için "didaktik" yazılar yazmıştır. Ama Yunan'ı, bu açıdan, aşağı bir ulus olarak göstermemiştir.

Yazarın anılarında, yani Balkan Savaşı Günlüğü'nde –bu ikinci ilginç özelliktir– olumlu Yunanlılar görmüştük. Edebiyat yapıtlarından bütünüyle ayrı bir görüş açısıdır bu. Burada "gerçek", "somut" Yunanlı ile edebiyatçı tarafından yaratılan Yunanlı arasındaki farkı görüyoruz. Bu çelişki iki türlü yorumlanabilir: a) Yazar bilinçli olarak ve gözlemlerinin ve inancının tersine, ulusal amaçlar uğruna, Yunan'ı her zaman aynı olan, değişmeyen ve hatta gelecekte de değişmeyeceğe benzeyen prototip bir "acımasız düşman" olarak göstermiştir. b) Yazar bilincinde olmadan, öykülerini yazarken Yunan imajını inançlarına ve peşin yargılarına göre resmetmiştir; ama somut Yunanlı ile karşılaşıp anılarını yazarken gene bilincinde olmadan farklı ve bu kez olumlu bir Yunan'dan da söz etmiştir. Her iki durumda, Ömer Seyfettin'in öykülerinde yer alan ve hep olumsuz olan Yunan ile, hiç olmazsa kimi zaman olsun "olumlu" olabilen anılardaki somut Yunan arasındaki fark ve çelişki açık bir biçimde belli olmaktadır.

	Karakterler											
	Kadın			Erkek			Olay/Yargı			TOPLAM		
	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c
Öyküler	0	9	9	0	3	7	0	1	12	0	13	28
Anılar	0	0	0	3	0	0	4	0	3	7	0	3
TOPLAM	0	9	9	3	3	7	4	1	15	7	13	31

a: "olumlu" b: "tarafsız" c: "olumsuz"

CUMHURİYET DÖNEMİ MİZAHINA AİT NOTLAR

Kurtuluş Kayalı

Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı 1970 yılına kadarki gelişimi çerçevesinde irdelenmeye çalışılacaktır. Yazılı mizah söz konusu edildiğinden gerekmediği sürece karikatürden bahsedilmeyecektir. Cumhuriyet döneminde yayımlanan mizah ürünlerinin yazarlarının bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'nun son sıralarında da yazdıklarından bir ölçüde o dönemin yazarları da gündeme girecektir. Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemiyle Cumhuriyet arasında bir kopuş da yaşanmadığı için Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahını tüm çeşitlenişi çerçevesinde vermek mümkündür. Zaten genellikle antolojiler Cumhuriyet Dönemi mizahını inceleseler de, son dönem Osmanlı mizahçılarını da anlatmaktadırlar. Zaten Hüseyin Rahmi'siz, Refik Halid'siz bir mizah da mizah olarak kolayına nitelenemez. Son dönem romancıları içinde Hüseyin Rahmi ya da Refik Halid ölçüsünde halk yaşantısını derinlemesine önemsemiş ve o ölçüde popüler olabilmiş yazarlar da yoktur. Belki de bu nedenle Türkiye'de mizah, genellikle bir halk gülmecesi olarak anlaşılmıştır. Hatta bu konuda yayımlanmış, bu başlığı taşıyan yapıtlar da vardır. Bu durumda her halde mizahın Türkiye'de elitist bir karakter gösterdiği söylenemez. Anlaşılması zor sayılabilecek mizah Türkiye'de yok gibidir. Belki de 1950'lerde başlayan, Türkiye'de yaygınlaşan yazısız karikatürlerin benzerini, her yanıyla sözden tasarruf edilerek yazılan mizah öykü ve romanlarını denemek gerekmektedir. Türk mizahı bu nedenlerle daha gelişkin bir çerçeve gösterememiş, gündelik halk sorunlarıyla ilgili kalmıştır.

Türk mizahının temelinde son dönemlerdeki anlayışlar nedeniyle de görülebileceği üzere Nasreddin Hoca gibi mizah dehaları vardır. Nasreddin Hoca fıkraları, o dönemin, üretildiği zamanın özelliklerini içerdiği gibi, evrensel kimi yönler de taşımaktadır. Bunun yanında Bektaşi fıkraları, İncili Çavuş fıkraları gibi kimi değişik unsurlar da vardır. Tüm bunlar esasta Türk insanının mizaha, gülmeceye yatkın, önemsenmesi gereken bir temeli olduğunu göstermektedir. Zaten bu güçlü temel Türkiye'de mizahın pek o kadar kolay bir şey olmadığını, üzerinde ağırlıklı olarak çalışılması gerektiğini göstermektedir. Bu tür yaygın yönelimlere paralel bir şekilde Hacivat ve Karagöz oyunu da Türkiye'de mizah çalışmaları-

nın, daha doğrusu güçlü mizah geleneğinin varlığını göstermekte, bunun yanında Türk mizahının halk gülmecesi olmasının gerekçesini oluşturmaktadır. Sözü edilen nedenlerle insanlar çok yaygın olarak mizah okumakta, mizah adeta hayatın bir parçası olmaktadır. İnsanlar nedense Türkiye'de kendi yaşantısını yazmayı sanatın bir gerekliliği olarak kabul etmektedir. 1960'lı yıllarda bile sanatın yaşanılan gerçeklik olarak algılanması mizahın da bu şekilde anlaşılmasınını getirmiş, hatta zamanımızın en önemli Türk mizahçısı, Aziz Nesin, yazdıklarının büyük ölçüde yaşamından kaynaklandığını bizzat kendisi belirtmiştir. Türkiye'de edebi metnin kurmaca niteliğini belirten insanlar da yaşanılan hayatın yapılan çalışma, sanat üzerinde etkinliği üzerinde durmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de mizah gündelik gelişmelerin, gündelik hayatın önemsediği alanlarda ortaya çıkmakta, dolayısıyla yaygın beğeni halesiyle karşılaşmaktadır. Türkiye'de her dönemin yaygın beğenisine seslenen mizah yazarları vardır. Ülkemizde bir anlamda yeni bir yayının yaygınlık kazanmasının bir değişiklik göstergesi olarak anlaşılması gerekmektedir. Örneğin, 1970 yıllarında yaygın bir biçimde okunulan *Gırgır* dergisi, çizgileri yanında kısa esprileriyle de Türk mizah tarihinde yeni bir evre açmıştır. Hatta bu yeni evre çok bariz bir şekilde gündelik siyasal anlayışlara da tercüme edilir olmuştur. Bu nedenle her dönemin yeni gelişmelerinin mizahın yeniden biçimlenişi konusunda önemli bir ipucu olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türk mizahının ilk dönemleri ayrıntılı olarak ne kelime, doğru düzgün bile bilinmemektedir. Aslında Osmanlı son dönemi de dahil olmak üzere yaygın mahiyette bir mizah tarihi bile yoktur. Yazılanlar da özellikle son döneme ilişkindirler. Çoğu kişi, mizahçı, geçmiş dönem mizahı üzerinde derinlikli olarak durmamıştır. Sadece son dönemin mizahının gelişim doğrultusu üzerine kimi düşünceler telaffuz etmiştir. Zaten sınırlı sayıdaki mizah antolojilerinin de genellikle, neredeyse tamamını mizah yazarları hazırlamıştır. Bunun kimi sakıncaları vardır. Bu sakıncaların en başında da mizah yazarlarının sınırlılıkları, indi görüşleri gelmektedir. Subjektif değerlendirmeler, bir biçimde mizahın gelişim seyri konusunda saptırmaları da beraberinde getirmektedir. Muhtemel kişisel komplekslerden kaynaklanan saptırmalara bir biçimde, bir şekliyle siyasal önyargılar da eklenmektedir. Siyasal önyargılar bir şekilde mizah yazarlarının kendilerini merkez alarak konuyu değerlendirmeleriyle sonuçlanmıştır. Kimi belirlenimler de o kadar önemsizdir ki, mizah öykücü ve romancıları kendilerini mizah yazarı değil, romancı ya da öykücü olarak niteleseler de kendi derledikleri antolojilere mizah antolojisi başlığını koymuşlardır. Bu durum kimi yazarların soruna kendi açılarından bile ne ölçüde farklı, daha doğrusu çelişik bir şekilde yaklaştıklarını göstermektedir. Özellikle kara mizah, eleştiri konusunda ne ölçüde yıkıcı olunabileceğini gösterir. Türk mizahına, yakın dönem Türk mizahına bakıldığı zaman mizah yazarlarının ne ölçüde hırçın tutum aldıklarını algılamamak mümkün değil gibidir. İfratla, tefrit belki de bizim ulusal kültür özelliklerimizden biridir. Türkiye'de bol sayıda polemik yazısının bulunmasının sebebi hikmeti de galiba budur. Belki de Türkiye'de şair kadar gündelik yaşantısında mizahı öne çıkaran bireyler vardır.

Türkiye'nin, Türkçe'nin genellikle şiir alanında önde gittiği, roman ve öykü alanında önemli mesafe alamadığı şeklinde eleştirmenler arasındaki yaygın kanıya benzer şekilde Türk mizahının çizgili ve yazılı biçiminin de uluslararası düzeyde

olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bunun nedenlerinin başında ya da bunun göstergelerinden biri olarak Aziz Nesin'in 1950-1965 yılları arasında uluslararası yarışmalarda aldığı ödüller anılır. Türkiye'de mizahın uluslararası boyutu ve Türkiye'deki yaygınlığı bir anlamda ülkedeki mizah geleneğinden kaynaklanır. Sözü edilen bu geleneğin özellikle bir ölçüde heterodoxiden kaynaklandığı da belirtilebilir. Heterodoxiden kaynaklanan bu mizah özellikle Cumhuriyet iyice şekillendikten sonra ortaya çıkmıştır. Türk mizahının özelliklerinden biri de bu heterodoxi de dahil olmak üzere hırçın bir gelenekten kaynaklanmıştır. Bu açıdan, bir başka deyişle meselenin ifrat ve tefrit eğiliminden kaynaklanan bir şekilde Türk mizahının muhalif bir yanı vardır. Cumhuriyet dönemi söz konusu edildiğinde bu muhalif yan daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Bu eğilim bir şekilde siyaseti öne çıkarmıştır. Türk mizahçıları bir anlamda siyasal kimlik taşımışlardır. Bu, onları ister istemez muhalif yapmıştır. Nimet Arzık'ın *Eş Kişiler Zinciri* yapıtında da belirttiği gibi mayasında kahramanlık olmayan bir kişi, şartların zorlamasıyla direnen bir kahramana dönüşmüştür. Belki de bu durum Abdülhamid'e, Sultan Hamid'e muhalefet edenlerin bir anlamda devlet memuru olmaları nedeniyle bu tür karışıklığın sonucu olarak ortaya çıktıkları da düşünülebilir. Bir biçimde bu durum muhalif kimlikli Türk mizahçılarının da bir tipolojisini vermektedir. Buradan yola çıkarak muhalif kimlikli mizahçıların anılan kaynaktan geldiği söylenebilir.

Siyasetin başatlığı bu muhalif mizahçı kimliğini bariz bir şekilde ortaya getirmiştir. Devlet çarkını eşşeklerin de çevirebileceği şeklinde bir anlayışın ne kadar yaygın olduğu da görülebilir. Bu durum bir bakıma icazetli bir muhalefeti de gündeme getirmektedir. Söylenebileceği kadarıyla Ziya Paşa *Zafername*'si ve Şevki'nin *Mernamesi* biraz da budur. Gene o dönemin mizah açısından, sadece mizah açısından değil muhalefet açısından da önemli imzası *Kirpi*'dir. *Kirpinin Dedikleri* 1916 yılında yayımlanmıştır. 1916 yılı belki de İttihat ve Terakki'nin Tarık Zafer Tunaya tarafından monarşik özgürlük ortamının ortadan kalkdığı bir dönem olarak nitelenmesinin göstereceği gibi, İttihat ve Terakki'ye yönelik hırçın bir eleştiri mahiyetindedir. Kirpi'nin belirttiği vechile (hırkaya alışanlar smokin giyerlerse gülünç olurlar) cümlesi beş yıllık sürgün anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımın, bu anlayışın Milli Mücadele sırasında Ankara'ya muhalif bir yayın organında yankı bulmasına karşın İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de mizahın sükutundan şikayetçi bir yazarın Kirpi benzeri bir mizah adamının ortaya çıkmasını dilemesi Kirpi'nin muhalif kimliğinin toplum vicdanında ne ölçüde yankı yaptığının en açık kanıtıdır. Bir anlamda Eşref, Kirpi ve Ziya Paşa, ne ölçüde muhalif oldukları sorununu tartışma dışı bırakıp, Türkiye'de muhalif mizahın en önemli ögeleri olarak anlaşılmak gerekir. Türkiye'nin yakın dönem mizahının en seçkin unsurlarının, örneklerinin bu imzalardan çıktığını kabullenmek gerekmektedir.

Ancak Türkiye'de insanlar yaşanan anın başat eğilimlerine yatkın oldukları ve en eski önem Türk mizahının üstünü örttükleri, ondan öte yakın dönem mizahını da kenara koydukları için, kala kala son dönem mizahına bağlı kalmışlardır. Güncele takılıp kalmaları onların dönüp, yukarıda anılan yapıtları görmelerine bile engel olmuştur. Güncellik merakı yakın dönem, daha doğrusu yaşanılan zamanın mizahçılarını öne çıkarmıştır. Siyasal ilgisi olan mizahçılar da ister istemez kendilerini önemsemişlerdir. Son dönemin en öne çıkmış mizah yazarı Aziz

Nesin, belki de kendi geçmiş yazma geleneğini, oralara kadar uzandığından muhtemelen *Markopaşa*'yı ısrarla vurgulamıştır. Bu vurgu denemesi muhalif niteliğini derginin siyasal nedenlerle başka başka adlarla çıkmasında da kanıtlamıştır. *Markopaşa* aynı zamanda 1960 sonrası düşün ve mizah anlayışına da yatkın olduğu için bir başka deyişle, o dönemin yaygın yönelimini çağrıştırması dolayısıyla gündeme getirilmiştir. Ancak sürekli olarak gündeme getirilmesine karşın Türkiye'nin iki önemli mizah yazarı, Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz'ın *Markopaşa*'da neler yazdıkları kendileri tarafından belirtilmediği gibi başkaları tarafından da ortaya çıkarılmamıştır. O dönemden sadece Sabahattin Ali'nin *Markopaşa*'da yazdıkları yayımlanmıştır. Bu yazılar da mizahi nitelikte yazılar olmaktan ziyade siyasal eleştiri yapan yazılar mahiyetindedir. Meclis'e kökü dışarda eleştirisine maruz kalmasının da gösterdiği gibi siyasal duyarlılık gündeme girmiştir. Aslında üzerinden o kadar zaman geçtikten sonra bu mizah dergisinin daha ayrıntılı bir şekilde "teşrih" masasına yatırılması gerekmektedir. Bu konuda en bariz örnek, onların başında Ferit Öngören'in *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi* ile bunun neredeyse aynen tekrarı mahiyetindeki *Halk Gülmecesi* yapıtı gelir. Türkiye'de *Markopaşa*'nın anlaşılmasının yolunun bir biçimde açılması gerekir. Burada anlatılmak istenen içerik yeterince bilinmese de o dönemde *Markopaşa*'nın siyasal mizahın doruğu olarak anlaşılmasıdır. Aslında yukarıda söylenenlere paralel bir biçimde Sabahattin Ali'nin yazdıkları arasında *Sırça Köşk*'ün o dönemin en hırçın muhalefeti olarak anlaşılması gerektiğidir. Daha sonraki dönemde 12 Eylül askeri müdahalesi sürerken Aziz Nesin'in ilk önce *Nokta* dergisinde yayımlanan *Ah Biz Ödlek Aydınlar* yazısı aslında sözü edilen *Sırça Köşk*'ün otuzbeş yıl sonraki bir tekrarı, yansıması olarak anlaşılmak gerekir. Bu tür siyasal tercih 1950 öncesi mizahını ya da ileriki bir tarih kesitinden o döneme bakmanın, bakış biçiminin de zihniyetini ortaya koymaktadır. Anılan türde mizah bir biçimiyle anlaşılmak gerekirse Türkiye'de sorunun nasıl yorumlandığını da göstermektedir. Doğrusu mizah Türkiye'de ister istemez dolaysız bir siyasal boyut kazanmıştır. Türkiye'de mizahın alamet-i farikası hırçın bir siyasal tavırda somutlaşır. Ancak tüm mizah yazarlarının hayatlarının her döneminde belirgin bir siyasal doğrultuda seyrettiklerini düşünmemek gerekmektedir. Nitekim Cemal Süreya yazdığı bir makalede Aziz Nesin'in yazdıklarında politik tavrın zaman zaman öne çıkmadığını belirtmektedir. Siyasal eğilimin çoğu mizahçıda bazı durumlarda çok bariz bir özellik olduğu söylenebilir.

1950 sonrası Demokrat Parti dönemidir. Rıfat Ilgaz'ın yazdıklarında Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında *Markopaşa* tipi dergilerin tutmadığı, tutmayacağı ifade edilmektedir. Ancak ispat hakkı'nın sorun olup Hürriyet Partisi'nin ortaya çıktığı dönemde gündelik gazetelerin muhalifleşmesine paralel olarak *Dolmuş, Tef, Taş, Karikatür* gibi dergiler, mizah dergileri de muhalifleşmiştir. Hatta o sıralar *Dolmuş* dergisinde yayımlanması planlanan Turhan Selçuk'un bant karikatürü yeni çıkan basın yasası nedeniyle yayımlanamamıştır. 1960'lı yıllara kadar bu dergiler üstünde hüküm süren baskılar, gevşeme olduğunda sert tepkiye dönüşmüştür. Belki de bu nedenle Türkiye'de

mizahın muhalif kimlik taşımasında katalizörlük görevi üstlenmesinin yolunu açmıştır. Kimbilir bu neden 27 Mayıs darbesinden sonra bazı mizah dergilerinin Demokrat Parti çevrelerine karşı "vur deyince öldür" tavrına girmelerine neden olmuştur. 60'lı yıllara doğru adı anılan, anılmayan mizah dergilerinde belirtilen anlayış hakimdir. Zaten böylesi bir anlayış, hırçın eleştiri anlayışı, dönemin *Akis* ve *Kim* gibi dergilerinde de mevcuttur. 1960 sonrası gelişmeler belirtilen bu yaklaşımın iyice kökleşmesine yol açmıştır. Ancak bir hususun daha altı çizilmelidir. Çünkü mizah deyince genellikle *Markopaşa* akla gelmektedir de, 1950-60 arasında yayınlanan dergiler pek anılmamaktadır. Bu açıdan bir başka gerçeklik de önemlidir. Aziz Nesin en büyük uluslararası ödüllerini 1956 ve 1957 yıllarında almıştır. Ödüller ölçüt olarak alındığında mizahın gelişmesinin çok da belirgin biçimde siyasal gelişimlerle bağlantılı olmadığı düşünülmelidir. Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus da bir anlamda okul klasiği sayılabilecek *Hababam Sınıfı* da dahil olmak üzere Rıfat Ilgaz'ın temel mizah yapıtlarını da 1950-1960 arasında yazmış olmasıdır.

Bu genel doğrultu çerçevesinde konu değerlendirildiğinde 1960 sonrasında çok belirgin olumlu bir atılım olduğu düşünülmemelidir. Cemal Süreya, Aziz Nesin hakkında anılan nitelemesini de bu dönemde yapmıştır. 1960 sonrasında genellikle düşünsel canlanmadan söz edilmiş, dolayısıyla bilimsel olarak nitelenmeyen hemen hiçbir şey ciddiye alınmamıştır. Ancak bu dönemde her alanda olduğu gibi, mizah alanında da yazılıp çizilenler başat siyasal eğilimler doğrultusunda şekillenmiştir. Türkiye'de mizah öykücülüğünün öne çıkmış iki ismi dönemin radikal sol dergilerinde örneğin *Yön, Eylem, Ant* ve *Türk Solu* gibi dergilerinde sıklıkla yazmışlardır. Belki de bu nedenle dönemin mizah yazınının politik işlevinin önemsenerek vurgulanması gündeme getirilmiştir. Gene aynı şekilde bu eğilimin daha sonra da ortaya çıkan sonuçları bakımından bir öykü Türk siyasal hayatını çok fazla etkilemiştir. Aynı öykünün Türk mizah tarihinde o ölçüde önemli bir yeri yoktur. Tam da bu gösterge, 1978 tarihinde yayınlanan *Büyük Grev* öyküsü, Türkiye'de mizahın gelişmesinde siyasetin etkinliğini de açık bir şekilde göstermektedir. Aslında çizgili mizahın, 1970'li yılların başından itibaren öne çıkması, Türkiye'de yazılı mizahın biraz geri plana itilmesine yol açmıştır. Ancak siyaset konusunda yapılan genelleme sanırım bariz olarak *Gırgır* dolayısıyla 1970 sonrası için de doğrudur. Kısa cümlelerle söylemek gerekirse uzunca bir biçimde anlatılmaya çalışıldığı gibi bir kolu itibariyle mizah bariz siyasal nitelik taşımakta olup müstehcen sayılabilecek bir üsluba da sahiptir. Bir kelimeyle belirtmek gerekirse siyasal anlamda muhalif tavır biraz da küfürlü mizah üslubunu beraberinde getirmektedir. Bunu taa başından beri tüm siyasal mizah hikayelerinde yakalamak mümkündür. Hatta ta eskiden Türkiye'de halk deyişlerinin, kiminin müstehcen olduğu için araştırılmadığını söylenmesi bizim kültürümüzde öylesine bir damar olduğunu da göstermektedir. İş hırçınlık boyutuyla değil, sosyolojik olarak düşünüldüğü zaman durum olanca çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır. Sözü edilen müstehcen doz da belki, en veciz en güzel ifadelerini Eşref'in hicivlerinde bulmaktadır. "Her deni'ye numorosuz gözlük gibi uyacak" bu hicivlerde Türkiye'nin geleneksel kültürünün izdüşümlerini bulamamak mümkün değildir gibi görünmektedir. Aslında küfür dozajı olağanüstü yüksek polemik yazıları Türkiye'de bol miktarda mevcuttur. Bu tür polemiklerin

resmi geçidini yaptıracak derlemelerin, antolojilerin hazırlanmaması hayret vericidir.

Buraya kadar üzerinde durulan husus Türkiye'de mizahın daha çok bilinen bir yönü, ama sadece bir yönüdür. Türkiye'de mizahın bir de öbür yönü tabir caizse yukarda anlatılan anlamda muhalif olmayan, muvafık olan yönü vardır. Daha Millî Mücadele'nin başlangıç yıllarında bile *Güleryüz* adlı bir mizah dergisi yayınlanmıştır. Türkiye'de gelenekselleşmiş, sakallı mürteci imajı Cumhuriyet dönemi mizahının aslında fikri sabitidir. Somut örnekler verilemeyecek kadar çoktur. Ancak şu açıklıkla bilinebilir ki sadece mizah yazarlarının değil, hemen her yazarın tipik mürteciyi diline dolayan öyküleri, romanları vardır. Bu durum da bir gerçekliği ortaya çıkarmaktadır. Ne kadar muhalif görünürse görünsün birinci kısımda sözü edilen mizahın bir muvafık tavrı da vardır. Bu durumun genel çerçevede somut örneklerini sergilemek mümkündür. Bir anlamda başka yönleri itibariyle de muhalif konumdaki mizahçıların dönemin yaygın özelliklerini yapıtlarına yansıttıkları belirtilebilir. Türk mizahının içeriğinin çözümlenmesi muhalif eğilimin ne ölçüde gerçeklik taşıdığını da gösterebilir. Örneğin, bu bakımdan belki en belirgin olarak *Hababam Sınıfı* ile *Pijamalılar*'ın muhalif olmayan anlayışla ne ölçüde uyum sağladığını da düşünmek gerekmektedir. Zaten bir anlamda yazılanların popüler nitelik kazanması muhtemelen yaygın olanları, ürün olarak birbirine yakınlaştırmaktadır. Şöyle bir bakıldığında popüler mahiyette ürünlerin birbirlerine önemli ölçüde yakınlaştığı görülmektedir. Türkiye'nin muhalif yayınlarının, bunların çok yaygın olarak okunanların her tür popüler yayınlarla bir bağlantısı vardır. İleride çok daha yaygın olarak değerlendirilmek koşuluyla *Akbaba* dergisinde, genellikle muvafık olarak nitelenen dergide Türk mizahının en muhalif unsurlarının yazması elbette tek birşeyin kanıtı olarak değerlendirilemez. Ancak bu durumun çok bariz bir yorumu, muvafık derginin, muvafıklığını muhalif mizah yazarlarının öykülerinin değiştiremediğidir. Bir anlamda artık ansiklopedik malumat olması gereken bu derginin değerlendirilmesinin değişik ansiklopedilere göre değişik olması önemlidir. Ancak *Akbaba* mizahının Türkiye'nin mizah tarihi değerlendirildiğinde çok kritik bir yeri vardır. Aslında bugün mizah yazınını anlamanın anahtarı *Akbaba*'dır. 1920'lerin başlarında yayın hayatına başlayan *Akbaba* neredeyse bu çalışmanın kapsadığı geniş dönemi çağrıştırmaktadır. Bir bakıma *Akbaba*'nın serüveni Türkiye'de mizahın gelişimini anlamak açısından çok ilginç bir göstergedir. Yusuf Ziya kimi zaman muhafazakâr, kimi zaman da modernist, daha doğrusu kimine muhafazakâr, kimilerine

de modernist görünmektedir.

Aslında E. H. Carr'ın da dediği gibi önemli olan yazılanlar değil, yazan kişidir. Yazan kişi bilindiğinde yazılan da doğru değerlendirilebilir. *Akbaba*'nın sahipleri de, sonradan tek başına *Akbaba*'yı şekillendiren Yusuf Ziya Ortaç ile Orhan Seyfi Orhon'dur. İkisi de Hecenin Beş Şairi arasında yer almaktadır. Bu bir anlamda Cumhuriyet döneminin siyasal tercihleriyle uyumlu olduklarını göstermektedir. Hatta Yusuf Ziya Ortaç'ın dahli olsa da Orhan Seyfi Türkçü bir doğrultusu olan *Çınaraltı* dergisini 1940'lı yıllarda çıkarmıştır. Ancak her ikisi bu anlamda da partinin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı okundan Milliyetçiliğe, 1940'lı yılların rejimin istekleri dışındaki eğilimlerden daha yakındır. Hem de bunların Cumhuriyet Halk Partisi ile de bir bağlantıları vardır. 1946 yılında Orhan Seyfi Orhon Zonguldak milletvekili, Yusuf Ziya Ortaç da Ordu milletvekili olarak görev yapmışlardır. Yusuf Ziya 1950-54 yılları arasında da Ordu milletvekilliğine devam etmiştir. Bir başka yanından bakıldığında muvafık görünen mizah dergisinin de çok bariz şekilde politik olduğu görülmektedir. Hatta Yusuf Ziya Ortaç'ın yazdıklarına, *Akbaba*'nın baş yazılarına bakıldığı zaman Ortaç, "İsmet Paşa'nın arkasında Lozan Zaferi, Adnan Menderes'in arkasında terzi İzzet'in ceketi var" diye yazarken, bir başka sefer affını da dileyerek İsmet Paşa'ya "Avucunuzu yalayınız!" demiştir. Bu durum da göstermektedir ki, Ortaç değişik dönemlerde değişik politik kişilere yatkındır. Zaten 1950 yılı öncesinde ve sonrasında birer dönem CHP milletvekilliği yapmıştır. Daha da önceki zaman kesitinde ise İsmet İnönü üzerine sonraları yeni baskılar da yapacak olan biyografik yapıtını yazmıştır. 1950-1960 yılları arasında *Bizim Yokuş* başlığı altında yazdığı portrelerde dönemin iktidarıyla bağlantılarını açık açık ifade etmiştir. Daha sonraki dönemde ise daha açık olarak CHP doğrultusuna yaklaşmıştır. 1960 sonrasında beliren, şekillenen yeni sosyalist yönelime, Türk basın hayatını etkileyen bu eğilime karşı cephe almıştır. Bu tavrı *Akbaba*'nın yayınladığı mizah öykülerine olmasa da dergideki başyazılarına yansımıştır. Ortaç'ın politik eğiliminin o dönemde anlaşılışını en iyi ortaya çıkaracak gösterge ölümü üzerine yazılan iki köşe yazısıdır. Bu iki köşe yazısından biri Ortaç'ı politik kimliği dolayısıyla alenen aşağılamakta, öbürü ise insancıl bir anlayışla Ortaç'ta "nüktenin her şeyin önüne geçtiğini" belirtmektedir. Bu iki değerlendirme biçimi birlikte düşünüldüğünde sözü edilen muvafık tavrın içeriği de derinlemesine anlaşılabilir. Nitekim çoğu yapıtlarda iktidarı tuttuğu dönemlerde trajının ne ölçüde düştüğü kendine atıf yapılarak yazılmakta, bu noktada 1930 sonrası için rakam da verilmektedir. Aslında kimi tahlillere önem verildiği takdirde 1960'lı yıllar öncesinde yayın hayatının neredeyse homojen bir nitelik taşıdığı söylenebilir. 1960'lı yılların hemen başlarında *Akbaba*'da da somutlaşan DP'nin önde gelenlerine yönelik sert tepki çok daha yoğun bir biçimde *Diktatörler Karikatür Albümü*'nde görülmektedir. Ancak mizahın ciddiye alınması *Akbaba*'yı önemli ölçüde özgün kılmıştır. Belki de benzeri bir mantaliteye 1950'li yılların başlarında Necip Fazıl'ın çıkardığı mizah dergisi de yayıncısının Adnan Menderes'e muhabbetinden dolayı muvafık olarak nitelenebilir. Zaten Necip Fazıl'ın politik yazılarının polemik yanları güçlüdür ve hiciv şiirleri olarak nitelenen şiirleri de vardır. Çok yaygın anlamında bakıldığında CHP'nin 1950'li yıllar öncesinde çıkardığı *Karagöz* gazetesi de mizah gazetesi olarak değerlendirilebilir. Mizah alanında aslında çok daha fazla dergi çıkmıştır,

ama bunları araştırmaya yönelen kişi sayısı yok denecek kadar azdır. Burada amaçlanan da eksiksiz bir tarih değil, Türkiye'de mizahın gelişiminin ana damarlarını vermektir. Özetlemek gerekirse Türkiye'de mizah muvafıkı ve muhalifiyle belirgin bir politik nitelik taşımaktadır. *Akbaba* açısından olaya bakıldığında Orhan Seyfi ve Yusuf Ziya'nın Ankara'ya Millî Mücadele sırasında sokulmayışları da genellikle siyasal bir kimliğin göstergesi olarak yorumlanmış ve bu iki insanı eleştirmekten öte aşağılamak amacıyla sıkça kullanılmıştır. Zaten *Akbaba*'nın bu tür nitelemelere karşın bir anlamda muvafık ve muhalif mizah anlayışının karmaşasını oluşturmasının temelinde bir ölçüde politik tavrının çoğu zaman başat olmaması vardır. Bu durumda anılan iki nitelemenin ikincisinin, nükteye meftun olmanın önemli bir gerçeklik taşıdığı söylenebilir. Geçen zaman içinde güncel politik konuların ne ölçüde kalıcı olabileceği ayrı bir araştırma konusudur. Nitekim *Kirpi*'nin dediklerinin toplumda aranan uzunca bir süre geçtikten sonra yankı bulmamasını bir yanıyla tarihsel bilinç yokluğuyla izah ederken, bir yanıyla da geçen zamanın kimi konuları ilginç olmaktan çıkarmasıyla açıklamak mümkündür. O halde hangi nedenle olursa olsun özelde geçmiş dönem mizahına ve genelde mizaha yönelmenin yolunun açılması gerekmektedir.

Türk mizahının çok belirgin politik kimliği, böylesi bir kimlik taşımayan önemli mizahçıları, önemli mizah romanı yazarlarını, öykü yazarlarını bir kenara itmiştir. Bunun yanında halen önemsenen mizah yazarlarının da açık politik çağrışımları olmayan öykü ve romanlarını da hafifsemiştir. Hatta şimdilerde kimi mizah yazarları, mizah romanı ya da öyküleriyle değil de başka nitelikleriyle anılmaktadır. Geçen zaman içinde tarih bilincinin neredeyse iyice silinmiş olması, Türkiye'nin önemli mizah yazarlarının kaleme aldıkları konuları bilinmez kılmıştır. Politik tarafsızlık, en azından izafi tarafsızlık Türkiye'nin kalıcı mizah yazarlarını neredeyse unutturmuştur. Örneğin Haldun Taner'in mizah ögesi yoğun öyküleri hemen hiç söz konusu edilmemiştir. Bunlarla birlikte düşünülebilecek bir başka husus da küfür boyutu, hırçın yönü, avami denilebilecek anlatımdan uzaklaşmış yazarların yazdıkları fazla yankı yapmamaktadır. Örneğin, Refik Halid'in yazdıkları belirgin bir şekilde bu tür niteliklerden sıyrılmıştır. Türkiye'de geçmişte bu tür nitelikler taşıyan mizah öyküleri ve romanları bugün pek ilgi çekmemektedir. Aslında politik sorunlar bir kenara konduğunda, zaman içinde yaşayacak mizah da bu tür mizah olacaktır. O nedenle bol sayıda küfürle donanmış mizah zaman içinde ilgi çeker olmaktan uzaklaşacaktır. Türkiye'de bu tür mizah yazıları, öyküleri neredeyse okurla pek karşılaşmamaktadır. Bunun nedenlerinin başında bırakın çok uzun süreyi ülkemizde on yıl öncesinin bile tarih olmuş sayılması gelir. Bundan öte Türkiye'nin artık klasikleşmiş romanlarının bile bulunması mümkün değildir. Bunlara ek olarak politik tercihler –ki mizah üzerine derinlemesine çalışanlar da bu tercihlerden derinlemesine etkilenmektedirler– Türkiye'de mizah tarihinde yeri olabilecek yazarların ürünlerine gözlerin kapanmasına neden olmaktadır. Bu meyanda Necip Fazıl'dan Peyami Safa'ya kadar pek çok insanın ürünleri mizah antolojilerinde yer almamaktadır. Bunları aşmanın yolu bu konulara mümkün olabilecek genişlikte bakabilmekten geçer. Tüm bunlardan ayrı olarak Türk mizah tarihiyle birlikte hiçbir biçimde düşünülmemiş kimi önemli düşün adamları da vardır. Hemen her alanda kalem oynatmış Cumhuriyet dönemi

entellektüellerinden Hilmi Ziya Ülken'in yazdıkları, *Şeytanla Konuşmalar* yapıtı bir yanıyla başarılı bir mizah derlemesi olarak düşünülmelidir. İşte bu çalışma, şimdiye kadar üzerinde yeterince düşünülmemiş, gerçekleştirilen antolojilerde de dikkat edilmemiş noktaların, gözden kaçırılmamasını amaçlamaktadır. Politik biçimleniş, politik tavır bir tarafa konulduğunda, Türk mizahı olarak ortaya çıkarılacak fotoğraf önemli ölçüde farklı olacaktır. Bu nedenle böyle bir çalışmada ağırlık geçmiş dönemin üzerinde durulmamış mizah ürünlerine, politik eğilimi ağır bassa da politik mizah yazarlarının politikadan mümkün olduğunca uzak kalmış mizah metinlerine ve Türk mizahında hakim eğilimin bir ölçüde dışında nitelenip fazla önemsenmemiş mizah yazarlarına verilmelidir. Böylelikle Cumhuriyet dönemi mizahında daha zengin bir içerik olduğu da bir biçimde somutlanmış olacaktır.

Yaklaşım ve perspektif farklılığı değişik portreleri de gündeme getirecektir. Doğrusu da belki Türk mizahını portreler çerçevesinde verebilmektir. Türk mizahının ustaları bol sayıda portre yazmıştır. Şöyle bir düşünüldüğünde birkaç fırça darbesiyle insanların ne ölçüde kanlı, canlı bir biçimde yeniden yaşatıldığı görülebilir. Fazla zorlanmadan neredeyse bir düzine portre yapıtının ismi sıralanabilir. Bu bakımdan Refik Halid'in *Tanıdıklarım* yapıtı "İştirakçi Hilmi" de dahil olmak üzere zamanının ilginç, isim olarak değil, sosyal tip olarak ilginç bireylerini gözler önüne sermektedir. *Tanıdıklarım* yanında diğer yapıtlarında özellikle iki anı kitabındaki insanlar da dönemi belirgin bir şekilde anlaşılır kılınmaktadır. Yusuf Ziya Ortaç'ın iki kitabı, *Portreler* ve *Bizim Yokuş* iki ayrı zaman kesitinin özellikle ikincisi itibariyle mizah yazarlarının niteliklerinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu iki yapıt bir anlamda iki ayrı dönemin sosyal ve kültürel atmosferinin çizilmesine yardımcı olmaktadır. Yaşamı değişik ve değişken bir ortamda şekillenmiş olan Yusuf Ziya'nın bu iki çalışması mizah yazarları da dahil olmak üzere önemli yazarların belli bir perspektiften incelenmesi sayılabilir. Yakın dönem söz konusu edildiğinde bir çok başka insan yanında üç yazarın, Çetin Altan, Aziz Nesin ve Cemal Süreya'nın kimi bireyler üzerine yazdıkları anılmalıdır. Çetin Altan *Bir Yumak İnsan* kitabıyla somut kişilerden öte, genelde ülkede insan potansiyelini anlamak bakımından ilginç kesitler sunmaktadır. Aziz Nesin ise *Benim Delilerim* kitabında bir biçimde kendine önemli gelen bireyleri anlatmaktadır. Anlatılan kişilere haliyle aynı gözle bakılması gerekmez. Bu ikisinden daha önemlisi Cemal Süreya'nın iki ayrı dönemde, iki ayrı tip portre yazma denemesidir. Biri çok kısa sürmüş ama bireyler üzerinde daha detaylı olarak düşünülmüştür. *Papirüs* dergisinde örneğin, Bedii Faik ve Metin Toker'i incelemiştir. Neredeyse yirmi yıla yakın bir süre sonra biraz daha kısa bir biçimde portreler yazmıştır. Bu portrelerde sözü edilen kişilerin belli bir perspektifle anlaşılmasının yolunu açmıştır. Peyami Safa'nın da önemli simalar üzerine önemsenmesi gereken düşünceleri vardır. Andığım, aklıma gelmeyen bir sürü örnek Türk mizah yazarları da dahil olmak üzere çok daha geniş bir kesimin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi aslolan yazılanı değil, yazanı tanımaktır.

Son dönemde medyaya yansıyan mizahtan, geleneksel Türk sinemasındaki mizaha kadar çoğu konu araştırıcısını beklemektedir.

MÜTEFERRİKA

Dört Aylık Kitabiyat Dergisi

Türkiye'nin tek kitap kültürü ve bibliyografya dergisi...

KİTABI BİLEREK TOPLAMAK,

TOPLADIĞINI BİLMEK İÇİN...

MÜTEFERRİKA

Kitabiyat Dergisi

Sahibi ve Yazıişleri Sorumlusu : İ. Lütfü Seymen

Mühürdar Caddesi, 70 / 23 Akmar Pasajı Kadıköy 81320 İstanbul

Tel: 216-346 73 52

YAYIN TARİHİ

TRABZON BASIN TARİHİNDEN

H A B E R B A B A S I

Mehmet Uzun

Trabzon Basın Tarihini; tükenmeyen bir sabırla; 1928 yazı inkılabından öncesini tamamlayan Sayın Hüseyin Albayrak, *"Haber Babası"* ile ilgili;

"16-HABER BABASI (1909)(?)

Gazete

Bu gazete için bilgimiz sadece, *Haber Anası*'nın karşılığı bir mizâh gazetesi olduğudur.[(81)] Cumhur Odabaşıoğlu ise listesinde *'Haber Babası'* işmini belirtiyorsa da bu konuda örnek bir açıklama vermiyor.[(82)]"

Dipnotlarıyla birlikte yukarıdaki açıklamayı yapıyor.[1]

Hüseyin Albayrak'ın Mayıs 1994 tarihinde basılan *"Trabzon Basın Tarihi"* kitabından sonra, bu konuda yeni bir yayına rastlanmamıştır.

Haber Babası gazetesinin, tesbit edilen ve ulaşılabilinen resmi, özel koleksiyonlarda hiç bir sayısına rastlanmamıştır.

Özel kitaplığımızda, 13 ayrı sayısı mevcut olan *Haber Babası* gazetesi hakkında bilgi vermek, bazı aktarmalar yapmak ve gazetede yayınlanan yazıların bir dizinini vermenin yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Haber Babası'nın özel kitaplığımızda mevcut sayılarının çıkış tarihleri ile sayı numaraları aşağıya çıkarılmıştır.

29 Haziran	1325	(12 Temmuz 1909)	S. 2
06 Temmuz	1325	(19 Temmuz 1909)	S. 3
13 Temmuz	1325	(26 Temmuz 1909)	S. 4
20 Temmuz	1325	(02 Ağustos 1909)	S. 5
27 Temmuz	1325	(09 Ağustos 1909)	S. 6
03 Ağustos	1325	(16 Ağustos 1909)	S. 7
10 Ağustos	1325	(23 Ağustos 1909)	S. 8
17 Ağustos	1325	(30 Ağustos 1909)	S. 9

(81) Murâd Uraz'ın Arslan Pulathaneli'ye mektubu (10.10.1977).

(82) Cumhur Odabaşıoğlu, age, 10. (*Trabzon Doğu Karadeniz Gazete ve Mecmuaları 1869-1928*, Trabzon, Karadeniz Gazeteci Matbaacılık Ltd. Şti. 1987).

1 Hüseyin Albayrak, *Trabzon Basın Tarihi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Mayıs 1964, s. 74.

24 Ağustos	1325	(06 Eylül 1909)	S. 10
31 Ağustos	1325	(13 Eylül 1909)	S. 11
07 Eylül	1325	(20 Eylül 1909)	S. 12
13 Eylül	1325	(26 Eylül 1909)	S. 13
28 Eylül	1325	(11 Ekim 1909)	S. 14

Gazetenin beher sayısı 4 sayfa olarak yayınlanmıştır. Ancak 2. sayısının 3-4. sayfalarının 3/4'ü kesilip alınmıştır. 3. sayının 1. ve 2. sayfaları fersudedir, 3. ve 4. sayfaları yoktur.

2 ve 3. sayılarının basıldığı matbaaların bulunduğu sayfalar yırtık olduğundan tesbit edilememiştir.

Gazetenin 4 ilâ 13. sayıları Trabzon'da Meşveret Matbaasında basılmıştır. 14. sayısı, yine Trabzon'da Serasi Matbaasında basılmıştır.

Haber Babası gazetesi'nin 13 numaralı sayısının başlığı ile 6. sayısının basıldığı matbaayı gösterir sayfanın son kısmı aşağıda görülmektedir.

Aşağıda sunduğumuz *Haber Babası* gazetesinin 14 numaralı sayısının başlığında aşağıdaki bilgiler verilmektedir.

HABER BABASI
1325 (1909)

"(Şimdilik Haftada Bir Defa Pazartesi Günleri Neşr olunur. Osmanlı Eğlence Gazetesidir.)"

"Birinci Sene"

"Sahib-i İmtiyaz ve Muharriri Mehmed Ziya."

۱۴ نومرو — (بازار ایرتسی - ۲۸ ایلول) — برنجی سنه

خبر باباسی
۱۳۲۵

صاحب امتیاز و محرری محمد ضیا
محل اداره‌سی
طربزونده اورته حصارده قهوه‌خانه قارشوسنده
نومرو — ۳۰
هرخصوص ایچون صاحب امتیاز و مدیر مسئوله مراجعت اولنمالیدر .
درج اولنمیان اوراق اعاده اولنمز

شرائط اشترا
سنه‌لکی ۱۵ طشره ایچون ۲۰ غروشدر
اعلانات بازارلغه تابعدر
مسلکمزه موافق آثار ایچون صحیفه‌لریمز اچیقدر
امضاسز اوراق قبول اولنمز
نسخه‌سی ۱۰ پاره‌در

(شمدیلك هفته‌ده بر دفعه بازار ایرتسی کونلری نشر اولنور عثمانلی اکلنجه غزته‌سیدر)

محاوره

– صباح شریفلرکز خیر اولسون باباجکم بچن هفته محاوره‌مزه مانع اولان خسته‌لغکزك مبدل عافیت اولدیغنی بوصباح سیاکزده مشاهده ایدمجکم علائم صحت بکا احساس ایتدیریور آکلا- یشم بك طوغری دکلمی افندم دعا ایدرم سزده تأیید ایدیکز .
– حمد اولسون اوغلم بوکون وجودمده اختیارلقدن بشقه بر اضطراب حس ایتمیورم مع‌مافیه بزم

– بك اعلا افندم ولی‌نعمتم بولندیغکز حیثیتله هر حالده امرکزه مطاوعتله بر شی سویله‌میه‌جکم
– آفرین مطیع اولادم بیوکلریکزه قارشی کوستردیککز اطاعته بیلسه‌کز که نه قدر ممنون اولیورم
– استغفراه وظیفه‌می ایفا ایدییورم
چوق یشا چوجغم اولی الامره اطاعتك وجوبنی بیلن بر چوجق هر کس نظرنده ممدوح و مقبولدر . انشاالله سنی ترکیه بك بیوك بر آدم کوره‌جکدر .
– حسن توجهکزك منتداری یم افندم

نه قدر افتخار ایتسم یه ازدر .
– آفرین بنم متجنس اوغلم بك طوغری سویلیور سك سکا قارشی ایفا ایتدیکم فداکارلق صرف بنم وظیفه‌م داخلنده بولنیوردی اکر بن او وظیفه‌یی سؤ استعمال ایتمش اولسه ایدم جناب حق عندنده مسئول ومعاتب اولوردم فقط شو سوزلرك شو تقدیرات معصومانه‌لرك بیلسه کز نه قدر خوشمه کیدییور .
– استغفراه افندم وظیفه حقك لازم غیر مفارقیدر بنا علیه بنده‌کزده وظیفه‌می ایفا ایتمکین

"Mahall-i İdaresi: Trabzon'da Orta Hisar'da Fetvahane karşısında Numra-30"

"Her husus için sahib-i İmtiyaz ve Müdir-i Mes'ûle Müracaat olunmalıdır."

"Derc Olunmayan Evrak İade Olunmaz."

"Şerait-i İştirâ: Senelik 15, taşra için 20 kuruşdur."

"İlânât Pazarlığa Tabi'dir."

"Mesleğimize muvafık asâr için sahifelerimiz açıkdır."

"İmzasız Evrak Kabul Olunmaz."

"Nüshası 10 Paradır."

Gazetenin 4. sayfasının sonunda da şu bilgiler verilmektedir:

"Sahib-i İmtiyaz ve Müdir-i Mes'ûl: Mehmed Ziya."

"Trabzon'da Serası Matbaasında Tab' Olunmuştur."

Yukarıdaki bilgiler gazetenin tüm sayılarında aynıdır. Ancak: 2 ilâ 10. sayılarında: "Sahib-i İmtiyaz ve Müdir-i Mes'ûlî Mehmed Ziya" "Ser Muharriri: Salih Zeki" olarak gösterilmiştir. 11 ilâ 13. sayılarında "Sahib-i İmtiyaz ve Müdir-i Mes'ûl ve Ser Muharriri Mehmed Ziya." olduğu yazılıdır. 14. sayıda "Ser Muharriri" ifadesi yerine "Muharriri" ifadesi kullanılmıştır.

Gazete 27 x 40 boyutunda, 3 sütun ve 4 sayfa olarak yayınlanmıştır.

Gazetede Adı Geçen Yazarlar ve Yazıların Konusu

Dizinde de görüleceği üzere gazetenin yazar kadrosu çok azdır. Yazarlar genelde takma ad ve rumuz kullanmıştır. Yazar adına, çok az yer verilmiştir.

Çeşitli konular dramatize edilerek belli başlıklar altında toplanmıştır.

Gazetede kullanılan yazar adları:

Ayın, RI
Bozuk Düzen
Haber Babası
Mehmed, Ziya
Mim-Dad
Pallanço-Palanço (Palyaço)
S.Z.

Palanço, bazı nüshalarda çift (L) ile Pallanço imzasıyla yayınlanan "Haftalık Dağarcık" başlıklı yazılarda her gün ayrı bir konu dramatize edilmiştir.

Her sayının ilk sayfalarında periyodik olarak yayınlanan imzasız "Muhavere" başlıklı yazıda: Haber Babası ile oğlu arasında geçen ve zamanın değişik olayları, karşılıklı konuşmalarında dramatize edilmiştir.

Yine imzasız olarak "Havadis Kompostosu" başlığı ile 14. sayı hariç mevcut diğer sayılarının tamamında yayınlanan; Trabzon ve civarı ile ilgili dramatize edilebilen haberler bu başlık altında verilmiştir. Bizce "Havadis Kompostosu" yerine "Havadis Aşuresi" bu başlık münderecatına daha uygun olurdu.

S(Sad)-Z(Zel) imzasıyla (Sayı: 2, 5, 6, 7, 9'da olduğu gibi), bazen imzasız (Sayı: 3, 8'de olduğu gibi) yayınlanan "Siyaset Aynası" başlıklı yazılarda siyasî konular dramatize edilmiştir.

A. Basınla İlgili Yazılardan Seçmeler

- *Envar-ı Vicdan- Trabzon'da Meşveret-Trabzon'da Ahbab-Temkin* Dergi ve gazeteleri[2]

---

2 *Envar-ı Vicdân Mecmuası, Temkin, Meşveret, Ahbâb* gazeteleri Trabzon'da yayınlanan dergi ve gazetelerdir.

Ahbâb gazetesi Hüseyin Albayrak *Trabzon Basın Tarihi*'nde (s. 58) *Trabzon'da Ahbâb* olarak geçmektedir. Gazete hakkında bilgi; *Feyz* gazetesi, 21 Haziran 1325 Pazartesi (5 Temmuz 1909), 75. sayısında verilen bilgilerden yararlanılmıştır.

Cumhur Odabaşıoğlu *Trabzon Doğu Karadeniz Gazete ve Mecmuaları, 1869-1928*, s. 14'te *Ahbâb* gazetesi hakkında verdiği bilgilerin sonunda

"TEŞEKKÜR"

"*Temkin, Meşveret, Ahbab, Envar-ı Vicdan* refiklerimizin tebrikât-i samimânelerini teşekkürât-i bî nihayemizle alkışlar ve devam-ı teveccühlerini arzu eyleriz."[3]

- *İnkılab Gazetesi*

"Yakında intişâr edeceğini ilânlar vasıtasıyla öğrendiğimiz rüfekatımıza namzed *İnkılâb* gazetesinin programı bütün Trabzon gazetesine mürecceh bulunduğundan fevk-al-âde itina ile yazılacak. *İnkılab*'a şimdiden abone olmalarını kariîn-i kiram hazerâtına tavsiye eylerim."[4]

- *Aks-ı Sadâ Gazetesi*

"Neşriyat-ı vatan perverânesiyle cidden şayan-ı tahsîn ve tekrim olan *Aks-ı Sada* refik-i muhteremimizin tebrikâtına samîmî teşekkürâtımızla mukabele eyleriz."[5]

- *Vicdan*

"TEBRİK"

"Sıvas'da çıkan *'Vicdan'* refik-i muhteremimizi tebrik eyler, Sıvaslıların bir tercümân-ı hakikat beyani olmak için sebat ve metanetinden zerre kadar inhiraf eylememesini temenni ve tavsiye eyleriz."[6]

B. Gazetenin Yazılarından Seçmeler

"Susuzlukdan bayıla, bayıla dili dışarıya düşmüş olan bir muhbirimizin, yana yakıla söylediği sözlere bakılırsa: Debbâğ-hâne mahallesinden ta Ayasofyaya kadar olan mahallelerin suları büsbütün kayp olduğundan ahalinin ızgara balığı gibi cızlamakda olduğu anlaşılıyor.

Haber Babası:

Ötedenberi ibraz-ı fa'aliyet edegelmekde olan Belediye oğlumuza!"[7]

☆☆☆

"Şarlı Jandarma onbaşılarından Cebnî Osman tarafından vaktiyle eşkiyâ takib olunduğu zaman orada ba'zı haksız olarak işkence eylediği fehvasıyla aleyhinde ikame-i dava olunarak altı aydan beri mevkuf olduğunu köşe bucak dolaşan bir muhbirimiz tarafından haber veriliyor.

Haber Babası:

Bizim de işittiğimize göre evrakı ancak mudde'i umûmiliğe gelebilmiş! Bu adam hakikaden kusurlu ise mahküm edilmeli.. Değilse, salıverilmesi. Geçsin gitsin.. Balıkarya Hüseyin'in de böyle bir işi varmış."[8]

☆☆☆

"Kendi halinde bir muhbirimizin rivâyetine göre: Jandarmalardan iki nefer, valinin evinde.. bir nefer de defterdarın devlethanesinde uşaklık hizmetini gördükleri inceden inceye anlaşılıyor.

Haber Babası:

Yok....... K...... Paşam.... bak.... böyle şey istemem... Defterdar? Sana da söylüyorum: Milletin jandarmasını kendi defterine kayt eyleme.. maaşlarını millet veriyor... Pulathane'de, Yesiroğlu'nda, Mısırlı mevkiinde namuslu kadınların ırzına tasallut ediyorlar. Kordonlarda jandarma yokki asayış temin edilsin."[9]

"Senelik abonesi Trabzon için 13, taşra için 20 kuruştur. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi-İstan-bul." şeklinde not düşmüşse de kayıt numarası vermemiştir. Mevcut süreli yayın kataloglarında da *Ahbâb* veya *Trabzon'da Ahbâb* gazetesinin varlığına rastlanmamıştır.

[3] 29 Haziran 1325 (12 Temmuz 1909), Sayı: 2, s. 4.

[4] 13 Eylül 1325 (26 Eylül 1909), Sayı: 13, s. 4.

[5] 13 Temmuz 1325 (26 Temmuz 1909), Sayı: 4, s. 4.

[6] 20 Temmuz 1325 (2 Ağustos 1909), Sayı: 5, s. 4.

[7] 6 Temmuz 1325 (19 Temmuz 1909), Sayı: 3, s. 2.

[8] 13 Temmuz 1325 (26 Temmuz 1909), Sayı 4, s. 4.

[9] 20 Temmuz 1325 (2 Ağustos 1909), Sayı: 5, s. 4.

Yazar Adlarına Göre Yazı Dizini

1. (Ayin), (Rı): "Rize'den Mektup", 24 Ağustos 1325 (6 Eylül 1909), Sayı: 10, s. 3.

2. Bozuk Düzen (imza): "Yemek Aleminde", 27 Temmuz 1325 (9 Ağustos 1909), Sayı: 6, s. 4.

3. Haber Babası: "Tebrik", 7 Eylül 1325 (20 Eylül 1909), Sayı: 12, s. 1.

4. Haber Babası: "Teceddüdtür Bu Alemde Terakkiyi Gösteren", 24 Ağustos 1325 (6 Eylül 1909), Sayı: 10, s. 3.

5. Mehmed Ziya: "Niçin Terakki Edemiyoruz" (I), 31 Ağustos 1325 (13 Eylül 1909), Sayı: 11, s. 3-4.

6. Mehmed Ziya: "Niçin Terakki Edemiyoruz" (II), 7 Eylül 1325 (20 Eylül 1909), Sayı: 12, s. 3-4.

7. (Mim-Bad): "İki Memur Arasında", 7 Eylül 1325 (20 Eylül 1909), Sayı: 12, s. 2.

8. Pallanço (Palyaço): "Haftalık Dağarcık", 13 Temmuz 1325 (26 Temmuz 1909), Sayı: 4, s. 4.

9. Pallanço (Palyaço): "Haftalık Dağarcık", 20 Temmuz 1325 (2 Ağustos 1909), Sayı: 5, s. 4.

10. Pallanço (Palyaço): "Haftalık Dağarcık", 10 Ağustos 1325 (23 Ağustos 1909), Sayı: 8, s. 4.

11. Pallanço (Palyaço): "Haftalık Dağarcık", 17 Ağustos 1325 (30 Ağustos 1909), Sayı: 9, s. 4.

12. Palanço: "Haftalık Dağarcık", 7 Eylül 1325 (20 Eylül 1909), Sayı: 12, s. 4.

13. S. Z.: "Siyaset Aynası", 29 Haziran 1325 (12 Temmuz 1909), Sayı: 2, s. 2.

14. S. Z.: "Siyaset Aynası", 20 Temmuz 1325 (2 Ağustos 1909), Sayı: 5, s. 2-3.

15. S. Z.: "Siyaset Aynası", 27 Temmuz 1325 (9 Ağustos 1909), Sayı: 6, s. 2.

16. S. Z.: "Siyaset Aynası", 3 Ağustos 1325 (16 Ağustos 1909), Sayı: 7, s. 2-3.

17. S. Z.: "Siyaset Aynası", 17 Ağustos 1325 (30 Ağustos 1909), Sayı: 9, s. 3.

18. İmzasız: "Aleni Mektup", 27 Temmuz 1325 (9 Ağustos 1909), Sayı: 6, s. 4.

19. İmzasız: "Büyük İ'lân", 31 Ağustos 1325 (13 Eylül 1909), Sayı: 11, s. 3.

20. İmzasız: "Dahiliye Nazır-ı Âli-si Talat Beyefendi Hazretlerine", 24 Ağus-tos 1325 (6 Eylül 1909), Sayı: 10, s. 2-3.

21. İmzasız: "Dahiliye Nezaretinden", 7 Eylül 1325 (20 Eylül 1909), Sayı: 12, s. 2.

22. İmzasız: "Düzme Ajanlarımız", 13 Eylül 1325 (26 Eylül 1909), Sayı: 13, s. 3-4.

23. İmzasız: "Gazetelerin Yaygaraları", 7 Eylül 1325 (20 Eylül 1909), Sayı: 12, s. 2-3.

24. İmzasız: "Gazetelerin Yaygaraları", 28 Eylül 1325 (11 Ekim 1909), Sayı: 14, s. 3-4.

25. İmzasız: "Gazetelerin Yaygaraları", 13 Eylül 1325 (26 Eylül 1909), Sayı: 13, s. 4.

26. İmzasız: "Gazetemize Mahsus Bilmece", 13 Eylül 1325 (26 Eylül 1909), Sayı: 13, s. 4.

27. İmzasız: "Haftalık Dağarcık", 27 Temmuz 1325 (9 Ağustos 1909), Sayı: 6, s. 4.

28. İmzasız: "Haftalık Dağarcık", 24 Ağustos 1325 (6 Eylül 1909), Sayı: 10, s. 4.

29. İmzasız: "Haftalık Dağarcık", 31 Ağustos 1325 (13 Eylül

1909), Sayı: 11, s. 4.

30. İmzasız: "Havadis Kompostosu", 29 Haziran 1325 (12 Temmuz 1909), Sayı: 2, s. 3-? (yırtık).

31. İmzasız: "Havadis Kompostosu", 6 Temmuz 1325 (19 Temmuz 1909), Sayı: 2, s. 3.

32. İmzasız: "Havadis Kompostosu", 13 Temmuz 1325 (26 Temmuz 1909), Sayı: 4, s. 4.

33. İmzasız: "Havadis Kompostosu", 20 Temmuz 1325 (2 Ağustos 1909), Sayı: 5, s. 3-4.

34. İmzasız: "Havadis Kompostosu", 27 Temmuz 1325 (9 Ağustos 1909), Sayı: 6, s. 3-4.

35. İmzasız: "Havadis Kompostosu", 3 Ağustos 1325 (16 Ağustos 1909), Sayı: 7, s. 3-4.

36. İmzasız: "Havadis Kompostosu", 10 Ağustos 1325 (23 Ağustos 1909), Sayı: 8, s. 3-4.

37. İmzasız: "Havadis Kompostosu", 17 Ağustos 1325 (30 Ağustos 1909), Sayı: 9, s. 4.

38. İmzasız: "Havadis Kompostosu", 24 Ağustos 1325 (6 Eylül 1909), Sa-yı: 10, s. 3-4.

39. İmzasız: "Havadis Kompostosu", 31 Ağustos 1325 (13 Eylül 1909), Sa-yı: 11, s. 2-3.

40. İmzasız: "Hasta ile Muhavere", 7 Eylül 1325 (20 Eylül 1909), Sayı: 12, s. 4.

41. "Havadis Kompostosu", 7 Ey-lül 1325 (20 Eylül 1909), Sayı: 12, s. 1-2.

42. "Havadis Kompostosu", 13 Ey-lül 1325 (26 Eylül 1909), Sayı: 13, s. 3-4.

43. İmza Mahfuzdur: "Haber Babası Gazetesine", 13 Eyül 1325 (26 Eylül 1909), Sayı: 13, s. 2-3.

44. İmzasız: "İzmir Sanayii Mektebi Piyangosu", 13 Eylül 1325 (26 Eylül 1909), Sayı: 13, s. 4.

45. İmzasız: "Letaifden Bir Çiçek", 10 Ağustos 1325 (26 Ağustos 1909), Sayı: 8, s. 4.

46. İmzasız: "Meşihata ve Adliye Nezaretine", 17 Ağustos 1325 (30 Ağus-tos 1909), Sayı: 9, s. 4.

47. İmzasız: "Muhavere", 29 Haziran 1325 (12 Temmuz 1909), Sayı: 2, s. 1-2.

48. İmzasız: "Muhavere", 6 Temmuz 1325 (19 Temmuz 1909), Sayı: 3, s. 1.

49. İmzasız: "Muhavere", 13 Tem-muz 1325 (26 Temmuz 1909), Sayı: 4, s. 1-2.

50. İmzasız: "Muhavere", 20 Tem-muz 1325 (2 Ağustos 1909), Sayı: 5, s. 1-2.

51. İmzasız: "Muhavere", 27 Tem-muz 1325 (9 Ağustos 1909), Sayı: 6, s. 1-2.

52. İmzasız: "Muhavere", 3 Ağus-tos 1325 (16 Ağustos 1909), Sayı: 7, s. 1-2.

53. İmzasız: "Muhavere", 10 Ağustos 1325 (23 Ağustos 1909), Sayı 8, s. 1-3.

54. İmzasız: "Muhavere", 17 Ağustos 1325 (30 Ağustos 1909), Sayı: 8, s. 1-3.

55. İmzasız: "Muhavere", 24 Ağustos 1325 (6 Eylül 1909), Sayı: 10, s. 1-2.

56. İmzasız: "Muhavere", 31 Ağustos 1325 (13 Eylül 1909), Sayı: 11, s. 1-2.

57. İmzasız: "Muhavere", 7 Eylül 1325 (20 Eylül 1909), Sayı: 12, s. 1.

58. İmzasız: "Muhavere", 13 Eylül 1325 (26 Eylül 1909), Sayı: 13, s. 1-2.

59. İmzasız: "Muhavere", 28 Eylül 1325 (11 Ekim 1909), Sayı: 14, s. 1-2.

60. İmzasız: "Muktebesat" (Alıntılar)-Tasvir-i Efkârdan", 31 Ağustos 1325 (13 Eylül 1909), Sayı: 11, s. 4.

61. İmzasız: "Öteberi", 29 Haziran 1325 (12 Temmuz 1909), Sayı: 2, s. 2-3.

62. İmzasız: "Öteberi", 6 Temmuz 1325 (19 Temmuz 1909), Sayı: 3, s. 2.

63. İmzasız: "Öteberi", 27 Temmuz 1325 (9 Ağustos 1909), Sayı: 6, s. 4.

64. İmzasız: "Polis Müdiriyetinden", 24 Ağustos 1325 (6 Eylül 1909), Sayı: 10, s. 3.

65. İmzasız: "Roji Muhakemesi- (İkinci Bağdaş)", 20 Temmuz 1325 (2 Ağustos 1909), Sayfa% 5, s. 3.

66. İmzasız: "Siyaset Aynası", 6 Temmuz 1325 (19 Temmuz 1909), Sayı: 3, s. 1-2.

67. İmzasız: "Siyaset Aynası", 10 Ağustos 1325 (23 Ağustos 1909), Sayı: 8, s. 3.

68. İmzasız: "Şanlı Bir Teşyî", 31 Ağustos 1325 (13 Eylül 1909), Sayı: 11, s. 3.

69. İmzasız: "Teşekkür", 10 Ağus-tos 1325 (23 Ağustos 1909),Sayı: 8, s. 1.

70. İmzasız: "Teşekkür", 29 Haziran 1325 (12 Temmuz 1909), Sayı: 2, s. 4.

71. İmzasız: "Yolcu İle Arkadaşı Beyninde (Arasında) Muhavere", 28 Eylül 1325 (11 Ekim 1909), Sayı: 14, s. 2.

72. İmzasız: "Za'nos Ruşdiye Mektebinden", 24 Ağustos 1325 (6 Eylül 1909), Sayı: 10, s. 3.

73. İmzasız: "Zaman Gazetesinden", 17 Ağustos 1325 (30 Ağustos 1909), Sayı: 9, s. 2.

TÜRK FOLKLORU

AYLIK HALKBİLİM DERGİSİ

5 YIL ARADAN SONRA YENİDEN ÇIKIYOR!

Başlangıçta **Sivas Folkloru** adıyla 1973 yılında İbrahim Aslanoğlu tarafından yayımlanmaya başlayan; daha sonra 1981 yılında **Türk Folkloru** adıyla yayımını sürdüren Dergi, 1991 yılında 93. sayısıyla yayımına ara vermişti.

1996'nın Kasım ayında aynı adla Erman Aslanoğlu yönetiminde yeniden yayımlanacaktır.

Türk Folkloru yayıncılığına önemli katkıları olan Türk Folkloru bu alandaki boşluğu doldurmak amacıyla - bir anlamda - okuyucu ve araştırmacılarımızdan gelen istekler doğrultusunda bu sorumluluğu yeniden üstlenmek durumundadır.

Eski abonelerimizin abonelikleri sürecektir. Yeni abone kayıtları ile ilgili duyuru Eylül ayında yapılacaktır.

EKİN AJANS & YAYINCILIK

Babıali Caddesi, 16 / 103 34460 Cağaloğlu İstanbul

Tel: (0212) 526 85 25 - 526 59 68

SERVER İSKİT

Ali Birinci

Gazeteci, yazar, matbuat tarihçisi ve nâşirdir.[1]

Mehmet Server Rifat İskit 8 Nisan 1894'de İstanbul'da Otakçıbaşı'nda Namazgâh Caddesi 32 mükerrerde dünyaya geldi. Babası mütekait yüzbaşı Mehmet Rifat Bey, annesi Fatma Hasene Hanım'dır.[2]

İlk bilgileri hususî bir şekilde tahsilden sonra Eyüp semtinde Maşrık-ı Füyuzat Mektebi'nin ilk (1 Eylül 1906) ve orta kısmından (29 Ağustos 1909) mezun oldu. Vefa İdadisi'nin son sınfında iken[3] bir an evvel hayatını kazanma mecburiyetinden dolayı,[4] imtihanla girdiği Tatbikat-ı Baytariye Mektebi'nden mezun (31 Temmuz 1913) oldu.[5] Fransızca'ya âşina idi. Akif-Piraye çiftinin kızı Emine Bedia (Dümdüz) Hanım'la (1913) evlendi (1935) ve bu evlilikten oğlu Temel İskit (1934) dünyaya geldi.[6]

Memuriyet Hayatı

Servet İskit'in ilk resmî vazifesi mezuniyetinden üç ay sonra (28 Ekim 1913) tayin edildiği Muş Sancağı Tatbikat-ı Baytariye Memurluğu oldu. Ancak daha bir sene dolmadan, I. Dünya Harbi'nin başlaması ve seferberliğin ilânı (2.8.1914) üzerine, ihtiyat baytar mülâzım-ı sanîliği rütbesi ile askere çağrıldı. O'nun I. Dünya

---

1 Emekli Sandığı Arşivi'ndeki araştırmalarımız esnasında Sayın Mehmet Küpeli'nin kıymetli yardımlarını gördüm. Kendisine müteşekkirim.

2 Server İskit'in hayatını yazarken esas itibariyle Emekli Sandığı'ndaki sicil dosyasını (nu. 94. 167025) kullandık. Başka yerlerde de rastlanan bilgilere işarette bulunduk.

3 Vefa İdadisi'nden mezun olduğunu ifade eden yazarlar varsa da yanlıştır: Şükran Kurdakul, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, İstanbul, 1985, s. 337; İhsan Işık, *Yazarlar Sözlüğü*, İstanbul, 1990, s. 234; aynı yanlış uzun yıllar çalıştığı gazetede de bulunmaktadır: "Türk basınının değerli kalemi Server İskit'i kaybettik", *Hürriyet*, nu. 7900 (19 Nisan 1975), s. 1, 11.

4 Babası yüzbaşı Rifat Bey kalabalık bir aileye sahipti: "Yazar ve Editör Olarak Server İskit", *Kitap Belleten*, Sayı 2 (Aralık 1960), s. 18.

5 Tatibkat-ı Baytariye'den 1910'da mezun olduğu (Ş. Kurdakul, age, s. 337; İ. Işık, age, s. 234) yanlışlır.

6 Oğlu Sayın Temel İskit halen Dışişleri Bakanlığı'nda müsteşar muavinidir. S. İskit'in fotoğrafını göndermek nezaketinde bulunduğundan ötürü müteşekkiriz. Yazar ve mütercim Eroğul R. İskit de (1925-1980) S. İskit'in kardeşiydi (Sami N. Özerdim, "Ölenler", *Varlık Yıllığı*, 1981, s. 298).

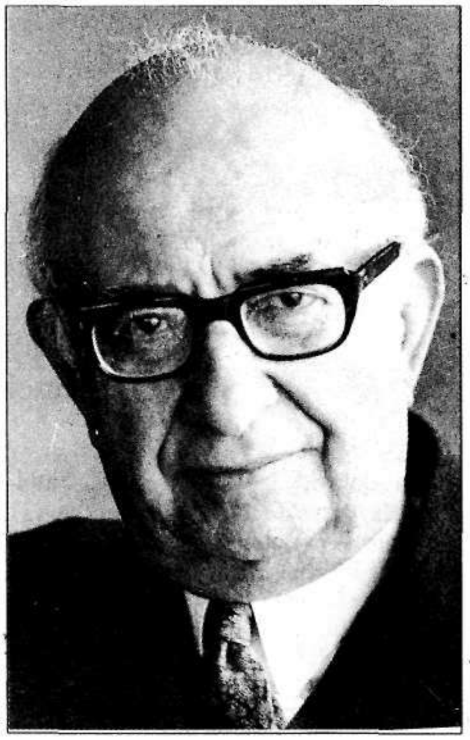

Server İskit (1894-1975)

Harbi seneleri (26 Ağustos 1914-3 Mayıs 1919) Kafkas Cephesi'nde geçti ve bu meyanda rütbesi mülâzım-ı evvelliğe terfi ettirildi.

Terhis edildikten sonra bir müddet (4 Mayıs-11 Eylül 1919) açıkta kalmış ise de Millî Mücadele'nin başlaması üzerine İstanbul'dan tekrar Anadolu'ya geçerek Karaman Kazası Muavin Baytarlığı (12 Eylül 1919-11 Ocak 1922) ve çok kısa bir müddet maaşsız açıkta kaldıktan sonra Konya Merkez Muavin Baytarlığı (13 Şubat 1922-11 Eylül 1923) gibi vazifelerde bulundu. Millî Mücadele'de Adana ve Afyon cephelerine de katıldı ve Konya Belediye Mezbahası Baytarlığı'nda çalıştı.

S. İskit'in bir memuriyetle matbuata ilk girişi (20 Mayıs 1924) Konya Vilâyeti Matbaası Müdüriyeti ile oldu ve bu vazifesi 31 Ekim 1925 tarihine kadar devam etti.[7] 1 Kasım 1925-2 Şubat 1926 devresinde açıkta kaldıktan sonra Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Başkâtipliğini (3 Şubat-30 Nisan 1926) takiben ilk defa Ankara'da, o zamanlar Dahiliye Vekâletine bağlı bulunan Matbuat Umum Müdürlüğü'nün Neşriyat Şubesi'nde muharrir olarak çalıştı (18 Mayıs 1926 - 31 Aralık 1927). İstifaen ayrıldıktan (1 Ocak 1927) sonra bir müddet açıkta kalan S. İskit'in *Hakimiyet-i Milliye*'de (ismi önce *Ulus*, sonra *Barış* olan gazete) muharrir ve musahhih olarak çalışması da kısa (5 Nisan 1927-5 Ağustos 1929) sürmüş ve sıhhî ahvâli dolayısıyla ayrılmak zorunda kalmıştır .O, başladığı (6 Ekim 1929) Ankara Şehremaneti Muhamminliği vazifesinden de iki sene dolmadan (8 Temmuz 1931) ayrılmıştır. *Yeni Asır* gazetesi yazarı olarak iki sene (1 Ağustos 1931-30 Aralık 1933) çalışan[8] S. İskit, bunu takiben ünlü araştırmalarını yaptığı Matbuat Umum Müdürlüğü'nde, ilkinden yedi sene sonra (11 Ocak 9134), tekrar çalışmaya başladı.

Memur olarak başladığı vazifesine raportörlük (9 Nisan 1935-5 Mayıs 1937), müşavirlik (5 Mayıs 1937) ve I. sınıf müşavirlik (31 Mayıs 1940) gibi vazifelerle

---

[7] Mehmet Önder gazetenin Neşriyat Müdürü olduğunu bildirirken (*Konya Matbuatı Tarihi*, Konya, 1949, s. 11) Vilâyet Matbaası'nın müdürü olduğundan bahsetmez. Halbuki vilâyetlerde matbaaların müdürleri aynı zamanda vilâyet gazetelerinin tabii olarak neşriyat müdürlüğünü deruhte ediyorlardı.

[8] S. İskit hangi mecmua ve gazetelerde, hangi tarihlerde çalıştığının cedveli, kendisinden alındığı anlaşılan bilgilere istinaden verilmektedir: *Server İskit, Basında 60 Yıl 1910-1970*, İstan-bul, 1970, s. 26-27; M. Behçet Yazar, "Edebiyatçılarımızı Tanıyalım-Server Rifat İskit", *Yedigün*, nu. 411 (20 Kânun-ı sânî 1941, s. 15; Os-man Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir?*, İstanbul, 1961-1962, s. 363-364.

devam etti.[9] Bundan sonra Matbuat Müdürlüğü (7 Nisan 1942-17 Temmuz 1942) ve İç Yayın Dairesi Müdürlüğü (31 Temmuz 1943-1 Ağustos 1944) ve akabinde İstanbul'daki ilk ve son memuriyeti olan İstanbul Mıntıka Müdürlüğü (1 Ağustos 1944-30 Haziran 1944) vazifesinde bulundu. Önce tam, sonra yarım maaşla on sene kadar açıkta kalan Server İskit, 1 Ocak 1954 tarihinde emekliye ayrıldı.[10]

Bir ara (1950-1951) İ.Ü. İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nde Basın Tarihi dersleri vermiş ise de kısa sürmüştür[11] Son senelerini kendi kurduğu yayınevinde geçiren S. İskit tedavi edilmekte olduğu Amerikan Hastanesi'nde 18 Nisan 1975 Cuma günü hayatı vedâ etti. 8 Nisan'da 82 yaşına girmişti. Ertesi gün Kadıköy Osmanağa Camii'nden öğle namazını müteakip kaldırılarak Sahra-ı Cedid Mezarlığı'ndaki ebedî istirahatgâhına tevdi olundu.[12] Harp, İftihar ve İstiklâl madalyaları vardı.[13] Kısaca sahib-i seyf-ü kalemdi.[14]

Yazıları ve Kitapları ve Nâşirliği

I. Gazete ve Mecmua Yazıları

II. Meşrutiyet'in ilânıyla (23 Temmuz 1908) teşekkül eden matbuat hayatı, birçokları gibi, Servet İskit'e de daha çocuk yaşta iken yazı hayatına girme imkânı vermiştir. On yedi yaşında Vefa İdadisi'nde talebe iken[15] *Gıdık* adlı mizah mecmuasında karikatür çizerek Bâbıâli'ye ilk adımını attı. Daha sonra yine bir başka mizah mecmuası *Gece Kuşu*'nda çizdiği karikatürlerin yanısıra ilk mizah yazılarını neşretmeye başladı.[16] *Gıdık* mecmuasındaki karikatürleri M. Server İmzasını taşımaktadır.[17]

---

9 Müşavirliği esnasında iç matbuat işleriyle meşgul oldu: Fethi Kardeş, *Basın-Yayın Genel Müdürlüğü-60 Yılın Hikâyesi*, Ankara, 1980, s. 32-33.

10 S. İskit'in kayıtlı olduğu derneklerin isimlerini Nebioğlu (age, s. 364) vermektedir: Gazeteciler Cemiyeti, Editörler Cemiyeti, Moda Deniz Kulübü, Lozan Kulübü, Fenerbahçe Yelken Kulübü ve Unesco Milli Komitesi.

11 "İskit, Server (Rifat)", *Ana-Britannica*, İstanbul, 1988, C. 12, s. 20.

12 "Gazeteci Server İskit Öldü", *Barış*, nu. 18649 (19 Nisan 1975), s. 7; "Server İskit Vefat Etti", *Cumhuriyet*, nu. 18217 (19 Nisan 1975), s. 5; "Server İskit'in Cenazesi Bugün Toprağa Veriliyor", *Hürriyet*, nu. 9701 (20 Nisan 1975), s. 3; "Server İskit Toprağa Verildi", *Hürriyet*, nu. 9702 (21 Nisan 1975), s. 1.

13 Server İskit, *Basında 60 Yıl*, s. 5.

14 Hayatına yer veren diğer ansiklopedi ve kitapların başlıcaları şunlardır: 1. *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*, İstanbul, 1974, C. 4, s. 1435; 2. *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, İstanbul, 1980, C. 7, s. 596, ölüm tarihi verilmemiştir; 3. Reşit Halid Gönç'ün koleksiyonundan *Bâbıâli'nin Hatıra Defteri*, İstanbul, 1984 (I. Bölüm), s. 94; 4. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, İstanbul, 1983, C. 6, s. 2993; Vedii Evsal gazeteciler arasında zikrederken (*Gazeteciler Cemiyeti ve Kırk Yıl*, İstanbul, 1987, s. 234) sadece doğum ve ölüm senesini zikrediyor. *Dünden Yarına İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994) Server İskit'e yer vermemiştir.

15 İ. A. Gövsa (*Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul, 1946, s. 192) ve Füruzan Hüsrev Tökin (*Basın Ansiklopedisi*, İstanbul, 1963, s. 76) orta mektep talebesi iken yazmaya başladığını yazıyorlarsa da yanlıştır. Yanlışın kaynağı S. İskit'in kendi kaleminden çıktığı zannettiğimiz hâl tercümesidir (*Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi*, İstanbul, 1954, C. 5, s. 3144-45. Yanlışın yeni bir neşri için: *40 Yıl Albümü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1986, s. 283.

16 *Gece Kuşu*'nun sadece 1. (24 Kânun-ı evvel 1326) ve 3. (27 Kânun-ı sânî 1326) sayılarını görebildik (MK 1956 SC 26) ise de S. İskit'in imzasına rastlayamadık.

17 *Gıdık*'ın az eksikli (1-41, 43, 61-1, 65-67) bir takımını (MK 1956 SB 251) görebildik. Burada M. Server imzalı dört karikatür (nu. 20, 21, 27, 30) bulunmaktadır. H. Cahit Yalçın'ın çizdiği ilk nüsha 3 Kânun-ı sânî 1326 (16 Ocak 1911) tarihini taşımaktadır ki bu sıralarda S. İskit Vefa İdadisi'nde 2. sınıf talebesidir. İlk eseri bu karikatür olmalıdır. Kendisinin 1910 Ocak tarihini vermesi (*Server İskit-Basın-*

Arsa-i matbuatın mücahid-i ekberi.
Gıdık, ***no. 20, 3 Kanun-i Sani 1326***

Tatbikat-ı Baytariye Mektebi'nde okuduğu iki sene (1912-1913) boyunca yazmaya ara verdiği anlaşılan S. İskit 1913 güzünde gittiği Muş'ta *Peyam* (İstanbul) gazetesinin muhabiri olarak yeniden matbuat âlemine girdi. Birinci Dünya Harbi devresinde *Kayseri* vi-lâyet gazetesinde (1916) yazdı. Millî Mücadele senelerinde önce Ankara'da *Mecmua-ı Fünun*'da (1921) başladığı gazeteciliğe, henüz terhis edilmeden resmî üniformasıyla, Konya'da devam etti.[18]

S. İskit gazetecilik hayatındaki ilk büyük tecrübeyi Konya'da kazandı. Önce, Millî Mücadele'nin en mühim gazetelerinden biri olan *Babalık*'ta bir taraftan Fanî, Sinameki ve Server Rifat imzalarıyla yazarken, diğer taraftan da neşriyat müdürlüğünü (3 Aralık 1921-21 Nisan 1924) ifa etti.[19] Bu meyanda bir müddet de *Halk* gazetesinde (12 Haziran-3 Ağustos 1923) gece sekreteri ve yazar olarak çalıştı.[20] Önce taşbaskı usûluyle tek sayı çıkarılan (14 Mart 1923) *Hedef*in neşriyat müdürü olan S. İskit bir sene sonra yine aynı gazeteyi kendisi tek sayı (12 Mayıs 1924) çı-

da 60 Yıl, s. 5) mâlî tarihi milâdiye çevirme hatasından doğmuştur. Çünkü *Gıdık* 3 Kasım 1910'da çıkmaya başlamıştır. Karikatürleri için ekler- nu. 1-4.

18 *Server İskit-Basında 60 Yıl*, s. 5, 26. Bu bilgileri teyit ve kontrol edecek başka mehazlara ulaşamadık. *Kayseri Basın Tarihi*'nde (Ali Rıza Önder, Ankara, 1972, s. 32-35) Kayseri Vilâyet gazetesi yazarları arasında zikredilmemişitr. Keza Ankara'da çıktığı bildirilen *Mecmua-ı Fünun*'un izine ve ismine rastlayamadık. Hiç değilse İsmail Hakkı Tevfik'in (Oktay) kitabında *(Ankara Vilâyeti Gazete ve Mecmuaları*, Filibe 1935, 92 s.) ismi bulunmalıydı diye düşünüyoruz. Maamafih bir mesele olarak arz ediyoruz.

19 Mehmet Önder, *Konya Matbuatı Tarihi*, Konya, 1949, s. 20; Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi*, Ankara 1969, s. 211; *Server İskit-Basında 60 Yıl*, s. 25; Fuat Süreyya Oral, *Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973*, Ankara, 1973, s. 49.

20 Mehmet Önder, age, s. 27; Önder'in *Halk* gazetesinin ilk sayısının tarihi olarak 27 Haziran 1922'yi vermesi yanlıştır. Süreyya Sami Berkem, *Unutulmuş Günler*, İstanbul, 1960, s. 151; *Server İskit-Basında 60 Yıl*, s. 27.

karabilmiştir.[21] Uzun zamandan beri tatil edilmiş olan resmî vilâyet gazetesini de, vilâyet matbaası müdürlüğü esnasında bir müddet (1 Ekim 1924-4 Kasım 1925) neşretmiştir.[22]

Konya'dan 1925 senesinin Kasım ayında ayrılan S. İskit'in gazetecilik hayatı Antalya fâsılasından sonra Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından dâvet edilmesiyle, Neşriyat Şubesi muharrirliğiyle tekrar başlamıştır (18 Mayıs 1926). İki seneyi doldurmadan bu memuriyetten ayrılmasına (31 Aralık 1927) rağmen, müdürlüğe ikinci dahil olduğu tarihe (11 Ocak 1934) kadar bütün zamanını hemen hemen sadece gazeteciliğe ayırmıştır. O'nun *Hedef*'ten sonra kendi adına çıkardığı ilk ve son gazete *Ankara* (59 sayı, 6 Ocak-8 Mart 1927, Talât Mustafa ile) olmuştur.[23] *Hakimiyet-i Milliye*'de muhabir ve gece sekreteri olarak çalışmasını (5 Nisan 1927-5 Ağustos 1929) takiben *Son Posta* (1 Temmuz 1930'dan 1933 sonuna kadar), *Yeni Asır* (İzmir, 1 Ağustos 1931-30 Aralık 1933) ve *Yeni Adana* (1931-1933) gazetelerinin Ankara muhabirliğini yaptı. *Milliyet* gazetesinin Ankara Postası sayfasında S. R. rümuzuyla yazıları (18 Mart-21 Mayıs 1933) ve *Yedigün*'de (1933) hikâyeleri Server Rifat imzasıyla basılmıştır. Mizahî yazılarını Zaparta müstearıyla *Karikatür* mecmuasında (1941-1945) neşrettiği sıralarda meslekî yazılarına da Server İskit imzasıyla *Tasvir-i Efkâr*'da (1941-1942) devam etti. İskit Yayınevi'nin faaliyetine nihayet verdikten sonra da (Temmuz 1964) *Hürriyet*'te, *Yeni Gazete*'de son günlerine kadar yazı yazmaya devam etti. Denebilir ki S. İskit, henüz bir idadi talebesi iken girdiği gazetecilik âleminde yarım asrı çok geçen bir müddet (1911-1975) zarfında, fotoğrafçılık hariç, başmuharrirlik, fıkra ve röportaj muharrirliği dahil, matbuatın bütün saha-

– Sizi seviyorum!
– Anladım sonra!
Gıdık, ***no. 21, 27 Kanun-i Sani 1326***

21 Feridun Fazıl Tülbentçi, *Cumhuriyetten Sonra Çıkan Gazeteler ve Mecmualar*, Ankara, 1941, s. 81; Şapolyo, age, s. 210; *Server İskit-Basında 60 Yıl*, s. 27.

22 Önder, age, s. 11; Şapolyo, age, s. 209; *Server İskit-Basında 60 Yıl*, s. 27.

23 Tülbentçi, age, s. 43; *Server İskit-Basında 60 Yıl*, s. 21. Ankara gazetesinin 59 sayılık tam bir takımı TBMM Kütüphanesi'nde (UR 82) görünüyorsa da yerinde çıkmamıştır (Fevzi Çelik-Sevgi Akyüz, *TMBB Kütüphanesi, Süreli Yayınlar Kataloğu*, Ankara, 1987, s. 245).

larında çalışmıştı.[24] Bir matbuat tarihçisi ve nâşir olarak başardıkları ise üzerinde ayrı ayrı durulması gereken hususlardır.

II. Kitapları

Bâbıâli'ye, on altı yaşını henüz ikmâl ettiği bir çağda, M. Server imzasıyla ilk adımını atan Server İskit'in kitap halindeki ilk eseri çok sonraları 1933'de, otuz dokuz yaşında iken basılmıştır. Üstelik de evlenmeden iki sene önce Bâbıâli'nin ünlü kitapçısı Semih Lütfi Erciyes'in Suhulet Kitabevi kitapları arasında çıkan bu eserinde (64 s.) kadınlar hakkındaki düşüncelerini zarif ve nükteli ifadelerle ortaya koymuştur. O'nun, gerçekten de matbuat âleminde büyük akisler yaratan eserleri ise yirmi senesini (1934-1954) geçirdiği Matbuat Umum Müdürlüğü'nde, ilk on sene içinde hazırlayıp neşrettiği matbuat ve neşriyat tarihimize dair eserlerdir. Bu sahadaki kitaplarıyla Selim Nüzhet Gerçek'in araştırmalarının benzerlerini, matbuat hayatının resmî veya mevzuata ilişkin tarihini ortaya koyarak, yapmıştır. Bunun yanısıra S. Nüzhet'in kitaplarını ikmâl eden ve geliştiren kitaplar yazmıştır. Matbuat ve neşriyat tarihimize dair Selim Nüzhet'in kitaplarından sonra en esaslı ve kıymetli araştırmalar Servet İskit tarafından yapılmıştır. Ancak bu iki isim yanına, aynı vasıfta sayılabilecek, üçüncü bir ismin ilâve edilmesi, ortaya dikkate değer araştırmalar çıkmasına rağmen, mümkün görünmemektedir.

A. Matbuat ve Neşriyat Hakkında Eserleri

Server İskit, Matbuat Umum Müdürlüğü'nde geçirdiği ilk on senesi esnasında, gerçekten de çok büyük emeklerle kıymetli eserler ortaya koymuş, matbuat ve neşriyat hayatının daha çok resmî tarafını aydınlatan kitaplar yazmıştır. Bu kitaplar yarım asır sonra bile, yenileri ve daha mükemmelleri yazılmadığı için, değerlerini koruyan, vazgeçilemez mehaz olma vasıflarını korumaktadırlar.

1. *Dünya Matbuatına Bir Bakış*, İstanbul, 1935, 85 s., Devlet Matbaası. İmzasız olan bu kitap 'Basın Genel Direktörlüğü' neşriyatındandır. Servet İskit'in yanısıra diğer yazarlarının Burhan Belge, Sadri Ertem ve Emin Erim olduğu bilinmektedir.[25] Belli başlı memleketlerdeki gazeteler hakkında derli-toplu bilgi vermektedir. Bu arada Türkiye'ye dair de bir bölümü (s. 43-51) ihtiva etmektedir.
2. *Birinci Basın Kongresi*, İstanbul, 1935, 130 s., Devlet Basımevi. 25-27 Mayıs 1935 tarihlerinde Ankara'da toplanan ve matbuatın meselelerini tartışan kongrenin zabıtları ve kongreye dair gazetelerde çıkan haberler Server İskit tarafından toplanmış, Basın Genel Direktörlüğü tarafından bastırılmıştır.[26]
3. *Hususî İlk Türkçe Gazetemiz Tercüman-ı Ahvâl' ve Agâh Efendi*, Ankara, 1937, 56 s., Ulus Basımevi. Bir Türk, yani Çapanzade Yusuf Agâh Efendi hakkında müstakil ilk araştırma olan bu kitap, küçük hacmine rağmen, S. İskit'in büyük akisler yaratan ilk eseridir. Kitap bugün de değerini muhafaza etmektedir.[27]

---

[24] S. İskit'in Ankara ve İstanbul'daki yazı hayatı için: "Yedigün için çalışan arkadaşlarımız", *Yedigün*, nu. 16 (28 Haziran 1933), s. 13; M. B. Yazar, agm, s. 15; "Yazar ve Oto-biyograf Olarak Server İskit", s. 18; *Server İskit-Basında 60 Yıl*, s. 21-22, 26-27.

[25] Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, İstanbul, 1943, s. 382.

[26] Server İskit, age, s. 382.

[27] Kitabın gördüğü alâka hakkında: "Kitaplar", *Varlık*, Sayı 110 (1 Şubat 1938), s. 603; Sedat Simavi,

4. *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, İstanbul, 1949, 906 + 258 s. Ülkü ve Tan Matbaası, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü neşriyatı arasında çıkan bu kitap matbuat ve neşriyat hakkındaki her türlü mevzuatı, Meclis-i Mebusan'daki mevzuat tartışmalarını ve ikinci kısmında ise matbuat tarihini ihtiva etmektedir. Kitap matbuata dair mevzuatın bir ansiklopedisi sayılabilir. Beş senelik yorucu bir çalışmanın ürünüdür.[28] Büyük bir hayranlık ve alâka ile karşılanmış ve hakkında birçok yazı yazılmıştır.[29]

5. *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul, 1934, 443 s., Devlet Basımevi. Maarif Vekâleti tarafından ısmarlanması üzerine yazılan bu kitap 1939'da (1-5 Mayıs) toplanan I. Türk Neşriyat Kongresi'ne katılanlara dağıtılmıştır. 1729-1939 arasındaki matbuat ve neşriyat hayatını, anahatları ile anlatan kitap resmî ve gayriresmî matbaalar ve İstanbul kitapçıları hakkında da kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir.[30]

6. *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, İstanbul, 1943, 391 s., Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü yayınlarından: 2. Kitap, Server İskit'in matbuat hayatına dair son büyük eseridir. Bir taraftan matbuatın, diğer taraftan da matbuatla alâkalı mevzuatın ve kurumların gelişmelerini ve münasebetlerini anlatmaktadır. Geçen asırda kurulan Matbuat Müdüriyeti ile devamı olan Matbuat Umum Müdürlüğü'nün tarihçesini ve icraatı ile müdürlerin hâl tercümelerini ihtiva eden yegâne müracaat eseridir.[31]

7. *Türkiye'de Çıkmakta Bulunan Gazeteler ve Mecmualar*, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatından ve 1940 (340 + XVI s.) 1942 (309 + XV s.), 1943 (302 + VII s.), 1944 (336 s.), 1945 (339 + XXI s.) yıllarına dair olan bu beş cilt Server İskit'in (Feridun Fazıl Tülbentçi ile) matbuat hakkında hazırladığı son kitabıdır.

Bundan sonra İstanbul'a gelmiş ve on yedi yaşında bir karikatürist olarak girdiği ve çabuk ayrıldığı Bâbıâli'ye, ikinci defa, otuz dört sene sonra nâşir sıfatıyla girmiştir. Herbiri 500 sayfalık dört ciltlik *Türkiye Matbuat Tarihi* isimli eserini, bu yeni çalışma safhasında, hazırlama imkânı bulamamış olsa gerektir.[32] Son olarak zikredilmesi gereken diğer iki çalışması İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nde verdiği bir konferansın metni *(Amme Efkârı ve İlk Gazetelerimiz)*, İstanbul 1959, 15 s. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları) ile *Türk Gazetecilik Tarihi* adı ile Gazetecilik Enstitüsü'nde verdiği ders notlarıdır (1951-1952, 61 s., teksir, Enstitü talebe yayını). Gazetecilik hakkında *Tasvir-i Ef-kâr*'da (1941-1942)[33] ve *Yıllık*'ta da (Gazetecilik

---

"Kendini Mesleğinin Tarihini Yazmağa Vakfeden İdeal Bir Gazeteci, Server İskit", *Yedigün*, nu. 337 (22 Ağustos 1939), s. 9; Peyami Safa, "Agâh Efendi Kimdir?", *Yazarlar-Sanatçılar-Meşhurlar*, İstanbul, 1980, s. 24-29. S. Simavi kırka yakın tenkid yazıldığını bildirmektedir (agm, s. 9) ki mühim bir husustur.

28 M.B. Yazar, agm., s. 15.

29 1939 senesinin bilhassa Ağustos ayında çıkan bu yazılardan iktibaslar için: *Server İskit-Basında 60 Yıl*, s. 11-12; yazılardan ikisi: 1- "Mühim Bir Eser: Türkiye'de Matbuat Rejimleri", *Yeni Mecmua*, nu. 14 (4 Ağustos 1939), s. 25; Ali Süha Delilbaşı, "Server İskit-Türkiye'de Matbuat Rejimleri", *Ülkü*, C. 14, sayı 79 (1 Eylül 1939) , s. 87.

30 Sedat Simavi, agm., s. 9; basılışından yedi sene sonra da 100 kuruş fiyatla satılıyordu (*M. E. Bakanlığı Yayınları*, İstanbul, 1946, s. 81).

31 Hakkında Şevket Rado'nun yazdığı yazı için: "Sözün Gelişi-Türk Matbuat Tarihi", *Akşam*, nu. 9055 (Kânun-ı sânî 1944), s. 2.

32 Sedat Simavi, agm., s. 9.

33 Bu teksiri Gazetecilik Enstitüsü (Şimdi İ. Ü. İletişim Fakültesi) Kütüphanesi'nde gördük.

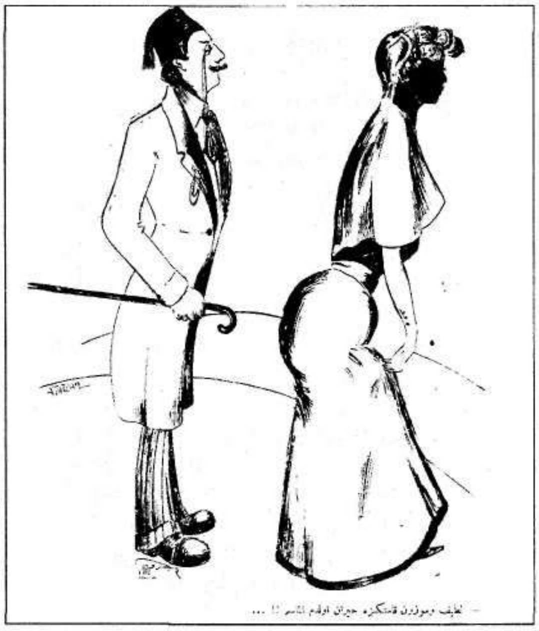

- *Latif ve mevzun kametinize hayran oldum elmasım!!...*
Gıdık, *No: 27, 17 Şubat 1326.*

Enstitüsü Dergisi) bazı yazılar yazmıştır[34] Basılmamış eserleri arasında zikrettiği iki araştırmasından birincisi *Türk Basınının 1835-1935 Yüzyılı ve Sansür* (1965, 100 s.), ikincisi ise *Kısa Basın Tarihimiz* (1966, 30 s.) adını taşımaktadır. *Dünkü Mizahımızdan Yazı ve Çizgiler* (İstanbul, 1964, 128 s., Hürriyet Gazetesi Neşriyatı) Server İskit'in imzasını taşımamakla beraber, hazırlayıp bastırma imkânı bulabildiği son kitaplarından olması bakımından mühimdir.

B. Diğer Kitapları

Server İskit, kitap halinde eserler vermeye 1933 senesinde Zaparta müstearı ile Suhulet Kitabevi tarafından basılan *Kadınlar Duymasın* isimli kitabıya başladı. Yine aynı müstearla *Seçme Lâtifeler ve Nükteler* (İstanbul, 1943, 160 s., Ahmet Sait Matbaası, Akba Kitabevi Neşriyatı, II. baskı, İstanbul, 1959, 160 s., Suphi Garan Matbaası, İnkılap Kitabevi Neşriyatı) ve *Nasrettin Hoca Lâtifeleri* (İstanbul, 1943, 88 s. Ahmet Sait Matbaası, Akba Kitabevi Neşriyatı) isimli kitaplarını hazırladı. Mehmet Aksoy ve Zuhurî Danışman'la müştereken hazırladığı *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden En Güzel Seçmeler* (İstanbul, 1962, 304 s., Tan Matbaası) ve imzasız neşrettiği son iki kitabından biri olan *Dünya Tarihinden Garip ve İbret Verici Fıkralar* (İstanbul, 1964, 128 s., Hürriyet Gazetesi Neşriyatı) isimli antolojileri ile Atatürk Orman Çiftliği hakkındaki kitabı *(La Ferme Model d'Orman,* İstanbul, 1936, 46 s., Devlet Matbaası, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı) zikredilebilecek son eserleridir. *İnkılaplarımız* (1943, 30 s.) isimli çalışması basılamamış; Stéphane Lauzanne'dan *Bozgun* ismiyle tercüme ettiği *Au Chevet de La Turquie* (Paris, 1913, 276 s.) isimli eseri ise gazete *(Yeni Gazete,* 1939, 26 tefrika) sütunlarında kalmıştır.[35]

---

[34] "Fikir Gazeteciliğimiz 100 Yaşında", *Yıllık*, sayı 1 (1960), s. 59-61; Leiden'de (Hollanda) basılan *Gazette* isimli kitaptaki (1964) makalesi (The History of the Turkish Press 1831-1931) Fuad Süreyya Ora tarafından (age, ekler kısmı, s. VII-XIII) iktibas edilmiştir.

[35] S. Lauzanne'ın bu kitabı daha önce *Hastanın Başı Ucunda* (İstanbul, 1331, 194 s.) İfham Kütüphanesi, aded 4) adıyla tercüme edilerek basılmıştı. S. İskit bu baskıyı esas aldığını bildiriyor *(Server İskit-Basında 60 Yıl,* s. 21). Kitap 1990'da Murat Çulcu tarafından *Balkon Acıları* (İstanbul, 140 s., Kastaş Yayınları) adıyla bastırıldı.

III. Nâşir Olarak Server İskit

Türk matbuatına dair kıymetli ve müracaat eseri kitaplar yazan S. İskit 1944'te İstanbul'a naklini takiben başladığı yeni faaliyetinde de bir nâşir olarak yine kayda değer eserlerin yazılmasını ve basılmasını temin etmiştir.

A. Gazeteler ve Mecmualar

Server İskit ilk defa Konya'da kendi adına tek sayıda kalan *Hedef* (haftalık siyasi gazete, 12 Mayıs 1924) gazetesini çıkararak nâşir sıfatına kavuştuktan sonra Ankara'da da *Ankara Gazetesi*'yle (günlük, 6 Ocak-8 Mart 1927, 59 sayı) nâşirliğini devam ettirmiştir. Matbuat Umum Müdürlüğü adına basılan *Radyo* da (aylık mecmua, 15 Aralık 1941-1 Aralık 1944, 60 sayı) yine S. İskit'in çalışmalarıyla hazırlanmıştır.

1944'te İstanbul'da Cağaloğlu'nda Himaye-i Etfal sokağında (no. 4) kurduğu İskit Yayınevi kültür hayatımızda, neşrettiği ansiklopedi, mecmua ve kitaplarla yerini almıştır.

İskit, ilk olarak, her maddesini mütehassıslarına yazdırdığı *Aylık Ansiklopedi*'yi her ay bir fasikülünü basmak suretiyle 6 cilt halinde çıkarmıştır (Mayıs 1944-Haziran 1950, 72 sayı). Ansiklopedilerin bilhassa edebiyat, tarih ve teracime dair maddeleri günümüzde de değerini korumaktadır. Bu gibi maddelerin yazarlarından bazıları şöylece sıralanabilir: Abdülbaki Gölpınarlı, Bekir Sıtkı Baykal, Cavit Baysun, Enver Ziya Karal, Ercüment Ekrem Talû, Faik Reşit Unat, Halil İnalcık, İhsan Sungu, Mehmet Zeki Pakalın, Mustafa Nihat Özon, Nihat Sami Banarlı, Osman Nuri Ergin, Reşat Ekrem Koçu, Selim Nüzhet Gerçek, Server İskit, Zarif Orgun.

İskit Yayınevi tarafından çıkarılan *Resimli Tarih Mecmuası* (Mayıs 1950-Aralık 1956, 84 sayı) ile *Resimli Yeni Tarih Dergisi* (Ocak 1957-Eylül 1960, 45 sayı) aylık tarih mecmualarından ilk hatırlananlar arasındadır. Bilhassa birincisinde yakın tarihe dair hatırat nev'inden yazılar dikkati çekmektedir.[36]

İskit Yayınevi'nin bastığı kitapların birincisi Server İskit'in, diğer bir yazar Osman Eti ile beraber yazdığı *Genç Müslümanın Kitabı*'dır (İstanbul, 1974, 156 s., Tan Matbaası). Bastığı diğer mühim eserler arasında İbrahim Alâeddin Gövsa tarafından hazırlanan ve O'nun göçmesiyle (29 Ekim 1949) bir heyet tarafından tamamlanan *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi* (İstanbul, 1947-1954, 5 cilt)[37] ile ilk dört cildi Mustafa Cezar'ın başkanlığındaki bir heyet tarafından hazırlanarak *Resimli Yeni Tarih Dergisi*'ne ek olarak verilen, son iki cildi ise Mithat Sertoğlu tarafından yazılan ve müstakil kitaplar halinde basılan *Mufassal Osmanlı Tarihi*'dir.[38]

Henüz on yedi yaşında bir çocuk iken 1911 Ocak'ında Bâbıâli'ye ilk adımını atan Server İskit veya tam adı ile Mehmet Server Rıfat İskit 64 yıl sonra yine Bâbıâli mensubu olarak hayata veda ederken matbuatın bir mensubu, memuru, yazarı, tarihçisi ve nâşiri olarak derin izler

---

[36] *Aylık Ansiklopedi* hakkında bir ansiklopedi maddesi için: *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1960, C. 3, s. 1603-4; S. İskit'in (Ramazan Gökalp Arkın'la) çıkardığını söylediği (*Server İskit-Basında 60 Yıl*, s. 22) *Toma Havk* isimli (15 Şubat-15 Nisan 1958, 8 sayı) mecmuayı incelemedik. Amerikanca'dan tercüme olduğunu bildiriyor.

[37] 1967'de Milliyet Yayınları arasında *Ansiklopedik Sözlük* (Haz. M. N. Özon) adıyla ve 3 cilt halinde yeniden basıldı.

[38] 6 ciltlik tarihin (İstanbul, 1957-1963) tam adı *Resimli-Haritalı Mufasal Osmanlı Tarihi*'dir. Türk Tarih Kurumu'nun neşrettiği *Osmanlı Tarihi*'ne (İsmail Hakkı Uzunçarşılı-Enver Ziya Karal) göre daha tafsilâtlıdır ve bilhassa son ciltleri tercihe şayandır.

bırakmış ve ismini her zaman yaşatacak kıymetli eserler yazmış, yazdırmış ve neşretmiştir. O, daha yaşarken, Ahmet Rasim ve Selim Nüzhet Gerçek gibi matbuat tarihimizin ünlüleri arasında yerini almıştır, her zaman onlarla beraber hatırlanacak ve anılacaktır.[39]

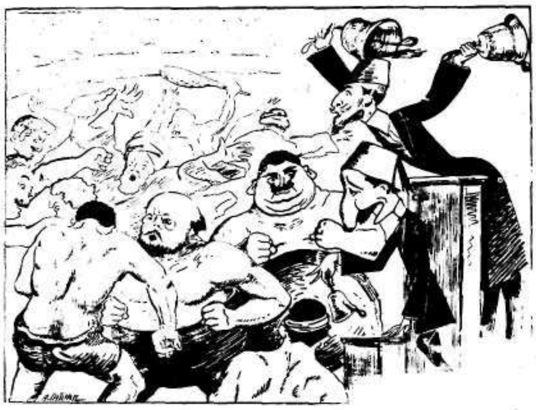

– Müzakerat böyle devam ederse yakında Meclis-i Mebusan'ın namı meydan-ı pehlivana tahavvül edecek!
Gıdık, ***no. 30, 28 Şubat 1326***

39 İskit Yayınevi'nin diğer kitap ve İstanbul ve eski Türk kıyafetlerine dair kartpostal neşriyatı için: *Server İskit-Basında 60 Yıl*, s. 23-25.

UNUTULMUŞ KİTAP VE DERGİLER ARASINDA / II

Mahmut H. Şakiroğlu

İlim ve edebiyat dünyalarında kayıp gitmiş eserler arasında bazı tarih kitapları, çalışmaları, ürünleri de bulunmaktadır. Tarihçiler tarafından konu edilip de ele geçmeyen yazma eserleri detaylı olarak buraya almak istemedim. Osmanlı Devleti'nin ilk devirleri hakkında bilgi veren Yahşi Fakih'in eserinden sonra bir takım eserlerin adları sonraki müellifler aracılığı ile nesillere aktarılırken, XVII. yüzyıl tarihi üzerinde çalışanlar da merakla Şârih ül-Menârzâde tarafından kaleme alınan eseri bulmak için çalışmaktadırlar. Arada ve sonradan da bazı eserler zamanın amansız girdabı içinde unutuldular, kütüphanelerin tozlu raflarında kaldılar. Yazma eserler kadar basılı eserler de bu unutulmuşluk seli içinde yuvarlanıp giderken gene de erbabı ve meraklısı aracılığı sayesinde kısaca da olsa bilinmektedirler. Bu alanda yakın devir tarih ve kültür araştırıcıları bol malzeme içinde bazan yokluk çekerler. Büyük boyutlu eserler okunma ve bulundurulma şansına sahip oldukları için umulmadık bir zaman tüneli içinden süzülüp gelmelerine rağmen, küçük boyutlu kitaplar bu şansı yakalayamadılar. Bir de nadir bulunan eserlerin üstüne dikkat çeken az kişi olduğundan mahiyetleri bilinmemektedir. Gene de nadir sayılacak eserler üstüne bilgiler araştırıcılar tarafından derinleştirilmektedir. Buna ek olakrak Arap harfiyle neşredilmiş bazı eserlerin de Latin harflerine kazandırılması gayretleri de olmaktadır. Fakat bir sistem içine oturtulmamış olduğu için ortaya hoş olmayan yaynılar çıkmaktadır. Yeni nesillere kazandırılması istenen kitapların dilinin nasıl aktarılacağı tartışmaları başlatılırken, daha ilk aşamada bile görünen okuma yanlışları, tertip bozuklukları, konuları açıklamaya kalkışırken görülen dengesizlikler, *Kebikeç* dergisinin daha ilk sayısında bile ele alınmıştır. İlerki bir çalışmada örnek yayın yapılması ve bir kılavuz kazandırılması, bu derginin bir hedefi olmalıdır.

Arap harfli yayınlanıp da türlü talihsizliklere uğrayan kitapları anarken, yeni harfli olup da tanınmayan dergi ve kitapların çokluğu endişemizi çoğaltmaktadır. Bu aşamada *Türk Tarihinin Ana Hatları* diye tanınan diziyi konu etmek istiyorum. Türk Ocağı bünyesi içinde 1931 yılında faaliyete geçen Türk Tarihi Tedkik Heyeti, yeni bir anlayış ve

arayış içinde Türk tarihini incelemeye koyuldu. Türk Ocağı o sırada cereyan eden atmosfer içinde Kemalist İnkılâba karşı bir tavır takındığı için kapatıldı. 1932 yılında yeni koşullara göre planlanan Halkevi kuruluşu faaliyete geçirildi. Devrin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin kültür kolu olarak yeni kültür dünyasına damgasını vuran bu kuruluşun burada yalnızca tarih çalışmaları üstünde üzerinde durmak istiyorum.

Türk Tarihi Tedkik Heyeti, ilk çalışma olarak bir plan ve anahat üzerinde durmak yolunu seçti. Bunun nasıl hazırlanacağı metodu üzerinde yapılan tartışmalardan sonra ortaya 600 sayfalık bir kitap çıktı. Bu kitap satışa verilmeyerek belirli çevrelerde dağıtıldı ve okuyanların kanaatleri soruldu. Resmi kütüphanelerde bile az bulunan bu 606 sayfalık, ufak boydaki kitabın kapsadığı alan, kronolojik olarak çok eski zamanlara uzanmasının yanında, coğrafi açıdan da bütün kıtaları kapsayacak şekilde geniş tutuldu. Hazırlayan kişilerin böyle geniş bir alanda çalışma yapmaları için ne gibi hazırlıkları olduğu tartışma sebebi oldu. En azından her bir alan için bir uzman yetiştirilmesi gereğinin bir an için ortaya çıkması bile gerekli etkiyi yaptı denebilir. Kitap konu ile ilgili olan kişilerin sonradan satılan kitaplıkları içinde çıktığı zaman yüksek fiyatlarla el değiştirdi. Bunun en güçlü gerekçesi de üzerindeki "100 tane basılmıştır" ibaresi oldu. Hiç bir ilmî neşriyatta konu edilmeyen bu kitabın içeriği üzerine yapılmış bir çalışma da görmedim.

Kitaba tamamlayıcı olarak bir de Atlas eklenmişti. Devletin kıt olanaklarıyla hazırlanan bu Atlas içinde 26 tane harita bulunmaktadır. Zikredilen heyet tarafından hazırlanan bu eser için devrin harita ve coğrafya mütehassısları da seferber edilmişlerdi. Üstünde bulunan bir kayda göre 150 tane hazırlanıp, erbabına dağıtılmıştı. Şimdi nadir bulunan eserler arasında sayılan bu Atlas hakkında da bir tahlil yazısı görmedim. Hiç bir eser bu çalışmalardan yararlanmamıştır.

Sınırlı sayıda basılan bu eserlerin bir uzantısı da mektep kitapları ile muhtelif araştırıcılara hazırlatılan küçük ve anlamlı eserlerdir. Türk Ocağı dağıldıktan sonra Encümen diye de adlandırıabileceğimiz Heyet, devrin ilgili bakanlıklarına başvurularını yapıp, bir dernek halinde örgütlendi. Türk Tarih Kurumu diye kısa bir zaman içinde isim yapan kuruluşun bir hedefi de tarih kitapları üzerinde reform yaparak bu ilmi geniş bir kitleye sevdirmekti. Bunun sonucu olarak dört cilt halinde Orta Eğitimin ihtiyacının karşılanması amacıyla bir dizi çıkarıldı. Mektep kitabı olduğu için bu kere çok sayıda bastırılan bu kitabın alıcısı çok olmakla birlikte okuru yoktur. Bir tek son cildinin Reşit Galip elinden çıkmış olması bir şans getirmiştir. Olayların içinde devrimci olarak yetişen, sonradan siyasi basamaklarda yükselen Reşit Galip, bir aralık eski tarihe de merak sararak Hitit tarihi üzerinde durdu. Çabaları ve çalışmaları üzerinde durulduğu zaman Milli Eğitim Bakanlığı esas alınan Reşit Galip'in, tarih alanında ne gibi etki yaptığı üzerinde sınırlı sayıda araştırma ve kayıt gördüm.

Afet İnan ve Enver Ziya Karal daha büyük bir şansa sahip olarak *Türk İnkilap Tarihi*'ni yıllarca üniversite ve yüksek okullarda okuttular ve kaleme aldıkları kitaplar sayesinde geniş bir kitle kazandılar. Kaynağı üzerinde fazla durulmamakla beraber, devletimizin kurucusu ve yaratıcısı Mustafa Kemal

Paşa'nın eseri olan *Nutuk* bunların başlıca kaynağı idi. Tarih kitapları bir süre okullarda okutuldu fakat kısa bir zaman sonra fazla ağır geldiği gerekçesi ile ders kitaplığından çıkarıldı. Unutulmuşluk girdabına giren bu kitaplar çok kereler eski eser satan dükkanlarda görülür ve baskısı ile cildine ilgi duyan meraklılar tarafından alınır.

Türk Tarih Kurumu'nun *Türk Tarihinin Ana Hatları* müsveddeleri diye başlatıp, devrin fikir, sanat, edebiyat, tarih, coğrafya, matematik, iktisat, din alanları üzerinde çalışanlarını harekete geçirmesi sonucu muhtelif eserler yaratıldı. Sırası ile 1933, 1934 ve 1936 yıllarında yaptırılan çalışmalar sonucunda ele alınan konulardan hangisi bitirildi ise bastırıldı ve dağıtıldı. Bu dağıtımın nasıl ve kimin tarafından gerçekleştirildiğine dair en ufak kayıt yoktur. Gerçi bu bir sorumluluktan veya başarısız bir işi yüklenmeme gibi bir tutumdan ileri gelmez. Türk Tarih Kurumu bu çalışmaya resmen sahip çıkmadı. Kurum için yıllarca faaliyette bulunan ve 52 yıl görevde kalan rahmetli Uluğ İğdemir'e bu konuyu açtığım zaman, basımı için gayret göstermekle birlikte Kurum'un bunu üstlenmediğini belirtmişti. Şimdi çok az sayıda meraklısı tarafından araştırma konusu olan ve aranan bu kalıntılar üzerine bir dizi *Belleten* C. XXXII/128, s. 509-526 ve *Erdem* 4/12, s. 843-851'de bulunmaktadır. İlki 1968, ikincisi 1990 yılında çıkan bu araştırmalara rağmen, bu kitaplara yönelik ilgi bulunmadığı kanısındayım. Ancak, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ahmed Refik Altınay, Arif Müfid Mansel, Fevzi Kurdoğlu, Kâmil Kepeci, A. Süheyl Ünver ve şu anda isimlerini bir an için unutabileceğim kişiler dışındakilerin çalışmaları pek büyük bir değer ifade etmez. Adlarını verdiğim kişiler ise üzerlerine düşeni fazlasıyla yerine getirdiler ve daha sonraki yıllarda konularını derinleştirdiler. Unutulup giden bu serilerin özel bir kitaplıkta tam seri bulunması imkansıza yakın derecede zor bir iştir. Araştırıcılar da bunları kendileri için temel eser olarak görmediklerinden bu seriler unutulmuştur. Türk Tarih Kurumu'nun ilk devirlerindeki bu çabalar, çağdaşlık için yapılan bir girişimin filizlerini verirler. Böyle devasa bir çabanın yaratılması ve belirli çevrelerde yankı bulması üzerine detaylı bir araştırma beklemekteyiz.

Türk Tarih Kurumu'nun yayınlayıp da kısa bir süre sonra satıştan çektiği bir eser vardır. Alaaddin Ata Melik Cüveyni tarafından kaleme alınan *Tarih-i Cihanküşa* adlı bu eseri ilk yayınları arasına alıp tercüme ettirdi. Fakat kısa bir süre sonra Fuad Köprülü'nün sert bir tenkidine uğradığı için derhal satıştan kaldırıldı ve kütüphaneye bile konulmadı. Bu arada Kurum neşriyatını satan bazı kitapçılar aracılığı ile satışa verilen bazı nüshaları da yankı yaratmadı. Tenkidin nerede çıktığını görmedim ve zannıma göre F. Köprülü bunu bir rapor olarak iletmişti. Daha sonra *İslam Ansiklopedisi* Cüveyni maddesini yazarken (C. 3. s. 249-255) ihatala bir şekilde eserin Türk tarihi açısından değerini tahlil etti. Bu eser ancak 1988 yılında Mürsel Öztürk tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Kaynak Eserler dizisi içinde araştırcıların hizmetine sunuldu. Artık memlekette eleştiri havası iyice dağıldığı için neşrin değeri üstünde durulmadı.

Kurum'un bu yayından başka neşrini üstlenip de kataloğuna almadığı bir takım küçük kitaplar da vardır. Elime geçen bazı kitaplar arasında Hasan Cemil

Çambel, *Türkler Dilleri ve Kaderleri*, 1949; Fuad Köprülü, *Ali Şir Nevayi* ve bir de Barboros Hayreddin Paşa hakkında çıkan bir kitap bulunmaktadır. H. C. Çambel özellikle Almanca eserlerden yararlanarak dil ve tarih çalışmalarının önemini açıklarken, F. Köprülü'nün eserleri yıldönümleri vesilesiyle çıkarılmışlardır.

Unutulan bu eserlere bir parça aydınlık sağlamak *Kebikeç* dergisinin hedeflerinden sayılmalıdır.

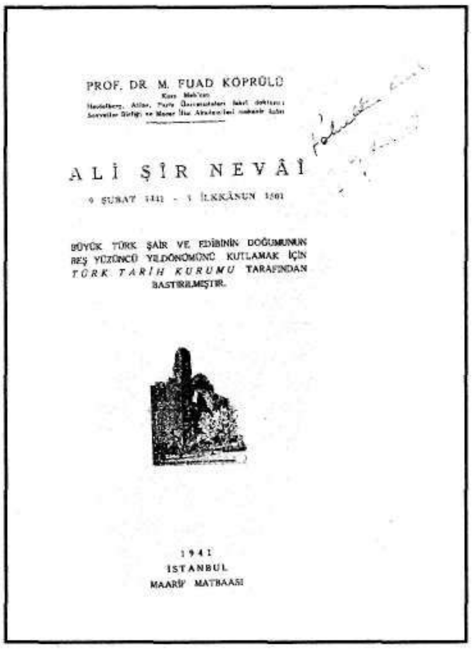
PROF. DR. M. FUAD KÖPRÜLÜ

ALİ ŞİR NEVÂİ

9 ŞUBAT 1441 - 3 İLKKÂNUN 1501

BÜYÜK TÜRK ŞAİR VE EDİBİNİN DOĞUMUNUN BEŞ YÜZÜNCÜ YILDÖNÜMÜNÜ KUTLAMAK İÇİN *TÜRK TARİH KURUMU* TARAFINDAN BASTIRILMIŞTIR.

1941
İSTANBUL
MAARİF MATBAASI

MEŞRUTİYET MATBUATI (1324-1325) / II*

Haz. Ali Birinci

41. *Celâlî:* Nazilli ahalisinden ve tebaa-yı Osmaniyeden Osman Fikri, Aydın, Tr, günlük.
42. *Ceride:* Yanya Maarif Müdir-i esbâk Saadetlû Mahmud Celâleddin Bey, İstanbul, Tr, günlük. Abdülhak Şinasi Hisar ve Selim Nüzhet Gerçek'in babası M. Celâleddin tarafından haftalık çıkarılan bir gazetedir. 15 Ekim 1908-19 Ağustos 1909 (2 Teşrin-i evvel 1324-6 Ağustos 1325) tarihleri arasında ilk sene 38; ikinci sene 48 sayı çıkarılmıştır (Ziyad Ebuzziya, "Ceride", T.DV.İA. İstanbul, 1993, C. 7, s. 403-404; Necmetin Türinay, Abdülhak Şinasi Hisar, İstanbul, 1988, s. 37; RMM XI-1908, s. 567; I. s. 56; II. s. 37; TBMM, s. 38; S.Ö., s. 497).
43. *Ceride-i Rüsumiye:* Galata Emtia-yı Ecnebiye Başkâtibi Harunu'r-Reşid Efendi, İstanbul, Tr, şimdilik ayda bir, ileride onbeş günde veya haftada bir (RMM, I-II-1909, s. 174, I., 62; II. 39, S.Ö., s. 498).
44. *Ceride-i Sûfiyye: Tercüman-ı Hakikat* gazetesi heyet-i tahririyesinden Hüseyin Kâzım Efendi, İstanbul, Tr, günlük. 2. Meşrutiyet devrinde çıkan tasavvufî dergilerden en uzun ömürlü olanıdır. 19 Mart 1909-1 Eylül 1919 tarihleri arasında haftalık, iki haftalık ve tekrar haftalık olmak üzere 161 sayı çıkmıştır. (Geniş bilgi için: Mustafa Kara, "Ceride-i Sûfiyye", TDV. İA, İstanbul, 1993, C. 7, s. 410; I., s. 62; II., s. 39; S.Ö., s. 498; TBMM, s. 38).
45. *Ceride-i Vakfiye:* Evkaf Sicill-i Ahvâl ve İstatistik Kalemi Müdürü Ziyaeddin Bey, İstanbul, Tr, haftalık (RMM, I-II-1909, s. 174; I., s. 63; II., s. 39).
46. *Ciddî Gazete:* Numune-i Terakki Mektebi Müessisi Mehmed Nâdir, İstanbul, Tr, haftada bir veya iki. Kataloglarda sadece birinci 2 Aralık 1908 (20 Teşrin-i sânî 1324) nüshası çıkmıştır. M. Nâdir devrin ünlü matematikçilerindendir (II., s. 40; S.Ö., s. 498).
47. *Ciddiyet:* Yorgaki Efendi, İstanbul, şimdilik Tr, bilâhare Tr-R. Sadece 3 Nisan 1909 (21 Mart 1325) tarihli nüshası kütüphane kataloglarına girmiştir. Rum İrfan-ı Siyasî Kulübü'-

* Birinci kısım için bkz. *Kebikeç*, Sayı: 2 (1995), s. 143-147.

nün neşir organıydı (I., s. 64; II., s. 40).

48. *Cihan:* Matbaacı Mihran Efendi, İstanbul, Tr, günlük. Gazetenin sadece ilk üç sayısı kataloglara girmiştir. Ünlü matbaacı Mihran (Acun, Kayseri, 1870-İstanbul, 1936) tarafından çıkarılmıştır (Mihran Acun için: "Cihan Kütüphanesi",İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1965, C. 7, s. 3569; "Kitapçı Mihran Öldü", Kitap ve Kitapçılık, Sayı 22 (15 İlkkânun 1936, s. 4; *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*, İstanbul, 1974, C. 4, s. 1434; Gazete için: I., s. 64; II., s. 40-41).
49. *Cihan:* İzmir'de Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi sahibi Salih Zeki, İzmir, Tr., günlük, S. Z. Ekimci'nin (Öl. İstanbul, 1952) bu gazetesi kataloglarda görülmüyor (Salih Zeki Bey için: Türkiye Ansiklopedisi, Ankara, 1957, C. V, s. 55).
50. *Cingöz: Şems* gazetesi sahibi Hüseyin, İstanbul, Tr., Musavver, haftada iki defa. 26 Ağustos-26 Eylül 1324 (8 Eylül-9 Ekim 1908) günleri arasında yedi sayı çıkan bu mizah mecmuası kataloglara girmiştir. (I., s. 65; II., s. 41, Özege, s. 499). Hakkında M.S. Çapanoğlu *(Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, İstanbul, 1970, s. 73-74) bilgi vermiştir. Sermuharriri Mehmet Asaf (M.S. Çapanoğlu, *80 Yıllık Gazetecimiz Asaf Konselitçi*, İstanbul, 1961, s. 48). Ayrıca bkz.: RMM, X-1908, s. 311.
51. *Cuma:* Ravza-i İrfan Mektebi Müdürü Ahmed Hamdi Bey, İstanbul, Tr. günlük. A. Hamdi Bey aynı zamanda gazetenin sermuharririydi. İlk iki sayısı için: I., s. 66; II., s. 41). Haftalık çıkmıştır. Ayrıca bkz.: RMM, XI-1908, s. 563.
52. *Curcuna: Musavver Terakki* ve *Geveze* gazeteleri sahibi imtiyazı Kirkor Faik, İstanbul, Tr. günlük. 1911 senesinde salı ve cuma günleri çıkarılmıştır. Özege'de (s. 499) son sayısı 10 numaralıdır (I., s. 67; II., s. 52).
53. *Çapkın:* İzmir'de Yemiş Çarşısı'nda mukim ticaret ve vekâletle meşgûl Hancızâde Mehmed Sabri Efendi, Aydın, Tr. günlük. İzmir'de basılan gazetenin iki sayısı biliniyor (II., s. 43).
54. *Çerkes:* Galata'da Selânik Hanı'nda mukim tebaa-yı Osmaniye'den Muhiddin Efendi, İstanbu, Tr. Musavver, günlük.
55. *Çiftçi:* Halkalı Ziraat Mektebi muallimlerinden Ahmed Muhtar Efendi, İstanbul, Tr. Musavver. Haftalık. Osmanlı Ziraat Cemiyeti'nin yayın organıdır. İlk sayısı 12 Nisan 1909 (30 Mart 1325) tarihini taşıyan mecmua 1928 senesine kadar aralıklarla çıkmıştır (I., s. 71; II., s. 45)
56. *Çiftlik:* Selânik baytar müfettiş-i sâbıkı ve Mülkiye Baytar Mektebi Muallimlerinden ve Türkçe haftalık *Ziraat Gazetesi* sahibi Civani Efendi, İstanbul, Tr., Musavver, günlük.
57. *Dalkavuk:* Mekteb-i Mülkiye mezunlarından Mahmud Kenan Efendi, İstanbul, Tr., Musavver, günlük. Şimdilik haftada üç defa. Meşrutiyet'in ilânından sonra ilk sayısı 12 Eylül 1908'de (30 Ağustos 1324) 25 numaralı son sayısı ise 6 Mart 1909'da (21 Şubat 1324) çıkarılmıştır. Mahmud Kenan (1873-23 Aralık 1933) ve mecmuası hakkında kâfî derecede bilgi bulunmaktadır (A. Çankaya, age, III. cild, s. 544-545; M.S. Çapanoğlu, age, s. 96-99). Mecmuanın koleksiyonları kütüphanelerde bulunmaktadır (I., s. 76; II., s. 48; Özege, s. 502; TBMM, s. 47). Hakkında Fransızca neşriyata da (RMM, X-1909, s. 330) rastlanmaktadır.

58. *Darbe:* Nasuhîzâde Ömer Hayri, İstanbul, Tr, günlük. Gazete, Meşrutiyet devrinin ünlü muhalif gazetesi *Şehrah*'ın (28 Nisan 1911) halkalarından birini teşkil etmiş ve 1911'de çıkarılmıştır. *Şehrah* Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğulları Tahir Hayreddin ile Mehmet Hayreddin beyler tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. *Darbe*'nin kapatılması üzerine aynı dizi başka gazetelerde devam etmiştir ki bunların en çok tanınmışı *Alemdar*'dır (Geniş bilgi için: Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul, 1990, s. 72-81). *Darbe* kütüphanelere girmiştir (I., s. 14; II., s. 241).
59. *Darüşşafaka:* Darüşşafaka mezunlarından ve Darü'l-muallimin-i Âliye ve Darüşşafaka muallimlerinden Hasan Ferid, İstanbul, Tr, haftada veya onbeş günde bir. 1 Haziran 1325'ten rumî ayların ilk günü, yani her ayın 14. günü çıkarılan dergi, aylık olarak, Darüşşafaka Mezunin Cemiyeti adına, 12 sayı çıkarılmıştır (I., s. 82; II., s. 50; Özege, s. 503, TBMM, s. 48). İmtiyaz sahibi Hasan Ferid (1871-1918) Bey ünlü matematikçi ve maliyecilerimizdendir (Türkiye Ansiklopedisi, Ankara, C. III, s. 44).
60. *Davul: İlânat* ve *Sanayi* gazeteleri sahibi Hasan Vasıf Efendi, İstanbul, Tr, haftada iki defa. 27 Ekim 1908-27 Nisan 1909 (14 Teşrin-i evvel 1324-14 Nisan 1325) tarihleri arasında 24 sayı çıkan mecmuanın sermuharriri Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Beydi (M. Çapanoğlu, age, s. 70). Takım halinde kütüphanelerde bulunmaktadır (I., s. 82; II., s. 50, Özege, s. 503; TBMM, s. 48).
61. *Define:* Tophâne-i Âmire Yoklama Kalemi Müdürü Mehmet Âtıf Efendi, İstanbul, günlük.
62. *Demet:* Büyükada'da mukim İsmail Hakkı Bey, İstanbul, Tr, musavver, haftada iki defa. Haftada bir defa çıkan bu kadın mecmuasının 7 sayıdan ibaret takımı kütüphanelere girmiştir (I., s. 83; II, s. 51). Tasvirleri Mesrur İzzet tarafından çizilmiştir (RMM, XI-1908, s. 565). Muhtevî olduğu yazı ve şiirlerin listesi neşredilmiştir (*Kadın Dergileri*, s. 24-27). Aynı sıralarda Faik Sabri Duran'ın sahib-i imtiyazı olduğu diğer bir *Demet* mecmuası daha neşredilmiştir (I., s. 83).
63. *Demokrat: Tercüman-ı Hakikat* gazetesi muharrirlerinden Memduh Efendi, Tr, R, Er. Şimdilik onbeş günde, ileride haftalık veya günlük.
64 *Devair:* Adliye Sicil Kalemi ketebesinden Emin Vedat Bey, İstanbul, Tr, günlük.
65. *Dicle:* Şahbenderzâde Mahmud Çelebi, Bağdat, Tr, Ar, günlük.
66. *Dideban:* İbrahim Halil, İstanbul, Tr. Şimdilik haftada iki, ileride günlük.
67. *Dikkat:* Hüseyin Sâmi Bey, Dersaadet, Tr, günlük.
68. *Doğru Söz:* Telgraf Nezareti âzâsından Corci Hrenos (George Khronos), İstanbul, Tr, günlük.
69. *Doğru Yol:* Gazete muharrirlerinden Mehmed Âsaf Bey, İstanbul, Tr, günlük. Konselidci Âsaf (M. Âsaf Borsacı) tarafından çıkarılan gazete günlük değil, haftalık çıkarılmıştır (I., s. 92; II., s. 58; Özege, s. 504). *Hukuk-u Umumiye* (Nu. 118, 10 Kânun-ı sânî 1324, s. 4) çıkışını, refikimiz diyerek tebrik ediyor. 27 Haziran 1912 (14 Haziran 1328) tarihinden itibaren Ergirili Ahmed Cevdet tarafından, yalnız edebiyat ve letâiften bahsetmek üzere çıkarılacağı haber verilmiştir (*İfham*, nu. 283-99, 10 Haziran 1328, s. 4).
70. *Durbin:* Yenişehirlizâde Muhiddin Bey, Aydın, Tr, R, haftada iki defa.

71. *Ebu Haşiş:* Emirîzâde Baha Bey, Halep, Tr, Ar. Şimdilik haftada bir, ileride günlük.
72. *Edeb:* İzmir'de Darül-Edeb Mekteb-i Hususîsi müessisi Yusuf Ziyaeddin Efendi, Aydın, Tr, haftalık.
73. *Edeb:* Edeb Kitabhanesi sahibi Leon Lütfi, İstanbul, Tr, günlük. L. Lütfi imzasıyla birçok kitap neşreden ve Semih Lütfi'nin (Erciyes) kardeşi olan Leon Lütfi Bâbıâlî'nin pek tanınmayan simalarındandır. Bu gazetesi kataloglarda görünmüyor.
74. *Edeb Ya Hû:* İzmir'de Zeytunzâde Mehmed Remzi Efendi, İzmir, Tr, musavver, mizah, günlük. İzmir kaydına rağmen İstanbul'da çıktığını gösteren kataloglar da (I, s. 97; II., s. 61) vardır. Özege (s. 506) ve Özön (s. 73) ise İzmir'de çıktığını belirtiyor. İzmir'de çıktığını *Revue du Monde Musulman* da (I-II, Fevrier, 1909, s. 175) yazmıştır. Bu yanlışlığın sebebi anlaşılamamıştır.
75. *Edebiyat:* Vamık Şükrü Bey, İstanbul, Musavver, haftalık.
76. *Efkâr-ı Millet:* Darül-fünun-ı Osmanî talebesinden Kalenderhâne Medresesi'nde mukim Fatsalı Yusuf Ziyaeddin Efendi, İstanbul, şimdilik haftada bir, ileride günlük. Bu gazetenin sadece 1 Ocak 1909 (18 Kânun-ı sânî 1324) tarihli birinci nüshası kataloglara girmiştir (II, s. 63; Özege, s. 506). Gazetenin müdürü Mehmed Lebib (Ateş-İstanbul, 1886-1958) olup Mecelle ve Fıkıh hocası Mustafa Vehbi (1840-1 Mayıs 1903) Efendi'nin oğludur. *Protesto* gazetesindeki yazılarından ötürü 31 Mart Vak'ası üzerine asılan Nadirî Fevzi'nin dul kalan eşi ile evlendi ve bu evlilikten Orhan Şapolyo (Avukat, 1921) dünyaya geldi. N. Fevzi, Enver Behnan Şapolyo'nun babasıdır (Bu bilgileri veren O. Şapolyo Bey'e müteşekkirim.). M. Vehbi için: Ebüs'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (Ekler: İsmet Sungurbey), İstanbul, 1966, C. II-III, s. 1093-1095.
77. *Emel:* Musullu Başalemzâde İsmail Hakkı Efendi, İstanbul, Tr, haftalık.
78. *Encümen:* Mekteb-i Hukuk mezunlarından Mahmud Nedim Efendi, İstanbul, Tr, Musavver, günlük.
79. *Engin:* Edirneli Mehmed Necip, Aydın, Tr, günlük ve haftalık. İmtiyaz sahibinin son devrin dikkate değer simalarından M. Necip Türkçü (Edirne, 1872 - İstanbul, 1950) olduğunu tahmin etmek zor değildir. Ancak mecmuanın çıktığı yolunda herhangi bir bilgi (O. Faruk Huyugüzel, *Necip Türkçü*, Ankara, 1988, s. 240) bulunmamaktadır.
80. *Envar-ı Hürriyet:* Kosova Hukuk Mahkemesi Başkâtibi Ali İffet Efendi, Kosova, şimdilik haftada bir, ileride iki. Ali İffet'in aynı zamanda sermuharrirliğini yaptığı gazete Üsküp'te çıkmıştır. Üsküp'te Matbaa-i Vilâyet'te (Kosova) basılan gazetenin 1909 senesine ait bazı sayıları kütüphanelere girmiştir. Bilinen son (10) sayısı 10 Kasım (1909) tarihini taşımaktadır (İsmail Eren, "Yugoslav Topraklarında Türkçe Basın", *Sesler,* Sayı 9, Ekim 1966, s. 56, 62; I., s. 100; II, s. 65). Ali İffet'in hayatı için: İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri,* İstanbul, 1969, s. 698-699.
81. *Envar-ı ulûm:* Filorina kaymakamlığından mütekaid Mustafa Sâtı, İstanbul, Tr, mecmua, haftalık. 1908 senesinde Maarif tarihimizin ünlü simalarından Sâtı Bey tarafından 6 sayı çıkarılmıştır (I, s. 101; II, s. 65; Özege, s. 507; Sâtı Bey için: A. Çankaya, age, III. cilt, s. 844-859). Mecmua hakkında fransızca bir mecmuada da (RMM, X-1908, s. 335) bilgi bulunmaktadır.

82. *el-Esedü'l-İslâm:* Cebel-i Garbî ulemasından Süleyman el-Barunî Efendi, Trablusgarp, Tr, Ar. Meclis-i Mebusan'da önce mebus, sonra Âyân âzâsı olarak bulunan imtiyaz sahibinin bu imtiyazı kullanmadığı anlaşılıyor (hayatı için, TDV.İA. İstanbul, 1992, C. 5, s. 92).
83. *Envar-ı Tekâmül:* İbn-i Nusret Bezmi, İstanbul, haftalık risâle. İmtiyaz sahibi Bezmi Nusret (Kaygusuz; Kandiye, 22 Şubat 1890-İzmir, 25 Nisan 1961) hâtıralarında *(Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955, s. 268) bu teşebbüsünden bahsetme ihtiyacı dahi duymamıştır..
84. *el-Eyyam:* Tebaa-yı Osmaniye'den ve dâvâ vekillerinden Faik Gregor Bey, Beyrut, Ar, indèl-hâce, Tr, günlük. Arapça nüshasının 25 Mayıs 1909 tarihinden itibaren çıktığı anlaşılıyorsa da Türkçe nüshasının çıkıp çıkmadığı tespit edilememiştir. (Şemseddin er-Rıfaî, *Tarihü's-Sıhafetü's-Suriye*, Cüz-ü evvel, Mısır, 1969, s. 298; Yusuf Esad Dagır, *Kamusu's-Sihafetü'l-Lübnaniyye*, Beyrut, 1978, s. 79).
85. *Ezhar-ı Şebab:* Telgraf ve Posta Nezareti Muhasebe Kalemi mümeyyiz muavini Mehmed Hasib Efendi, İstanbul, Tr, Fr, Musavver, haftalık. Çıktığına dair bilgi varsa da herhangi bir nüshası henüz bulunamamıştır (Groc-Çağlar, s. 102).
86. *Familya:* Kocamustafapaşa civarında Ali Fakih mahallesinde üç numaralı hânede sâkin Mehmed İhsan Bey, İstanbul, Tr ve Fr, musavver, haftalık (Groc-Çağlar, s. 103). Kütüphane kataloglarında görünmüyor.
87. *Fazilet:* Meclis-i Maarif âzâ-yı sâbıkasından Reşad Efendi, İstanbul, Tr, musavver, haftalık, ileride günlük. İlk dört sayısı kataloglara girmiştir. Ahmed Reşad aynı zamanda sermuharririydi (I, s. 106; II, s. 69).
88. *Felend:* Kütahya Bidayet Mahkemesi başkâtibi Ferid Bey, haftada iki defa.
89. *Fennî Gazete:* Tebaa-yı Osmaniye'den Bedros Efendi, İstanbul, Tr, günlük.
90. *Fevaid: Bursa* gazetesi sahibi Emri Efendi dâmâdı İsmail Rüştü Efendi, Bursa, Tr, cumartesi, çarşamba ve ileride günlük. *Fevaid,* Murad Emrî Efendi'nin daha önce (1888-1898) yine bu şehirde onbeş günde bir çıkardığı gazetesinin (I., s. 110; II., s. 72, Özege, s. 509) adıydı. İkinci defa çıkarıldığına dair bir bilgi bulunamamıştır.
91. *Feyz:* Silâhtarzâde Halil Efendi, Trabzon, Tr, musavver. Şimdilik haftada üç, ileride günlük. 26 Ağustos 1908-30 Eylül 1909 tarihleri arasında önce haftada bir, daha sonra da iki defa çıkarılan gazetenin bilinen son sayısı 77 numaralıdır. Gazetenin imtiyazı sonradan Eyübzâde Osman Nuri'ye (hayatı için: Albayrak, age, s. 356-357) geçmiş ve gazete onun tarafından çıkarılmıştır (Albayrak, age, s. 45-47; I., s. 111; II., s. 72; Özege, s. 509).
92. *Feyz-i Hürriyet:* Dâvâ vekillerinden Vicdanî Efendi, İstanbul, Tr, şimdilik haftada iki, ileride günlük. Pazartesi ve perşembe günleri çıkan gazetenin sermuharriri de Vicdanî Efendiydi. Bazı şahıslar aleyhindeki neşriyatından ötürü Matbuat Nizamnâmesi'nin 20. maddesi gereği bir ay tatiline, 2. Ceza Mahkemesi tarafından karar verilmişti (*İkdam*, nu. 5153, 28 Ağustos 1334, s. 3). Kütüphanelerde bulunmaktadır (I., s. 111, II., s. 72; Özege, s. 509). Gazetenin müdir-i mes'ülü Mehmet Reşad, diğer bir muharriri ise Sâcid Beydi (RMM. X-1908, s. 321).

93. *Füyuzat:* Selânik Ziraat Bank(ası) şubesi muhasebecisi Ali Rıza Efendi. Selânik, Tr, günlük. İmtiyazına rağmen aylık çıkmıştır. Müdürü ve sermuharriri Hakkı Baha (Pars, 1879-1942) Beydir. (V. Baha Pars-Abdülkadir Karahan, *Hakkı Baha Pars,* İzmir, 1943, s. 143). Ancak üç sayı çıkarılabildiği anlaşılıyor (I., s. 113; II., s. 74; Özege, s. 509).
94. *Gâve:* İzmir'de Orman ve Maden İdaresi dâvâ vekili Rifat, İzmir, Tr, musavver, haftada beş. Boykotaj Cemiyeti adına Gelibolulu M. Rifat tarafından çıkarıldı. Sadece 5. sayısı (1324) bulunuyor (II., s. 75).
95. *Gayret:* Filibeli Rıza Paşa, İstanbul, Tr, günlük. Meşrutiyet'ten önce (13. 3.1895-25.12.1897) Filibe'de çıkarılan gazete (Okday, s. 81-83) Meşrutiyet'in ilânından sonra da 16 Eylül 1908'den itibaren yine Rıza Paşa tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. İzmir'de Mahmut Fuat ile Yusuf Ziyaeddin (*Ferheng-i Ziya* müellifi Y. Z. Şükûn) tarafından çıkarılan *Gencine-i Edep* listede yoktur (I, s. 115, II, s. 76). M. Fuat için: Mehmet İnce, *Mahmut Fuat,* İstanbul, 1994, 191 s., M.E.B. Yayınevi, Z. Şükûn için: İbnülemin M. K. İnal, *Son Asır Türk Şairleri,* İstanbul, 1969, s. 2033-2034.
96. *Geveze: Musavver Terakki* ve *İnkılâp* gazeteleri sahibi Kirkor Efendi, Tr, musavver, günlük, mizah. Önce 19 Kasım 1908-28 Mayıs 1909 tarihleri arasında pazartesi ve perşembe günleri *Geveze;* sonra 14 Mart 1910 tarihinden itibaren *Yeni Geveze* adıyla (sayı 227, 30 Eylül 1912) çıkan mizah dergilerinin sahibi Asır Kütüphanesi sahibi Kirkor Faik'tir (M.S. Çapanoğlu, s. 89-92). Sermuharrirlerinden biri *Cadaloz* isimli diğer bir mizah mecmuasını da çıkaran Nurettin Rüştü (Büngül, Konya, 1882-İzmir, 1951) Bey'dir (N.R. Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi,* İst. ty. C. 5, s. 7). Takımı az eksiğiyle de olsa bulunmaktadır (I., s. 120; II., s. 79, 294; Özege, s. 511, 579; Özön, s. 98-99).
97. *Gurbet:* İzmir Postahânesi başmemuru Ahmed Mahmud, Aydın, Tr, haftalık.
98. *Gün:* Cemiyet-i Rüsumiye âzâ-yı sâbıkasından Ali Sacid, İstanbul, Tr, günlük.

Kısaltmalar listesine ek:

A. Çankaya: Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler,* Ankara, 1968-1971, 8 Cilt.

K.D. *İstanbul Kütüphanesindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası.* İstanbul, 1993, 390 s. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı-Metis Yayınları.

Okday, İsmail Hakkı Tevfik Okday, *Bulgaristan'da Türk Basını,* Ankara, (t.y.) 205+66 s.

TDV.İA. Türkiye Diyanet Vakfı *İslam Ansiklopedisi,* İstanbul, 1992, C. 5.

Türkiye Ansiklopedisi. M. Ekrem Üzümeri-Selâmi Dinçer-Sadi Kazancı, *Türkiye Ansiklopedisi,* Ankara, 1956-1958, 6 Cilt.

ARDINDAN

RAUF İNAN'I ANARKEN

Carter V. Findley*

Türkiye, Orta Doğu denilen bölgenin bir parçası mı, yoksa komşusu mudur? Hangisi olursa olsun, Türkiye bu bölgenin kültür tarihine ait bir özelliğe sahiptir. Yazı, milattan önce 4. binyılda bu bölgede icat olundu. Bununla beraber, en eski yazı kültürlerine sahip olan bu bölgede milattan sonra 20. yüzyıla kadar, okur-yazarlık, seçkinleri avamdan ayıran nitelik olarak kaldı. Yazı kültürü anlayışı da elitist bir kavramdı. Babillinin çivi yazısından Osmanlı'nın müselsel ibarelerine kadar, arka arkaya çıkan yazı kültürleri, halk ile iletişimi kolaylaştırmak için kullanılmayıp seçkinlerin bilgilerini sergilemek amacına uyarlandı. Bu geleneğe sahip kültürler için, okur-yazarlık demokratikleştirmek, okur-yazarlık oranını yüzde yüze doğru çıkartmaya karar vermek, dünya tarihinin en büyük değişim noktalarındandır. Fakat kaderin en acı cilvelerinden biri olarak, bu binyıllarca ertelenen kararın verildiği 20. yüzyıl, bütün insanlık tarihinde benzeri görülmeyen, ağırlık merkezi gelişen ülkelerde bulunan bir nüfus patlamasını getirdi. İşte Türkiye'nin eğitim dramının arkasında bu demografi dramı yatmaktadır. Türkiye'de okur-yazarlığın yaygınlaştırılması gibi hayati bir deneyimde önemli rolü olan bir zatı anmak, sözedilen dramı anlamamızda özellikle yararlıdır.

Rahmetli Rauf İnan ile ilk ve son görüşmek fırsatı 1994 Aralık ayında bağışlandı, bana. Kendilerini benden çok daha iyi tanıyanlar önünde, görüp duyduklarımı sergilemekten çekinmem gerektiği halde, Sayın Rauf İnan'ın son zamanlarına ait canlı bir hatıra olabileceği ümidiyle bana sunulan istek üzere, müşahedatımı kaleme almayı bir görev saydım.

Beni tanıyanlar, benim bir Osmanlı tarihçisi olduğumu biliyorlar. Böyle bir insanın "payıtaht"a değil, "başkent"e gelip Rauf İnan gibi bir zat ile görüşmesi belki şaşırtıcı bir olaydır. Buna rağmen, uzun zamandan beri, geniş çaplı, hem Osmanlı devletinin son devrini, hem de Cumhuriyet tarihini kapsayan bir kitap yazmak istemekteyim. Malzeme toplamak için

---

* Ankara'da Aylin Güney'in, Ohio'da Boğaç Ergene'nin yardımlarıyla.

başkente gelmiştim. Toplarken de özellikle Osmanlı döneminde benzeri olmayan olaylarını araştırmak istiyordum.

Tarih araştırmacısının hayatı genellikle yalnız bir hayat olduğu halde, Köy Enstitüleri dikkatimi çekince, durum değişti. Milli Kütüphane'de memurların davranışlarında küçük değişimler mi sezdim? Daha fazla ilgi gösterip, güleryüzlü bir davranış ile ne biçim bir araştırma yürüttüğümü mü sordular, yoksa bana mı öyle geldi? Hem bu küçük belirtilerden, hem de enstitüler ile ilgili önüme çıkan yayın yığınından, sıradan bir araştırma konusu değil, Cumhuriyet tarihinin en canlı, en tartışılan konularından birine el atmış olduğumu anladım. Milli Kütüphane'de olagelenleri sayın Ercüment Kuran'a anlattığımda, Rauf İnan'ın çok yaşlı olsa bile yine de hayatta bulunduğunu bildirerek kendisiyle görüşmemi önerdi. Ben mi yapacaktım? Sözlü tarih, Osmanlı tarihçisinin kârı mıdır diye bir ara şaşakaldıktan sonra, başka zaman, başka mekan, başka meslekte sözlü tarih yapmış olduğumu hatırladım. Yalnız Rauf Bey nerede oturuyordu? Nasıl temas kuracaktık?

Köy Enstitüleri hakkında kitap toplamak istediğimi kitapçı ve *Kebikeç* dergisi sahibi sayın Ahmet Yüksel'e söylediğimde Rauf Bey'in Ankara'da olduğunu öğrendim. Ahmet Bey'in yardımıyla Rauf Bey ile temas ettim; mülâkat için Cumartesi, 3 Aralık 1994, saat 14.30'u seçtik.

Ziyarete nasıl hazırlanacaktım? Henüz konunun acemisiydim. O kadar ki, kitabını sayın Bozkurt Güvenç'in önerisi üzerine aradığım Fay Kirby'nin, vaktiyle bana çok iyilik yapan Niyazi Berkes Hoca'nın eski eşi olduğunu yeni öğrenmiştim. Ziyarete az vakit kalmıştı da. Yaşlı zatı boşa yorarsam ayıp olmaz mıydı? Rauf Bey'in *Bir Ömrün Öyküsü* adlı anılarını okuyup, Fay Kirby'nin *Türkiye'de Köy Enstitüleri* kitabına da göz atarak sorularımı hazırladım. Konuşmamızda, Rauf Bey'in anılarını yazarken kullandığı, hiç bir zaman yaygınlaşmamış bir sürü Öztürkçe sözcük sarfedip beni şaşırtacağından da endişeliydim. Rauf Bey ile İffet Hanım bizi aralarına kabul ettikleri zaman sohbetimizin ne kadar hoş olacağını henüz bilemiyordum.

Rauf Bey'in anılarını okurken, yalnız Köy Enstitülerini değil, genel olarak Cumhuriyetin eğitim tarihinin de ne güzel yansıtıldığını görüp çok etkilenmiştim. Bu anılar ayrıca, Rauf Bey'in hayata ne kadar güleryüzlü baktığını, onun ne kadar iyimser ve insansever bir kişi olduğunu da göstermektedir. Bingöl civarında 1905 yılında doğmuştu. Birinci Dünya Savaşı sırasında, ailesinin yaşadığı yerlerden göç etmek zorunda kaldıklarını üzüntü

emaresi göstermeden anlatır. Aydın anıları ve eğitim tarihlerinde nadir görülen başka bir olay olarak, Orta Doğu'nun gerçekten bir parçası olan eski tarz mekteplerde nasıl okuduğunu yine üzüntüyle değil, zevkle hatırlar (ikinci cildinde pedagoji bakımından eski metotları eleştirir). Urfa Sultanisi (lisesi)'nden sonra İstanbul Erkek Muallim Mektebi'ne (Darülmuallimin'ine) gelince, sonradan meşhur olan bir çok gencin arasına katılıp, öğretmen olarak köylere gitmeye karar verdi. Bu karar, yaşamının en önemli kararlarından biri olup gelecekteki hayatının yönünü belirleyecekti.

1926-28 yılları arasında Kayseri Zincidere Ökyüzyurdu'nda, 1927 Sivas'ta İlköğretim Müfettişleri kursunda görevli olduktan sonra, 1928 yılında Viyana Pedagoji Enstitüsü'ne devam etmek için seçildi. Orada Pedagoji okurken, Viyana belediyesinin o zaman çok ilerici sosyal politikalarının toplumsal etkilerine hayran kaldı. 1931 yılı sonunda yurda döndükten sonra, bir ara müfettişlik, ondan sonra da askerlik yaptı. 1934 yılında İzmir ilköğretim müfettişliğine, 1937 yılında ise, Manisa kültür direktörlüğüne atanıp, Manisa'da da Horozköy Eğitmen Kursu'nu yönetti. 1940-45 arasında Çifteler-Eskişehir Köy Enstitüsü müdürlüğünde, 1945-46 arasında Hasanoğlan Köy Enstitüsü müdürlüğünde görevliydi. Ondan sonra çeşitli ortaokullarda öğretmenlik ve müdürlük yaptı. 1970 yılında, on beş yıl kaldığı Namık Kemal Ortaokulu öğretmenliğinden emekli oldu. 1960 yılında Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu ikinci başkanlığına seçilerek, 1961 yılında bu dernek kontenjanından Kurucu Meclis Üyesi olup, 1960'dan itibaren UNESCO Genel Kurul ve Yönetim Kurulu Üyeliği görevlerine getirildi.

Rauf İnan'ın anılarında en önemli yer, dünya eğitim tarihinde benzeri olmayan Köy Enstitülerine ayrılmıştır. Rauf Bey ile konuşurken doğal olarak enstitülere değindik. Yaşlılığında enstitüleri nasıl hatırladığını, belki söylediklerinden bir kaç örnek ile gösterebiliriz. Rauf Bey'in sesi artık çok kuvvetli çıkmadığı için kaydettiğimiz banttan her şeyi anlamak mümkün olmadı. Bu nedenle aşağıdakiler sırf bant kaydının çözümü değil, iki kişinin konuşma sırasında alabildikleri notlar ile bant kaydından anlayabildiklerimin bir karışımıdır. Buna rağmen, Rauf Bey'i tanıyanlar aşağıdaki sözlerde kendine özgü düşünce ve konuşma tarzının izlerini bulacaklarını ümit ederim.

İlk olarak, Enstitülerden önce açılan eğitmen kurslarını ele aldık. Rauf Bey'e göre:

"Eğitmenliğin kurulmasında Bakanlık'ta çalışan altı kişiden biri bendim. Kitapların yazılışını, programı biz yaptık, İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un başkanlığında.

"Atatürk İzmir'e girdiğinde: 'Asıl savaşı, zaferi bundan sonra kazanacağız dedi.' Bu çok önemli. Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'a sorar: 'Türk köylüsünü okutmak için kaç sene lazım?' 'Yüz sene yetmez' cevabını alır. 'O halde, nasıl bir yöntem lazım?' Kendisi tavsiye eder ki; 'Köylü genç askere geliyor. Okuma yazmayı çok defa askerde öğreniyor. Ve modern silahları çok güzel kullanabiliyor. Göremediği hedefi vurur. Fakat hedefi gören bir yerden verilen direktiflerle. Acaba bunları seçerek öğretmen olarak küçük köylere göndersek olur mu?' Özellikle nüfusu 400'den aşağı olan köylere.

"O zaman Türkiye'de 42.000 köy vardı. 42.000 köyün üçte birinin nüfusu 250'den azdı. Bunlara öğretmen yetiştirmek olanaksızdı. Eğitmen kursları bu yüzden kondu. Her onbaşıya, her öğretmene (?) 10 eğitmen adayı veriliyordu. İlk defa 1936'da başlatıldı. 1937, 1938'de Köy

Enstitülerine geçildi. Sonuç çok olumluydu. O kadar başarılı ki Atatürk 1938 Meclis konuşmasında eğitmenlerden söz etti.

"1939 ben Manisa'da eğitim müdürü iken Horozköy'de eğitmen kursunu açtım. Sonra 1943-44'te eğitim okullarını gezdim. Çok başarılı. O kadar başarılı ki öğretmenlerden üstün başarılar ve öğretmen derecesinde eğitmenler gördük. Bunlar aynen öğretmen gibiydi. Dosyaları inceledim. Konya'nın bir köyünde (Gezlevi'de) Ramazan Sakarya adlı bir eğitmen bunlardan biriydi. Çocukları bütün köylüye okuma yazmayı öğretmişti. Öğretmenlerden kaçılındığı yerlerde eğitmenler, daha başarılıydı... Eğitmenler ilk üç sınıfı okurturlardı. Fakat sonra öyle çok talep oldu ki, eğitmen aranmaya başlandı.

Eğitmenler gittikleri yerlerde tarım işlerine de bakıyorlardı. Sağlık işlerine bakıyorlar, köylüye önder olmuşlardı. Köylüye akılhocalığı yapıyorlardı. Bunların öğrencileri değerli insanlar haline geldi."

Enstitüler arasında farkların mı, benzeyişlerin mi daha önemli olduğunu sorduğumuzda, Rauf Bey benzerliklere değinerek Enstitülerin en önemli bazı niteliklerini şöyle ortaya koydu:

"Benzerlikleri daha önemliydi. Bu benzeyişleri şu sağlıyordu. Yeni kurulan bir enstitüye... bir bina gerekirse, bir enstitüden bir ekip gider. Bir sürü öğretmenle birlikte orada bina yaparlardı. O, enstitüleri birbirleriyle çok kaynaştırmıştı. birbirine çok benzetmişti. Kendi enstitülerinde öğrendiklerini bir diğerine taşırlardı. (Bitişik kaplar gibi).

"Yerel oyunlar enstitüler sayesinde millileştirildi. O kadar ki enstitülerde kızlarla erkek çocuklar beraber bir oyunda oynuyorlar diye dedikodu yaptı, ağalar. Şimdi halbuki ... o milli oyunlar, gerçekte köy enstitüleriyle Türkiye'ye yayıldı. Sonra enstitüler kendi çevrelerinde bulunan, oyunu iyi bilen çiftçileri davet ediyorlardı ücretle. O gelenler çocuklara bir milli oyun öğretiyorlardı, halk oyunları. Ve onlar öteki enstitülere öğretiyorlardı; böylece milli oyunlar Türkiye'ye yayılıyordu."

Öğrenci gezileri, milli birlik duyguları yaratmaya da devam etti. "Bu şöyle olurdu... Bir ekip, bir köy enstitüsüne gidip binasını yaptıktan sonra, Türkiye'de bir gezi yapardı, 15 gün. Eğer deniz kıyısında ise, dağlık bölgelere yapardı o geziyi. Eğer dağlıkta ise, deniz kıyısına yaparlardı. Sırtlarında çantaları giderler, gece bir okulda masalar üzerinde yatarlar, orayı incelerler, böylece memleketi tanırlar... Bu enstitüler arasında bir kaynaşma sağladı.

"Halk şairlerinin de rolü vardı. Aşık Veysel ilk kez Çifteler Köy Enstitüsü'ne geldi. Onun şiirlerinin birkaçı orada yazılmıştır. Orada 2.5 sene kaldı. Sonra Hasanoğlan'a tayin edilince, oraya geldi. Bu çok muhteşem bir manzara. Akşamüstü kampana çalınca, araç gereç temizlemesinden sonra, herkes birer tabure alır gelirdi. Veysel bahçede oturup daima geçirip getiren (?) Küçük Veysel onun yanında. Tabure alıp gelen öğrenciler Veysel'in önünde yarım daire şeklinde otururlar, ellerinde sazlarıyla. Sazları olmayanlar ayakta. Sazları olanlar otururlar. Ve Aşık Veysel onlara türkü öğretirdi. Sonra birlikte çalarlar. Meselâ altmış, yetmiş, seksen öğrenci, başta Veysel saz çalarlar. Türküler çalarlardı..."

Niyazi Berkes ve Fay Kirby'yi nasıl hatırladığı sorulduğunda, Rauf Bey: "Fay Kirby bizi ziyarete geldi, 1953'te. Böylece tanıştık. Köy enstitülerini gezmiş, köy enstitülerinde kalmış, köy enstitülerini dışarıdan izleyen birisi değil, içinden gören birisi olarak bizim o konuşmalarımızda o yazacağı kitabın değerli olacağını anlamıştım. Çok esaslı sorular sormuştu.

"Niyazi Berkes çok değerli bir insan. Politik bakımından onu çekemeyenler, onu yıprattılar. Fakat Niyazi Berkes gerçekten çok değerli bir insan. O da bizim enstitümüze gelmişti... Bir defa Niyazi Berkes'i kaçırmakla Türkiye büyük şey kaybetmiştir...

"Şimdi Niyazi Berkes bizim enstitümüze geldi. Yalnız başına değil. Üç profesör ile geldiler. Ve onlar –bize misafir imişler, Çiftelerde– o kadar yakın sıcaklık, o kadar yakınlık duyguları gösterdiler ki. O sıralar bizim enstitüde bir yeni oyun öğreniliyordu. (Hangi oyun olduğunu hatırlamayarak eşi İffet Hanım ile tartışıyor.) Kuzey Anadolu... olt, oltun (?). Çok önemli bir halay. Onu, öğrenciler onu öğrenecek. Niyazi Berkes ve arkadaşları da onu bizim öğrencilerden öğrendiler... Rica ettiler. Bizim öğrenciler de iyi öğrenirler. Kendileri onlara öğrettiler. Yani bu kadar yakınlık vardı.

Anılarında söz ettiği başka bir konuyu, aydınların enstitülerle ilgisizliğinin nedenlerini sorduğumuzda, cevap olarak Rauf Bey:

"Aydınların ilgisizliğinin kaynağı kendilerindedir. Size kısa bir örnek vereyim. Biz Çifteler'de eski bir değirmenin kanalını yeniden düzenleyerek, bir türbin koyarak, hem elektriğimizi ürettik, hem de iki değirmen taşı, buğday için... Köylüler gelirler, bunu incelerler, fakat aydınlar ilgi göstermezlerdi. Bizim yazık ki okullarımız yaşamla –işte köy enstitülerinin farkı o da: köy enstitüsü halk yaşamını aynen yaşıyordu. Amma öbür okullar öyle değil. Öbür okullar duvarlar ile çevrilidir. Onlar, yaşamla hiç ilgileri yoktur.

"Aydınlar yaşamdan kopuktular. Köy enstitüleri değildi. İngiltere kraliçesi diyor: 'Ancak kendi topraklarını bilen insan memleketi idare edebilir.'"

İffet Hanım burada Sanat Enstitülerinden söz etti; yalnız sesi daha uzaktan geldiği için çok iyi alınamadı. Rauf Bey:

"Sanat enstitüleri de kayda değer, şehirlerde. Aynı dönemde o iki şey."

"Köy enstitüleri halkla o kadar kaynaşmıştı ki benim Çifteler'deki enstitümde köyü -bakarsınız– genç bir kız başka köyden gelmiş arkadaşlarla almış geliyor. Ne müdüre, ne müdür yardımcısına, ne bir öğretmene danışmadan gelir, enstitüyü gezer. Çünkü o kadar enstitüyü benimsemişti. Bayramlarda köylüler bayram namazını kıldıktan sonra evlerine gider. Analarının ellerinden öper, enstitüye gelirler, enstitüde de bayramlaşır. Enstitüde bayram başlardı köylü için...

"Osmanlı aydınlarında aslında bir 'complexe d'infériorité-inferiority complex' vardı. Ve onun içindir ki Kurtuluş Savaşı'nın başladığı zaman, İstanbul'dan kendilerini koparıp gelememişlerdi."

Enstitülere karşı gösterilen düşmanlığa gelince, Rauf Bey:

"Bir defa, Atatürk en büyük iki insandan biridir. Türk milleti niye geri kaldı? Bunu düşünüyordu. Türkiye'yi geri bırakan kurumlar; padişahlık, şeyhülislâmlık, tarikatlar, ağalar. İlk üçü kaldırıldı; sonuncusunu (ağalar) eğitimle eritmeye çalıştı. Ağalar, klasik okullarda kendi çıkarları için bir tehlike görmüyorlardı. Ancak köy enstitülerine düşman oldular. 50'li senelerde okulsuz köyün kalmaması planlaştırılmış. Ağalar bunu beğenmemişler. Hasan Ali Yücel, İsmail Hakkı Tonguç ve bir de Rauf İnan'ı çok kötülediler. Ağalar bir de Demokrat Parti'yi kurdular. Ağalar partisi de denilebilir. Okuma-yazma seferberliğini durdurdular. Eleştirileri vardı: Bu çocuklar Komünist yetiştirilip köye geri gönderilirler.

"Enstitüler, Türkiye'nin en gerçek halkçılık deneyi ve bu deney korkular uyandırdı."

Rauf Bey'e sormak istediğim bir

soru daha vardı: Amerika'da biraz benzeri okullar vardı. Onlar hakkında ortaya konulan bir eleştiri, bu okulların kırlarda yetişenlerin yalnız biraz eğitip yine çıktıkları yerlere soktuğudur. Böyle bir anlayışı nasıl yorumluyorsunuz?

"İşte köylü... Burada konusu yapıldı. Komünist yetiştiriyorlar dediler."

Aynı hedefe başka yoldan yaklaşmak için, Köy Enstitüleri devam etseydi, şimdiye kadar nelerin gerçekleşmesinin beklenebileceğini sordum. Türkiye'nin şimdiki sorunları için yine iyi bir çözüm olabilir miydi? Rauf Bey'in cevabı:

"Köy Enstitüleri devam etseydi, terör, PKK olmayacaktı, halk aydın olacaktı, köylü şehire akmayacaktı. Köy Enstitüsü mezunu olanlar, daha verimli tarım yapacak, daha okumuş olacaktı. Bugünkü enflasyon bile olmayacaktı."

Rauf Bey Enstitü çıkışlıların bir çok başarılarını da sıraladı:

"Enstitü mezunları arasında çok değerli ozanlar yetişti. Şair olarak Mehmet Başaran'dır. Abdullah Özkucur, Talip Apaydın (düz yazı yazanlar), Mahmut Makal.

"Köy Enstitülerinden çıkanlar bugün oldukça yaşlı. Bunların yaşamları nasıl oldu? Bunların çocukları çok iyi yetişmiş, yararlı olabilmişlerdir. Çocukları hiçbir zorluk çıkarmadan yüksek öğrenim görmüşlerdir.

"Mezunlar bir vakıf kuruyorlar. 'Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı'. Hemen hemen kurulmuş durumdadır.

"Şimdi bir çok öğretmen örgütleri var. Bu örgütlerden en etkili olanlar köy enstitüsü mezunlarının örgütleri. Eğit-Der, Töb-Der. Birden fazla. Birleşmelerini öneriyorum.

"Mezun sayısı 17.000. Çoğu eğitmen; bazı sağlık memurları.

"Hasanoğlan'da hem köy, hem de yüksek köy enstitüsü vardı. Yüksek Köy Enstitüsü; yönetici, idareci, müfettiş yetiştirmeye çalışıyordu. Bunlardan milli eğitim müdürü olanlar oldu. Ama sayıları az. Yüksek enstitü çok sürmedi.

"Bir de sağlık kolu vardı. Bu da sağlıkçı yetiştiriyordu. Eğer kalsaydı, kooperatifçiler de yetişecekti. Meslek adamı yetiştirmek: Hemşire gibi, sağlık memuru gibi. Sağlık memuru köye gidiyor, yerleşiyor, köylerdeki sağlık işlerine bakıyordu.

"Enstitü planının amacı: 1960'a kadar, bütün köylere öğretmen ve öbür meslek erbabı."

İşte, banta ve kaleme alabildiğimiz kadar, Köy Enstitülerinin zamanımıza yetişen belki de en eski, en sadık taraftarının görüşleri. Tüm bunlar bu yüzyılın eğitim-demografi dramının eski bir evresine ait olmakla beraber, yine de Cumhuriyet'in en gerçek halkçılık deneyiminin içinde yaşayan bir adamın bıraktığı değerli mirasın büyüklüğünü gözler önüne seriyor.

TANITIM / ELEŞTİRİ

BİR KONGRE TANITIM YAZISI ÜZERİNE

Tayfun Atay

Kebikeç'in 2. sayısında 1-3 Kasım 1994 tarihleri arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde düzenlenmiş olan 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi üzerine Suavi Aydın tarafından kaleme alınmış bir tanıtım yazısına yer verildi. Ülkemlizde Kongre ya da Sempozyum tanıtımlarının yaygın ya da gelenekselleşmiş olmadığı göz önüne bulundurulduğunda bu ve benzeri tanıtım yazılarının önemli bir boşluğu doldurduğu ve bu nedenle de son derece olumlu girişimler olarak kaydedilmeleri gerektiği söylenebilir. Ancak Aydın'ın yazısı okunduğunda bu başlangıç izleniminin çok fazla iyimser kaldığı ve henüz böylesi tanıtımların nasıl yapılacağına ilişkin halledilmesi gereken bir usûl ve âdâb sorunu ile karşı karşıya olduğumuz anlaşılmakmtadır.

Aydın, sunulmayanları saymazsak 80 cıvarında bildirinin arasından sekiz tanesini seçip bunlar üzerinde ilgisini toplayarak ve bunlara kapanış oturumundaki dört konuşmacının söylediklerini ekleyerek, bunlarda yer aldığına inandığı savlardan hareketle, sadece bunlardan hareketle, Kongre üzerine bir genelleme yapma yolunu seçiyor. Vardığı kanı, Kongre'nin bir "postmodernizm ayini" olduğu şeklinde. Bu kanısından hareketle bir anti-postmodernist manifesto niteliğine bürünmüş yazısında bir yandan epeydir sarsıntı içinde olan "bilim iktidarı"nı rehabilite etmeyi amaçlayan, öte yandan da, "Memleket'te bunca mesele dururken sırası nı şimdi postmodernizmden söz etmenin" demeye getiren Aydın, bunu yaparken hem ele aldığı bildirileri hak etmedikleri yönden ağır bir eleştiriye tabi tutuyor hem de bu bildirileri sunanlara yönelik hoş olmayan sözler sarf etmekten geri durmuyor. Bu üslûp, yazısında bulunan ve tartışılmaya değer nitelikteki bazı önemli noktaların da ne yazık ki üzerini karartıyor.

Neden bunların hak edilmemiş eleştiriler olduğunu söylüyorum? Bir kongrede bildiri olarak sunulan metin, henüz oluşma sürecini tamamlamamış, sunulduktan sonra aynı kongre platformunda aldığı sorular, öneriler ya da tepkilere bağlı olarak daha da geliştirilebilecek ve bunlara bağlı olarak son şeklini alıp yazılı hale gelecek bir metindir. Sonuçlanmamış bir dizi metin üzerine saldırgan ve müstehzî bir üslûpla kalem oynatmanın kabul edilebilir bir yanı yoktur. Aydın, "İngilizceperestlik", "kişiliğe nüfuz eden derin bir kompleks" ve

"insanî ve akademik terbiye" yoksunluğu gibi yenilir-yutulur türden olmayan nitelemelerini kafasında yaratan (kendi deyişiyle) "tuhaflık"ları neden oturumlarda bunların "failleri" karşısında dile getirmemiş, onların dikkatini çekmemiş ve onlara karşılık verme olanağı tanımamıştır? Ya da S. Çakır'ın bir bildirinin "1908 Genel Seçimleri" başlığının bağlamını "yanlış" değerlendirdiğini neden orada, o anda söz alarak ileri sürmemiş ve buna Çakır'ın nasıl bir açıklama getireceğini duymayı tercih etmemiştkir? Bilimsel ve akademik anlamda "mütekâmil" tavır, bir kongrede tartışmaya açılan görüş ve savların yanlış, eksik veya sorunlu yanlarına yerinde ve zamanında işaret edip uyarıda bulunarak onların daha gelişkin bir düzeye varmasına (kalıcı bir yazılı metin - makale- haline gelmesine) yardımcı olmak mıdır yoksa meslektaşların açıklarını yakalayıp teşhir etmek mi?

Aydın'ın kaleminin sivri ucundan nasibini alan "tebliğci"lerden biri olarak, bildirime ilişkin söylediklerine de naziçane bazı itirazlarım olacak. Sosyal antropoloji alanında uzunca bir süredir tartışılan bir alternatif etnografi/antropoloji yazma biçimini Kongre'nin ilgisine açma girişimi olan bu bildiri üzerine Aydın'ın yaptığı değerlendirme handikaplarla doludur. Aydın'ın bu yeni tarz antropoloji anlayışı içerisinde anlamak ve açıklamak olan temel kaygının bir kenara bırakıldığını söylemesi mesnetsizdir. Söylenenlerden böyle bir sonuç çıkarmak sağlıklı bir değerlendirmeyle mümkün değildir. Aydın'ın bu hükme varmasına yol açan bir neden, sanırım, bu "yeni" yazma biçimi için anahtar kavramlardan biri olarak beliren ve benim Türkçe karşılığını "öz-düşünümsellik" olarak verdiğim *self-reflexivity* kavramının, tartışma konumuz bağlamında ne anlam ifade ettiğini doğru anlamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu kavram Aydın'ın sandığı gibi antropoloğun kaleme aldığı metinde "kendini yansıtması", salt kendi hikayesini yazması demek değildir. Antropolojide *self-reflexivity*, alan çalışması deneyimi üzerine ya da alanda "ne yaptığı" üzerine antropoloğun derin ve dikkatli olarak *düşünmesi*, bilginin kendisi ile kültürlerini öğrenmeye çalıştığı insanlar arasındaki diyalog ve etkileşim temelinde ve iki tarafca (beraberce) nasıl üretildiği, kendisi ve diğerleri arasındaki ilişkinin ya da karşıtlığın antropoloğun algılamalarına nasıl etkide bulunduğu ve anlam yaratımını nasıl belirlediği üzarinde sorgulayıcı bir şekilde kafa yorması demektir. Burada "anlamak" ve "açıklamak" kaygısı bir yana bırakılmıyor; tam aksi "daha fazla" ve "daha derin" anlamak ve açıklamak yolu açılmaya çalışılıyor.

Self-reflexivity kavramını bu şekilde "metinde kendini yansıtmak" olarak anladığınız zaman, böyle yanlış bir değerlendrirme yapmak için uygun bir hareket noktanız olur. İşte bir Kongre üzerine yapılan bir tanıtım yazısında, her nedense, tek tek bildirilere takılmanın ya da "takmanın" sakıncalı yanı burada kendisini göstermektedir. Aydın yazısının başlangıcında yakındığı "bazı bildirilerin sahiplerinin gelmeyişi"nin en azından benim yer aldığım oturum açısından yarattığı bir şans sonucu sahip olduğumuz yaklaşık iki saati aşkın tartışma süresi içerisinde, bana soru sorarak ya da benim dile getirdiklerime tepkisini (sonradan yazmak yerine) o anda dile getirerek tartışmaya açsaydı daha samimi ve iyi niyetli davranmış olurdu.

Dahası, hem "söylenmeyen"i "bilinmiyor" farzettiğinden, hem de, muhtemelen oturumun sonlarına doğru bir dinleyici tarafından sorulan "Bu kaygılar

postmodern antropolojinin şekillenmesinden sonra mı ortaya çıktı" sorusuna ve buna verdiğim yanıta kulak kabartmadığından bana bilidirimde yer ala "kaygılar"ın yeni olmadığını hatırlatma ihtiyacı duyarak Weber, Dilthey ve Boas referanslarını veriyor. Kendisine teşekkür ediyorum. Ancak, yine belirtmeliyim ki, bunları o iki saati aşkın oturumda soru ya da katkı olarak gündeme getirseydi hem benim yanıtımı alır, hem de sunulan bildiri çevresinde süregelen tartışmaların ve fikir üretiminin zenginleşmesine katkıda bulunmuş olurdu. Hem sözlü iletişimi gerektiren bir bilimsel platformda bir köşede sus-pus oturacaksın, sonra da özde, "Ben bunları ileri sürüyorum; sizler ne diyorsunuz?" demek olan bildirileri yerinde ve zamanında değil fakat daha sonra, duyabildiğin ya da dinleyebildiğin kadarıyla, kalemine dolayıp yerden yere vuracaksın, hem de bunu yaparken kontrolunu kaybedip işi polemiğe ve eni konu hakarete vardıracaksın!... Aydın'ın insanî ve akademik terbiye konusunda suçlayıcı olmak kadar bir parça da *self-reflexive* oması gerektiği anlaşılıyor.

BİR ADIM DAHA...

Bir gün tarih, Kamalizma'nın tenkidini yaptığı zaman, Atatürk'ün çevresinde toplanan halk yığınlarındaki özverinin karşısında:

- İşte, en büyük devrim kapılarını, bu devler açtıydı...

Demek mutluluğuna erince, bilmem kaçıncı kuşaktaki torunlarımız, acaba neler duyacaklar; acaba, Türk soyunun bu en bahtlıları, nasıl konuşacaklar?

Onların sesleri kulaklarıma gelir gibi oluyor:

- Bu dev-atalar da bizim gibi yerler, içerler miydi? Onlar da bu güneşi mi doğup batarken gördüler? Güneşin rengi ve şekli gene böyle miydi? Rüzgârlar böyle mi eserdi? Toprakta çalışırken harcadıkları enerji mutlaka ölçüsüzmüştür... Oturdukları evlerin duvarları ve tavanları, kametleri gibi, herhalde bizimkilerin birkaç misli imiştir... Ve onlar yürürken, yer sarsılmış, dağ iğilmiş olsa gerek...

Herhalde şöyledir ki, tarihin akışı başkalaşacak, tarihimizin akışı başkalaştığı gibi...

Türk'e atalık yapan Adam, tarihin de babasıdır: O'nun getirdiği yeni, insanlık ıstırabının devasızlaştığı bu hengâmenin tek ışığı gibi görünüyor.

Milletlerin aralarında ve içlerinde sançılmış olan dalâlet bayrakları, renk renk ve dalga dalga...

Devletleşen, Kamalizma, bu yıkım ve kısırlık sembollerini devirecek; insanlığın alınyazısını ağartacak; Roma sirklerinde ve Kerbelâ çöllerinde baş verenlerin bulanık içlerini yıkıyacak, insanca yaşamanın sırlarını aydınlatacak...

---

19 uncu Asır resullerinin ashabı, ellerinizdeki kütüb-ü resaili atıız; onları ne kıraet, onları ne tefsir; bulantı yeter...

Her yılın Mayıs ortalarıda, hep böyle duyacağız, hep böyle düşüneceğiz, ve hep böyle konuşacağız...

B i z i m   m i s t i ğ i m i z d e,
B u   o l s u n...

Ta. Hay. Tolga

Muğla, Aylık Halkevi Dergisi, Sayı 4, 1 Haziran 1937, s. 1.

DOSYA: HALKEVLERİ

HALKEVLERİNİN DRAMI

Orhan Özacun

C.H.P.'nin bir kültür kolu olarak kurulan Halkevlerinin çalışmaya başladığı tarih 19 Şubat 1932'dir. Bu tarihte aynı günde Türkiye genelinde 14 halkevinin açılışı yapılmıştır. Doğal olarak halkevlerinin kuruluşu bu tarihten öncedir. Ancak halkevlerinin C.H.F.'nın 3. büyük kongresinde kongre kararı ile kurulduğu savı da yıllarca devam ettirilen bir yanılgıdan başka bir şey değildir. C.H.F. 3. büyük kongresinde halkevlerinden tek bir kelime olarak dahi bahsedilmemiştir. 1931 yılının sonlarına doğru Vildan Aşir Savaşır'ın Çekoslavakya'ya yaptığı gezi sırasında tanıdığı kültür kuruluşları "sokol"lar hakkında Ankara Radyosu'nda verdiği konferans sonunda Atatürk tarafından çağrılması ise zaten halkevleri için başlatılmış bir kuruluş çalışmasına onun katkılarının sağlanması anlamından öteye geçmez.[1] Bilindiği üzere il ve ilçelerde kurulan bu kültür kuruluşları Halkevi, köy ve bucaklarda kurulanlar ise Halk odaları olarak adlandırılmışlardır.

Halkevlerinin Yasal Kimliği

Halkevleri C.H.F Katibiumumiliği'nin (Genel Sekreterliği'nin) parti örgütlerine gönderdiği 12.1.1932 tarihli ve 7 sayılı genelgeden de anlaşılacağı üzere parti genel yönetim kurulunca hazırlanan ve genel başkanlıkça onaylanan bir TALİMATNAME ile kurulmuşlardır. Etkinliklerini yitirdikleri 1951 yılına kadar da Halkevlrei hep TALİMATNAMELERLE YÖNETİLMİŞLERDİR.

Bu haliyle Halkevlerine yasal bir kimlik bulmak oldukça zordur. Yukarıda da açıklandığı gibi Halkevleri, özel bir yasa ile kurulmadıkları gibi, o tarihteki yasalara göre kurulmuş dernek, şirket, tesis ya da vakıflarla da yasal benzerlikleri yoktur. Hatta Halkevlerini, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu ya da Türk Hava Kurumu gibi hayır ve sosyal yardım derneklerine benzetmek ve onlarla bir tutmak da olası değildir.

[1] Doç. Dr. Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu HALKEVLERİ*, Gündoğan Yayınları, İdeal Matbaası, 1990, Ankara.

C.H.P. ve Halkevlerinin taşınır ve taşınmaz varlıklarını elinden alan yasanın mülkiye amirliğince uygulanmasından önce partililerin mal kaçırma telaşı.

Halkevleri, yasalarda tarifi yapılan bir kimliğe sahip olamadıkları için doğrudan doğruya bağış ve ödenti toplayamamışlar ve taşınmaz edinememişlerdir. Tüm yardımlar ve akçalı katkılar C.H.P. kanalıyla gelmiş ve taşınmazları da C.H.P. adına tapuda kaydedilmiştir.

Bu, yasal bir kimliğe sahip olamama olgusu 5830 sayılı yasanın T.B.M.M.'nde görüşülmesi sırasında DP için büyük bir koz olmuş, C.H.P.'ni oldukça zor durumlara düşürmüştür. DP'liler, böyle yasal bir kimliği olmayan bu kuruluşa genel ve katma bütçelerden yapılan yardımların C.H.P. kanalından geçtiğini vurgulayarak C.H.P.'ni yasal olmayan işler yapmak ya da buna alet olmakla itham etmişler, buna karşın C.H.P.'liler yeterli ve doyurucu bir savunma yapamamışlardır.[2]

Kuruluş Amacı

Ankara'daki Halkevinin açılışını yapan C.H.F Genel Sekreteri Recep Peker, Halkevlerinin kuruluş amacını "Milleti şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, aynı ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmak" şeklinde özetlemiştir. Peker konuşmasına devamla şunları söylemiştir:

"Bu asırda milletleşmek için, milletçe kütleleşmek için, mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi almak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır; en kuvvetli ders vasıtalarına ve yetişkin muallim ordularına malik olan zengin memleketler bile halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrıca milli bir halk mesaisi tanzimini ihmal etmiyorlar."[3]

O tarihteki başbakan İsmet Paşa da halkevlerinin 1. açılış yıldönümü olan 19 Şubat 1933 tarihinde yaptığı konuşmada, o gün yeniden 34 halkevinin açıldığından bahsederek "Cumhuriyet Halk Fırkası'nın, halkevleri vasıtasıyla memleket içinde takip ettiği kültür politikası bu vasıta ile ilim ve fenni, güzel sanatları yaymak, bu memleketin siyaseti, iktisadiyatı hakkında en yeni, en doğru malumatı ortaya dökmektedir" şeklinde özetledikten sonra "Halkevleri, fikir olarak ve müessese olarak mesuliyet mevkiinde bulunan siyasi partimizin, bütün özünü, varlığını halkın geniş tabakalarına anlatması ve sevdirmesi için,

---

2 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 6.8.1951, 1. Oturum.

3 *1935'te Halkevleri*, Halkevlerinin 1935 senesi faaliyet raporları hülasası. C.H.P. yayını. Ulus Matbaası, 1936, Ankara.

mühim bir merkezdir."demektedir.[4]

Görülmektedir ki gerek Peker'in ve gerekse İnönü'nün konuşmaları aynı doğrultudadır. Halkevlerinin kuruluş fikri, C.H.P.'nin düşüncelerini, prensiplerini uygulamakta olduğu devrimlerin ruhunu parti disiplininden uzak bir kültür ve sanat ortamında geniş halk kitlelerine anlatmak ve halkı bunlara inandırmak temeli üzerine kurulmuştur.

Daha sonraları Halkevlerinin etkinliklerini olanaksızlaştıran yasanın çıkmasına önayak olan Aydın milletvekili Adnan Menderes de halkevleri konusunda Recep Peker ve İsmet Paşa'dan fraklı düşünmemektedir. 19.2.1932 tarihinde Aydın Halkevi'nin açılışı sırasında yaptığı konuşmada aynen şunları söylemiştir.

"Halkevleri, cemiyeti ve milleti yükseltmek için cem'i mesainin toplandığı çatı olacaktır."

"Arkadaşlar; fırkanın siyasi bünye ve mevcudiyeti, kanuni icaplar ve sair sebeplerle de memleketteki bütün faideli unsurları, varlığı içinde toplamağa müsait değildir. Onun için fırkanın siyasi mevcudiyetine bitişik olarak ve ana siyasi program ve kanaatlerine muhalif olmamak üzere halkevleri, içtimai sahalarda bütün müfit unsurları birleştirici bir yuva olacaktır."[5]

Halkevlerinin kurulduğu ve görev yaptığı yıllarda İtalya'da faşist, Rusya'da komünist ve Almanya'da nazist öğretiyi geniş halk kitlelerine vermeyi hedefleyen benzer kuruluşlar olduğu gibi demokratik ülkelerde de sanatıyla, ilimiyle ve siyaseti ile çağdaş yurt ve dünya sorunları hakkında doğru bilgiye sahip olan, doğru düşünebilen ve olaylar karşısında kendi kanısını çekinmeden belirtebilen vatandaşların sayısının çoğalması amacını güden çok sayıda vakıflar, dernekler, ve kulüpler vardı. Halkevleri de bizde Kemalist düşüncenin yaygınlaştırılması amacıyla kurulmuştur. Konunun temelinde YETİŞKİNLERİN EĞİTİMİ sorunu yatmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde yetişkin eğitimi programının ağırlık merkezi daha çok okul eğitimi görmüş kimselerin kültürlerini ve bilgilerini bütünlemek olduğu halde az gelişmiş ülkelerde okula gitmemiş olanların yüksek oranda olması nedeniyle klasik eğitim yanında böyle bir tür hızlandırılmış eğitimin birlikte yürütülmesi büyük önem kazanmaktadır. 1930'lu yıllarda Türkiye'deki okur yazar sayısının % 20'yi geçmediği düşünülürse Halkevleri yoluyla yetişkinlerin eğitimi konusunun Türkiye çapındaki önemi daha da iyi anlaşılacaktır. Halkevleri, yetişkinler eğitimi düşüncesinin gelişmiş bir uygulaması olarak karşımızda durmaktadır.

Kuruluş Öncesi Çalışmalar

Türkiye'de yetişkinlerin eğitimi ile ilgili olarak cumhuriyetin kurulmasından önce T.B.M.M.'nin 4. toplanma yılının açıldığı 1 Mart 1923 tarihindeki oturumda Atatürk'ün meclis reisi sıfatıyla yaptğı konuşma dikkate değer. "Bu suretle memleketin muhtelif aksamında kuvvetli anasırdan mürekkep birer merkezi irfan kurulmuş olacaktır. Bu merkezlerde ilme müsamereler ve konferanslar tertip etmek ve halkın okuyup yazmayan kısmını en kolay vesaitle okutarak onlara birinci derecede lazım olan malumatı verecek gece dersleri açmak, matbuatı mahalliyede bilhassa terbiyei umumiye ve halk bilgilerine ait neşriyatla meşgul olmak heyeti mualliminin muntazaman ifa edeceği vezaiften olacaktır. Mekteplerin tatilinde yirmibeş otuz

[4] *Milli Şefimiz İsmet İnönü'nün 3. Nutku*, Ankara Halkevi Yayını, Maarif Matbaası, 1945, Ankara.

[5] *Aydın Halkevi Broşürü*, Nefaset Matbaası, İzmir, 1933.

merkezde bütün köy imamlarını cem ederek kendilerine üç aylık bir tatbikat dersi vermeyi Maarif Vekaleti bu seneki teşebbüsatı meyanına ithal eylemiştir."[6]

Buradan da Atatürk'ün kafasında daha o tarihlerde yetişkinlerin eğitimi düşüncesinin yatmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Halkevlerinin kurulması düşüncesinin gerçekleşmesinden önce başta Atatürk olmak üzere C.H.P. üst yöneticileri Halkevlerinin rahat çalışmasına olanak sağlayacak bir ortamın oluşturulmasına karar vermişlerdir. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendisini feshetmesinden sonra ülkede C.H.P.'nden başka bir siyasi partinin bulunmaması Halkevlerinin kuruluşuna uygun bir zemin hazırlamış, sıra Halkevlerinin benzer işlevlerini yerine getiren Türk ocaklarının kapatılmasına gelmiştir. 1931 yılının Ocak ayında bir akşam Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Çankaya'ya çağrılmış, onun önünde Türk Ocaklı Vasıf Çınar ve Reşit Galip devrimlerden sonra Türk Ocaklarının artık işlevinin kalmadığını belirtmişler, aynı toplantıda hazır bulunan Celal Bayar da dahil olmak üzere bunu belirten bir tutanağı imzalamışlar, türlü direnmelerine karşın bu tutanağı Hamdullah Suphi'ye de imzalatmışlardır.[7]

10.4.1931 tarihinde Ankara'da toplanan Türk Ocakları Kurultayı, raporları tetkik encümeninin "Türk Ocaklarının feshine, bu cemiyetin haiz olduğu bütün hakların bütün vecibeleriyle birlikte C.H.P.'ne devrine" dair teklifini oy birliği ile kabul etmiştir.

Bu tarihten tam bir ay sonra 10 Mayıs 1931 tarihinde toplanan C.H.F. 3. Büyük Kongresi'nin son oturumu olan 18 Mayıs 1931'de tüzük maddeleri görüşülürken genel sekreter Recep Peker'in dilekçesi üzerine Türk Ocakları Kurultayınca alınan yukarıdaki karar büyük kongrece de onanmıştır.[8]

Bu arada mason dernekleri de bu dalgadan nasiplerini almışlar, onlar da yukarıdan gelen direktife boyun eğerek kendilerini feshetmişlerdir.

Kuruluşun ilk yıldönümü olan Şubat 1933'te Milli Ülküyü yaymak amacıyla Atatürk'ün bizzat adını koyduğu *ÜLKÜ* adındaki dergi yayın hayatına başlamış ve diğer Halkevi dergileri arasında en uzun ömürlü ve en çok sayı çıkaran dergi olmuştur. *Ülkü*'nün görevleri arasından bir tanesi de yurdun çeşitli yerlerinde yayınlanan Halkevi dergilerini, bazen övmek, bazen de yermek suretiyle belli bir kalitenin oluşmasına katkıda bulunmasıdır.

Halkevlerinin kurulması ve bunlardan bazılarının dergi yayınlamaya çalışmasından sonra yine C.H.P. tarafından desteklenen ve partinin oluruyla çıkarılan "Ekonomik Görüş" içerikli *KADRO* dergisi de kapanmış daha doğrusu kapanması sağlanmış ve meydan tamamiyle Halkevleri ve bunların yayınlarına kalmıştır.

"Halkevlerinin işlevi Türk Ocakları ile yürütülemez miydi? Ya da bu işlevleri gerçekleştirmek üzere Türk Ocakları yeniden yapılandırılamaz mıydı?" şeklindeki sorulara çok değişik cevapların verilmesi mümkündür. 1911 yılında kurulmuş ve uzun yıllar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kontrolunda görevini sürdürmüş, Türk Milliyetçiliğini daima önde tut-

---

6 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt 1, Maarif Matbaası, 1945, İstanbul; *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, Cilt 1, Ankara 1946, M.E.B. Basımevi, s. 13.

7 *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Hazırlayan Mustafa Baydar, İstanbul, 1970.

8 *C.H.F. 3. Büyük Kongre (10-18. Mayıs 1931) Zabıtları*, Devlet Matbaası, 1931, İstanbul.

tuğu için bazen ırkçılık yapmış, hedefi Türkçülük olunca ister istemez köklerini Anadolu'nun dışında aramaya yönelmiş, 1930 yılındaki belediye seçimlerinde bazı yörelerde bağımsızları ya da Serbest Cumhuriyet Fırkası adaylarını desteklediği söylentileri yayılmış, C.H.P.'nce uygun görülmeyen ya da kontrolları güç bir takım kimselerin denetiminde bulunan böyle bir kuruluşa sahip çıkmak yerine tüm değerlerini Anadolu'da arayan ve Anadolu Türkçülüğünü savunan bir görüşü yayacak yeni bir kuruluş yaratmak fikri C.H.P.'li yöneticilere daha çekici gelmiştir.

Recep Güvelioğlu Arşivinden

Halkevlerinin Yaptıkları Hizmetler

Halkevlerinin neler yaptıklarını anlayabilmek için bu evlerin çıkardıkları dergilere, kitaplara, broşürlere bakmak yeterlidir. Bunların dışında parti tarafından gönderilen emirlere uygun olarak tutulmuş ancak maalesef bunlardan çok azı bazı kimselerde bugüne kadar korunmuş 6 aylık raporları içeren defterler de Halkevlerinin faaliyetlerine ışık tutmaktadır.

1950 yılında sayıları Halkevleri olarak 478'e, Halkodaları olarak da 4322'ye ulaşan bu evlerin en büyük hizmeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya çıkan aydınların denetim ve gözetiminde sanata ve edebiyata ve araştırmaya eğilimli gençleri Atatürkçü görüş ve düşünce doğrultusunda yetiştirmiş olmasıdır.[9]

Elektrik ve elektronik teknolojisinin henüz emekleme çağında tek bir asfalt yolu bulunmayan Anadolu'da at ve katır sırtında köylerde, kasabalarda ve göçer aşiretler arasında araştırmalar, incelemeler ve derlemeler yapılarak, Anadolu'nun adeta etnografik, sosyolojik ve folklorik haritası çıkarılmıştır. Bu çalışmalar Halkevleri dergilerinde makale, ya da konservatuar arşivlerinde taş plak olarak yerlerini almışlar, bazıları da halkevleri tarafından kitap olarak yayınlanmıştır.

Halkevleri olmasa idi 1950'lerde hızlanan şehirleşme ve 1960'lardan sonraki sanayileşme sürecinde büyük bir erozyona uğrayan gelenek ve göreneklerimizi, kültür değerlerimizi tanımamız ve bilmemiz güçleşecekti.

Halkevleri yeterliliklerine göre Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dersaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Tarih ve Müze dahil olmak üzere 9 dalda faaliyet göstermişlerdir. Evlerde belli gün ve saatlerde filmler de gösterilmiş, yerli ve yabancı konşumacılara değişik konularda konferanslar verdirilmiştir. Her Halkevi ve odası yapılan etkinliklerle ilgili olarak nelerin yapıldığını, bu etkinliğe kaç kişinin katıldığını belirten düzenli cetveller tutmaya mecbur bırakılmıştır. Okuma ve yazma bilmeyenlere okuma ve yazma öğ-

---

9 *Halkevleri*, Yazan: Tarhan Erdem, Vazife Dergisi, Şubat 1956 sayısı.

retilmiş, genç kızlar ve kadınlar için dikiş ve nakış kursları açılmış, sergilerde özellikle çağdaş Avrupa modellerine uyarlanarak hazırlanan giysiler ve diğer ev eşyaları batılılaşmaya gönül vermiş özellikle kadın ziyaretçilerin büyük ilgisini çekmiştir.

İstatistikler incelendiğinde kuruluşundan kapanıncaya kadar milyonlarca kişinin Halkevlerinden şu veya bu şekilde yararlandığı ortaya çıkmaktadır. 1950'lerden sonra tiyatro, sinema ve edebiyat alanlarında ün yapmış sanatçıların çoğu Halkevlerinden yetişmiştir.

Halkevleri tarafından çıkarılan dergiler genellikle yörenin ünlü bir nehrinin, denizinin, dağının adını almış, gençlerin bu dergilerde yazılarının çıkması sağlanmış ve en önemlisi bu dergilerin yöre matbaalarında basılması için dikkat ve özen gösterilmiştir.

Bugün için bu dergilerin tam olarak adları ve kaç sayı çıktıkları bilinmemektedir. 2. Dünya Savaşı sırasında binbir güçlükle sağlanan kağıtlara yalnızca 1 sayı ya da 2 sayı olarak basılan halkevi dergileri olmuştur. Bunları ortaya çıkarmak başlı başına bir görevdir. Halkevlerinin çıkardıkları dergilerden bugüne kadar tesbit edilenlerin sayısı 49'dur.[10]

Dergilerin dışında Halkevlerince yayınlanan kitap ve broşür şeklindeki eserlerin de sayısı tam olarak bilinmemektedir. Şimdiye kadar yayınlanan bibliyografyaların verdikleri bilgiler de doyurucu değildir.

Halkevlerinin Sonu

Halkevleri, 14 Mayıs 1950 tarihinde DP'nin ezici bir çoğunlukla iktidara gelmesinden sonra faaliyetlerini yavaşlatmışlar, bir süre sonra da durdurmuşlar, adeta kaderin kendilerine oynayacağı oyunun sonunu beklemişlerdir. Bu tarihe kadar yayınlanabilen dergilerin son sayıları da hep 1950 Mayıs tarihlidir. Bu tarihten sonra herhangi bir derginin yayınlandığına dair elimizde bir bilgi yoktur.

Halkevlerinin faaliyetlerini resmen olanaksızlaştıran 5830 sayılı yasa ise bu tarihten 1 yıl sonra Refik Şevket İnce ve arkadaşlarının teklifi ile 8 Ağustos 1951 tarihli oturumunda T.B.M.M.'nce kabul edilmiş ve 3 gün sonra da 11 Ağustos 1951 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. O tarihte 69 milletvekiline sahip C.H.P. ile hemen hemen aynı sayıda DP milletvekili yasanın oylamasına katılmamış, Köylü Partisi'nin 3 milletvekili Remzi Oğuz Arık, Yusuf Ziya Aker ve Cezmi Türk aleyhte oy kullanmışlardır.

Yasanın görüşülmesi sırasında gerek DP'li ve gerekse C.H.P.'li konuşmacıların yaptıkları konuşmalardan Halkevlerinin bir partinin uzantısı ya da kültür kolu olmak yerine diğer siyasi partilerin de katıldığı bir kuruluş tarafından yönetilmesi fikrinin gerek DP ve gerekse C.H.P.'nde 14 Mayıstan sonra ortak bir görüş olarak belirlendiği, bunun için bu partiler tarafından birtakım kişilerin görevlendirildiğini anlıyoruz. DP görüşmeler sırasında yalnızca Halkevlerine değil C.H.P.'ne de 3. şahıslar tarafından devir, hibe ya da tahsis edilmiş, taşınır ve taşınmazların tam bir envanterini çıkarmak çabasına düşmüş ve Halkevlerini yönetecek tesisin mal varlığına bunların da katılmasını istemiştir. Kısacası, DP, Halkevlerinin yönetimine çözüm aranırken C.H.P.'nin sahibi bulunduğu malların da bu tesise dahil edilmesini isteyerek C.H.P.'ni tamamen güçsüz bir hale getirmeyi hedeflemiştir.

Halkevlerinin yönetimini bir TE-

[10] Nurettin Güz, *Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları Halkevleri Dergileri*. 1995, Ankara.

Diploma No. 42
Derecesi: "Orta"
C.H.P.
EMİNÖNÜ HALKEVİ HALK DERSHANELERİ ve KURSLARINI BİTİRENLERE MAHSUS
VESİKA
Adı: Tikret Bulut
Yaşı: 1338
İşi:
23 IV 1945 tarihinden 6 VII 1945 tarihine kadar Halkevi Daktilo kursunda okuyan Bay Tikret Bulut yapılan imtihanda muvaffak olmakla bu vesika verilmiştir.
Tarih 18 / VII / 1945
Mümeyyiz Mümeyyiz Mümeyyiz
HALKEVİNİN MÜHRÜ
HALKEVİ REİSİ

SİS'in denetimine bırakmak fikri yeni değildir. C.H.P.'nin 1947 yılında toplanan 7. Büyük Kurultayı'nda, görevlendirilen Halkevleri Komisyonu da böyle bir TESİS'in kurulmasını öngörmüştür. Ancak burada teklif edilen TESİS'in bünyesinde bir başka siyasi partinin de bulunması fikrine iltifat edilmemiş, bu TESİS'in tamamiyle C.H.P.'ne bağlı kalmasını sağlayacak hükümlerin TESİS SENEDİ'nde yer alması önerilmiştir.[11]

Yürürlüğe giren 5830 sayılı yasa;

– Devlet kuruluşları ile yerel yönetimler ya da dernekler tarafından bedelsiz olarak bir siyasi partiye devredilen taşınmazların eski sahiplerine iade edilmesini,

– Halk tarafından yapılan bağışlar ya da bedensel yardımlarla vücuda getirilen ve Halkevi olarak kullanılan binalardan bir partiye tescilli olanların (tabii kastedilen C.H.P.) devlet adına tescil edilmesini,

– Siyasi partilere devredilen taşınmazlardan arsalar üzerinde bu siyasi partiler tarafından bina inşa edilmiş ise, bunların değerlerinin mahkemece tesbitini, eski arsa sahipleri ile binayı yapan siyasi partinin hisseleri oranında haklarının tapuya tescilini,

– Bir bedel ödenmek suretiyle bir siyasi partiye (tabii ki C.H.P.'ne) temlik edilen taşınmazların evvelce tapuda gösterilen bedel, bu partiye iade edilmek suretiyle eski sahipleri adına düzeltilerek tescilini,

– Bir siyasi parti tarafından kullanılmakta iken bu yasa ile iadeye tabi tutulan taşınmazların ihbar tarihinden itibaren 1 ay içinde tahliye ve teslim edilmemesi halinde 1 hafta içinde en büyük mülkiye amirliğince tahliyelerinin sağlanmasını,

– Devlete intikal eden halkevleri ve halkodaları içindeki eşyaların da yeni sahiplerinin mülkiyetine geçeceğini öngörmektedir.

Anlaşıldığı kadar DP, kapalı kapılar ardında C.H.P. ile Halkevlerinin nasıl yönetileceği pazarlığı yaparken hem C.H.P.'nin hem de Halkevlerinin taşınır ve taşınmaz mallarını ellerinden almak suretiyle kollarını ve kanatlarını kırmak istemiştir.

Gerçekten de yasanın uygulanması sırasında Türkiye genelindeki tüm C.H.P. ve halkevleri binaları mülkiye amirliklerince tahliye ettirilmeden önce partililer tarafından taşınabilecek eşyalar, kira ile tutulmuş yeni merkezlere (daha çok partililerin evlerine) götürülmüş, götürülemeyenler ise kısmen bu binaların yeni sahipleri tarafından korunmuş ya da satılmıştır. C.H.P.'nin o tarihte parasal gücü olmadığından bir çok ilçe, bucak ve ocak teşki-

---

11 *C.H.P. 7. Büyük Kurultayı, 17.11.1947.* Ulus Basımevi, 1948, Ankara.

latlarının yeniden yer bularak faaliyetlerine devam etmesi çok zaman almıştır.

Halkevleri Kapatıldı mı?

Yasa metninden ve yasanın görüşülmesi sırasında yapılan konuşmalardan HALKEVLERİNİN KAPATILMADIĞI anlaşılmaktadır. C.H.P. adına konuşan İsmet Paşa yasa tasarısını özetlerken yasanın "Halkevlerini FİİLEN İLGA ETTİĞİNİ" vurgulamaktadır. Yine İsmet Paşa konuşmasının başka bir yerinde "Kanun teklifinin, halkevlerini fiilen ilga etmesi memleketi yirmi seneden beri ona hizmet eden büyük bir içtimai kültür müessesesinden mahrum bırakmaktadır" demektedir. Daha sonra söz alan C.H.P.'li konuşmacı Faik Ahmet Barutçu'nun "Gerçekten bu teklif Alakant arkadaşımızın da bir nebze temas ettiği veçhile C.H.P.'nin uhdesinde bulunan gayrimenkullerin tasfiyesine dair daha evvel diğer milletvekili arkadaşlarımız tarafından verilen dört muhtelif kanun teklifini bir metin halinde birleştirmiş ve bir siyasi edebiyat çerçevesi içine almıştır." şeklindeki sözleri de bir KAPATMA yerine malların tasfiyesi hedefinin güdüldüğünü göstermektedir. DP'li konuşmacılardan Fethi Çelikbaş'ın yaptığı konuşmadaki "Yine muhalefetin bir endişesine daha burada cevap vermek bizim için borçtur. Bu kanun teklifinin Halkevlerinin yok edilmesi maksadını güttüğü ifade edilmektedir. Kanun teklifinde ne sarih ve ne de zımni olarak böyle bir şeyin katiyen yer almadığı görülmektedir." şeklindeki sözleri ile son olarak söz alan Başbakan Adnan Menderes'in "Gene diyor ki, 'Halkevlerini fiilen ilga ediyorlar', bu tasarı Halkevlerini fiilen ilga eden bir tasarı değildir. Ancak bir ilga mevzubahis ise bunun yapılması icap edip etmediği keyfiyeti kanun ve hukuk bakımından da bir mesele teşkil eder. Bir siyasi parti kendi siyasi maksatları dışında işlerle meşgul olmaması icap eder. Halkevleri, Halkodaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak, faşistvari telakki ve düşüncelerin mahsulü olsa gerektir. Bu münasebetle eğer bilmiyorlarsa şurasını da haber vereyim ki, Halkevleri çoktan beri fiilen mesdut bulunmaktadır. Bunlar, içtimai ve siyasi bünyemiz içinde tamamiyle abes, beyhude geri ve yabancı uzuv halindedirler. Bunları demokratik fikirlerin neşir ve tamimi için bir mektep haline getirmek hayali gene arkaik, dar bir telakkinin mahsulü olmaktan başka bir mana ifade etmez" şeklindeki sözleri yasanın Halkevlerini kapatmadığını vurgulamakla birlikte 19 yıl önce Aydın Halkevi'nin açılışı sırasındaki görüş ve düşüncelerinden ne kadar sapmış olduğunu gösteren bir ibret levhasıdır.[12]

Halkevleri, bu yasa ile kapatılmadığına, yalnızca taşınmaz ve taşınır malları elinden alındığına göre yine eskiden olduğu gibi C.H.P.'nin kültür kuruluşları olarak görevlerini sürdüremezler miydi? şeklindeki sorulara cevap ararken C.H.P.'nin o günlerdeki durumunu incelemede yarar vardır.

Bir kere 27 yıllık bir iktidarın elden kayıp gitmesi, halkın büyük bir çoğunluğunun DP'ne yönelmesi, bu arada Kurtuluş Savaşı'ndan beri C.H.P.'ni dışarıdan ve içerden destekleyen eşrafın, ani şaşkınlıktan sıyrılıp yeni iktidarla ilişkiler kurmaya başlaması, bu sırada tüm taşınır ve taşınmaz mallarını Halkevlerinkilerle birlikte kaybetmesi C.H.P.'ni uzun süre sarsmıştır. Bu nedenle değil Halkevleri gibi kültür kuruluşlarına yer bulmak, kendi örgüt merkezlerini bile yeniden kurmak için büyük sıkıntılara girmiştir.

1950'li yıllarda Halkevlerini kendi

---

12 *Adnan Menderes'in Konuşmaları*, Hazırlayan: Mustafa Doğan, Cilt 1, Ekincigil Matbaası, 1957, İstanbul.

bünyesinde götürmeyi gücü yetmediği için düşünmeyen C.H.P.'nin 1960 ihtilalinden sonraki uygun şartlarda bu kuruluşa yeniden sahip çıkmak istemeyişini anlamak zordur.

1960 ihtilalinden sonra Alpaslan Türkeş'in öncülüğünde kendi yakınlarına kurdurulan Türk Kültür Dernekleri de Halkevlerine özenilerek öngörülmüş derneklerdir. Bu dernekler daha sonra Türkeş grubundan başka bir Milli Birlik Grubunun eline geçmiş daha sonra da Halkevleri adını almıştır. Doğal olarak bu Halkevleri ile yazımızın konusu olan Halkevleri arasında herhangi bir ilişki yoktur. İşin ilginç yanı İsmet Paşa'nın bile 1960'larda Halkevlerinin bir kanun konusu olduğu şeklindeki düşüncesinde ısrar etmesi ve kapatıldığını ya da fiilen ilga edildiğini öne sürdüğü Halkevlerinin bu kültür dernekleri ile birleşerek vazifelerine yeni şekilde devam edeceklerini öngörmesidir.[13]

Halk oylaması ile kabul edilen 1961 Anayasası'na göre kurulan Anayasa Mahkemesi, 5830 sayılı yasayı iptal etmiş, C.H.P., kendi parti binaları ile birlikte Halkevleri binalarını da geri almak hakkına kavuşmuştur. Ancak işin ilginç yanı C.H.P.'nin kendisine iade edilmesi mümkün olan bu kadar büyük malvarlığından yalnızca Atatürk'ün İş Bankası'ndaki hisse senetleri ile Ulus'taki Ulus Matbaası ve buradaki iş hanları ile yetinmesidir.

C.H.P.'nin bu şekildeki hareket tarzının resmi bir açıklaması yapılmamıştır. Ancak partiye yakın kaynakların sözlü olarak ifade ettiklerine göre bir zamanlar C.H.P.'ne ve Halkevlerine ait olan bu taşınmazların o tarihlerde özellikle, okul, enstitü, devlet dairesi şeklinde kullanılmakta olmaları ya da Türk hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu veya Kızılay gibi hayır derneklerinin faaliyetlerine tahsis edilmiş olmaları C.H.P.'nin bu taşınmazları geri alırken bunları buradan çıkarmak istediğinde kamuoyundan gelebilecek muhtemel olumsuz tepkiler bu şekildeki davranışın temelini teşkil etmiştir.

Görüldüğü üzere Halkevlerinin yeniden kurulması, ya da hiç kapanmadıkları için yeniden faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmeleri mümkün iken başta C.H.P. olmak üzere hiçbir kuruluş tarafından bu konuda adım atılmamıştır. 1954 yılında, önce DP'nin daha sonra aynı yıl C.H.P.'nin içlerinde kendi gençlik kollarını kurmaları, gençleri partinin dışında ancak partinin uzantısı olan bir sanat ve kültür ortamında yetiştireceklerine, parti içinde onlara yer vererek ve onları politize ederek partiye gelecekte yeni güç kaynakları yaratma çabaları, belki de halkevlerinin gerçek sonu olmuştur.

---

13 *C.H.P. Genel Başkanı ve Başbakan İsmet İnönü'nün 21.10.1962 tarihinde İstanbul İl Kongresi*'nde yaptığı konuşma.

55 Halkevi'nin 31. 12. 1933 Sonunda Kayıtlı Bulunan Azâsının Şubelere, Mesleklere ve Kadın Erkek Olduklarına Göre Tasnifi

	Avukat	Doktor	Muallim	Tüccar	Çiftçi	İşçi	Güzel Sanatlar	Sair Meslek	Kadın Yekûnu	Erkek Yekûnu	Yekûn
Dil, Tarih, Edebiyat	61	28	672	164	52	121	60	1224	242	2266	2508
Güzel Sanatlar	7	24	464	166	46	479	387	1558	396	2848	3244
İçtimai Yardım	80	388	305	510	245	635	24	2634	536	4521	5057
Halk Dershaneleri	14	29	692	120	58	287	20	2312	488	3158	3646
Spor	18	52	428	490	559	992	82	3739	138	6430	6568
Temsil	6	12	675	170	29	322	195	1448	422	2611	3033
Kütüphane ve Neşriyat	38	27	394	172	44	87	32	1392	151	2187	2338
Köycüler	67	61	613	475	1939	378	38	2200	110	5923	6033
Müze ve Sergi	4	18	131	98	11	38	33	467	84	1115	1199
YEKÛN	295	639	4374	2365	2983	3339	871	16974			33626
Rize, Silifke, Urla ve Van Halkevleri									59	856	915
Umûmî Yekûn											34541

Kaynak: Ülkü'nün Küçük Kitapları: 3, *Halkevlerinin Bir Yılı*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1934, s. 118-119

HALKEVLERİNİN KURULUŞ AMAÇLARI, ÖRGÜTSEL YAPISI VE BAZI UYGULAMALARI

Mezarda fosfor gibi tek başına yanmadan...
Dünyanın en kudretli kanıdır bizdeki kan !
Azmimizden eminiz; endişemiz bu ancak:
Vatana lâyık olmak, Gaziye lâyık olmak... *

Ömer Türkoğlu

Cumhuriyet tarihinin belki de en az bilinen kesitini teşkil eden Tek parti dönemi, aynı zamanda Kemalist ideolojinin şekillendiği ve uygulamalarındaki ilk örneklerinin görüldüğü dönemdir. Bu dönemde gerçekleştirilen reformlar ve "inkılaplar"la ideolojinin tabana yayılması amaçlanmış, ancak -kanunlarla ve bir çeşit dayatma şeklinde de olsa- bunun kolay olmayacağı anlaşılmıştır. İşte bu aşamada gerek ideolojinin ve gerekse reformların orta ve uzun vadede halka ve geniş tabana benimsetilmesi sorunu gündeme gelmiş, bunun için de Partiye her anlamda bağlı, Partinin emrinde, O'nun bir ünitesi olarak çalışan, aynı zamanda tüm ülke sathına yayılmış bir örgütün kurulması gereği ortaya çıkmıştır.

Halkevlerinin kuruluş amacına yönelik yorumlar çeşitlidir: Örneğin Halkevleri üzerine çalışmalarıyla tanınan ve uzun yıllar Halkevleri Genel Sekreterliği yapan Doç. Dr. Anıl Çeçen'e göre Halkevleri; Ülkedeki yönetici kesimin dünya bunalımı karşısında sorunu ekonomik açıdan çözememesi ile ideolojik açıdan geliştirilecek bir çözüme öncelik tanınması amacıyla ve "*... yeni bir heyecanı başlatmak ve devlet halk arasındaki kopukluğu gidermek üzere ...*"[1] kurulmuştur. Benzer bir yorum da Prof. Dr. Taner Timur'dan gelmektedir: "*...Atatürk*

* Behçet Kemal Çağlar'ın "34 Halkevi" isimli şiirinden.

[1] Çeçen Anıl; *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, s. 106-107.

1931'de Türk Ocaklarını kapatarak Halkevlerini kurmak suretiyle bu coşkuyu (Devrim coşkusunu) *örgütlemek istemişti*".[2] Dikkate değer farklı iki yorum da Fikret Başkaya ve Suavi Aydın'dan gelmektedir. Fikret Başkaya *Paradigmanın İflası* isimli kitabında Halkevleri'nin gerçekten "Halk Evleri" olmadığını ve aslında yapılmak istenenin "*...emekçi halk üzerinde bir denetim sağlamak, bunun için de halk katlarından Bonapartist rejime yandaşlar yaratmak...*."[3] olduğunu yazarken Aydın da, Halkevleri'nin asıl kuruluş amacının Cumhuriyetin yeni kültür kimliğini üreten kurumlar olarak gördüğü Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu(nun) ürettiği mesajı cumhuriyetin hedef kitlesine ulaştırmak olarak yorumlamıştır.[4]

Diğer taraftan Cumhuriyet Halk Partisi'nin önde gelen bazı isimlerinin konuyla ilgili söyledikleri de Halkevleri'nin kuruluş gerekçesi hakkında ipuçları vermektedir. Örneğin Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep (Peker) Bey'e göre "*Halkevlerinin gayesi ulusu katılaştırmak, sınıfsız katı bir kitle haline getirmektir*".[5] Halkevleri Talimatnamesi'nde ise amaç; " *Fırkamızın program temelleri Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, lâyıklık ve inkılapçılıktır. Programımız; bu ana ve temel prensiplerin hakimiyeti ve ebedileşmesi için bu vasıflarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini; millî seciyenin türk tarihinin ilham ettiği derecelere çıkarılmasını, güzel sanatların yükseltilmesini, millî kültürün ve ilmî hareket ve faaliyetlerin kuvvetlendirilmesini ehemmiyetli vasıtalar olarak tespit ve işaret eder. Bu esas ve vasıtaların hepsi birden medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği uzun yıllar cesur, atılgan ve yorulmaz hamlelerle kazanacak nesiller yetiştirmeği, medeniyet sahasında türkün tabiî meziyet ve kabiliyetleriyle mütenasip şeref mevkiini tekrar almasını istihdaf eyler. Halkevlerinin gayesi bu uğurda çalışacak mefkûreci vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olmaktır.*" olarak açıklanmıştır.[6]

Halkevlerinin kuruluşundaki gerçek amaçları kavrayabilmek için öncelikle onun örgütsel yapısını ve bu örgütsel yapıyla hayata geçirilen eylemlerini, ayrıca kuruluş yıllarında dünyanın ve ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapının bilinmesi gerekir.

1929'da patlak veren büyük ekonomik buhran ve bu buhranın ardından -özellikle- Avrupa'da hızlı bir yükseliş trendine giren ırkçı/milliyetçi akımlar ve örgütlenmeler adeta ikinci büyük paylaşım savaşının habercisi olmuştur. Diğer taraftan ülke içerisindeki dinsel ve etnik çeşitliliğin dinamikleşmesiyle Kemalizmin temel prensiplerinden olan "Türk Milliyetçiliği" ve "Laik"liğe tezat oluşturan kimi olaylar (Doğudaki ayaklanmalar ve Menemen olayları gibi) acil olarak "altı ok" da simgeleşen prensiplerin hayata geçirilmesi gerçeğini gündeme getirmiştir. Nitekim dilde birliği sağlamayı amaç-

---

2 Timur Taner; *Türk Devrimi ve Sonrası* (3. baskı), İmge Kitabevi, Ankara 1994, s. 289.

3 Başkaya Fikret; *Paradigmanın İflası*, Doz Yayınları, İstanbul 1991, s. 115.

4 Aydın Suavi; *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, s. 233.

5 Çavdar Tevfik; "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt: 4, İletişim Yayınları, s. 879.

6 *C.H.F HALKEVLERİ Talimatnamesi*, Ankara, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1932, s.3.

layan Türk Dil Kurumu (12 Temmuz 1932), milli tarih tezini savunmayı ve pekiştirmeyi hedef alan Türk Tarih Kurumu (15 Nisan 1931), dini konulardaki reformların en önemlilerinden biri sayılabilecek olan ezanın Türkçe okunmaya başlanması (18 Temmuz 1932) ile Halkevlerinin açılması (19 Şubat 1932), bu prensiplerin en kısa zamanda hayata geçirilmesini sağlamak için peşpeşe gerçekleştirilmiş eylemlerdir.

***

Halkevleri kuruluş tarihi olan 19 Şubat 1932'den kapatıldığı tarih olan 8 Ağustos 1951 tarihine kadar da Partinin bir ünitesi olarak, Parti ideolojisi paralelinde çalışmıştır. Kuruluş yıllarında hukuksal yapısı ve statüsü hakkındaki bazı sorular, Fırka Umumi İdare Heyeti'nin *"Halkevleri Cumhuriyet Halk Fırkasının kültür noktasından istihdaf eylediği gayeleri temin için açılmış birer hars yurdu mahiyetinde olup müstakil birer şahsiyeti hukukiye teşkil etmezler."* açıklamasıyla cevap bulmuştur.[7] Yine cevap arayan sorulardan birisi de Halkevleri'nin bir merkezinin olup olmadığı sorusudur. Halkevi kurma çalışmaları içerisinde olan veya yeni halkevi açılmış olan illerin parti yöneticileri, -doğal olarak- partideki ve devletteki merkeziyetçi yapının Halkevleri'nde de olacağını düşünmüşlerdir. Her ne kadar partiden il ve ilçe parti başkanlarına gönderilen yazıda *"Halkevlerinin umumî merkezi yoktur. Her halkevi kendi bulunduğu yerde çalışır. Her Halkevinin çalışması nerelere ve ne suretle bağlı olduğu, bütçesi, çalışma raporlarının yapılması ve verilmesi zamanı ve şekli talimatnamesinde yazılıdır..."*[8] deniyorsa da gerçekte halkevlerinde partinin ve devletin diğer organları gibi merkeziyetçi bir anlayışla yönetilmiş ve yönlendirilmiştir. Bu anlamda halkevlerinde, başkan ve yönetim kurulu seçiminden yeni şubelerin açılış merasiminin ne şekilde ve nasıl olacağına, halkevlerinin çıkardığı dergilerin isminin konulmasından halkevleri salonlarında hangi piyeslerin oynatılacağına ya da hangi konuda konferans verileceğine kadar hemen hemen hiç bir konuda merkezden bağımsız karar alma ve uygulama sözkonusu değildir. Örneğin C.H.F Katibiumumîsi ve Kütahya Mebusu Recep (Peker) imzalı bir tebligatta ikinci kademe olarak açılacak halkevlerinin açılış merasiminin nasıl yapılacağı şu şekilde tarif edilmiştir: *"... 17 Haziran Cuma günü öğleden sonra saat 3'de tarafımdan Ankara Halkevi'nde söylenecek bir nutukla başlayacaktır. Burada yapılacak radyo tertibatile nutuk yeni açılacak ve evvelce açılmış Halkevlerinde ve bütün memlekette dinlenebilecektir. Nutkun hitamında yeni açılacak Halkevlerinin evvelce yazılan esaslar dairesinde kendileri tarafından hazırlanmış programlarına göre mahalli merasim tatbikatına geçilecektir."*[9] (Ne var ki aynı tarihte Ankara'da Gazi koşusu yapılması ve Gazi'nin de bu koşuya

[7] Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliği'nden C.H.F Vilayet İdare Heyeti Reisliği (Reisliklerine) 30.3.1932 tarih ve 36 nolu tebligat, bkz. *Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliğinin F. Teşkilâtına Umumî Tebligatı, Mayıs 1931'den Birinci kânun 1932 nihayetine kadar*, Cilt 1, Ankara, Hakimiyeti Millliye Matbaası, s.83.

[8] Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliğinden Vilâyet ve Kaza Fırka Reislerine 29. 2. 1932 tarih ve 23 numaralı tebligat, *age.* s. 73

[9] Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan C.H.F. İdare Heyeti Reisliğine gönderilen 25. 5. 1932 tarih ve 67 numaralı tebligata zeyl olarak gönderilen 9. 6. 1932 tarih ve 75 numaralı tebligat, *age.* s.93.

katılması sebebiyle sözkonusu ikinci kademe halkevlerinin açılış merasimi 24 Haziran Cuma gününe tehir edilmiştir.)[10] Aslında birinci aşamada açılışı yapılan 14 halkevinin açılış töreninde de benzer disiplini görmek mümkündür. Bu halkevlerine örnek olması için Ankara halkevinin açılışına ait olan ve aşağıya alınan program, diğer 13 ilin parti idare heyetine gönderilmiştir.[11]

Program:

1. İstiklal Marşı (A)

2. Cümhuriyet Yemini (B)

3. Canlı Levha (C)

4. Halkevlerinin Açılma Nutku

5. Şiir (D)

6. Halkevleri Talimatnamesinin İzahı (E)

7. Halkevlerinde Çalışacaklar Namına Maksada Uygun Bir Hitabe

8. Halkevlerinin Maksatlarına Uyan Bir Perdelik Küçük Piyes (yetiştirmek mümkün olursa)

Notalar:

A. Bütün marş metni okunmayacak, yalnız ilk iki beyit söylenecektir. Marşın talebe veya bir heyet tarafından ağızla söylenerek tatbiki müreccahtır. Bu, musiki ile birlikte de söylenebilir. Eğer söylenmek için hazırlık yetiştirilmezse yalnız musiki ile çalınır.

B. Güftesi ile notası melfuftur. (Yetiştirilebilirse talebe veya bir heyet tarafından söylenecektir.)

C. Türk milletinin durdurulmaz bir iştiyak ile yükselmek istediği en medeni millet mefkûresi bir canlı tablo halinde temsil edilecektir. (İyi bir şey yapmak mümkün olmazsa vazgeçilecektir.)

D. Kemalettin Kâmi beyin Sakarya hakkında bir şiiri bağlı olarak gönderilmiştir. Bundan başka milli mefkûremize ve Milli duygularımıza uyan başka parçalarda söylenebilir.

E. 4 ve 6 numaralardaki nutuk ile izah birleştirilerek her ikisi birden yapılabilir. Bu takdirde bu nutuk şiirden evvel olmalıdır.

Halkevleri açılışlarında gösterilen bu disiplin ve törenlerdeki içerik, yalnızca halkevlerindeki merkeziyetçiliği göstermemekte, aynı zamanda Kemalizmin en önemli prensiplerinden olan Milliyetçiliğin de ilk önce buralarda yeşereceği işaretini vermektedir. Bu açıdan bakıldığında halkevlerinin açılış törenlerine verilen önem bile örgütün kuruluş amaçları hakkında fikir verebilmektedir.

Halkevlerindeki merkeziyetçi anlayışa en iyi örneklerden biri de yayınlanacak dergilerle ilgili politikalardır.

10 Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumîliği'nden Halkevi Riyasetine 14.6.1932 tarih ve 78 nolu telefon tebligatı ile yine Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumîliği'nden C.H.F İdare Heyeti Riyasetine aynı tarih ve 77 nolu telgraf tebligatı, bkz. *a.g.e.* s.94 ve 95. Daha sonra halkevlerinin bu şekilde açılması adeta bir gelenek halini almış ve toplu halde açılan halkevlerinin açılış törenleri Ankara'dan radyo ile yapılan konuşmalarla başlamıştır.

11 Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumîliği'nden C.H.F Vilayet İdare Heyeti Reisliğine 12. 1. 1932 tarih ve 8 nolu tebligat, bkz. *a.g.e.* s.62 - 65.

" *...mecmua adlarının biribirinin aynı olmaması için adlarının merkezden konulması münasip...*" görüldükten sonra mecmua çıkarılmadan önce merkeze (Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Merkezi'ne) müraacat edilmesi istenmektedir.[12] Taşrada çıkarılan ya da çıkarılacak olan halkevi dergilerinin isim-

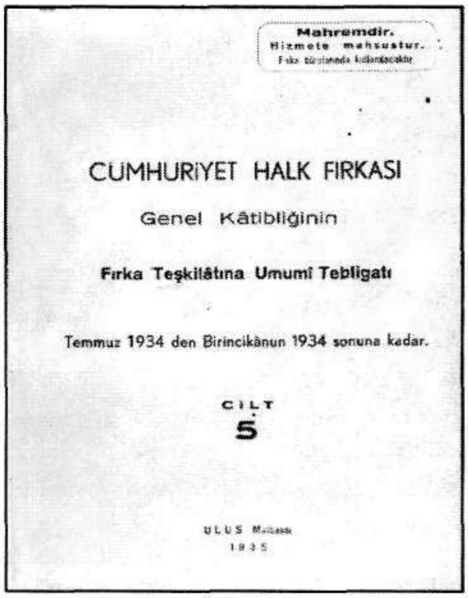
Mahremdir.
Hizmete mahsustur.

CUMHURİYET HALK FIRKASI

Genel Kâtibliğinin

Fırka Teşkilâtına Umumî Tebligatı

Temmuz 1934 den Birincikânun 1934 sonuna kadar.

CİLT

5

ULUS

1935

lerinin belirlenmesine yönelik olan bu tavır diğer taşra dergilerine karşı da sözkonusudur. Örneğin 1949 yılında Ordu'da yayın hayatına başlayan *Alev* dergisinin ismi, "komünizmi çağrıştırdığı" gerekçesiyle Vali Salih Kılıç tarafından *Akobuz* olarak değiştirilmeye zorlanmıştır.[13] Yine çıkarılacak dergilerin yayın politikası ile ilgili olarak halkevlerinin dikkatleri çekilerek, dergilerde ne tür yayınların yapılabileceği ve hangi konuların merkezde çıkarılacak dergilerde işleneceği, hangi konularında taşra halkevlerinin dergilerinde işlenebileceği belirtilmiştir: Bu konuda C.H.F Katibiumumîliği'nden Parti İdare Heyeti Reisliği ile Halkevleri Reislerine gönderilen 26. 11. 1932 tarih ve 129 numaralı tebligatın özellikle 2. maddesi Halkevlerindeki merkeziyetçi anlayışın yayın politikasına örnek olması bakımından ilginçtir. (Bkz. ek 1) Diğer bir ilginç örnek de halkevlerinde oluşturulan şubelerin çalışmalarına ilişkindir. Etkinliklerin yetkili kişiler tarafından sistemli ve bilinçli bir şekilde yürütülebilmesi ve yetenekli kişilerin bu yetenekleri doğrultusunda faydalı olabilmesi için halkevlerinde çalışmalar şubeler oluşturularak yapılmıştır. "Dil, Tarih, Edebiyat", "Güzel Sanatlar", "Temsil", "Spor", "İçtimaî Yardım", Halk Dershaneleri ve Kurslar", "Kütüphane ve Neşriyat", "Köycüler" ve "Müze ve Sergi" şubeleri olmak üzere dokuz şubeden oluşan bir halkevinde söz derlemelerinden tiyatro çalışmalarına, köy incelemelerinden spor müsabakalarına kadar bir çok etkinlik hayata geçirilmektedir. Ne var ki bu etkinliklerde de merkezden bağımsız bir çalışma yapmak sözkonusu değildir. Nitekim Parti Genel Sekreterliği'nden Develi'de ve Bartın'da yer adları üzerine çalışma yapan iki şahısla Varto Halkevi'nin dil üzerine yaptığı bir çalışma konusunda 23.7.1938 tarih ve 451/1 sayı, 2.7.1938 tarih ve 529 sayı ve 21.12.1938 tarih ve 882 sayılı yazılarla dönemin Türk Dil Kurumu Lengüistik-Etimoloji Kolbaşı Hasan Reşit Tankut'a havale edilen bir yazıya karşılık olarak verilen cevap halkevlerinin nereye kadar merkezden bağımsız çalışma yapabildik-

12 Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumîliği'nden Halkevi Reisliğine 22.12.1932 tarih ve 138 nolu tebligat, bkz. *age.*, s.113.

13 İbrahim Dizman, "45 Yıl Öncesinden Bir Sanat Dergisi: Akobuz", *Kıyı Kültür ve Sanat Dergisi*, sayı:109, Trabzon, Nisan 1995, s. 14-20.

lerine sorusuna en iyi cevaptır: "... *Yer adlarını Ermenice veya Rumcaya irca etmek ötedenberi modadır. Ve bu modayı Garp bilginleri mütemadiyen kamçılarlar... Uzak ve küçük halkevlerinin Kürt ve Zaza dilleri üzerinde çalışma sahası açmalarını faydasız ve politika bakımından zararlı görürüm...*"[14]

***

Halkevleri'nin yönetimindeki merkeziyetçi anlayışlara ait örnekleri çoğaltmak mümkündür:

Halkevi bulunan bir yerde başka bir kültürel ya da sportif oluşuma iyi gözle bakılmamış, bunların bir an evvel Halkevleri bünyesine alınması uygun görülmüştür. Örneğin Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Katipliği'nin bir tamiminde "... *Halkevi olan yerlerde ayrıca gençler birliği yapmak teşebbüsünde olanlar ikaz edilerek ayrı birlik yapmaktan vazgeçirilmeli bunlar Halkevine girerek orada çalışmağa teşvik olunmalıdır...*" denilmektedir.[15]

Kitlesel sportif etkinliklerin partinin ve devletin denetiminde olması ilkesinin ilk olarak somutlaşmaya başlaması, Cumhuriyet Halk Partisi'nin III. Büyük Kurultayı sonrasıdır. Bu kurultayda partideki görev bölüşümü dört ana gurupta ve on üç büroda

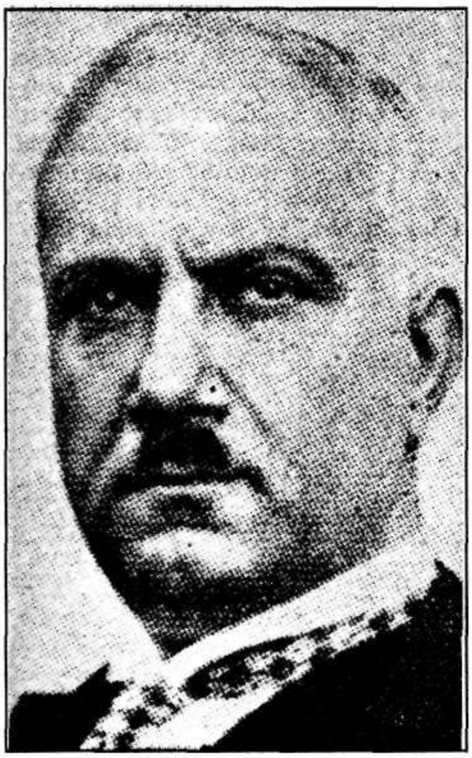

Recep Peker

belirlenmiştir. Buna göre altıncı büronun görevi "spor ve gençlik"tir. Ne var ki bu büronun savaş yıllarına kadar ciddi bir faaliyeti gözlenmezken savaş başlar başlamaz yoğun bir faaliyet içerisine girmesi tesadüf ya da sadece "sağlıklı bir nesil yetiştirmek" değildir. Kitlesel sportif etkinliklerin denetim altında olmasının faydası ise 15. dipnotta gösterilen tamimlerin yayımlanmasından yaklaşık beş yıl sonra, 2. Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkmıştır. Trakya ile Batı Anadolu'daki bazı halkevlerinin yine parti desteğiyle düzenlemiş olduğu müsabakalarla adeta halk, ilan edilmemiş seferberlik kapsamında askerlik talimlerine başlatılmıştır. Yine aynı tarihler-

---

14 Kişisel arşivimizde bulunan bu belge için bkz. Ek.2

15 Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumîliği'nden İdare Heyeti Reisliğine 16.8.1934 tarih ve 345 nolu tebligat bkz. *Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Kâtibliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı*, cilt: 5, Ulus Matbaası, 1935, s. 55. Bu konu için ayrıca bkz. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nden C.H.P Başkanlığı'na 8. 4. 1936 tarih ve 714 sayılı tebligat, *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi*, cilt: 8., Ulus Basımevi, 1936, s.79.

de halkevlerine bağlı olarak çalışması planlanan "Köy Yuvaları" ilk aşamada Trakya, Marmara ve Batı Anadolu'da bazı köylerde açılmış ve köylülerin direktiflerle belirlenen spor müsabakalarına katılmaları sağlanmıştır. Müsabakaların askerlik eğitiminde uygulanan sportif etkinliklerle benzerlik taşıması da tesadüf değildir. "Kır koşusu", "Halata tırmanma", "Atış müsabakası", "Süngü mübareze müsabakası", "Epe ve kılınç müsabakası" vb. sportif etkinliklerde ön plana çıkan müsabakalar olmuştur. Kazananlara verilen ödüllerin niteliği bile dikkate değerdir. Bu tür yarışmalarda özellikle para ödülü verilmesinden kaçınılmış, birinci ve ikincilere -şehir ve kasabalı iseler- "bir spor donu veya fanilası", -köylü iseler- "kazma, balta, çapa, bel vb." ödül verilmiştir. Köyler arası halat çekme müsabakasında ise ödül olarak birinci ve ikinci gelen köylere "bir radyom lambası", ya da halkodası için "sandalye, masa ve yazı takımı" verilmesi kararlaştırılmıştır. Ödüllerin ve müsabakalar ait diğer giderlerin parası ise bizzat parti tarafından karşılanmıştır.[16]

Görsel propaganda aracı olarak oldukça önem verilen film gösterimleri partinin öngördüğü koşullar çerçevesinde uygulamaya geçirilmiş ve partinin ve hükûmetin göndereceği filmler ile halkevi idare heyetinin belli özellikleri göz önünde bulundurarak temin edeceği filmler dışında başka bir filmin halkevlerinde gösterimine izin verilmeyeceği bir genelge ile bildirilmiştir.[17]

Halkevi başkanlığı yapan kişilerin, o ildeki vali, C.H.P başkanı veya umumî müfettişler tarafından gizli sicilleri tutulmuş ve bunlar yine gizli olarak genel merkeze gönderilmiştir.[18]

***

Yukarıda verilen kimi örneklerden de anlaşılacağı gibi Halkevleri, merkeziyetçi örgütlenme yapısı ve işlevselliği ile Tek Parti Dönemi'nin yegane partisi ve ideolojisinin tabana yayılmasında önemli bir araç niteliğine sahiptir. Bu anlamda görevi yalnızca -kimi araştırmacıların ağırlıklı olarak ön plana çıkardıkları gibi- ülke insanına çağdaşlığı ve ulusal kültürü vermek olmamış; belki de bunlardan çok daha fazla olarak yönetimin ideolojisinden kaynaklanan bazı uygulamalarını tabana benimsetmek ve bu yolla da yine sistemi korumak ve kollamak olmuştur.

---

16 Halkevlerinin -özellikle- 2. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarındaki sportif etkinlikleriyle ilgili olarak bkz. 19. 2. 1940 tarih ve 1690, 21. 2. 1940 tarih ve 1693, 25. 3. 1940 tarih ve 1722, 22. 5. 1940 tarih ve 1770, 8. 6. 1940 tarih ve 1792, 8. 6. 1940 tarih ve 1793 sayılı tamimler, *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı*, cilt: 16., Zerbamat Basımevi, 1940, s.186-204.

17 Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nden 373 Halkevi Reisliğine 18. 1. 1940 tarih ve 1658 sayılı tebligat, bkz. *age.*, cilt: 16., Zerbamat Basımevi, 1940, s.40-41.

18 Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nden 39 Vali ve C.H.P Başkanlığı'na ve Genel İspekterlere 18. 6. 1937 tarih ve 1024 sayılı tebligat bkz. *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi*, cilt: 10., Ulus Basımevi, 1938, s.114.

Ek 1

CÜMHURİYET HALK FIRKASI
KATİBİUMUMİLİĞİ
129

Ankara
26 / 11 / 1932

C.H.F. İdare Heyeti Reisliğine ve Halkevi Reisliğine

Bazı vilâyetlerde Halkevimiz birer mecmua çıkarmağa teşebbüs etmiş ve bazılarında da intişara başlamıştır. Halkevleri tarafından yapılan bu teşebbüsler memlekzette kültür faaliyetlerinin güzel bir ifadesi olmak itibariyle şayanı takdirdir. Ancak Halkevlerimizin bu teşebbüslerinden daha yüksek verim alabilmek için aşağıdaki husussların izah ve tavsiyesine lüzum görülmüştür.

1 - Mecmua çıkarılmazdan evvel her haldemecmuanın yaşayabilmesini yani mecmuanın sürümünü temin etmelidir.

2 - Cümhuriyetçilik, milliyetçilik, lâyıklık, devletçilik gibi millî kültürümüzün yüksek mefhumlarmının izahı gibi doğrudan doğruya prensiplerimize tealluk eden ve her hangi bir tefsir ve yanlış tevile mütehammil olamayan mevzuları kânunusanide Ankarada çıkmağa başlayacak olan "Halkevleri mecmuası"le İstanbuldaki yeni Türk mecmuasına yükletmek istiyoruz. Diğer Halkevleri tarafından çıkarılacak mecmualar da bu bahislere tealluk eden yazıların fikir itibariyle bu iki mecmuadan mülhem olmasını memlekette yaratmak istediğimiz fikir birliği noktai nazarından çok lüzumlu görüyoruz.

3 - Mecmua, daha ziyade muhitin mecmuası olmalı, kültür tetkiklerini hep bu noktai nazardan yapmalıdır.

4 - Mecmuanın ihtiva ettiği içtimaî, iktisadî ve edebî yazılar; bilhassa halkı ve köylüyü alâkadar edecek cazibeli, orijinal yazılar olmalıdır.

5 - Mecmua, bütün yazılarında büyük kültür inkilâbımızın halk ve köylü arasında kolaylık ve süratle yayılmasını gaye saymalı, münevver gençliği halka doğru sevk etmeli ve halkı münevver gençliğe çekmeli ve aralarmındaki içtimaî bakım farkını mümkün olduğu kadar yok etmeğe çalışmalıdır.

6 - Edebiyatta hikâye şiir mevzuları mümkün mertebe mahallî güzelliklerden, mahallî vak'alardan seçilmelidir.

7 - Mahallin genç unsurları yazı yazmağa teşvik edilmeli, genç istidatların inkişafını hazırlamalıdır.

Bilvesiyle sevgilerimi teyit ederim.

C.H.F. Kâtibiumumisi N.
Erzincan Mebusu
Saffet Ziya

Ek 2

Ankara, 9.VI.1939

Sayın Genel Sekreterliğe

13.X.1937 tarih, 629 sayılı havaleye karşılıktır:

1- Lâzcayı Hint-Avrupa ve Kafkas dilleriyle birlikte mütalâa ederler, dil bünyesindeki Türk asıllı kelimeleri iğreti sayarlar. Bu iddiaları ve yapılmış etütleri yırtıp yakmak için henüz hazırlanmış bulunmuyoruz.

Artvin Halkevi Başkanı Doktor Cemal Alper ile bu bahis üzerine şifahen de görüştüm. Lâz dilinin Türkçe ile yalnız filolojik sahada mukayesesini yapmak önemli bir netice vermez. Gramatikal mukayeseye gelince onların bu işi yapamıyacağı açık olduğundan heveslerini kırmamak için bu cihetin kapalı bırakılarak yine filolojik tetkiklerinde devam etmelerini tavsiye buyurmak ve folklora dikkat ve himmetlerini çekmek doğru olur mutalâasındayım. Bu vesiyle ile de saygılarımı tekrarlarım.

23.V.1938 tarih, 451/1 sayılı ve 2.VII.1938 tarih, 529 sayılı ve 21.XII.1938 tarih, 882 sayılı havalelere karşılıktır;

2- Develide Hayrettin Mavi, Bartında İdris Arbey imzasiyle ve Varto Halkevinin Cumhuriyet Halk Partisinin kanaliyle gelen kâğıtları üzerinde tetkikler yapılmakta idi. Yer adlarını Ermenice veya Rumcaya irca etmek ötedenberi modadır. Ve bu modayı Garp Bilginleri mütemadiyen kamçılarlar. Esasen gerek bizim teşebbüslerimiz gerekse Dahiliye Vekâletinin tecrübe ile edindiği kanaatler üzerine bu meselenin gelişi güzel münakaşası önlenmiş bulunuyor.

Uzak ve küçük Halkevlerinin Kürt ve Zaza dilleri üzerinde çalışma sahası açmalarını faydasız ve politika bakımından zararlı görürüm. Onların mesaisini faydalı kılmak için usul ve vasıta hazırlamak daha uzun zamana bağlı olduğundan bu dil araştırma işini bırakmalarının münasip şekilde kendilerine anlatılması iyi olacağı kanaatini arzeder, saygılarımı sunarım.

25.III.1938 tarih 296 numaralı havaleye karşılıktır:

3- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğünün köy adları hakkında verdiği malûmattan istifade edildi. Toponomi işi artık inkişaf etmiş olduğu için dosyanın hıfzı lâzımgeldiğini arzeder saygılar sunarım.

24.XII.1938 tarih, 893 sayılı havaleye karşılıktır:

4- Seyfettin Yücevardar imzalı mektuba gelince soy adı kanunu millî bütünlük gayesini güddüğünden soy adlarının Türk asıllı ve medlullü olması lâzımgelir. Bazı vatandaşlar husus bir camia vasfına olan aşklarını tatmin maksadiyle o camiaya mahsus lûgatleri ve has isimleri Türk rengine sokup soy adı olarak muhafaza etmekte bir zevk duyuyor kanaatindeyim.

Bay Seyfettin'in böyle bir fikir beslemediğini sanıyorum. Çünkü o zat yaptığı emrivakii ilmen vesikalandırmak hevesinde bulunuyor. Fakat bazıları, meselâ Kürtlerin kendileri için yiğitlik ve kahramanlık vasfı da veren Hort adlarını soy adı olarak almak teşebbüsünde bulunuyorlar.

Bu cihetler göz önünde tutulunca soy veya yer adları için şahıslar tarafından yapılmış müracaatlara cevap vermemek lâzımgeldiğini arzeder, saygılar sunarım.

Lengüistik-Etimoloji
Kolbaşısı

V.G

TÜRK TARİH TEZİ VE HALKEVLERİ

Suavi Aydın

Tek parti döneminde tarihçilik konusu, Birincisi bizzat tek parti tarihçiliği ya da parti ideolojisi çerçevesinde oluşan "resmî tarihin tarihçiliği", diğeri bu dönemdeki akademik tarihçilik olmak üzere iki alanda incelenmelidir. Bu devirde akademik tarihçilik, önceleri, CHP'nin resmi tarih oluşturma çabalarına pek kulak asmamış, ama daha sonra şiddetli ideolojik hava içerisinde bu mecraya, ister istemez, girmiştir. Bu arada sessiz sedasız akademik çalışmalarını yürüten, ama kamusal iletişim yanı son derecede zayıf kalan bazı tarihçilerin denemeleri de bu dönemde filizlenmiştir. Akademik tarihçilik ile parti tarihçiliğinin buluşma noktası yahut "akademi"nin Parti tarafından "ehlileştirildiği" zemin olarak I. Türk Tarih Kongresi belirlenebilir. Birinci alanda, tarihçi olarak, meslekten tarihçilerden çok, (Hasan ReşitTankut, Hasan Cemil Çambel, Dr. Reşit Galip gibi) parti nomenklaturasını görmekteyiz. Resmî tarihin çerçevesi bu önderler tarafından çizilmiş ve içeriği de Afet İnan, Y. Hikmet Bayur, Dr. Reşit Galip gibi partili tarihçi ve tarihçilikle "görelendirilmiş" bürokratlar tarafından doldurulmuştur.

Doğal olarak, bu dönemi önceleyen bir muktesebat vardır ki, biz bunu II. Abdülhamid devriyle başlatabiliriz. Ancak Türkiye'de akademik tarihçilik alanının ilk parlak isimleri şüphesiz Fuat Köprülü ve Yusuf Akçura'dır. Bu iki bilim adamının ortak noktası, ikisinin de Türkçü bir geçmişten gelmeleridir; ancak bu ortaklığa karşın, Yusuf Akçura, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren, üniversitede ders vermekte olmasına rağmen, birinci çizginin içinde yer almıştır. Köprülü ise, en azından Birinci Türk Tarih Kongresi'ne, Dekanlık yaptığı döneme kadar, ikinci çizgi içinde görülmüş ve o dönemin resmî tarih görüşüne ödün vermemiştir.

Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkarılmasında Kemalist yönetimin iki esas amacı bulunduğu söylenebilir:

1) Yeni Cumhuriyet'in kültürel ve tarihsel bağlarını, Osmanlı'nın ve İslâm'ın önemini iyice azaltacak şekilde, İslâmöncesi ve ağırlıklı olarak Orta Asya kökenli tarih ve kadim Anadolu tarihiyle ilişkilendirmek;

2) Kadim Anadolu ve Mezopotamya'da uygarlık kurmuş halkların "Turanî" kökenli olduğunu ispata çalışarak Türklerin hem bu toprakların

"otokton" halkı olduğunu hem de dünyaya uygarlığı yayan Turanî kadim halkların bugünkü ardılı ve mirasçısı olduğunu, öncelikle ırksal ve dilsel kanıtlarla göstermek.

Belirlenen bu amaçlardan ilki, doğal olarak yeni Cumhuriyet'in bir ulus-devlet olarak ideolojisini kurumlaştırmasında, kendine seçtiği kültürel kimliği berkitmekte başvurduğu bir reddiyeyi temsil etmektedir.[1] Bu yazıda ele alacağımız ve aslında daha ilginç bir konu olan ikinci amaç ise, bugün bizlere gülünç gelebilecek birtakım temellendirmelere başvurularak ve öncelikle yaygınlaştırılmaya ve içte ve dışta propagandası yapılmaya çalışılan bir konudur. Halkevleri, Halk Partisi'nin kültür teşkilâtları olmak bakımından, gerek dergileri gerekse merkezlerinde verilen konferans ve seminerler yoluyla, bu yayma, propaganda etme çabasında başlıca bir kanal olmuştur.

Halkevleri'ni önceleyen kurum Türk Ocakları'dır. Türk Ocakları, 23 Nisan 1930'da yaptığı kongrede, Atatürk'ün direktifiyle bünyesinde bir "Türk Tarihi Tetkik Hey'eti" kurar. Bu Hey'et, aynı yıl içinde *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nı kaleme alır. Kitap, Türk Tarih Tezi'nin bir el kitabıdır. Kitabın önsözünde şu sözlere rastlanmaktadır:

> ...Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu ve şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin ecdat hakkında böyle yanlış malûmat alması, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur...[B]u [kitap], son büyük hâdiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için millî bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır. Bununla milletimizin yaratıcı kâbiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve seciyesinin esrarını meydana çıkarmak, Türkün hususiyet ve kuvvetini kendine göstermek ve *millî inkişafımızın derin ırkî köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz...* (*a.b.ç.*)

Türk Ocakları, 1931 Nisan ayında kapatılır ve "Türk Tarihi Tetkik Hey'eti" Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne dönüştürülerek kurumlaşır. Türk Ocakları'nın diğer işlevleri de Parti'ye bağlı olarak kurulan Halkevleri'ne yüklenir. Ancak Halkevleri ile Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin aslî işi olan Türk Tarih Tezi arasındaki organik ilişki kopmaz. Türk Tarih Tezi'nin ve onun yaslandığı ırkçı zeminin propagandası Halkevleri'nin üzerindedir. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk işi 606 sayfalık *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabından yararlanarak 4 ciltlik Lise Tarih kitapları serisi yazmak olur. Bu iş, 1931 sonbaharında tamamlanır. Ardından, 1932 yılında Birinci Türk Tarih Kongresi toplanarak, Türk Tarih Tezi'nin çerçevesi berkitilir ve bu aktivite ile "iman tazelenir". Tez, bir taraftan ortaöğretimde endoktrine edilirken diğer taraftan Halkevleri'nin özellikle konferans faaliyetleri içinde sürekli bir yayılma kanalı bulur.

Halkevleri, CHP'nin örgütleri olarak, partinin ve dolayısıyle korporatist ulus-devlet projesinin ilke ve hedeflerini halka yaymak için birincil bir araç olarak öngörülmüş ve bu araç yapılandırılırken

[1] Bu reddiye, tek parti kadrosunun her türlü girişimine sinmiş bir *leitmotiv*'dir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, başkanı bulunduğu Türk Ocakları'nın kapatılarak Halkevlerine dönüştürülmesine yönelik olarak bizzat Atatürk'ün yürüttüğü girişimin görüşüldüğü bir toplantıdan şu anektodu aktarmaktadır: "...O içtimada Devlet Reisi [Atatürk], Büyükelçi merhum Vâsıf Bey'e şu cümleyi söyledi: Hamdullah Suphi Bey aramızdadır. Türk Ocaklarının lüzumsuzluğuna dair bir şey söylemiştiniz, tekrar eder misiniz? [Vâsıf Bey] ayağa kalktı ve dedi ki: Devlet millîdir, her şey millîdir. Türk Ocağı Osmanlılık devrinde vazife sahibi idi, lâzımdı, hizmet gördü, fakat şimdi hiçbir lüzumu kalmamıştır... (Tarhan ve Erez 1963: 109).

dönemin tek partilerce yönetilen (korporatist ya da faşist) devletlerindeki deneyimlerden yararlanılmıştır.[2] *Halkevleri Talimnamesi*'nde, Macar millî Kültür Cemiyeti, Uranya, Amele Jimnazları, Çiftçi dernekleri; Çekoslavakya'daki "Mazarik halk terbiye müessesesi", Faşist İtalya'daki Dopolavoro, Alman halk kültür teşkilâtları gibi korporatist örgütlenmelerin örnek alındığı açıkça söylenmiştir (CHFH 1932: 2). CHP genel sekreteri Recep Peker, Halkevleri'nin açılışında yaptığı konuşmada bu hususu şöylece belirtmektedir (Peker 1963: 22):

"Bir milletin yetişip istikbale hazırlanması için klâsik vasıtalar ve müesseseler mekteplerdir; fakat muasır milletler bir mevcudiyet olarak yetişip teşkilâtlanmak için mekteplerin mutad usuller ve nizamlar altında çalışmalarını kâfi görmüyorlar... [B]u asırda milletleşmek için, milletçe kütleleşmek için, mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lâzımdır; en kuvvetli ders vasıtalarına ve yetişkin muallim ordularına malik olan en zengin memleketler bile halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrıca millî bir halk mesaisi tanzimini ihmal etmiyorlar.(...)

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Halkevlerile takip ettiği gaye, 'milleti şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilâtlandırmaktır.

2 Hambdullah Suphi Tanrıöver, Halkevlerinin bu niteliğiyle ilişkili olarak, biraz da tepkisel bir tarzda şu sözleri söylüyor: "... [Çeşitli siyasi ve sosyal örgütlerin feshinde] sebep, ilân edilmiş olan sebep, şu bütün kuvvetleri bir elde toplamak arzusudur. Misal sâridir. Rusya'da bir Narodnidom ve Komsomol var tek partinin emrinde. Almanya'da tek parti ve onun emrinde Hitler Jugend Teşkilâtı var. Şefin iradesi mutlaktır. Bu şef Mussolini'nin tek partisi de bu partinin emrinde Batilla teşkilâtını kurdu. Mareşal Antenescu Demir Muhafızlar teşkilâtının başındadır. İşte misaller, işte sirayet membaları!" (Tarhan ve Erez 1963: 115-6).

Bu mahiyette bir teşkilâtın, bütün halk için esas olarak yetiştirecek olgun insanlardan mürekkeb bir rehber unsura ihtiyacı vardır...

"Milleti şuurlu bir halk kütlesi" haline getirmekten ya da "milletleşmek"ten muradın ne olduğunu, Aydın Halkevi'nin açılışında o zamanki Aydın milletvekili Adnan Menderes şu sözlerle bildirmektedir (Menderes 1963: 24-5):

Millî mefkûreyi kökleştirecek, içtimaî ve millî tesanüdü tersin edecek olan bu teşekkül çok samimî ve esaslı alâkanıza lâyık ve muhtaçtır.

Arkadaşlar; insan kalabalıklarına millet demiyorlar (...) Millî mefkûrenin, dil, dilek ve duygu birliğinin birbirine perçinlediği insan kütlelerine millet namı veriliyor.

İnsanları millet zümrelerine ayıran, milletleri yapan, kültür ve mefkûre ve vahdettir.(...)

Bugün Halkevlerini açmakla atılan bu adım, içtimaî ve millî bünyemizi kuracak ve kuvvetlendirecek bir teşkilâtlanma ve uzuvlanma hareketinin başlangıcıdır ve hars hareketinin teşkilâtlanmasıdır.[3]

Halkevleri Talimnamesi'ne göre, Halkevleri ulusa "ilerleme"si yolunda hizmet edecek bir örgüttür ve "...Medeniyetçi ırklar ve mümtaz milletler için esasen bu yolun müntehası [sonu] yoktur.." (CHFH 1932: 1).

* * *

Türklerin Anadolu'daki otoktonluğu ve uygarlığın önderi olan bir ulus olduğu iddiası, ortaya çıkış zamanı ve belgelendirilişi bakımından, Halk Partisi'nden de Halkevleri'nden de eskidir. Zira, Batı'nın Türk imajı ve doğu politikası ile Osmanlı'nın Türk olmayan halkları arasında ortaya çıkan milliyetçilik ve bu milliyetçiliğin önemli bir temellendirme aracı olan "tarihsel kıdem" sorunu, Cumhuriyet öncesi Türk milliyetçilerini bu savı öne sürmeye ve savunmaya zorlamıştır. Cumhuriyet dönemi tarihçiliği bu temel üzerine sistematik ve resmî bir tarih, Fuat Köprülü'nün ifadesiyle "...son birkaç sene zarfında [1930'ların başı kastediliyor] büyük Gazi'nin irşadı ve teşvikile başlıyan 'millî tarihimizi yeniden yaratmak' faaliyeti"ne (I. TTK: 47) girişti. Ancak bu "yeni" millî tarihin oluşum süreci 1920'lerin başlarına kadar gitmektedir.

Bazı kaynaklar, (Örn. Ersanlı-Behar 1992) resmî tarih yazımının, yani tek parti dönemi resmî tarih yazımının başlangıç noktası olarak Atatürk'ün *Nutuk*'unu göstermektedir. *Nutuk*, her ne kadar Millî Mücadele'nin ilk resmî anlatımı olarak kabul edilebilirse de, şayet resmî tarih yazıcılığı bütün savları, içeriği ve kapsamı bakımından bir bütün olarak düşünülürse, bilebildiğimiz kadariyle onun ilk belgeleri olmak bakımından ilk elde 1922'de yayımlanan *Pontus Mes'elesi*[4] ile Lozan'da resmî devlet görüşünü yansıtan *Tutanaklar* düşünül-

---

[3] Halkevlerinin açılışı sırasında böyle konuşan Menderes, Halkevlerinin kapatılmasına neden olan 1951 tarihli kanunun TBMM'nde görüşüldüğü oturumda şöyle diyor: "...Halkevleri, Halkodaları kurmak, gençlik teşkilâtını ele almak, faşistvâri telâkki ve düşüncelerin mahsulü olsa gerektir..." (Bkz. Erdem ve Erez 1963: 121 ve *TBMM Tutanak Dergisi*, 6. 8. 1951, Birinci Oturum).

[4] *Pontus Mes'elesi*, Matbuat Müdiriyet-i Umumisi, Ankara: Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 1338 [1922]. Bu yayın 1995 yılında Yılmaz Kurt tarafından latin harflerinde, sadeleştirilerek yeniden hazırlanmış ve TBMM basımevinde basılmıştır [*Pontus Meselesi*, yayına hazırlayan: Yılmaz Kurt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 68, Ankara: TBMM Basımevi, 1995]. Bu yazıda söz konusu kitaba yapılacak göndermeler aslından olacak ve yazıda P.M. rumuzu ile anılacaktır; kitabın özellikle ilk bölümlerinde sadeleştirilmesinin yanında biraz da özetlenmesi gibi görünen 1995 baskısı dikkate alınmayacaktır. Bu kitaptan ilk olarak Mete Tunçay (1981: 300) bahsetmekte ve Taner Timur da (1984: 28) bu bahse gönderme yapmaktadır.

melidir.

Pontus Mes'elesi, Anadolu'nun Türklüğünü ilkçağlara kadar geriye götürerek Anadolu'ya dair Yunanlılık, Ermenilik vs. iddialarını çürütmeye çalışmaktadır. Kitaba göre, "Anadolu toprağı başdan nihayete kadar Türkdür. Binlerce seneden beri Türkün öz vatanı, Türkün öz yurdudur... Türkler, Anadolu'ya Ertuğrul Gazi ile hatta Selçuklu hükûmetini teşkil edenlerle gelmiş değillerdir. En eski ve mechul zamanlardan beri Anadolu'da Türk ırkı vardır. Anadolu'nun ilk sâkinleri tarihin gösterdiğine nazaran Turanlılardır" (P.M. 1922: 1). Hatta, sadece Anadolu değil, "...Irak ve Filistin kıt'alarının bile en kadîm devirlerde ne 'Arî' ne de 'Sâmî' olmayıb, agleb-i ihtimâl 'Turanî olan' bir kavim ile meskûn olduğu tarih ve atikıyat âlimlerinin ciddî gayret ve himmetleri sayesinde günden güne daha büyük bir vuzuhla meydana çıkmakdadır" (P.M. 1922: 1). Kitaba göre, Araratlılar, Frigyalılar, Lidyalılar gibi "...cinsiyetleri ve Anadolu esas ırkıyla olan münasebetleri derecesi meşkûk ve mechul olan ehemmiyetsiz bir kısmına mukabil milâddan iki-üç bin yıl evvel Irak; binbeşyüz, ikibin yıl evvel de Anadolu'da şevketli bir devlet kurmuş ve saltanat sürmüş oldukları sâbit olan 'Sumer' ve 'Hitit' nâmı altındaki kavimlerin ise geniş ma'nasıyla 'Moğol-Türk' veya 'Turanî' oldukları isbât edilmekdedir" (P.M. 1922: 2). Ardından kitap, tek tek bu kavimlerin oluşturdukları uygarlıkları, dönemlerinin eşsiz ve öncü uygarlıklarını ele almakta ve onların "Turanî"liğini Batılı kaynaklarda yer alan dinsel, dilsel, ırksal ve folklorik mütalaalara dayanarak kanıtlamaya çalışmaktadır.

Kitapta, Alman tarihçi Meyer'e nazaran, Sumerlerin "...Sâmîlerin hilâfına kanadları ufak ve ucu sivri dar bir·çekme burunu hâmil..." olduğu, "...yanakları[nın] iri kemiklerine rağmen Sâmîlerde olduğu gibi etli..." olmadığı belirtilmekte ve şöyle devam edilmektedir: "...ağız ufak, dudaklar dar ve hafifçe kıvrıkdır, alt çene kemiği kısadır, fakat çene ucu pek bârizdir. Gözler Moğollardaki gibi mâ'ildir. Alın biraz alçakdır ve dibinden biraz arkaya yatıkdır" (P.M. 1922: 4). Hititler için de benzer bir mütalaa Alman coğrafyacılarından E. Banze'den alıntılanmaktadır: "Ahâlinin esas kitlesini daha bugün de, kablelmilâd onbeşinci asırda sağlam bir Hitit hükûmetinin himâyesi ve Bâbil devletinin gölgesi altında büyümüş medenî ve san'atkâr kadîm ırk teşkîl etmektedir. Bugün bile insanın karşısına Boğazlıköy [Boğazköy] kabartmalarında görülen yüksek kısa başlı, çekme burunlu, alnı hafifce geri kaçmış, iri elmacık kemikleri, esmerleşmiş deri altında gizlenen çehre çıkıyor" (P.M. 1922: 8). Hitit sonrası Anadolusu'ndan söz edilirken de, Amasya tarihçisi Hüseyin Hüsameddin Efendi'nin "...Karadeniz sevâhilinde ve Amasya havâlisinde te'sis etmiş olan Pon kırallığını Pon tarihi mü'ellifi Reynak ve müverrih Loba'nın ifâdelerine istinâden Turanîlerden Hunlara aid..." gösterdiği söylenerek ve M.Ö. 6. yüzyılda Anadolu'da Hunların varlığının kronolojik olarak imkânsız olacağına değinilerek "bu husudaki gayretkeşliğin biraz fazla olduğu" teslim edilmektedir (P.M. 1922: 9-10).

Sonuç olarak kitap, Anadolu'nun Türklüğü ve Türklerin diğer Hıristiyan etnik gruplara göre Anadolu'daki kıdemi konusunda şunları söylemektedir (P.M. 1922: 11-12):

> Hulâsa Anadolu, tarihin ilk devirlerinden beri Türkdür.
>
> Avrupa'nın ma'rûf iki müverrihi,

(Maspero) ve (Dö Morgan) Anadolu'nun kadîm ahâlisinin Turanlı olduklarını kaydederek Dö Morgan (Kafkasya ve Anadolu'da İlmî Hey'et) nâm eserinde Anadolu ve Kafkasya'nın ahâli-i asliye ve kadîmesinin onbin seneden beri Turanlı olduğu söyleniyorsa da bu hakikat hiç olmazsa vuku'at-ı alemi tarihin kaydedebildiği milâddan dörtbin yıl evvelden beri böyledir diyor.

Şu hale göre Anadolu'da en eski zamanlardan beri Turanlı bir millet vardır. Birçok hanedan, o milleti muhtelif hükûmetler altında idâre etmişdir. Bu şekilde binlerce seneden beri Anadolu'da yaşayan Turanîler bazen pek gâlib yaşamışlar ve etrafa taşmışlar bazen de sağdan soldan hücum eden kuvvetli düşmanların ve dâhildeki nifâkın te'siriyle zayıf düşmüşlerdir.

Rum ve Ermeniler ise Anadolu'ya sonradan gelmişlerdir ve sâhillerde bulunan Rumlar gibi, Van ve Bitlis cihetlerinde de bir mikdâr Ermeni vardır. Rumca ve Ermenice bilmeyen, anadilleri olan Türkçeyi konuşan Hıristiyanlar ise Türkdür ve bu kabileden olanlar diğerlerine nisbeten pek büyük bir ekseriyet teşkil etmekdedir. Binâenaleyh Yunanlıların Anadolu'nun sâhil taraflarında mevcûd bir mikdâr Rum unsuruna istinâden buralarının Yunan arâzisinden bulunduğunu iddia etmelerinin veyahûd bu Rumların mezkûr toprakları kendilerine benimsemek istemelerinin ne kadar vâhî bir mugâlata mahsûlü olduğu cüz'î bir mülâhaza ile anlaşılır.

Bu resmî yayın, Anadolu'da vâki Yunan işgalinin ve Sevr projesinin ideolojik mesnedi olarak kullanılan Rumların ve Ermenilerin "otoktonluğu" tezi karşısında bir savunma dayanağı olarak, o yıllarda bilhassa Orta Avrupalı tarihçiler, coğrafyacılar ve dilciler tarafından ortaya atılan kadîm Mezopotamya halkından henüz kökeni belirlenemeyen Sumerlerin ve Anadolu tunç çağının en önemli uygarlığını oluşturan Hititlerin köken itibariyle "Turanî" olduğu görüşüne sarılmaktadır.

O yıllar, Batı düşüncesinde ve siyasetinde yükselen faşist ve milliyetçi akımların devletleşmesi sonucunda akademik ve entelektüel havanın biyolojik ırk[5] kavramını önemli bir tarihsel tanıklık olarak öne çıkardığı yıllardır.

Sumerlerin Turanîliği tezini değinen bir başka ilk örnek, Avram Galanti'nin *Küçük Türk Tetebbular* derlemesidir. Derlemede yeralan ve daha önce 15 Ağustos 1918 tarihli ve 57 sayılı *Yeni Mecmua*'da kısmen yayımlanmış bulunan "Oğuz Han Efsânesi Etrâfında" başlıklı yazıda Galanti (1925: 19, 23), efsânevî Oğuz Han'ın Hz. İbrahim'in çağdaşı olduğunu ve Oğuz'dan Ahd-i Atik'de kişi ve yer adı olarak bahsedildiğini söylemekte; "...'Ur' şehrinin Sinear yani Sumer memleketinde bulunması ve Oğuz'un 'Ur'da ikâmet etmiş olması keyfiyeti, efsâneyi efsâneden çıkarıyor ve bazı allame beyninde münâkaşa mevzu'u teşkîl eden Sumerce-Türkçe karâbeti mes'elesinin tenvîrine kuvvet veriyor. Hommel, Türkçenin Sumerceye karâbeti olduğunu söylüyor" demektedir. Ancak Galanti, *Birinci Türk Tarih Kongresi*'nde Ortaöğretim Tarih kitaplarını eleştirmek üzere yaptığı konuşmada Türk Tarih Tezi'nin Hititler, Mısırlılar ve diğer Mezopotamya kavimlerinin "Türklük"leri savını, Sumerler

---

5 "Biyolojik ırk" biçiminde vurgulamamın nedeni, daha önceleri, Osmanlı kavram dünyasında "ırk" kavramının "ethnie" karşılığında kullanılmış olmasıdır (Örn. bkz. Akçura 1987). Bu ilk kullanımda, belki de Avram Gallanti'nin (1925: 17) belirttiği gibi Almancada "kabile" ile "ırk"ı ifade eden kelimelerin aynı olmasının etkisi vardır. Oysa Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tarih anlayışı ve bunun Türk Tarih Kongrelerine ve daha sonraki Halkevleri neşriyatına yansıyış biçimi, bu kavramın artık biyolojik anlamına atfen kullanıldığını göstermektedir. Bu kullanımda bahsettiğimiz dönemsel havanın büyük etkisi vardır.

dışında, tamamen çürüten kanıtları, Batı'da yapılmış bilimsel araştırmalara dayanarak sıralamaktadır (I. TTK: 445-452). Prof. Avram Galanti, İstanbul Darülfünûnu'nun birçok hocası gibi Türk Tarih Tezi'ne mesafelidir. Tezi, gerek akademik gerekse ders kitabı düzleminde ortaya koyan resmî kişilerden biri olan Samih Rıfat, Galanti'nin eleştirilerine karşı, "...Kablettarih medeniyetin menşei ve onun bütün cihana yayılması hakkındaki kanaatlarımız bizi eski bilgilerle açık bir mücadeleye sevketmektedir" (I.TTK: 452) diyerek meydan okumakta ve Galanti'nin dayandığı bilgilerin "eski" olduğunu söylemektedir. Türk Tarih Tezi'nin programatik ve kuramsal bütünlüğe kavuştuğu 1930'lu yılların öncesindeki hazırlık safhasına işaret eden bir başka örnek, Reşit Savfet [Atabinen]'in 1929'da Budapeşte'de Türk Ocakları ile ilgili olarak verdiği konferanstır. Reşit Savfet, konferansında, "artık bilimin kabul ettiği gibi" en eski uygarlıkların temelini Türklerin attığını ve Türkçülüğün bu şekilde Atatürk tarafından tam bilinç aşamasına ulaştırıldığını söylüyordu (Atabinen 1930'dan *akt.* Timur 1984: 27).

Birinci Türk Tarih Kongresi'nin açılış konuşmasını yapan Millî Eğitim Bakanı Mahmut Esat [Bozkurt], Türklerin kökeni ile ilgili, Nuh'un oğlu Yafes'in oğlu Türk'ün Babil'den ayrılarak Orta Asya'ya geldikleri şeklindeki Tevrat'a dayalı yorumu "tahrif" olarak nitelemekte[6] ve "ilmî ve esaslı tetkikler üzerine yazılmış olan yeni tarih" kitabına göre Türklerin Orta Asya'da İ.Ö. 12.000 yıl önce yontmataş (neolitik) devrini geçirdiklerini ve birçok medeniyet unsurunun Türklerin eseri olup dünyaya buradan yayıldığını söylemektedir (I. TTK: 5-6). Bu açış nutkunda, daha önce *Türk Tarihinin Anahatları*, *Medhal* ve *Ortaöğretim Tarih* kitaplarında çerçevesi çizilen Türk Tarih Tezi'nin tematiği verilmektedir. Buna göre, Türkler "Çin, Hint, Eti, Sumer, Elâm, Mısır, Akdeniz ve Roma medeniyetlerinin esaslarını kurmuşlar"dı. Ayrıca, Türk dili de bütün dillerin kökeni olan anadildi.

Gerek *Pontus Mes'elesi* gerek resmî tarih kitapları ve gerekse Birinci Türk Tarih Kongresi, çoğunlukla Alman ve Macar tarih ve arkeoloji araştırmalarının tezlerine dayanarak, bu gibi sonuçları aktarmaktadır. Özellikle Alman kültür tarihi (*Kulturgeschichte*) anlayışı ve bu anlayışın ırksal temellendiriliş biçimi başlıca esin kaynağıdır.

Kültür tarihi arkeolojisinin büyük katkıda bulunduğu, etnik ve ulusal toplulukları içsel bir homojenlik taşıyan, tarihsel olarak süreklilik arzeden ve nesnel olarak kültürleri, dilleri ve ırksal farklılıklarıyla tanımlanan bütünlükler şeklinde tasavvur eden anlayış 20. yüzyılın ilk yarısında tamamen egemen olmuştu. Kültür tarihi arkeolojisinin temel varsayımı, bugünkü halklarla ilişkili farzedilen farklı arkeolojik kültürlerin, monolitik, tekil bütünlükler çerçevesinde geçmişin inşası için temel alınmasıdır. Dolayısıyla bu tarz bir arkeoloji yaklaşımının temel sorunu "köken (*ethnogenesis*) izlemek" olmaktadır (Jones ve Graves-Brown 1996: 4. Bu konuda Bkz. Collis 1996; Renfrew 1996). Birçok durumda kültür tarihi, kimlik bilinçlerini berkitmek ve güncel siyasal meşruluklarını sağlamak isteyen çağdaş ulusal ve etnik gruplar için uzun soykütüklerinin inşasını kolaylaştırdı. Böylesi bir geçmiş projeksiyonu, esas

6 Gerçi Mahmut Esat [Bozkurt], Tevrat'tan çıkarılan tez için, dipnotta "Türk ırkının kıdemine işaret etmesi itibariyle yine bir hakikati ihtiva eylemektedir" belirlemesini yapmaktadır (I. TTK: 5).

olarak bugünün bakış açısından oluşturulmaktaydı (Jones ve Graves-Brown 1996:4). 20. yüzyılın başında, Alman *volkskunde* çalışmalarından arkeolojiye yansıyan ve siyasal arkaplanının 19. yüzyılda oluşturulduğu "etnik paradigma", Almanya'da "ulusal arkeoloji"nin belkemiğini oluşturdu ve 1902'den itibaren de Gustav Kossinna'nın Berlin Üniversitesi'nde kurumlaştırdığı "Almancı (*Germanic*) prehistorya" ile üniversite sistemine girdi. Kossinna'nın portresi, arkeolojiye şövenist ve faşist tasarrufu sokan adam olarak çizilir; oysa Kossinna, dönemi bağlamında, bu açıdan istisnaî bir arkeolog sayılmaz. Örneğin aynı dönemde Fransız arkeologları uluslarının Kelt köklerini keşfetmek, Polonyalılar topraklarındaki prehistorik kültürlerin Slav asıllı olduğunu kanıtlamak peşindeydiler. Dahası, Kossinna'nın metodolojisi İskandinavyalı bilimciler tarafından geliştirilmiş ve Gordon Childe'ın kültür kavramında olduğu gibi Britanyalı meslektaşlarınca da paylaşılmıştı (Härke 1995: 54-5). Etnik kimlikleri arkeolojik kayıtlardan izleme anlayışı, ilk olarak Orta Avrupa'da ortaya çıkmış ama Gustav Kossinna'ya kadar derli toplu bir örneği sunulamamıştı. Kossinna'nın özgünlüğü buradadır. Kossinna, arkeolojiyi herhangi bir halkın atasal kökenini teşhis ve bu halkın tarihsel serüvenini tespit aracı olarak görmüştür. Gustav Kossinna 1911'de yayımladığı *Die Herkunft der Germanen* ("Germenlerin Kökeni") adlı kitabında, arkeolojiyi en "ulusal" bilim olarak nitelemiş ve eski Germenlerin arkeolojik araştırmaya "en ziyade mazhar" bir millet olduğunu öne sürmüştür (Trigger 1989: 162-3). Kossinna'nın arkeoloji yaklaşımında, Alman arkeologlarının Ejiptoloji ve Klasik arkeoloji gibi alanlarda çalışmaları bir yurtseverlik eksikliği olarak görülmektedir; zira bu alanlar doğrudan doğruya Hint-Avrupalıların kökeni ve Almanlarla ilgili değildir. Arkeoloji araştırmalarında tamamen tümevarımsal pozitivist bir yöntemi savunan Kossinna'nın, idealist bir duruşu temsil etmesi ilginçtir. Çelişik gibi görünen bu durum, aslında modernizmin asal bir özelliğidir.[7] Beşerî bilimlerde pozitivizm, aslında evrensel bir tarih nosyonunun reddine karşılık gelecek "ulusal müdahaleci" ve "tek-çizgili evrimci" bir tarih görüşünün yöntemi olmuştur. Ait olunan ulusun, bu evrimdeki üstün konumu kurgusunun "gerçek" yerine geçtiği bir idealizmin içi, bunu kesinlikle kanıtlayacağı varsayılan "seçilmiş", "ayıklanmış" verileri, kanıtları bulup çıkarmak demek olan bir pozitivizm anlayışıyla doldurulmuştur. Bu elbette "tarihsiz" bir tarih görüşüdür. Zira bu görüşün evrensel bir açıklama yapma şansı yoktur; herşey ait olunan "ulusa göre"dir. Tarih, ona göre işler; diğer "uluslar" ona göre konumlanır. Emperyal Almanya'da önce Paul von Hindenburg gibi muhafazakârların sonra da Nazilerin gözdesi haline gelen ve Alman milliyetçiliğini arkeolojik yönden takviye eden bu yaklaşımın diğer önemli özelliği, biyolojik olarak "en büyük saf

7 Bu çerçevede, Ersanlı-Behar (1992: 22-3) Cumhuriyet'in erken dönemı tarihçiliğini, romantizm, pozitivizm ve Alman historisizmi ayaklarına oturan eklektik bir model gibi göstermektedir. Oysa görünen, modernizme içkin özelliklerin yanyanalığıdır. Özellikle geç ulus-devletleşen coğrafyaların modernizmi, kendilerini ideal gelişme modeline en erken noktadan katacak şekilde totaliter, idealist ve romantik; bu katılmayı temellendirmeyi sağlayacak oranda da alabildiğine pozitivist bir konumlamayı işaret etmektedir. "Tarihsel yürüyüşü"nü gerçekleştiren ulus ve bu yürüyüşün icracısı olan "devlet", bu modernizmde tarihsiz biçimde özsel birer varlık haline gelir. Bunun temellendirilmesi noktasında, her türlü ideolojik aygıt kullanılabilir. Türk Tarih Tezi, bu anlamda "ırkçı" bir temellendirmeye başvurmaktadır.

ırk" olan Almanların prehistoryasının aşırı biçimde yüceltilmesi ile önemli kuramsal buluşların karışımı olmasıdır. Bu yaklaşım Alman milliyetçilerince öylesine benimsenmiştir ki, Nazi hükümetinin Alman okullarındaki prehistorya öğretiminde müfredatın ana bileşeni haline gelmiştir. Zira Kossinna'nın Nazilerle ortak olan inancı kültürlerin etnikliği kaçınılmaz biçimde yansıttığı, maddî kültürdeki benzerlik ve farklılıkların doğrudan doğruya etnik benzerlik ya da farklılıklara tekabül ettiğidir; Kossinna'ya göre kültürel süreklilik, aynı zamanda etnik sürekliliktir. Kossinna'nın, Alman milliyetçiliği ve Nazilerce tevarüs edilen görüşlerinde kültürel ve etnik varyasyonlar, ırksal farklılıklara işaret eder. Hint-Avrupalıların kök halkları ve dolayısıyla Almanların ataları, sarışın Nordik (ya da Aryen) ırk grubuna mensuptur ve bu ırksal özellikler insan davranışının (kültür yaratıcılığının) temel belirleyicileridir. Kossinna burada Klemm'in *Allgemeine Cultur-Geschichte der Menschheit* ("İnsanlığın Genel Kültür Tarihi") (1843-52)'da temellendirdiği "kültür yaratıcı halklar" (*Kulturvolker*), "kültürel olarak edilgen halklar" (*Naturvolker*) ayrımıyla birleşir. Kossinna'nın Nazilerce benimsenen temellendirmesine göre, Schleswig Holstein bölgesi Avrupa'nın ve Yakın Doğu'nun kültürel gelişim merkezidir ve kültürel yenilikler bu bölgeden çevreye göçler yoluyla dağılmıştır. Zira daha gelişkin kültürlerin biyolojik bir üstünlüğün ifadesi olması yüzünden, kültürel yenilikler yayılma (*diffusion*) yoluyla değil, ancak göç yoluyla bir bölgeden diğerine yayılabilirdi. Hint-Avrupalıların göç dalgaları da güneye ve doğuya doğru olmuş ve oraların yerli halklarına uygarlığı öğretmişlerdi (Bkz. Harita); ama Almanlar anayurtlarında kalarak ırken en saf biçimde kalmışlar ve bu yüzden de bütün Hint-Avrupa halklarının en yeteneklisi ve yaratıcısı olabilmişlerdir. Aslında Kossinna'nın kötü şöhreti, fikirlerinin işte bu biçimde Üçüncü Reich'ın ırkçı ve yayılmacı siyasetinin meşrulaştırılmasında kullanılmasından gelmektedir. Ayrıca Kossinna, arkeolojiyi tarihsel toprak haklarını temellendiren bir araç olarak görmüştür. Nerede "Alman maddî kültür unsurlarına" rastlanırsa orası eski Alman toprağı olarak ilân edilmiş ve buralarda modern Almanya'nın hakkı olduğu ya da buraları geri alma hakkına sahip olduğu iddia edilmiştir (Trigger 1989: 164-7). Bu meyanda Alman arkeolojisinin entelektüel tarihinde, Kossinna kadar etkili olan ama en kısa yaşayan savruluş, rasyonalizm ve doğa bilimleriyle yakın ilişkisi olan antropolojik perspektifin egemenliği olmuştur. Bu perspektifin 19. yüzyıl prehistorik arkeolojisine katkısı, evrimci paradigmayı alana sokması ve alanın fiziksel antropolojiyle yakın ilişkiler kurmasına yardımcı olmasıydı. Antropolojik arkeolojinin konumunu güçlendiren kişi romantisizme ve basitleştirici difüzyonizme şiddetle karşı çıkan, ünlü Berlinli cerrah Rudolf Virchow'dur. Virchow'un 1902'de ölümünden sonra, üstün ırk kuramını reddetme eğiliminde olan antropolojik yaklaşım inişe geçmiş; Virchow'un önder konumunu bu kez "prehistorik ırkçılığı" öne çıkaran Kossinna üstlenmişti (Härke 1995: 54).

1870'lerde Virchow ile Fransız antropoloğu Armand de Quatrefages arasında bir tartışma başlamıştı. De Quatrefages, çağdaş Almanların antik Germenlerle, dolayısıyla Aryenlerle ilişkisi olmadığını, bugünkü Alman halkının Mongoloid Finlilerle Slavonik öğelerin karışımından husule gelen "Prusya ırkı"

olduğunu, bu yüzden de Alman Birliği'nin "antropolojik bir hata" olduğunu söylüyordu. Ona göre gerçek Aryen aristokratları, Fransızlarla güney Almanları idi. Virchow ve liberal meslektaşları ise, buna karşılık, Finlilerle Almanca konuşan halkların farklı fiziksel özellikleri olduğunu göstermeye girişmişti. Virchow ve Alexander Ecker, Almanlar arasında kafatası ölçümlerinden başlayarak antropometrik ölçümleri içeren bir araştırma planladılar. Bu tarama, devletin eğitim yöneticilerince benimsendi ve 15 milyon okul çocuğuna uygulanmak üzere soru kağıtları öğretmenlere gönderildi. Sonuçlar, Avrupa'nın yerlileriyle Asyalı "Aryenler"in birbirleriyle karıştıklarını, Almanya'da birçok farklı fiziksel tip bulunduğunu, dolayısıyla ırksal steryotiplerin ulusal kültürlerle örtüştürülemeyeceğini gösteriyordu. Bu, Almanya'da antropoloji yoluyla liberal fikirlere doğru bir açılımı başlattı (Weindling 1989: 48-9). Sözkonusu açılım, bir anlamda, Alman Birliği'ne karşı, de Quatrefages gibilerden gelen "ırkçı" duruşları göğüsleme çabasından kaynaklanıyordu. Oy-sa, dönemin organisist anlayışına göre ulus, basitten karmaşığa doğru ilerleyen hayat evriminin zirvesiydi ve antropoloji de Alman kültürünün ve fiziksel tipinin oluşumunu aydınlatmaya hizmet etmeliydi (Bkz. Waldeyer 1903'den *akt.* Weindling 1989: 54). Bu "ırkçı" antropolojinin ilk işaretlerini, *Anthropogenie* (1874) adlı kitabıyla Haeckel verir. Irkla ulusu özdeşleştirmemekle birlikte Haeckel, Blumenbach'ın beş temel ırk olarak belirlediği skalayı yirmiye çıkarır ve bunlardan, içlerinde

Avustralya yerlileri ve Hotentoların da bulunduğu dördünü "en aşağı ırklar" olarak tasnif eder. Haeckel'e göre insan ırkları, Morgan'ın sınıflamasını hatırlatır biçimde, "vahşi", "barbar", "uygar" ve "kültürlü" olmak üzere dört sınıfa bölünebilmektedir. Avrupa *mittlerer Kulturvölker* derecesine ulaşmıştır ama kültürün en üst düzeyi henüz elde edilmemiştir. Bu üst düzeyi, eğitime, sanata ve bilime ekonomik destek veren bir devlet örgütlenmesinde bulan Haeckel, bu noktada Hegelci bir idealizmi temsil etmekte ve Fransız ve Britiş yayılmacılığının meşrulaştırılışını hatırlatır biçimde, "insanlığın geri kalanına uygarlığı taşıma misyonuna sahip bir Almanya" fikrinde mündemiç bir kültür emperyalizmi türünü ifade etmektedir. Irkları uygarlığa yakınlıklarına göre tasnif etmenin ve Almanların bir *Kulturvolk* olduğunu ispat etmenin ve buna dayalı bir kültür emperyalizmi kurgulamanın yanında, Almanya'da

Türklerin Anayurdu ve Göç Yolları

Uygarlığın merkezden çevreye yayılışı konusunda birbirinin çağdaşı olan iki yaklaşım. Alman tezi: Schleswig-Holstein'den çevreye Aryenlerin göçüyle yayılan uygarlık. Türk tezi: Orta Asya'dan diğer bölgelere Türklerin göçüyle yayılan uygarlık. Tema aynı, aktörler farklı... (Kaynaklar: F. W. Putzgers,* Historischer Schul-Atlas, Bielefeld und Leipzig, *1940, h. 1;* Tarih I, Tarihtenevvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar, *Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, h. 1.

antropolojinin ırkçılığın hizmetine sokulmasındaki üçüncü merhale anti-semitizm olmuştur. Anti-semitizmin dinsel bir düşmanlık biçiminden ırkçı bir düşmanlık biçimine dönüşümünün anahatları 1880'lerde çizilmiştir. Daha önce Virchow'un ayrı bir ırk olmadıklarını neredeyse kanıtladığı Yahudilerin, Wilhelm Marr'dan başlayarak ayrı bir semitik ırk olduğu görüşünün vurgusu artmaya başlamış, 1880'de Adolf Stoecker "ırkın ırka karşı" savaşını açıkça ilân etmiş, 1880'lerde Berlin bir anti-semitik öğrenci hareketinin merkezi olmuştu (Weindling 1989: 56-9).

Bütün bu gelişmeler, Almanya'nın bir ulus-devlet olma sancılarının yaşan-dığı yıllara ve Birlik sağlandıktan sonra "dünyanın egemen ulusları" arasında yer almasını ve zenginliklerden pay almasını kültürel ve ırksal olarak maşrulaştırma çabasına karşılık gelen, II. Dünya Savaşı sonrasındaki hüsranla sonuçlanan sürece denk düşmektedir. Devletlerin "uluslar" temelinde üniter varlıklar olarak örgütlendikleri modern çağ, başlangıcından itibaren bu tür savrulmalara son derece müsait bir zemindir ve bu zemin, aynı zamanda, milyonlarca insanın mezarı olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşan ve II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar süren, aşağı yukarı bir asırlık, ulusların varoluşunu ırkçı-kültürcü bir esasta temellendirme yaklaşımı, bu dönem boyunca bütün dünyayı sardı.

Türkiye gibi, yüzyılın başında bu *Zeitgeist*'ın egemen olduğu ve devletin kültür politikası ve "Tarih Tezi" haline geldiği yerlerden biri de İspanya idi. İçsavaş'tan sonra İspanya'da Franco rejimi, Nazi Almanyası ve Faşist İtalya ile özdeşimler kurarak İberli halkların bulunduğu her yerde Kelt bileşeni aramaya başladılar. Bu arayış, sonuçta bir pankeltisizme kadar vardı. İspanya'nın protohistoryasında Keltlere vurgu yapılmasının birkaç nedeni vardı. Birincisi, o yıllardaki en etkili arkeologların eğitimlerini 1920'lerde ve 1930'ların başında Almanya'da yapmaları ve Kossina ekolünden gelmeleriydi. İkinci olarak, Keltlerin İspanya'ya gelmesine neden olan şeyin Rhine bölgesinden göçler olduğu düşünülüyordu. Üçüncüsü, İspanya'da "Hint-Avrupalı", "Aryen" ve

"Kelt" kavramlarının birbirine karışmış ve birbiriyle birleşmiş olmasıydı. Bu etkenler, "İspanyol halkı"nın ilksel *etnogenesis*'inde Keltlerin neden çok önemli bir açıklama unsuru olduğunu göstermektedir. Keltler kendi kültürlerini İspanya'nın her köşesine yaymışlar; bu meyanda İberyalılar, Fenike, Kartaca ve sonra da Roma etkisi tarafından dönüştürülmüş olan önemli bir Kelt unsuru olarak kalmıştı. İber kültürü, Klasik dünyanın etkisine karşı tepki anlamında, İspanyol dehasının çok "kişisel" tepkisinden başka birşey değildi. Bütün bu temellendirmeleri anlatan slogan "İspanya farklıdır" sloganıydı. Bazı arkeologlar, modern devletin siyasal yapısını şekillendirmeyi sürdürecek biçimde düşünülmüş bir ulusal birliğin ikmalinde önemli bir öğe olarak, "İspanyol halkı"nın atasal birliği fikrini berkitmeye çalışıyorlardı. Franco dönemi tarihçiliği, 16. yüzyıla karşılık gelen bir "İspanyol Altın Çağı" yarattı. Bu "Altın Çağ" yorumuna göre, bu çağın öncesi, doruğa doğru ilerleyen uzun bir yürüyüştü (Zapatero 1996: 185-7).

Prekapitalist bir imparatorluktan üniter bir ulus-devlet yapmaya çalışan Cumhuriyet seçkinleri de bu ırkçı-kültürcü, bir yanıyla sosyal Darwinci havanın etkisi altında kaldılar. Zaten, Cumhuriyet öncesinde, özellikle Alman emperyalizminin nüfuz alanını Doğu'ya doğru genişletme çabasında kullandığı milliyetçi şırıngadan yayılan doktriner aşı, buna uygun bir entelektüel bünyeyi, Rusya'dan gelen Türkîlerin taşıdığı Türkçü-Turancı havayla birlikte, hazırlamıştı. Türkiye 20. yüzyılının ilk yarısı, bu bakımdan, naiv bir narodnizmden ve köylücülükten başlayarak kültür milliyetçiliğine, oradan siyasal milliyetçiliğe ve pantürkizme, sonunda da üniter devletin sınırlarıyla örtüşen, ırkçı renkler içeren bir homojen ulus nosyonuna ve onun varlığının ırksal-kültürel temellendirilişine doğru evrilmeyi göstermektedir. Bu meyanda, sistematik olarak Kossinna'nın biçimlendirdiği Alman emperyal-milliyetçi arkeoloji ve kültür tarihi anlayışı, bu bakımdan, gününün ulus-devletleşme çabasında bulunan ülkelerine mükemmel bir kendini meşrulaştırma aracı sunmuştur. Türkiye, bu anlayışın resmen uygulandığı ulus-devletlerden biridir.

Türk Tarih Tezi'nin merkezinde yer alan "uygarlığı dünyaya brakisefallerin yaydığı" görüşü de, aslında Batı mahreçli bir görüştür. 1870'lerde Fransız antropoloğu G. de Mortillet, insanlık tarihinin ilk büyük devrimi olan Neolitik devrimin brakisefal insanların eseri olduğunu ve bu insanların Kafkasya'dan geldiklerini ileri sürmüştü. O yıllarda Macar Ujfalvy, hem kafatası incelemelerine hem de dil araştırmalarına dayanarak, dünyadaki ilk göçlerin Orta Asyalı "ırklar", özellikle Moğol ve Turanlılar tarafından başlatıldığını, bunların Avrupa'nın ilk sâkinleri olduğunu, eski Mezopotamya dilleri ile Turan dilleri arasında benzerlikler bulunduğunu iddia etmekteydi (Timur 1984: 11). Bu tartışma içinde özellikle İsviçreli antropolog Eugène Pittard, Türk Tarih Tezi bakımından önem taşımaktadır. Pittard, kafatası ölçümlerini önemsemiş ve Neolitik devriminin brakisefallerin eseri olduğu fikrini benimsemişti; bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, kendi tezlerine önem verip destekleyecek bir zemin olması bakımından sevinçle karşılamıştı (Timur 1984: 11-12). Nitekim Pittard, İkinci Türk Tarih Kongresi'nin (1937) onur konuğu ve Fahrî Başkanı'dır. Pittard bu Kongre'de diğer kıtalara nazaran Anadolu'da neolitiğin eskiliğini ve onu izleyen Anadolu

ve Mezopotamya tunç çağı uygarlıklarının (Sumer ve Hititlerin) "Türk" olduklarını söylemekten ziyade, çağdaş Anadolu Türklerinin bu eski kavimlere kadar uzanan bir sentezin ürünü olduğunu belirtiyordu (Bkz. Pittard 1943). Bu tesbit, daha sonra Eyüboğlu ve Halikarnas Balıkçısı gibi Anadolucuların tezlerinin âdeta bir ilk örneğini sunmaktadır. O'na göre, "Etiler'in cetleri olan Anadolu'nun bu eski brakisefalleri, illetten neticeye varmak yoliyle, Türkler'in de cetleri telâkki olunabilirler" (*a.g.m.*: 73). Bu ihtiyatlı değinme, Türk Tarih Tezi için temel bir argüman olmuştur. Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongreleri, ağırlıklı olarak, Pittard'ın "Brakisefaller" argümanı etrafında dolaşan bildirilerden oluşmakta ve biyolojik ırksal özellikleri tarihin açıklayıcısı noktasına taşımaktadır.[8] Hemen hemen bütün bildirilerde bu sava değinilmekte, hatta bu savdan hareket edilmektedir. Bu savın iki alt iddiası vardır: 1) Neolitik devrimi Orta Asyalı Brakisefallerin eseridir. Dolayısıyla, "...insanlığın, yüksek kültür beşiği, yalnız bir tek yer olmuştur: Ortaasiya.." 2) Bu Asyalı Brakisefaller asla sarı ırktan değildir (Afetinan 1932: 24-28). Bu ikinci argüman, Cumhuriyet öncesi Türkçülüğünün Moğol-Türk birlikteliği tasavvurundan bir dönüş ve Türklerin ırken de Avrupaî olduğu tezinin öne çıkışıdır. İlk belirtileri daha 1920'lerin başında görülen Türk Tarih Tezi bu iddialara, Orta Asya'dan uygarlığı dünyaya yayan Brakisefallerin "Türkler" olduğu ve Anadolu'da Türklerin 1071'den çok önce ana kütleden koparak göçeden ırkdaşları tarafından temsil edildikleri[9] belirlemesini eklemiştir. Afetinan bunu şöyle ifade ediyor (Afetinan 1932: 31):

> ...Orta Asiyadan ve, orada yetişen, çoğalan ve başlı başına bir kültür yaratan insan kütlesinden bahsederken, tek bir ırk düşünüyorum, ve onun adına Türk diyorum (...) Ortaasiya yaylalarının, Otokton ahalisi, tek bir ırk manzumesi halinde teşekkül etmiştir; çünkü, başka kandan ve tipten hiç bir nevi halkın gelip karışmasına, yurtları hududundaki, tabiî manialar yüzünden, on binlerce yıl imkân olmamıştır.
>
> Bu Ortaasiya ırkının umumî olarak, açık vasfı Brakisefal olmasıdır... Teninin de, sarı renkle münasebeti yoktur; esas ve umumî olarak beyaz tenlidir.

Cumhuriyet'in Atatürk tarafından görevlendirilen ilk antropoloğu Şevket Aziz Kansu, Batılıların Türkleri "Sarı ırk"a dahil etmelerine dair şu itirazı dile getirmektedir (I. TTK: 48-50):

> [Avrupalılar d]iyorlar ki; ...ama brakisefaller bir değildir. Yani Asiyadan gelmiş beyaz derili brakisefaller olduğu gibi sarı derili ve "Mongol" denilen brakisefaller de vardır. Hakikaten Avrupaya medeniyeti getiren bu beyaz derili brakisefal insanlardır, dediler ve Türkleri bütün antropolojik hakikatlere rağmen yapmış oldukları tasniflerin çoğunda bu beyaz derili ve Alp adamı dedikleri brakisefaller zümresine bir türlü sokmadılar.
>
> Halbuki ...sâf bir sarı ırk, yani Mongol ırkı mevcut değildir.(...) Asiya brakisefallerin ocağıdır. Bunlar Alp adamı tipidirler. Ve Türk te bu tiptir. Bizim son telâkkiye göre lâzımdır. Buna ırkların tasnifine ait bir tarihçe ile girmeğe ve her tasnif teklif veya nazariyesinde Türk ırkına verilmiş olan mevkii göstermeğe çalışacağım."

[8] Bu ırkçı tarih görüşü I. Türk Tarih Kongresi'nde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Umumî Kâtibi Dr. Reşit Galip'in bildirisinin başlangıcında açıkça anılır (Reşit Galip 1932: 99): "Tarih, bütün beşeriyetin malıdır. Beşeriyetin en geniş aileleri ırklardır. Bu sebeple millî tarihin tetkikine milletin mensup olduğu ırkın mütalâası ile başlamak

[9] Afetinan bu savı "...1071 tarihi İslâm olan Türklerin Anadolulu kardeşlerine kavuşmalarını gösterir" diyerek formüle ediyor (Bkz. Afetinan 1937: 100).

esasen bir ırk olmaktan uzak bulunan Sarılarla alâkamız yoktur (...) Hulâsası şudur ki; Anadolu, brakisefal buğday renkli veyahut beyaz, güzel, bazan mavi gözlü ve kumral bir ırk tarafından iskân edilmiştir. Bu ırk Ortaasiyadan geliyor. Sora Boule... "Eti, Sumer ve Akadlar"ı beyaz brakisefal ırka bağlıyor. (...) Bendeniz Anadoluda gezdiğim zaman nekadar sâf, güzel ve velût Türk ırkına tesadüf ettim. Aldığım ölçüler, morfolojik karakterler bu kanaatimi sarsılmaz bir imana döndürdü. Esasen bugünkü Türk, medeniyeti tarihten evvelki devirde garba getirmiş Alp, Broca'nın tâbirile Celte ırkına bağlıdır. Ve maddî mânevî inkişaflara müsait, biyolojikman söylüyorum, mütekâmil bir iskelete, ete ve kafaya, hamura malik bir beşer tipidir.

Şevket Aziz Kansu, Kongre'ye sunduğu bildiride, ayrıca, "Türk ırkı"nın antropolojik özelliklerinin "Avrupaî denilen Alp adamı"nın tipik özelliklerini gösterdiğini isbata girişmekte ve buradan yola çıkarak şu sonucu söylemektedir: "...Avrupaî tip dediğimiz bu tip nereden gelmiştir? Bunu Avrupa'ya mı bağlayacaksınız? Yoksa Avrupa'yı ona mı? Tereddütsüz cevabını derhal verelim ki brakisefal Avrupa bize bağlıdır" (Kansu 1932: 277). Şevket Aziz Kansu, Nazi Almanyası'nın uygulamalı Aryen ırkı seminerlerini hatırlatır biçimde, Kongre'ye Bağlum köyünden iki kişi getirerek, bir de uygulama yapmıştır. Kansu, bu kişileri Kongre'ye takdim ederek şunları söyler (*a.g.m.*: 278):

...İşte ince uzun burunlu brakisefal ve Antropoloji kitaplarında tavsif edilen halis dağlı adam, Alp adamı, Türk adamı. Abdullah, koyu olmayan gözlere, buğdaydan daha açık renkli kumral bıyıklara ve beyaz bir tene sahiptir. Fakat işte yavruları, saçları altın renkli olan bu yavru Türk ırkına mensuptur. İşte Alp adamı. Ortaasiyadan gelmiş olan adam, bizim ecdadımıza bağlı olan adam.

...[İ]stikbale sessiz, fakat çok ümit veren adımlarla ilerleyen Türk ırkını ve Türk neslini idame ettiren Türk yavrusuna bakınız; asırlık ihmallere rağmen hâlâ bereketli olarak ve bereket taşıyarak fışkıran uyanıklığı, kabi-liyetleri kat'iyen mahvolmıyan, fakat ona karşı ihtimama, dikkate alâkaya bugünkü münevverlerin mecbur olduğu, mecbur olduğumuz Anadolu Türk köylüsüne bakınız.

Aslında Batı'da ortaya çıkan ırkçı tarih telakkisi karşısına yine ırkçı bir argümantasyonla çıkan bu tezin yanında yeralan Fuat Köprülü, Gobineau'ye bağladığı ve özellikle Almanya'da izleyiciler bulduğunu söylediği Batılı ırkçılığı,

[h]albuki bugün artık bu şekilde bir ırk telakkisine imkân kalmamıştır. Bir taraftan antropolojinin diğer taraftan içtimaî ilimlerin terakkisi sayesinde ırk mefhumunun hakikî ve ilmî manası takarrür etmiştir. Fakat buna rağmen birtakim müelliflerde, müverrihlerde bu Hint-Avrupaîlik gayretinin, diğer bir tabir ile aryanizm aşkının hâlâ devam ettiğini sık sık görmekteyiz

diyerek eleştirmekle birlikte (I. TTK: 45), aynı yazıda, Türklerin medeniyete katkılarını anlattıktan sonra, Afetinan'a katılarak,

[h]akikaten benim şimdiye kadar görebildiğim birçok tarihî ve edebî vesikalar, Türk ırkının, bazı antropoloji kitaplarında yazıldığı veçhile bir çirkinlik nümunesi değil, bilâkis güzellik timsali olduğunu sarahaten anlatmaktadır. Antropoloji kitaplarının hattâ en son neşredilenlerinde Türk oldukları inkâr edilemeyen meselâ: Anadolu, Rumeli Türklerinin Mongol veya Mongoloide denen ırka mensup olmadığı görülüyor. Bunu tevil etmek için antropoloji mütehassıslarından meselâ; Pittard'ın düşmüş olduğu müşkülât - eserleri gözden geçirilecek olursa- kolayca anlaşılır

demekten kendini alamamaktadır (I. TTK: 47). Dr. Reşit Galip de, kendisi Türklerin lehine olacak şekilde tamamen ırka dayalı temellendirmelere girişmekte

bir sakınca görmemekle birlikte, Batılıların Türkleri Sarı ırktan sayarak Moğollarla bir tutmalarına kızmakta ve onları "ırkçılık"la (!) suçlamaktadır (Reşit Galip 1932: 158):

...[B]iz insanlığın deri veya saç rengine göre parlayıp karardığına, ruhların iskelet boyundaki santimetre yekûnile yüklenip alçaldığına inanan ve âlemi inandırmak istiyenlere istihfaf ve istihkarla bakarız ve onları insanlık mefhumunu anlamakta çok ve hâlâ gecikmiş olmakla hakikî ruhlarını temsil eden ihracat gümrüğü vinçlerinin ve manifatura balyalarının üstünde hâlâ Kurunuvusta [Ortaçağ] taassubu taşımakla itham ederiz!

Dr. Reşit Galip, hemen birkaç satır sonra Avrupalıların nasıl "geri" ırklardan neşet ettiklerini ve bugün ırken "ehven-i şer" durumlarını da Türklerin "melezlemesine" borçlu olduklarını imâ etmekten, buna karşılık Türk ırkının güzelliğine dokunmaktan geri durmaz (*a.g.m.*: 158-9):

...[A]sılları Protonegroit [Atasal siyah ırk] ve Protoostraloit [Atasal Avustralya ırkı] olan Avrupalıların Türklerin daimî akınları ve çok sıkı temasları neticesinde türkleşerek bugünkü tipi aldıkları ve onları bu neticeye erdirebilmenin Türkler için pek zahmetli bir iş teşkil etmiş olduğu söylenebilir (...)

[Reşit Galip, Legendre'den naklen şunları ekliyor:] Uzun boylu, uzun, beyaz simalı, düz veya kemerli ince burunlu, muntazam dudaklı, çok kere mavi gözlü ve göz kapakları çekik olarak değil, ufkî açılan "Türk", beyaz ırkın en güzel örneklerinden biridir.

Şüphe yok ki, bu beyazlar arasında kısa boylu, fırlak çeneli ve iri dudaklı sarılar da vardı. Lâkin bu *Negroitler*, yahut *melezler* asıl muhariplerin silah uşakları ve Başbuğların daima arkalarında taşımış, fütuhatın adi hizmetlerinde kullanmış oldukları esirler ve mağlûplar sürüsü idiler...

Türk'ün "güzelliği"nin yanısıra belki de daha önemli özelliği (!) onun "medeniyet yaratma kabiliyeti"dir. Bu da, onun "ırksal üstünlüğü"nden gelmektedir. Örneğin Reşit Galip'in (1932: 113) Frets'den naklen söylediği gibi:

Vazıhan elde edilen delillere göre brakisefallerin, bilhassa Alplıları dolikosefallere nazaran biyolojik bir faikiyeti olduğu kabul edilmelidir. Böyle olunca neticenin nihayet bunların hâkimiyetine doğru gidişi tabiîdir.

Reşit Galip'e göre (*a.g.m.*: 137),

..1850 yılından zamanımıza kadar ilim, medeniyet atalığını Gobineau'nun Kumral-Dolikosefalinden alarak Brakisefal Alplilere emanet etmek, yani malı hakikî sahibine vermek yolunda yürümüştür. O ataların öz torunları bugün dahi orada oturuyorlar ve burada oturanları da işte kendilerine ait bu meseleleri konuşuyorlar!

Devamla, Reşit Galip bunun heryerde böyle olduğunu söylemekte ve bildirisinde Alpliler denilen atalarımızın çeşitli eski uygarlık alanlarındaki "yaratıcı faaliyetlerini" aktarmaktadır.

Afetinan, Aryenleri ("Arî, İndoöropeen, İndo-germen"), Orta Asya kökenli yapan ve Türk Tarih Tezi'nin bütünlüğünü bozan teorilere de karşı çıkarak bunun amacının, "...dünyaya yayılan, o medenî insan kütlelerinin öz anası olan asıl ırkı, büyük Türk ailesini unutmak ve unutturmaya çalışmak" olduğunu söylüyor (Afetinan 1932: 40). Tezin, Türklerin yayılışı kısmıyla, yayıldıkları yerlerdeki yerli halkla ilişkileri konusundaki çözümü ise, bu yerli halkların oraya gelen Türklerden uygarlığı öğrendikleri ve fakat bu Türklerin "...binlerce yıllar içinde ve bir çok siyasî ve dinî hâdiselerle, yavaş yavaş, kendi benliklerini ve ana yurtlarını unut[tukları]"dır (*a.g.m.*: 40). Bu sav, "medeniyetin beşiği" Orta Asya

kökenli "Arî ırk" savını cerhedecek şekilde şöyle bağlanır (*a.g.m*: 41):

Binaenaleyh, orada büyük Türk ailesinden başka ve ondan ayrı "indo-Öropeen" namı altında bir ırk yaratmıya kalkışmak tabiata isyan olur. Makul ve insanî olan, tabiatın, Ortaasiya yaylalarında yarattığı ırkı tanımak ve onun adına hürmet etmektir.

Tezi reddedenler, böylelikle insanlıktan çıkarılıp akıldışılıkla da suçlanmaktadır. Orta Asya'nın "otokton ırkı"nın Türkler olduğunu kanıtlamak da yetmemektedir. Bir de, bu Türkleri Anadolu'nun "otokton" halklarıyla birleştirmek ve Mezopotamya uygarlığının kurucusu olan halkları "Türkleştirmek" zarureti vardır:

Bir de şunu eyi bilmek lâzımdır ki, kadîm Etilerimiz, atalarımız, bugünkü yurdumuzun ilk ve otokton sâkini ve sahibi olmuşlardır. Burasını, binlerce yıl evel ana yurdun yerine, öz yurt yapmışlardır. Türklüğün merkezini Altaylardan Anadolu-Trakyaya getirmişlerdir. Türk cümhuriyetinin sarsılmaz temelleri bu öz yurdun çökmez kayalarıdır (Afetinan 1932: 41).

Anadoluda şimdiye kadar bulunan en eski kafatasları sarih ve faik bir surette **ırkımızın silinmez damgasını** taşımaktadır (Reşit Galip 1932: 133).

Mezopotamya halklarının "Samî" yahut "yerli" sayılmalarına karşı aşağıdaki iddialar kanıtlanmış sayılmaktadır (Reşit Galip 1932: 117):

1) O zamana kadar **Samî** ve **yerli** olduğu sanılan Mezopotamya medeniyeti yerli sayılması imkânsız ve çok daha kadîm, Samî olmayan bir ırkın malıdır.

2) Bu ırk ve medeniyet Orta-asiyadan gelmiştir.

3) Bu medeniyetin mümtaz mümessilleri olan Sumerler, bazı muasır yabancı müelliflerin şimdi, çok tekrar etmek istemedikleri bir ıstılah ile **Turanlı**, bizim daha doğru tâbirimizle "**Türk**" ırkındandırlar.

Adeta bu medeniyetleri tesahüp etmek isteyen "başka"ları (bir tür "Türklük" düşmanları) farzedilerek "ırken" sahiplenme yarışına girilmiştir. Reşit Galip'e göre, "Sumerlilerin ırkî vasıflarına gelince, bu husustaki tetkikat dahi eserlerile bugün olduğu gibi dünyanın sonuna kadar beşeriyeti hayran etmek kudretinde bu kavmin samîlik taraftarlarını meyus edecek bir netice ile brakisefal Alplilere mensubiyetini göstermektedir..." (*a.g.m.*: 119).

Yani, özetle Türk Tarih Tezi, önce uygarlığı kuranların "Brakisefal" olduğu ve bunların asla "Sarı ırk"la ilişkisi bulunmadığı (Kafkasoid yahut Alpin olduğu) noktasından yola çıkarak; ikinci adımda bunların "Türk" olduğunu, bu "Brakisefaller"in kökeninin Orta Asya olmasının onların "Türk" olmasını kanıtlamaya yeteceğinden bahisle isbata bile fazlaca ihtiyaç göstermeyen bir "gerçek" olarak vurgulayıp; üçüncü adımda uygarlığın, bilhassa neolitik uygarlığın, atın evcilleştirilmesi, demirin kullanımı gibi birçok yeni keşifle birlikte, bu "Türk"-lerin çevreye göçleriyle yayıldığını ("Türkler"in yayılımının en önemli dayanağı da "Güneş dil teorisi" olmaktadır); ve bu yüzden dördüncü adımda da ilkçağın en parlak uygarlıkları olan Sumer, İndus vadisindeki Mohenjodaro ve Harappa dolayımıyla Hint, Mısır, Hitit, Çin ve hatta Yunan uygarlığının "Türk" kökenli olduğunu kendinden menkul argümanlara dayanan bir isbat yöntemiyle "gerçeklik" derecesine çıkaran bir tarih görüşüdür.

20. yüzyılın başlarında Türk Tarih Tezi'nin de antropolojik temellendirmelerini "süslemek" için başvurduğu arkeoloji, her bölgede ve çeşitli görünüşlerde, Batı uygarlığında yaygın hale gelen ırkçı tutumu yansıtmaktadır.

Alman arkeologları, yalnızca, çoğunlukla daha küçük ve zayıf etnik grupların yahut geç ulus-devletleşen "ulus"ların çıkarlarını savunmaya yarayan milliyetçi arkeolojinin en keskin bir türünü yaratmışlardır; geçmişte olan şeylerin ülkenin o günkü emperyal yayılmasını meşrulaştıracak şekilde düzenlenmesi anlayışına dayanan gerçek anlamda "emperyalistik" bir arkeolojinin yaratılmasında ise başarısızdırlar (Trigger 1989: 164).

Türk Tarih Tezi, Ersanlı-Behar'ın sözleriyle (1992: 14-5), Türk Tarih Tezi'nin "bilimsel bir statü" kazandığı Birinci Türk Tarih Kongresi'nden, Tez'in "katî zaferi"nin ilânı olan İkinci Türk Tarih Kongresi'ne kadar geçen sürede ve İkinci Kongre sonrasında, çeşitli öğretim kademeleri aracılığıyla yayılmaya çalışılmıştır. Bu kademelerden biri, belki en önemlilerinden biri, daha önce belirttiğimiz gibi, Halkevleri'dir. Özellikle, *CHP Konferansları* olarak geçen ama hemen tümü Halkevleri'nde verilen konferanslarda ve çeşitli yerlerde çıkan Halkevi dergilerinde Tez'in çeşitli vechelerini anlatan yazılara rastlanmaktadır.

Konferanslar, 1938'den sonra yoğunlaşmaktadır. Tez'in özellikle ırkçı temellendiriliş biçimine örnek olması bakımından, burada birkaç konferansa değineceğiz. Bunlardan ilki Agop Dilâçar'ın 17. 12. 1939'da İskenderun Halkevi'nde verdiği "Alpin Irk, Türk Etnisi, ve Hatay Halkı" başlıklı konferanstır (Dilâçar 1940). Konferansın Hatay'da verilmesi ve Hatay halkının Türklüğü-Alpinliği noktasından yola çıkması, Hatay'ın Türkiye'ye ilhâkını meşrulaştırma çabasının bir yansıması olsa gerektir. Böyle bir meşrulaştırma ihtiyacı, Hatay halkının çoğunluğunun farklı bir dili konuşması ve farklı bir mezhepten oluşunun, buranın ilhâkında doğrudan "Hatay Türktür" demeyi zorlaştırmasından ileri gelmektedir. Bu durumu Dilâçar şöyle ifade eder (*a.g.m.*: 4):

> ...Lisan ve mezhep farkları, her ikisi de birer ictimaî tesis ve binaenaleyh kisbî oldukları için, hiç bir zaman bir camianın esasta bir olup olmadığının mümeyyiz vasfı sayılamaz. Bir çok beşer toplulukları, tarihlerinin bazı noktalarında dil ve mezhep değiştirmişlerdir... [B]azı diller muayyen devirlerde, kültür dili olarak, ana yurtlarından dışarıya taşıp birçok yabancıları kendi hükümleri altına almışlar, fakat ırk hususiyetleri müteessir edememişlerdir...

Farabî, İbn-i Sinâ vs. Türk oldukları halde Arapça yazmamışlar mıdır?

> ...Anadolu'nun eski Yunan devrinde, aslen Sinoplu, Amasyalı, Kayserili veya Tarsuslu olan öz Anadolu mütefekkirleri, zamanlarının kültür diliyle - yani Yunanca - yazmışlar diye Yunan mı addetmeli?... (*a.g.m.*: 4)

Dil ve mezhep farkı çok açık olunca, bu halkın Türklükle bağını kurmanın tek yolu kalmaktadır: Irk! Zaten Dilâçar, oraya "Kemalizm ırkçılığı nedir ve ne gibi ilmî esaslara istinat eder?" (*a.g.m.*: 7) sorusunun karşılığını vermeye gelmiştir. burada Dilâçar'ın muradı, "...esası bir fakat zahiren farklı gibi görünen tezahürlerin, birlik için bir mani teşkil etmiyeceğini göstermektir..." (*a.g.m.*: 6). Dilâçar'a göre Hatay halkını diğer Türklerle bağlayan, sadece Tanzimatçıların "vatan" kavramı, İslâmcıların "ümmet" fikri, Osmanlıcıların "devlet" birliği, ortak nüfus cüzdanı, hatta Ziya Gökalp'ın "Türklük" esası olamaz (*a.g.m.*: 6-7):

> Aramızdaki bağ Ziya Gök Alp'ın tasavvur ettiğinden çok daha derin ve kuvvetlidir. Bu mütefekkire göre, "her Türkleşmiş olan Türktür"; Türk kültürünü benimse-

miş olan herkes, menşei ve nesebi ne olursa olsun, Türk sayılır; kendini Türk hisseden herkes Türk camiasının malı olmuştur demektir.

Bu bir hakikat olmakla beraber, ilim bakımından tamam değildir. Bunu hakikata ve ilme uygun olarak tamamlayan, Kemalizm Türkçülüğü olmuştur. Kemalizm Türkçülüğü, Ziya Gök Alp Türkçülüğünü reddetmez, tamamlar. Ziya Gök Alp için menşe birliği mevzubahs değildi, yabancı kaynaktan gelen fakat Türk kültürüne temessül eden ve onunla kaynaşan her şey Türktü. Kemalizm Türkçülüğüne göre ise, "Her Türk asıllı olan Türktür"; yabancılaşmağa yüz tutmuşsa, onu tekrar Türk kültürüne döndürmeli, zira o Türkün malıdır...

. ..Ethnide mümeyyiz vasıf olarak, somatik, lengüistik veya kültürel vasıflardan her hangi biri hakim olabilir. Somatik bir topluluk ise, "ırk" (race) denilen ana esasa istinad eder... [B]ütün reel topluluklarda somatik unsur esastır. T.C. sadece siyasî bir topluluk olmadığına göre, onun bünyesinde diğer iki topluluk şekillerini tetkik edelim. Ziya Gök Alp Türkçülüğünde... tam bir etni mefhumu yoktu, çünkü somatik âmil nazarı itibara alınmamıştı... Kemalist Türkçülük ise, hem somatik hem de tabiî topluluğa, yani aynı zamanda hem ırk hem etni esaslarına istinad ediyor; kültür bahsinde dine büyük bir rol bırakmıyarak, onun oynıyacağı kültürel ve millî rol, başka âmillerle telâfi edilmiş bulunuyor. Bu ekolü kuran Ebedî Şefimiz Atatürk olmuştur (...)

Görüldüğü gibi makale çok açık bir biçimde Kemalist Türkçülüğü ırkçı bir zemine oturtmaktadır. Dilâçar devamla beyaz ırkın alt ırklarını anmakta ve bunlar içinde "Alp" ırkını incelemektedir. Ona göre, buradaki "alp" kelimesi Türkçede "yiğit" anlamına gelen kelimeyle ilişkilidir. Dilâçar, bu "ırkı" şöyle tavsif etmektedir:

...Orta Asya Türk yaylasının en eski efendisi olan bu ırk, brakisefal ve geniş çehreli idi; teni mat beyaz veya biraz esmer, saçları koyu kumral veya oldukça kara, gözleri açık kahve rengi ile siyaha çalan koyu kestane rengi arasında tehafül ederdi; burnu biraz kartalımsı, boyu orta, vücudu tenkinli, tıknaz; sağlam ve kalın yapılı idi. Sarı ırkla doğrudan doğruya hiç bir alâkası yoktu. Birçok antropologlar, Alp ırkının en mükemmel bir ırk olduğunu söyliyerek, bu mükemmelliğin sebebini de büyük bir zihin faaliyetini mucip olan iklimde, ve mesaiye, mücadeleye elverişli olmıyan fertlerin tasfiyeye uğramalarında bulduktan sonra, bu Alp ırkını pek geniş bir sahada yayılmış ve öbür, yani Nordik ve Akdeniz ırkları üzerine hüküm sürdüğünü de ilave ediyorlar.

"Irksal" fenotipin nitelikleri böylece sıralanıp ırkın üstünlüğü vurgulandıktan ve bu tasvir sosyal Darwinci öğelerle süslendikten sonra, Dilâçar Türk Tarih Tezi'nin Orta Asya merkezli difüzyonizm kuramıyla bu ırk yaklaşımını birleştirir (*a.g.m.*: 9):

Aslen doğulu olup, Neolitik devirde cumudiyelerin erimesiyle Orta Asya'nın göbeğinde teşekkül etmiş iç denizin sahillerine inerek [!], Türkistanın en eski medeniyetini kuran bu Alpin ırk... beşer nevinin göçebelikten yerleşik hayata geçmiş olan ilk ırkıdır. Ötede Nordik ırk ormanlarda hâlâ av devrini yaşamakta ve binaenaleyh göçebelikte devam ederken, Türk yurdlarında Alpin ırk evini yurdunu kurmuş bulunuyordu. Sanatın göçebeliğe tahammülü yoktur...

"Alpin ırk" bununla da kalmaz; birçok "ilk"e imzasını atmıştır: "...Çanakçılığa başlamış, site hayatına geçmiş, Mezopotamya ve Mısır balçıkla uğraşırken taş işlemeğe başlamış, madencilik sanatını kurmuş, hayvanları evcilleştirmiş, ziraatçiliği bulmuş..."tu (*a.g.m.*: 10). Hayvanları evcilleştirip tarımı bulması çok doğaldı; zira bu yenilikleri getirebilecek "ırksal" üstün

özelliklerin yanında evcilleştirilen bu hayvanların yabanî örnekleri ile arpa ve buğdayın yabanî hali sadece Türkistan'da mevcuttu. Bunun dışında "teşkilâtçı ve idareci" olan bu ırk, Sumer ve Etiler gibi unsurları marifetiyle "dünyanın en eski kanunları"nı yapmışlar, tekerleği bulmuşlar, yazıyı icat etmişlerdi; anaerkil ve tüccardılar, hatta "iç deniz denizciliği dahi yapar[lar]dı". İlk edebî metinler de bunların eseriydi: "...Cihan edebiyatının ilk destanları -meselâ Sumerlilerin 'Gılgameş' destanı- Alpin ırkını mensupları tarafından yazılmıştır..." Ayrıca "...Alpin ırkın efradı Türk dili tipinde bir dil konuşurdu" (*a.g.m.*: 10-1).

Dilâçar, bütün bunları söyledikten sonra şu hükme varıyor (a.g.m.:11):

> ...Görüyoruz ki, artık bir ırkın sadece somatik yani bedenî vasıflarıyle değil, doğrudan doğruya bir etni ile iştigal ediyoruz, çünkü ırk realitesine "naos" denilen kültür unsurları dahi karışmış bulunuyor. Etni= "race", yani ırk+kültür.

İşte bu ırk-kültür grubunu teşkil eden "proto-Türkler", Hataylılarla diğer Türkleri kökenden birbirine bağlayan, "müşterek ana vasıfları" sağlayan atalardır (a.g.m.: 12). Makale, devamla, Orta Asya'dan Alpinlerin göçlerini ve yayılma sahalarını, buna bağlı olarak Orta Asya Alpin, yani "Türk" kökenli halkları anlatmaktadır. Bunlar içinde en ilginç saptama, Ermeniler için yapılmıştır: "Eski Ermenistan dahi bu cümledendir... En eski Ermeni müverrihleri[nin]... şahadetine göre, Mamikonyan adlı büyük Ermeni sâlâlesinin ecdadı, Mançurya hudutlarından gelmişlerdir... Oğuz Türklerin Anadoluya girişinden asırlarca evvel kullanılmış olan klâsik Ermenicede, Türkçe ile bir menşeden pek çok kelimeler vardı.." ilh...(*a.g.m*:13-4).

Sonuçta, Türk Tarih Tezi'nin bu ilginç sunuluşu siyasî hedefiyle birleşmektedir (*a.g.m.*: 16):

> Bugün Arapça konuşan Hatay Türklerinin, Sâmîlikle hiç bir alâkaları yoktur. Onların kafatası endis'i vasatî olarak 85 olduğundan, bunlar eski brakisefal Alpinlerin öz ahfadıdırlar. Asıl seyrek sakallı, dolikosefal Samî tipini bulabilmek için tâ Arabistan çöllerine inmek icap eder, zira Anadolu Alpinleri, Suriye antropolojisi üzerine müessir olmuşlardır... Arapça burada göçmen ve yabancı olarak bulunuyor; hiç bir zaman Türk etnisini boğamamıştır... Bugün Hatay'da Arapça konuşan halk, aslen Türk olup, zamanın icabı olarak Arapça yazmış olan birer küçük Farabî ve İbni Sinâ'dırlar. Kemalizm Türkçülüğü bugün onlara kendi öz benliklerini, öz menşelerini bildirmiş, ve Türk etnisinden olduklarını göstermiştir. Bizdeki rasizm işte bundan ibarettir, ve bunun içindir ki, Edebî şefimiz ATATÜRK, yalnız ırk değil, etni ve kültür bakımından dahi Türk olan Hatay'ı, Türkiye Cümhuriyetinin hudutları içerisine almayı tasarladı... Alpin ırkın ve Türk etnisinin bir cüzü olan Hatay'ın adı, eski Anadolu Hatti'lerinin ve Asya Katay'ının adlarını birleştiren bir ad ve semboldür.

Bu ırkçı temellendirme biçimi kullanılarak, pekalâ yeryüzündeki pek çok yerin Türk olduğu ve T.C.'ne ilhakı savunulabilirdi.

Halkevleri konferanslarında ve Parti çevrelerinde, yine Faşist ve Nazi devletlerinin resmî ideolojisinin etkisi altında kalınarak vurgulanan ve "Kemalist rasizmin" ikinci aşaması olan bir konu da "ırk hıfzıssıhhası" (öjeni), yani ırkın hastalıklı unsurlardan temizlenerek eskiden sahip olduğu varsayılan saflığa yeniden kavuşturulması idi. Bu konunun bir yönü sağlığa dayanırken diğer yanıyla kütlesel spor etkinliklerinin öne çıkarılması söz konusuydu.

Bu alanın kaynağı da yine Almanya'dır. Öjeni kuramına göre, düzgün ve

sağlıklı "sosyal organizma" kavramı, yeniden oluşturulmuş istikrarı, toplumsal bütünleşmeyi ve ulusal iktidarı gerçekleştirmek için araçlar sunmaktaydı. Alman Birliği'nin kazanımlarının ekonomik rekabetin parçalayıcılığı, sınıf çatışması, sınai teknolojilerin yükselişi, fabrikalarda yoksulluğun yoğunlaşması ve kira evlerinde ortaya çıkan akıl hastalığı ve ailenin zayıflaması gibi unsurlar tarafından tehdit edildiği düşünülmekteydi. Sağlık, sadece, ulusal bütünleşmenin ideolojisi değil aynı zamanda gündelik yaşam içinde oluşturulan homojen bir yaşam dolayımıyla ulusal birliği temin edecek bir olguydu. Bu çerçevede kurumsallaşan Alman öjeni'nin, soylu ve uygar *kulturstaat* görüşünün otoriter biçimleri deruhte etme tarzlarından birini oluşturmuştur. Irkçı ideoloji bağımsız bir kılıkta ortaya çıkarken, biyoloji, genetik bozulmaların "sosyal organizma"nın sağlığı üzerindeki tehdidi kavramının oluşturulmasında büyük bir rol oynamıştır. Devlet tarafından hamiliği yapılan Alman biyolojisinin toplumsal temeli açısından bakıldığında, öjeni'nin, ulusal birliğin ortaya çıkardığı hızlı endüstrileşmeye, nüfus artışına ve kentleşmeye, Birinci Dünya Savaşı'na ve savaşın doğurduğu felaket ortamına karşı bir orta sınıf tepkisi olarak ortaya çıktığı görülecektir. Orta sınıf değerlerinin bir ürünü olan ve zamanla "halk sağlığı" programıyla birleşmiş olarak öjeni, Alman ırkçılığının geleneksel tarihinin sınırlılıklarını aşan tarihsel-toplumsal sorunlara işaret etmektedir. Özellikle Avrupa'nın görece "geri kalmış" bir halkı olan Almanların ulusal kompleksleriyle ve geç gelen Birlik'le, bu komplekse bağlı olarak hızlı sanayileşme çabasının doğurduğu toplumsal sorunlarla yakından ilişkilidir. Öjeni tarihi, aşırı milliyetçi ırkçı (*völkisch*) hareketlerin bir ürünü olarak da görülebilir. Bu yoruma göre, 1880'den sonra giderek güçlenen, kanın ve ırkın saflığına ilişkin yeni anti-semitik retorik, Nazi soykırımında kendisini realize etmiştir (Weindling 1989: 1, 5-6).

Türkiye'de ise öjeni'nin bu türden toplumsal temeli zayıftır. Güçlü, sağlıklı, homojen bir "ulus yaratma" kaygısı daha öne çıkmaktadır. Dilde olduğu gibi ırksal alanda da bir arıtma teması alttan alta sezilmektedir. Ancak ne örgütsel olarak ne ideolojik olarak böyle bir "genetik arıtım"a Türkiye'nin takati vardır. Üstelik bu çabanın toplumsal meşruluğunu sağlamak, Türkiye gibi çok etnili ve biyolojik anlamında çok ırklı bir coğrafyada, neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden Kemalizm, saf bir ırkçılıkla kültür milliyetçiliği arasında sıkça gidip gelmiştir. Alman öjenisi'nin yanında Türk öjenisi bir fantazya olarak kalmış ve esasları bazı ırkçılarımız eliyle kamuoyunun önüne zaman zaman getirilmiştir. Halkevleri'nin çeşitli medyasında yazan bu kişiler, belki de kamuoyu oluşturmaktan çok Parti seçkinlerinin dikkatini çekmeye çalışıyorlardı; tıpkı *Kadro* girişiminde olduğu gibi... Hatta bu konuda bazı Parti yöneticileri tarafından desteklendikleri de söylenebilir.

Bu kişilerin başında Sadi Irmak yer almaktadır. Sadi Irmak, genetik temizliğe ve "üstün insan"a dair ırkçı yayınlarının yanında (bu konuda bkz. Boyacıoğlu 1991), Nazi Almanyası'ndaki spor örgütlenme modeliyle spor ideolojisini lanse eden yazılar yazmıştır. Bunlardan birinde (Irmak 1939: 69),

> Almanya'da yeni rejim "stadları dolduran bir millet" yaratmayı en esaslı bir dava olarak ele almıştır... Bu muazzam faaliyetin gâyesi yalnız gürbüz insan yetiştirmekten ibaret değildir. Spor bir ahlâk

mektebi, hatta yeni bir dünya görüşünün beşiği ve rejimin en kuvvetli mesnedi telâkki ediliyor.(...) Almanyada yeni rejimin yâni millî sosyalist işçi fırkası[nın]... organizasyonu[nu] bizzat eline al[dığı] ve devletin programına kat[tığı]... Alman sporu seri bir inkişaf halindedir. Bu inkişafın üç desteği ilim, propaganda, teşkilâttır. Bunun ırkın ıslahı, karakterin teşekkülü, Millî Müdafaa bakımından olan önemine işaret etmek lüzumsuzdur.

demektedir. Sadi Irmak, devamla, yeni spor kanununu övmekte ve üniversitelere, fabrikalara zorunlu spor uygulamalarının getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Alman propaganda aygıtının en önemli performansı olan kütlesel gösterileri ise hararetle önermektedir (*a.g.m.*: 73-4):

Propaganda bakımından çok ehemmiyetli bir nokta zaman zaman ve fakat hiç olmazsa senede bir defa büyük kütleleri biraraya toplamaktır. Cumhuriyet bayramı gibi vesilelerle... toplanışlar muhitte alâka uyandırmak bakımından kıymetli olduğu gibi bizzat sporculara toplu bir şekilde telkinler yapmak imkânını verir.

Irmak, izciliği canlandırmayı ve "Almanya'da olduğu gibi" gençlere belirli spor standartlarının uygulanması gerektiğini belirtmektedir (*a.g.m.*: 74).

Dikkati çeken bir başka yazı, Sara Akdik'in genetikle ilgili yazısıdır. Akdik yazısının sonunda (1938: 18),

Genetiğin bilhassa ulusal bakımdan ehemmiyeti çok büyüktür. Bünye ve seciye zaaflarının ne suretle intikal ettiğini, bunların memleket için nasıl bir felâket teşkil edebileceğini öğrenmiş olan bir vatandaş, kendisine düşen vazifeyi en doğru şekilde ifa etme yolunu bulur... Nihayet yine genetik bilgisi sayesindedir ki, dedeleri büyük bir medeniyet yaratmış olan bu millet, senelerce inkişaf edemeden kalmış bile olsa, aynı istidatları taşıdığından emin olur ve bu emniyetle kabaran göğsü, önüne çıkan inkişaf mânialarını yıkmak için kendinde daha büyük bir kuvvet duyar

demektedir. Önemli olan bireyin değil ulusun sağlığıdır. Birey, ancak "vatandaş" olmakla, yani bir ulus-devletin tescilli ferdi olmakla "insan" olur. Vatandaşın aslî görevi de ulusun ve onun devletinin, hatta uç noktalarda mensup olduğu "ırk"ın sıhhî, toplumsal vs. felâketlere uğramasını önleyecek kalkışmalarda, kampanyalarda yerini almaktır. Irkı korumanın bir yolu da yabancılarla evlenmenin önüne geçmektir. Halkevi dergilerinde zaman zaman bu konuda uyarıcı olan yazılar çıkmıştır (Örn. bkz. [Büyük]ataman 1944a; 1944b). "Genetik seferberlik" de pekalâ bunlardan biri olabilir. Tek Parti döneminde, çok çocukluluğun, bilhassa erkek çocuklu oluşun ödüllendirilişi ve teşvik edilmesi, bu seferberliğin bir parçası olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak, Tek Parti döneminin, Halkevleri de içinde olmak üzere, kamusal ve iletişimsel aygıtları, dönemin ırkçı ve milliyetçi ideolojik tezleri, konjonktürle bağları kurulmadan ele alınamaz. Bu bakımdan Yeğen'in (1996: 19) de belirttiği gibi, Türk Tarih Tezi, Cumhuriyet tarihinde bir "kaza anı", bir "kazai durum" olarak, "Türkiye tarihinin 'özsel seyri' içerisinde, ayrıksı, yabancı bir durum" şeklinde değerlendirilemez. Yeğen'e göre (*a.y*) Türk Tarih Tezi'nin merkezî teması ırkçılık değil, medenîleşme/modernleşmedir. Oysa, 1930'ların medenîleşme/modernleşme momentini temsil eden fikriyat ırkçılık esasına isnat etmektedir. O dönem için, özellikle geç gelen ulus-devletlerin bekâsı, yukarıdaki örneklerde görülebileceği gibi, bu ırkçı ideolojinin temellendirilebilmesiyle yakından ilişkilidir; bu bakımdan faşizm ve onu tamamlıyan fikriyat, dönemin

"popüler ideolojisi"dir (Bu konuda bkz. Mendel ve Müller 1987; Wild 1985). Bu yüzden Türk Tarih Tezi, "bize özgü" değil, "döneme özgü"dür ve modernizmle paylaştığı kaynak, bizatihi ulus-devletin kendisidir. Ulus-devlet varoldukça, onun varlığını her daim meşru kılabilecek muhtelif araçlar kullanılacaktır. 1920'lerden başlayarak 1940'ların ortalarına kadar bu araç ırkçılık olmuştur. Irkçılık, bu anlamda ulus-devletin *olmazsa olmaz weltanschauung*'u olan milliyetçiliğin konjonktürel bir tezahürü olmaktadır. Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi, Brakisefal Alpin Irkın üstünlüğü ve medeniyet taşıyıcılığı iddiası bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Kaynaklar:

AFETİNAN (1932), "Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde", *I. Türk Tarih Kongresi. Konferanslar, Münakaşalar.* İstanbul: T.C. Maarif Vekâleti: 18-41.

--- (1937), "Osmanlı Tarihine Umumî Bir Bakış ve Türk İnkılâbı", *Ülkü*, C. 55, Sayı 56: 99-107.

AKÇURA, Yusuf (1987), *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

AKDİK, Sara (1938), "Genetik Bilgisinin Biyolojik, Ekonomik ve Ulusal Bakımdan Ehemmiyeti", *Ankara Halkevi Konferansları*, CHP Yay. Konferanslar Serisi 1- Kitap 11.

[ATABİNEN], Reşit Savfet (1930), *Les Turks Odjaghis*. Ankara.

[BÜYÜK]ATAMAN, Macide (1944a), "Yabancıdan Türk'e Eş Olur Mu?", *Çorumlu*, 45 (1 Şubat): 17-9.

--------, (1944b), "Yabancı Eşin Seciyeye Tesiri", *Çorumlu*, 46 (1 Mart): 16-8.

BOYACIOĞLU, Levent (1991), "Sadi Irmak'ın 'Hümanist'liği Üzerine", *Tarih ve Toplum*, 15/88 (Nisan): 51-6, 64.

CHFH (1932), *Halkevleri Talimatnamesi*, Ankara, Hakimiyeti Milliye Matbaası.

DİLÂÇAR, Agop (1940), "Alpin Irk, Türk Etnisi, ve Hatay Halkı", *CHP Konferanslar Serisi*, Kitap: 19: 3-17.

COLLIS, John (1996), "Celts and Politics", *Cultural Identity and Archaeology.The Construction of European Communities* (eds. P.Graves Brown, S. Jones, C. Gamble). London ve New York: Routledge: 167-178.

ERDEM, Tarhan ve İ.Selçuk EREZ (Haz.) (1963), *Halkevleri*, İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını.

ERSANLI-BEHAR, Büşra (1992), *İktidar ve Tarih. Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul: Afa Yayınları.

GALANTİ, Avram (1925), *Küçük Türk Tetebbular*, 1. Cild, İstanbul: Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi.

HARKE, Heinrich (1995), " 'The Hun is a Methodical Chap'. Reflections on the German Tradition of Pre- and Protohistory". *Theory in Archaeology. A World Perspective* (ed. Peter J. Ucko). London ve New York: Routledge: 46-60.

IRMAK, Sadi (1939), "Alman Spor Teşkilâtı Üzerine Bir Tetkik", *CHP Konferansları Serisi*, Kitap 7. Ankara:

Recep Ulusoğlu Basımevi: 69-74.

JONES, Siân ve P. GRAVES-BROWN (1996), "Introduction: Archaeology and Cultural Identity in Europe", *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities* (eds. P.Graves Brown, S. Jones, C. Gamble). London ve New York: Routledge: 1-24.

[KANSU], Şevket Aziz (1932), "Türklerin Antropolojisi", *I. Türk Tarih Kongresi. Konferanslar, Münakaşalar.* İstanbul: T.C. Maarif Vekâleti: 271-278.

KURT, Yılmaz (Haz.) (1995), *Pontus Meselesi.* Ankara: TBMM Basımevi.

MENDEL, Milos ve Zdenek MÜLLER (1987), "Fascist Tendencies in the Levant in the 1930s and 1940s", *Archív Orientálni*, 55: 1-17.

MENDERES, Adnan (1963), "Aydın Halkevinin Açılışında Aydın Mebusu Adnan Bey'in (ERTEKİN sonra MENDERES) Nutku", *Halkevleri* (Haz. Tarhan Erdem ve İ. Selçuk Erez), İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını. ss. 24-26.

PEKER, Recep (1963), "Halkevlerinin Kuruluş Amacı. Halkevlerinin Açılışında CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in Konuşması", *Halkevleri* (Haz. Tarhan Erdem ve İ. Selçuk Erez), İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını. ss. 22-23.

RENFREW, Colin (1996), "Prehistory and the Identity of Europe, or, Don't Let's Be Beastly to the Hungarians", *Cultural Identity and Archaeology.The Construction of European Communities* (eds. P.Graves Brown, S. Jones, C. Gamble). London ve New York: Routledge: 125-137.

REŞİT GALİP, Dr. (1932), "Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumî Bir Bakış", *Birinci Türk Tarih Kongresi. Konferanslar, Münakaşalar.* İstanbul: T.C. Maarif Vekâleti: 99-161.

PITTARD, Eugéne (1943), "Neolitik Devirde Küçük Asya ile Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler", *İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937). Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler.* İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayını: 65-84.

P.M. (1922), *Pontus Meselesi. Teşkilât, Rum Şekâvet ve Fecâimi, Hükûmetin İstitlâat ve Tedâbiri, Avrupa Hükûmetlerile Muhaberât.* Ankara: Matbûat ve İstihbârât Matbaası.

TİMUR, Taner (1984), "Batı, Irkçılık, Ulusal Kimliğimiz", *Yapıt*, 5: 7-30.

TRIGGER, Bruce G. (1989), *A History of Archaeological Thought.* Cambridge vd.: Cambridge University Press.

I. TTK (1932) *Birinci Türk Tarih Kongresi. Konferanslar, Münakaşalar.* İstanbul: T.C. Maarif Vekâleti.

TUNÇAY, Mete (1981), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931.* Ankara: Yurt Yayınları.

WALDEYER, W. (1903), "Eröffnungsrede", *Correspondenzblatt der Deutschen Anthropologischen Gesellschaft*, 34: 67-71.

WEINDLING, Paul (1989), *Health, Race and German Politics between National Unification and Nazism, 1870-1945*,Cambridge vd. : Cambridge University Press.

WILD, Stefan (1985), "National Socialism in the Arab Near-East Between 1933 and 1939", *Die Welt des Islams*, XXV:126-73.

ZAPATERO, Gonzalo Ruiz (1996), "Celts and İberians: Ideological Manipulations in Spanish Archaeology", *Cultural Identity...*: 179-95.

Halkevliler Atlıhisar köyünde bayrak töreninde;* Taşpınar, *Afyon Halkevi,* Sayı *72, Birinciteşrin 1938.

HALKEVİ DERGİLERİ VE NEŞRİYATI

Mahmut H. Şakiroğlu

Cumhuriyet dönemimiz içinde, Halkevi ve Halkodaları kavramı, devrinin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bir kültür kolu olarak faaliyete geçerken, bütünüyle tarafsız kaldığı söylenemez ise de, etkisi sonraki nesillere kaldı. Bunlar arasında "Neşriyat"ın özel bir yeri vardır. Her bir yazılı kalıntı kültür tarihi araştırıcıları için önemli kaynaktır ve Halkevi teşkilatı bu görevi yerine getirirken memleket içinde âtıl kalan bir gücü harekete geçirmiştir.

Kurtuluş Savaşı sonrası beklentilerin hemen amacına ulaşmaması, iktisadî durumun ağırlığı, yeni arayışlar içinde bulunan yöneticilerde, Halkevi kavramını harekete geçirmek ve kültür inkılâbını beraber yaratmak isteğini pekiştirdi. Bu sayede ülkenin muhtelif yerlerindeki Halkevi yöneticileri, başta öğretmenler olmak üzere aydın zümreyi faaliyete geçirdiler. Bunların, bulundukları çevre üzerine kaleme aldıkları muhtelif araştırmaları birbiri ardına yayımlanmaya başlandı. Elbette çizilecek yol için bir metod gerekli idi. Çünkü yazılacak eserlerin o günkü ihtiyaca cevap verecek düzeyde olması ya da sonraki nesillere kalacak satırlardan oluşması metod seçimini gerekli kılıyordu. Bu tartışma uzun sürmedi ve muhtelif şehir ve kasaba Halkevi, içinde bulunduğu imkanları zorlayarak yayına geçti. Dönemin içinde bulunduğu ekonomik bunalımın şartları yayın işlerinde de etkili oldu. Doğru dürüst matbaa ve bu matbaalarda çalışacak yeterli elemanların olmamasının yanı sıra kağıt başta olmak üzere dergi ile kitapların oluşmasını sağlayacak bir çok malzemenin eksikliği de hissediliyordu. Fakat hareket yılgın değil, aksine yaratıcı bir tavır sergileyerek dergiler ve kitaplar neşretti. Bunlar arasında dergiler daha o zaman bile aydın kesimin beğenisini kazandı. Bu dergiler ülke içindeki okurun merak ve zevkini harekete geçirmesinin yanında, öğretmen ve araştırıcıların da becerilerini yaygınlaştırmasında etken oldular.. Dergiler büyük bunalımlar geçirip bazı zamanlar yayınlarını durdurmak zorunda bile kaldılar, fakat gene yılgın bir hava içinde değil, aksine şartlara direnerek yeni çıkış yolları arandı. Onun için bazen iki, üç ve hatta altı, yedi sayının bile bir arada neşri, dergilerin ne kadar büyük bir badire içinde çıktığını ortaya koyar.

Yeni kültür hamlesi, Kemalizm'in aydınlar arasında güçlenmesini sağlayan yayınlar, 1946 yılında geçilen çok partili

sistemde değişikliğe uğradı. Cumhuriyet Halk Partisi içinde de belirli bir tutarsızlık göze çarparken, iktidara yürüyen Demokrat Parti her fırsatta bu kuruluşu zayıflattı ve iktidara geldikten bir kaç ay sonra da kapattı. Yerine yeni bir kuruluş yaratmadı. Bir tek ekonomik kalkınma zihniyetini yaydı ve güzel girişim tatlı bir devrin anısı olarak kaldı.

Halkevleri neşriyatında *Ülkü* adlı derginin özel bir yeri vardır. Neşriyatın düzenli çıkması ve belirli metodların uygulanması için model oluşturdu. Ankara'da neşredilen *Ülkü* ile İstanbul'da neşredilen *Yeni Türk Dergisi*'nin Halkevleri yayıncılığında önemli bir yeri vardır. En çetin şartları bir kenara bırakarak yapılan bu neşriyat bir devrin belgesi olması açısından her zaman için kullanılan kaynaklardır..

Bu dergileri örnek alıp da belirli bir seviye tutturanlar arasında *Başpınar, Ün, Konya, Gediz, Uludağ, Çorumlu* müstesna yer tutarlar. *Akpınar, Halkevi, Altan, Doğuş, İnan, Taşpınar* dergileri de içerikleri açısından dikkat çekmektedir.

Halkevleri tarafından neşredilen dergiler için her bibliyografın çalışması farklılık gösterir. Zira bu yayınlar toplu olarak bir yerde bulunmazlar. Neşriyat hayatına atıldıkları sırada Milli Kütüphane ve şehir kütüphanesi kavramlarının olmasına rağmen mali imkansızlıklardan dolayı sözkonusu kütüphanelerin kurulaması nedeniyle dergilerin bir arada bulunması mümkün değildir. Dönemin kültür kurumları da bu yayınları takip etmemiştir. Halkevleri dergilerinin Milli Kütüphane'de bulunan sayılarından başka, sözkonusu dergilerin eksik sayılarının satın alınması yönünde gelen teklifleri de zaman zaman değerlendirmiş ancak tam koleksiyonu sağlanamamıştır. Şahsen 1962 yılında başladığım çalışmalarım sırasında İstanbul'da dağılmış olsa da bazı dergileri buldum ve çok meraklı bir kitapsever olan Sayın Gani Yener aracılığı ile de çoğu dergiyi tanıdım. Bayezid Devlet ve Milli Kütüphane'de yaptığım çalışmalarda hep bir yenilik buldum. Onun için bibliyografya neşretme işini epey geciktirdim. Kitapsever bir sahaf olan Ahmet Yüksel'in önerisi üzerine 1995 yılının Kasım ayında vardığım sonucu burada belirtirken, gene yeni bir takım kayıtların ortaya çıkması beklenir.

Halkevleri ve muhtelif etkinliklerinin araştırılması sürdürülmektedir. Mustafa Ergün'ün eğitim, Nurhan Karadağ'ın tiyatro alanındaki etkinlikleri akademik bir ciddiyetle işlemeleri bu çalışmalara hız kazandırmıştır. Dergiler için genel bir indeks çalışması çok sene evvel Adnan Erzi tarafından yapıldıysa da, ne yazık ki bitirilememiştir. Üniversitelerde yapılan çalışmalar sırasında kimi Halkevleri ve neşriyatları ele alınmışsa da, neşredilmemiş olmaları gerçek bir kayıptır. Bu çalışmamı bitirdiğim sırada çıkan N. Güz, *Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları, Halkevi Dergileri (1932-1950)*, Ankara 1995 adlı eseri mühim bir boşluğu doldurmaktadır. Bazı acele varılmış hükümler bulunmasına rağmen çalışma, yararlı bir kılavuz niteliğindedir. Müellifin bu hükümlerinin geçerliliği, dergilerdeki kültür yazılarının toplu olarak yayınlanmasıyla ortaya çıkacaktır. Halkevi dergileri her ne kadar etnografya ve folklor çalışmaları açısından tarandı ise de, Halkevleri süreli yayınlarına ait bağımsız bir bibliyografyanın yapılması da kaçınılmazdır.

Kaynaklar:

Duman, Harun; "Süreli Yayınlar Üzerine Yapılmış Tezler Bibliyografyası", *Müteferrika* 5 (1995), s. 157-189.

Şakiroğlu, Mahmut; "Memleketimiz Toplu Tarih Çalışmaları, II", *Tarih ve Toplum,* VII, 38 (Şubat 1987), s. 9-13.
Şakiroğlu, Mahmut; "Halkevleri Dergileri", *Türk Kültürü,* Sayı 156.

DERGİ ÇIKARAN HALKEVLERİ

ADANA, Akgünler, Çukurova, Görüşler
ADAPAZARI, Sakarya
AFYONKARAHİSAR, Taşpınar
AKŞEHİR, Sultandağ
ANTAKYA, Hatay
ANTALYA, Çağlayan, Türk Akdeniz
ARTVİN, Çoruh
BAFRA, Altınyaprak
BAKIRKÖY, Halk Dergisi
BALIKESİR, Kaynak
BEŞİKTAŞ, Barbaros
BİLECİK, Devrimin Sesi
BOLU, Abant, Duygular
BURDUR, Burdur, Ülker
BURSA, Uludağ
ÇANAKKALE, Anafarta
ÇORUM, Çorumlu
DENİZLİ, İnanç
DİYARBAKIR, Karacadağ
EDİRNE, Altıok
ERDEMİT, Ege
ELAZIĞ, Altan
EMİNÖNÜ, Halkbilgisi Haberleri, İstanbul, Yeni Türk
ERZURUM, Atayolu, Yayla (Erzurum)
FATİH, Halk İçin
GAZİANTEP, Başpınar
GİRESUN, Aksu
ISPARTA, Un
İSTANBUL, bk. Bakırköy, Beşiktaş, Eminönü, Fatih
İZMİR, Fikirler
KARS, Doğuş
KASTAMONU, Ilgas
KIRKLARELİ, Batıyolu
KIRŞEHİR, Kılıçözü
KONYA, Konya
MALATYA, Derme
MANİSA, Bozkurt, Gediz
MERSİN, İçel
MERZİFON, Taşan
MİLAS, Yeni Milas
MUDANYA, Dağarcık
MUĞLA, Muğla
NİĞDE, Akpınar
ORDU, Yeşil Ordu
SAMSUN, 19 Mayıs
SİNOP, Dıranas
SİVAS, IV Eylül
TEKİRDAĞ, KüçükMenderes
TOKAT, Yeni Tokat
TRABZON, İnan
URLA, Ocak
YOZGAT, Notlar
ZONGULDAK, Karaelmas

HALKEVLERİ DERGİLERİNİN ALFABETİK SIRALANIŞI

ABANT, Bolu Halkevi

Dış Kapağında: Bolu Halkevi Dergisi, İç kapakta: Bolu Halkevi Kültür Dergisi.

Bolu Halkevi tarafından iki ayda bir çıkarılır.

Ağustos 1944 ile Şubat 1947 arasında 13 sayı Bolu İl Basımevi'nde basılmıştır.

Derginin kapak kompozisyonu Emin Barın tarafından yapılmıştır.

Millî Kütüphane ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde tam seri bulunmaktadır.

AKGÜNLER, Adana Halkevi

Derlemesi yapılmamış olduğundan hiç bir resmi kitaplıkta bulun-

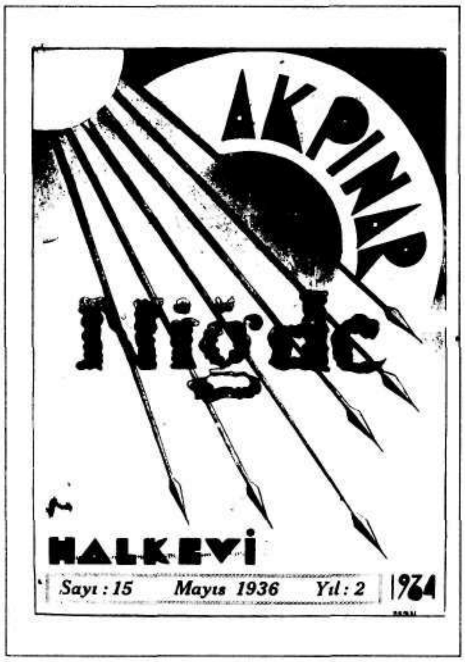

mamaktadır.

AKPINAR, Niğde Halkevi

Niğde Halkevi Mecmuası

Temmuz 1934-Kânun 1 1941 arasında 61 sayı.

Aylık çıkarılmak istenmiş ise de düzenli olmamıştır. İlk 19 sayı aksamadan çıktıktan sonra 20-22, 23-26, 27-31. sayı-lar bir arada ve düzensizliklerden sonra en son sayı 54-61 (Mayıs-1. Kânun 1941) olarak neşredilmiştir.

Niğde Vilayet Matbaası'nda basılmıştır.

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde, Osman Ferid Sağlam Kitaplarından devredilen nüshalar bulunmaktadır.

AKSU, Giresun Halkevi

Giresun ve çevresi Halkevlerinin Dergisi

Eylül 1933-Şubat 1942 arasında 31 sayı çıktıktan sonra, Şubat 1945 yılında 32. sayı olarak devam etmiş ve 1949 yılı Aralık ayına kadar 58 sayı çıkarılmıştır.

Mayıs 1950'de "Aylık Fikir ve Sanat Dergisi" olarak canlandırılmak istenmiş ise de akim kaldı. Bir sayı, 32 sayfa.

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde az bir eksikle bulunur.

ALTAN, Elazığ Halkevi

Ayda bir ve halkevi idare heyeti tarafından çıkarılır.

Elazığ Halkevi Yönetim Kurulu çı-karır.

Elazîz Halkevi tarafından her ayın 22 sinde çıkarılır.

Şubat 1935-Teşrin 1 1939 arasında 48 sayı, 16 sayfa.

Derginin ilk sayıları Elazîz'de, sonra Adana'da Türközü Basımevi'nde basılmıştır.

Millî Kütüphane, Türk Tarih Kurumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

ALTINYAPRAK, Bafra Halkevi

Bafra Halkevi tarafından çıkarılır kültür dergisidir.

Sayı 3: Halkevi tarafından onbeş günde bir çıkarılır kültür dergisidir.

Sayı 13: Ayda bir çıkarılır Bafra Halkevi dergisidir.

İç kapakta: Halkevi tarafından ayda bir çıkarılır, kültür dergisidir.

Sayı 16: Bafra Halkevi Dergisi.

Sayı 17: Ayda bir çıkar kültür dergisidir.

29 Teşrin 1 1935-30 Eylül 1937 arası 29 sayı. 16 sayfadır.

Millî Kütüphane'de tam bir koleksiyon vardır.

6 OK, Edirne

Halkevi tarafından çıkarılır ülkü demeti

Sayı 26'da "Her ayın On beşinde Çıkar Halkevi Dergisi".

25 Teşrin II 1933-Nisan 1936 arası 26 sayı çıkmıştır. 22 sayfa.

Millî Kütüphane'de tam seri bulunmaktadır.

ANAFARTA, Çanakkale Halkevi

Ülküde Türk Ulusunun yükselmesine çalışır kültür dergisidir.

Çanakkale Halkevi tarafından ayda bir çıkarılır.

Temmuz 1934-Ocak 1943 arasında 9 sayı.

Millî Kütüphane'de tam, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde 6, 7, 9. sayılar vardır.

ATAYOLU, Erzurum Halkevi

Erzurum Halkevi Aylık Kültür Mecmuası.

1939 yılının Mart, Nisan aylarında 2 sayı. 32 sayfa.

Basıldığı yer: Erzurum Vilayet Mat-baası.

BARBAROS, Beşiktaş Halkevi

Sanat, fikir, edebiyat ve aktüalite dergisi

Beşiktaş Halkevinin dergisi. Her ayın birinci günü çıkar.

Ağustos 1948-Haziran 1951 arası 23 sayı çıkmıştır.

İlk 13 sayı Ağustos 1949 tarihine kadar çıktıktan sonra 1950 yılında 14-18. sayılar neşredilmiş. Son sayılar, Şubat 1951-Haziran 1951 arası çıkan 19-23. sayılardır.

Millî Kütüphane'de tam bir koleksiyonu, Millî Folklar Araştırmaları Merkezi'nde 1-12. sayılar bulunmaktadır.

BAŞPINAR, Gaziantep Halkevi

İlk sayıda: Aylık Edebiyat ve Kültür Mecmuası.

Son Sayıda: Kapakta 'Halkevi Kültür Dergisi', İç kapakta: 'Gaziantep Halkevi Aylık Kültür Dergisi'.

19 Şubat 1939-Şubat 1949'a kadar 106 sayı.

1946 yılına kadar düzenli çıktıktan sonra, Ağustos 1946 ile Ağustos 1947 tarihleri arasında çıkmamış, 87/1 diye yeni bir numara verilmiş ise de vazgeçilmiş.

Resmi kitaplıklarda ve ilk derlememde 102 sayı diye görülür. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde 103/104. ve 105/106 (Ocak-Şubat 1949) sayılar bulunmaktadır.

Basıldığı yer: Gaziantep, Cumhuriyet Halk Partisi Basımevi.

Millî Kütüphanede, 1956 SB 210 numarada 102. sayıya kadar tam bir koleksiyonu vardır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde 79-80. sayıdan sora 105-106. sayıla kadar bir koleksiyon vardır.

BATIYOLU, Kırklareli Halkevi

Kırklareli Halkevi Kültür Dergisi

Nisan 1935-Mart 1936 arası 8 sayı. Süresi belirsiz çıkmıştır.

Milli Kütüphane'de tam seri bulunur.

BOZKURT, Manisa Halkevi

Edebiğ Mecmua

1936 yılında 3 sayı (Mayıs-Aralık arası) çıkmış. Halkevi dergisi olduğuna dair kayıt yoktur. Millî Kütüphane'de bulunur.

BOZOK, Yozgat Halkevi

Yozgat Halkevi Dergisi Kültür Mecmuası

15 günde bir çıkmıştır.

Kânun II 1938-Temmuz 1941 arası 14 sayı.

BURDUR, Burdur Halkevi

Halkevi Dergisi

Aylık

4 Mart 1939- Teşrin I 1941 arası 26 sayı (Son sayı 25/26). Millî Kütüphane'de tam bir koleksiyonu vardır.

ÇAĞLAYAN, Antalya Halkevi

Aylık Fikir ve Edebiyat Dergisi

10 İlk Kânun 935-Eylül 1938 arası 22 sayı.

Halkevi dergisi olduğuna dair hiç bir kayıt yoktur.

Millî Kütüphane'de 1956 SB 421'-de ilk 18 sayı, Bayezid Devlet Kitaplığı'n-da tam seri bulunmaktadır.

ÇORUH, Artvin Halkevi

Halkevi Dergisi

Şubat 1938-Ağustos 1938 arası 4 sayı. Resmi kütüphanelerde 3 sayı bulunmaktadır. 4. sayı için bk. *Ülkü* XII/68 (İlkteşrin 1938), s. 184.

ÇORUMLU, Çorum Halkevi

Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih Komitesi Çıkarır.

Çorum Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi tarafından ayda bir çıkarılır. 15 Ni-san 1938-Ağustos 1946 arası 61 sayı. 32 sayfa esas, 16 sayfa ek verilmiştir.

Millî Kütüphane ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde tam koleksiyonları vardır.

ÇUKUROVA, Adana Halkevi

Adana Halkevi Kültür Dergisi

İç kapakta: Adana Halkevi Tarafından ayda bir defa çıkarılır.

Ağustos 1946-Nisan 1947 arası 9 sayı. 16 sayfa olarak.

Millî Kütüphane'de tam bir serisi bulunmaktadır.

DAĞARCIK, Mudanya Halkevi

Bu derginin derlemesi yapılmasına rağmen resmî kütüphanelerde bulamadım. İlgili kayıtlar: *Türkiye Bibliyografyası 1939-1940* C. 1, s. 93 ve *Türkiye'de çık-*

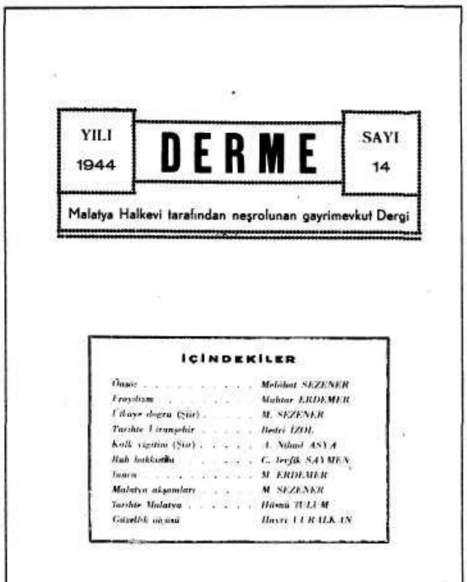

makta bulunan gazete ve mecmualar, 1940, s. 69.

DERME, Malatya Halkevi

Fikir ve Sanat Dergisi

Mayıs 1938-Temmuz 1947 arası 20 sayı, süresi belirsiz olarak çıkmıştır.

DEVRİMİNSESİ, Bilecik Halkevi

Ayda bir çıkar sosyal, kültürel ve siyasal dergidir.

Devrimin Sesi Ayda 1 çıkar. Bilecik Halkevi Dergisi

4 Şubat 1936-Temmuz 1936 arası 6 sayı. 12 sayfa olarak.

DRANAZ, Sinop Halkevi

Dış kapakta: Sinop Halkevinin Ay-lık Dergisi, İç kapakta: Ayda bir çıkarılır. Sinop Halkevi kültür dergisidir.

Sayı 48'de Sinop Halkevi Aylık Mecmuasıdır.

1 İkinci Kânun 1936-2 Teşrin 1941 arası 52 sayı. 16 sayfa.

Sinop İlk Basımevi'nde basılmıştır.

Türk Tarih Kurumu ve Millî Kütüphane'de tam bir koleksiyonu vardır.

DOĞUŞ, Kars Halkevi

Halk İçin-Halkevi Mecmuası-Kuruldugu tarih 29 Birinci Teşrin 1933

1938'de başlığı: Kars Halkevinin Aylık Dergisi

Teşrin I 1933-Mart 1950 arası 64 sayı. Çok duraksamalar ve sayı değiştirmeleri yapılmıştır. Kars İl Basımevi'nde basılmış.

Millî Kütüphane'de tam seri bulunmaktadır.

4 EYLÜL, Sivas Halkevi

Derginin başlığı bazen "Dört Eylül" bazan da "4 Eylül" veya "IV Eylül" imlâsı ile çıkarılmıştır.

Sivas Halkevi Dergisi

Sayı 22'de: Sivas Halkevinin Aylık Kültür Dergisidir

Şubat 1939-Mart 1942 arası 51 sayı. 16 sayfa.

Orta Yayla adlı derginin devamıdır. 17/1 diye bir numara almış 29-45'e kadar çift numara alarak devam etmiştir.

DUYGULAR, Bolu Halkevi

Edebî-Hukukî

15 günde bir çıkar fikir ve sanat mecmuası. Halkevi dergisi olduğuna dair bir kayıt yoktur.

1 Kânunusâni 1940-Haziran 1940 arası 12 sayı.

EDİRNE, Edirne Halkevi

Aylık Halkevi Mecmuası

25 İkinci Teşrin 1933-31 Temmuz 1934 arası, 17 sayı.

EGE, Edremit Halkevi

1941 yılında 1 tek sayı.

ERCİYES, Kayseri Halkevi

Kayseri Halkevi Dergisi

Mart 1938-Mart 1950 arası 85 sayı

Arada bazı duraklamalar var ise de düzenli çıkan dergilerden birisidir. Kayseri'de Yeni Sümer Basımevi ile Vilayet Basımevi'nde tab edilmiştir.

ERZURUM, Erzurum Halkevi

Halkevi Kültür Dergisi

Şubat 1944-Ekim 1946 arası 11 sayı.

FİKİRLER, İzmir Halkevi

İzmir Halkevi Dergisi

1 Temmuz 1927-Haziran 1947 arası 334 sayı. 24 sayfa.

133. sayıdan sonra İzmir Halkevi tarafından çıkarılmaya başlanmış.

Yeni seri: Temmuz 1947-Haziran 1950 arası 36 sayı olarak çıkmıştır.

Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

GEDİZ

Aylık Manisa Halkevi Dergisi

İÇİNDEKİLER:

Tarih Boyunca...	GEDİZ
Hayat: Nedir ve Nasıl Zevk Almalı?	NAZMİ BAYÇIN
Manisa Genel Kitaplığından Bazı Eserler	İ. PARMAKSIZOĞLU
Bazı Önemli Mezar Taşları	M. ÇAĞATAY ULUÇAY
Onsekizinci Yüzyılda İzmir'den Manisa'ya	A. ZEKİ OKMEN
Manisa Halkevinin İki Kitabı	BAHRİ OSKAY
Manisa Ovası ve Şehrin Sıt-Vaziyeti	KAZIM ÖZSES
Mart Ayı içinde Evimiz Çalışmaları	KARLI DAĞ

SAYI: 90

31 MART 1946 Cilt 8

Millî Kütüphane'de tam bir koleksiyonu vardır. İzmir'de Cumhuriyet Matbaası'nda basılmıştır.

GEDİZ, Manisa Halkevi

Aylık Manisa Halkevi Dergisi

4 Teşrin II 1933-Nisan 1950 arası 104 sayı. 16 sayfa.

Derginin ilk 14 sayısının başlığı *Yeni Doğuş* idi.

Ekim 1941-Temmuz 1942 arası ve 1948-1949 yıllarında neşredilmemiştir.

Millî Kütüphane'de tam seri. Dil ve Tarih-Coğrafya ile Türk Tarih Kurumu Kütüphanelerinde bazı boşluklarla bulunur.

GÖRÜŞLER, Adana Halkevi

Adana Halkevi Tarafından çıkarılır aylık kültür dergisi

1 Nisan 1937-Temmuz 1946 arası 91 sayı. İlk 51 sayı küçük boy çıkmıştır. 52. sayı büyük boy ve kapağı elle yapılmış tablolarla çıkmıştır.

Başlık: "Adana Halkevi Dergisi".

GÜNEY, Mersin Halevi

İçel Halkevi Sanat ve Fikir Mecmuası

Mart 1934-Temmuz 1934 arası 4 sayı.

Millî Kütüphane'de vardır.

HALK BİLGİSİ HABERLERİ, Eminönü Halkevi

Temmuz 1929-Şubat 1942 arası 124 sayı.

Derginin ilk 19 sayısı "Türk Halk Bilgisi Derneği" tarafından çıkarılmış, 20. sayıdan sonra Eminönü (o sıralarda İstan-bul merkez) Halkevi tarafından çıkarıl-mıştır. Sorumlu Müdür, Mehmet Halit Bayrı.

Bir aralık *Yeni Türk* dergisi ile birlikte çıkarılmak istenmiş ve iki sayı bu derginin içinde neşredilmiş ise de çabuk vazgçilmiştir. 125. sayı "Türk Halkbilgisi Haberleri" olarak isimlendirilmiş ise de devam ettirilmedi.

HALK DERGİSİ, Bakırköy Halkevi

Aylık siyaset-sanat-sinema ve aktüalite mecmuası. Bakırköy Halkevi Mecmuasıdır.

Temmuz 1946-Ekim 1949 arası 27 sayı.

HALK İÇİN, Fatih Halkevi

1 Kasım 1948'de 1 tek sayı

HALKEVİ, Bursa Halkevi

5 Kanun I 1934-25 Kanun I 1934 arası 4 sayı.

Resmi kütüphanelerde yoktur.

Türkiye Bibliografyası 1928-1938, C. 1, s. 10.

HALKEVİ, Eskişehir Halkevi

Eskişehir Halkevi tarafından çıkarılır.

Sayı 61'de başlık: *Yurt ve Kültür Dergisi*. Eskişehir Halkevi tarafından ayda bir çıkarılır.

Haziran 1932-Haziran 1946 arası 98 sayı.

I Kanun-2. Kanun 1943 tarihinde Yeni Seri diye bir numara almış 1944 yılı nisan ayında 72-73 diye bırakılan yerden devam etmiştir. Eskişehir'de Sakarya Matbaası'nda basılmıştır.

HALKEVLERİ FOLKLOR DERGİSİ

Ekim 1942'de 1 tek sayı. Eminönü Halkevi MK 1960 SB 29'da bulunmaktadır.

HATAY, Antakya Halkevi

Hatay Halkevi Dergisi

3. sayı: Antakya Halkevi Dergisi

11-12. sayı: Hatay Halkevleri Aylık kültür dergisi.

Şubat 1944-Mayıs 1945 arası 14 sayı. 16 veya 24 sayfa olarak çıkmıştır.

Millî Kütüphane ve Bayezid Devlet Kütüphanesi'nde tam seri bulunur.

ILGAS, Kastamonu Halkevi

Kastamonu Halkevinin Aylık kültür dergisi

Nisan 1936-Ağustos 1936 arası 5 sayı. 16 sayfa.

İÇEL, Mersin Halkevi

Mersin Halkevi Dergisi

Ocak 1938-Şubat 1942 arası 49 sayı.

Yeni Seri: Ağustos 1945-Temmuz 1946 arası 11 sayı. Bu seri 49/1 diye başlayıp 49/11'e kadar devam etmiştir.

İNAN, Trabzon Halkevi

Trabzon Halkevi Mecmuası

Mayıs 1937 tarihinden itibaren 12 sayı.

Yeni Seri: Haziran 1942-Nisan/Mayıs 1949 arası 51/52. Bu serinin başlığı: Trabzon Halkevi Kültür Dergisi. İki ayda bir çıkar.

28. sayıda: Ayda bir çıkar.

İNANÇ, Denizli Halkevi

Denizli Halkevi Sanat Kültür Dergisi

Mart 1937-Eylül 1946 arası 106 sayı. Arada bazı duraklamalar meydana gelmiştir.

İSTANBUL

İstanbul Halkevleri Dergisi. Her ayın 1 ve 15 inci günü çıkar

1 Birinci kânun 1943-Aralık 1946 arası 75 sayı.

KARACADAĞ, Diyarbakır Halkevi

Diyarbakır Halkevi tarafından ayda bir çıkarılır.

Şubat 1938-Mayıs 1950 arası 137 sayı. 24 sayfa.

KARAELMAS, Zonguldak Halkevi

Her ayın onbeşinde çıkar. Zonguldak Halkevi San'at, Edebiyat, Fikir Dergisi.

Fakat kısa zaman sonra üç ayda bir çıkmış.

13 Nisan 1938 tarihinde başlayıp duraklamalar ile devam etmiş. Son sayı: 42-48 (15 Nisan 1947)

KAYNAK, Balıkesir Halkevi

Balıkesir Halkevi tarafından çıkarılır aylık kültür mecmuası

Şubat 1933-Ocak 1947 arası 168 sayı.

Yeni Seri: Mayıs 1948-Ocak 1950 arası 21 sayı. Balıkesir Vilayet Matbaası'nda basılmış.

KILIÇÖZÜ, Kırşehir Halkevi
Aylık Kırşehir Halkevi Dergisi

Ocak-Mart 1946 arası 3 sayı.
Millî Kütüphane ve Bayezid Devlet Kitaplığında vardır.

KONYA, Konya Halkevi
Halkevi tarafından ayda bir çıkarılır.
Sayı 30-36'daki başlık: Konya Halkevi tarafından şimdilik iki ayda bir çı-karılır ve Anadolu'nun daha ziyade Konya vilâyetinin tarih ve coğrafyasına, jeoloji ve etnografyasına, halkiyat ve insaniyatı-na ait yazıları ihtiva eder.
Sayı 37'den sonra: Aylık Kültür Dergisi
Eylül 1936-Haziran 1950 arası 140 sayı çıkmıştır. Bütün büyük kütüphanelerde bulunur.

KONYA HALKEVİ DİL, EDEBİYAT, TARİH ARAŞTIRMALARI
1934 yılında 3 sayı.
Millî Kütüphane'de vardır.

KÜÇÜK MENDERES, Tire Halkevi
Nisan 1941-Nisan 1942 arası 12 sayı. Millî Kütüphane'de tamamı vardır.

MARMARA, Tekirdağ Halkevi
9.5.1935 günü 1 tek sayı. Türk Tarih Kurumu'nda vardır.

MUĞLA, Muğla Halkevi
Halkevi Dergisi
Mart 1937-Temmuz 1938 arası 17 sayı.

NOTLAR, Yozgat Halkevi
Yozgat Halkevi adına çıkarılır aylık dergi
15 Teşrin II 1941-Nisan 1942 arası 5 sayı.
Millî Kütüphane'de tam seri vardır.

OCAK, Urla Halkevi
Kapakta: Kültür Ocak
İç kapakta: Urla Halkevi tarafından iki ayda bir çıkarılır. Ocak Altı Okun ateşi ile tutuşacak, ısıtacak ve aydınlatacak.
Şubat-Mayıs 1939'da 2 sayı

19 MAYIS, Samsun Halkevi
Samsun Halkevi Dergisi
Samsun Kültür Dergisi. Samsun Halkevi adına iki ayda bir çıkar.

ORTA YAYLA
Sivas Halkevi Aylık dergisi

Mayıs 1936'da başlamış 16. sayıda *4 Eylül* adını almıştır.

Sivas'da Kâmil Matbaası'nda basılmıştır.

SAKARYA, Adapazarı Halkevi

Kültür ve Sanat Dergisi

Mart-Ağustos 1943'de 6 sayı. Millî Kütüphane'de vardır.

SULTANDAĞI, Akşehir Halkevi

Mart-Haziran 1950 arası 4 sayı. Millî Kütüphane'de vardır.

TAŞAN, Merzifor Halkevi

Merzifon Halkevinin aylık kültür dergisidir.

Haziran 1936-Teşrin II 1938 arası 30 sayı.

İlk sayının kapağında 1/25, son sayıda 30/54 sayısı vardır. 1930 yılında aynı isim altında bir dergi 24 sayı çıkmış *(Türkiye Bibliografyası 1928-1938,* C. 1, s. 7). Millî Kütüphane'de vardır.

TAŞPINAR, Afyonkarahisar Halkevi

Her ayın ondokuzunda çıkar. İdare yeri Afyon Halkevi.

Teşrin I 1932-Nisan 1949 arası 161 sayı.

Kapak düzeni en fazla değişen dergidir. Arada duraklamalar ve birleştirilmiş sayılar vardır. Bütün kütüphanelerde bulunur.

TÜRK AKDENİZ, Antalya Halkevi

Şubat 1937'de başlar. Son sayı 32/34 (Temmuz 1944).

ULUDAĞ, Bursa Halkevi

Bursa Halkevi Dergisi

Kânun II 1935-Şubat 1950 arası 99 sayı. Mart ayında 100/1, Mayıs ayında 101/2 diye bir numara almış, fakat devam etmemiştir.

Derginin Nisan 1936-Kânun II 1937 tarihleri arasında çıkan 6.-9. sayıları *"Türkün"* adını almış, fakat sonradan gene *Uludağ* adı ile devam etmiştir.

Önceleri 3 aylık, sonradan 2 aylık. Millî Kütüphane ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde serisi vardır.

ÜLKER, Burdur Halevi

Burdur Halkevinin Aylık dergisi

Teşrin I 1936-İkinci kânun 1938 arası 6 sayı.

Millî Kütüphane'de vardır.

ÜLKER, Niksar Halkevi

Ayda bir çıkar Niksar Halkevi kültür dergisi

Ağustos 1936-Şubat 1937 arası 6 sayı. Millî Kütüphane'de vardır.

ÜLKÜ HALKEVLERİ MECMUASI

39. sayıda: Halkevleri Dergisi.

49. sayıda: Her ayın birinde çıkar kültür dergisi

86. sayıda: Halkevleri ve Halkodaları Dergisi. Her ayın birinde çıkar kültür mecmuası.

Şubat 1933-Ağustos 1941 arası 102 sayı. Tamamlanmayan makaleler için 32 sayfalık bir ek sayı çıkarılmıştır: İbrahim Hakkı Akyol'un Coğrafi Terbiye, Josef Deer'in "Eski Macar Krallığında Müşrik ve Hıristiyan Unsurlar", Mahid Sırrı Örik'in "Bir Kastamonu Seyahatnamesi" adlı seri yazıları tamamlanmıştır.

Bütün resmi kütüpanelerde tam takımı mevcuttur.

ÜLKÜ

Yeni (Bazan da: II.) Seri

Millî Kültür Dergisi. Her ayın 1 inci ve 16 sinde çıkar.

1 Birinciteşrin 1941-16 Aralık 1946 arası 126 sayı.

ÜLKÜ

(III. Seri)

Halkevleri ve Halk Odaları Dergisi

Ocak 1947-Ağustos 1950 arası 44 sayı.

Her üç seri resmi kütüphanelerde mevcuttur.

ÜN, Isparta Halkevi

Isparta Halkevi Mecmuası

Haziran 1934-Aralık 1949 arası 172 sayı.

Arada duraklamalar mevcut ise de, sayılar birleştirilerek kapatılmıştır. Millî Kütüphane, Türk Tarih Kurumu ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanelerinde tam serileri vardır.

YAYLA, Erzurum Halkevi

Dış kapak: Erzurum Halkevi Dergisi, İç kapak: Erzurum Halkevi Kültür Dergisi.

19 Şubat 144-29 Ekim 1946 arası 11 sayı çıkan Erzurum dergisinin 1. sayısının adıdır. Sivas şehrinde aynı ad ile bir başka süreli dergi çıkarıldığı için değişti-rilmiş. Millî Kütüphane'de tam serisi var-dır.

YENİDOĞUŞ

Gediz dergisinin ilk 12 sayısının adıdır.

YENİ MİLAS, Milas Halkevi

Milas Halkevi Aylık dergisidir.

29 Eylül 1936-Haziran 19376 arası 9 sayı.

YENİ TOKAT, Tokat Halevi

Ağustos 1933-Şubat 1936 arası 52 sayı.

YENİ TÜRK

a) İstanbul Halkevi tarafından ayda bir çıkarılır.

b) İstanbul Eminönü Halkevi tarafından ayda bir çıkarılır.

c) İstanbul Eminönü Halkevi tarafından çıkarılır, aylık kültür ve sanat mecmuası.

d) İstanbul Halkevleri Mecmuası. Eminönü Halkevi tarafından çıkarılır.

e) İstanbul Halkevleri Mecmuası.

Ekim 1932-Mayıs 1943 arası 125 sayı. 109. sayıdan 122.'ye kadar değişik bir seri numarası bulunur. Resmi kütüphanelerin hepsinde tam seri bulunur.

YEŞİLIRMAK, Amasya Halkevi

Eylül 1938-Nisan 1939 arası 8 sayı.

ÜLKÜ VE DİL YAZILARI

Mehmet Ölmez

Halkevlerinin kuruluşunu izleyen yıl Ankara'da çıkartmaya başladığı *Ülkü* dergisi, genel merkez yayını olması, dönemin önde gelen kalem sahiplerinin yazılarına yer vermesi ve taşra halkevlerine yazılarıyla yön verici olması açısından oldukça önemlidir.[1] *Ülkü* dergisinin yazımızda ele alınacak dönemi, 1933-1941 arası çıkan ilk dönem ciltleridir. Bu dönemin seçilmesinin nedenleri:

1. Tek parti dönemininin M. Kemal'li yılları olması,
2. Güneş dil ve tarih kuramlarının ilk yılları olması,
3. Dilde arılaştırmanın, tarama derleme çalışmalarının başlangıç yılları olmasıdır.

Dilde özleşme de, Güneş Dil Kuramı da değişik bakış açılarıyla değişik zamanlarda çeşitli araştırmacılarca ele alınmıştır.[2] Konuyu son yıllarda özellikle dil ve tarih tezleri yönünden akademik bir bakış açısıyla ele alıp inceleyen bir çalışma da bugünlerde yayımlanacaktır (Haz. Jens Peter Laut, Marburg-Almanya).[3]

1930'lu yıllarda çıkan, C.H.F., tek parti ve devletçilik görüşlerini işleyip savunurluğunu yapan önemli dergilerin dili söz konusu edildiğinde bu tür çalışmaların pek yapılmadığı görülür. Kadro dergisi için böylesi bir çalışmayı N. Gözaydın yapmıştır.[4]

1933'ten 1941'e 102 sayı (17 cilt) yayımlanan *Ülkü* dergisine bu ad doğrudan M. Kemal tarafından verilmiştir. Hasan Âli'nin belirttiğine göre "ideal" karşılığı olan bu ad "El-İdrak"ten alınmıştır. (IV: 22: 256) Gerçekte ise bu sözcük ilk olarak Eski Uygurcada *g* ile *ülgü* şekli ve "pay, hisse; ölçü, tartı" anlamlarıyla görülür.[5]

---

1 *Ülkü* ile ilgili olarak *Tek Parti Döneminin Yayın Organları: Halkevleri Dergileri* adlı çalışmanın 18-20. sayfalarına bakılabilir (Nurettin Güz, Ankara 1995)

2 Örneğin, *İktidar ve Tarih*, B. E. Behar, Afa yay., İstanbul 1992.

3 Dönemin dil politikası, Güneş-Dil Kuramının esasları için A. S. Levend'in *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, (3. baskı, Ankara 1972) 406-452. sayfalara bakılabilir.

4 [Prof.] Dr. Phil. Nevzat Gözaydın, "Kadro ve Türk Dili", *KADRO*, 1932-Cilt 1 (tıpkıbasım) yayına hazırlayan: Doç. Dr. Cem Alpar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara 1978: 43-46.

5 Clauson, sözcüğün **ül-* diye bir kökten gelebileceğini düşünür (EDPT 142b), buradaki olası *±gü* eki çoğunlukla eylemlerden ad türetir. Ancak bu ekin sınırlı olarak adlara geldiği örnekler de vardır: Uyg. *ènç* ~ *inç* "huzur, sükunet", buradan *ènçgü*; *ed* "eşya; mal-mülk" buradan *edgü* "iyi"; *esen* "sağ, esen" buradan *esengü* (M. Erdal, *Old Turkic Word Formation, I*, Wiesbaden 1991, 164. sayfa). Sözcük *üle-* "*böl-*

Özellikle Orta dönem metinlerde ikinci anlam, "ölçü, tartı" anlamı yaygındır. Bizim Anadolu Türkçemizin tarihsel ses gelişimine göre ise bu sözcüğün *g* düşmesi/erimesi ile *ülü* şeklini alması beklenirdi. Gerçekten de eski Osmanlı, Osmanlı öncesi metinlerde sözcük *ülü* biçiminde karşımıza çıkar.[6]

Dokuz yıl içerisinde yaklaşık 10.000 sayfa yayımlanmış olan *Ülkü*'de toplam 67 yazı (600 sayfaya yakın) dil konularına ayrılır. Bunlar bir sınıflamaya tutulursa ağızlarla ilgili 1, Dil Bayramı ile ilgili 4, Eski Türkçe ile ilgili 3, genel konulara ait 7, dilbilgisine ait 3, Güneş-Dil Kuramına ait 7 –gerçekte bu konuya özleşme gibi Dil Bayramı konuşmalarından Kurum haberlerine değin çoğu yazıda yer verilmiştir–, başka dillerle ilgili 3, kurultaylar ve T.D.T.C. ile ilgili 12, özleşmeyle ilgili 8, dil çalışmalarını ilgilendiren tarihle ilgili 2, Tarama Dergisi ile ilgili 2, kitap/dergi tanıtmalarıyla ilgili 7, Türk dili tarihiyle ilgili olarak da 8 yazı yer alır.

Dil yazılarını yazanlara gelince, başta İbrahim Necmi [Dilmen] gelmekte, bunları Caferoğlu, Arat, Köprülü, H. Namık, Németh, Abdülkadir İnan, Kowalski izlemektedir. Tabii bu yazıların bir bölümü çeviri yazılardır.

İlk sayılarda özleştirme ve tarama çalışmaları ağırlıklı olmakla birlikte bunlar yerini gitgide Güneş-Dil kuramına bırakmıştır. Yine aynı şekilde tarama ve derleme çalışmaları, anket sonuçları ile birlikte kullanıma sokulan yeni sözcükler ilk yıllarda önemli bir yer tutar. Özellikle ilk ciltlerde yazarlar ellerinden geldiğince "arı" bir dil kullanmaya çalışırlar. Ancak son ciltlerde, özellikle 1937 sonrasında bu özeni göremeyiz.

Dil devrimiyle birlikte *Ülkü*'de kullanılan Türkçe sözcüklere şu bir kaç örneği verebiliriz: *dürküm* "grup, öbek" (Fin-uğur dürkümü, I.3: 210; bu söze daha sonraları yayımlanan *Tarama Dergisi*'nde rastlayamayız), *nesne* (konuşmanın nesnesi I.3: 210), düzülüş "yapı, yaratılış" (kafataslarımızın düzülüşü I.3: 210), *budun*, *verimli* (I.3: 210), *üzüg* "hece" (I.3: 211), *basmalık* "matbaa" (bir kaç satır ilerde *basmalık* yerine yeniden *matbaa* I.3: 213), *dökme kelime* "yeni türetilmiş sözcük, uydurma" (I.3: 216); *ayırdım* "küçük anlam farkı, nüans" (III.15: 170), *verinti* (III. 15: 179), *sorgu* "soru, sorun" (III.15: 180); *asığlı* (III.18: 409); *temelli* "kökten" (IV.22: 246), *ayırt* (246), *acun* (247), *dirik* "canlı", *nerse* (251), *kurun* "devir, dönem, çağ", *ulus*, *yağı* (251), *uruk* "soy" (253), *kıyın* "işkence", *ike* "sahip" (254); *vargı* "sonuç", *yönerge* "direktif, yönerge" (V.26: 81), *önerge* "teklif", üye (V.26: 82), *tüzünlük* "asalet" (V.26: 83); *düze-* "düzenlemek" (VI.32: 87); *ilgile-* "ilgilendirmek" (VI.32: 90); *yayma* "kurmaca, düzme, yapay" (VI.35: 329); *düzem* "plan" (VII.37: 41).

Bu bir-kaç sözcüğe şöyle bir bakacak olursak Dil Devrimi sırasında önerilen sözcüklerin hataları 'da sevapları da görülebilir. Tabii, bugün artık bu örnekler Türkologlarca bilinmektedir. Bu yanlışlıkların çoğunluğu o dönem Türkiye'sinde Türk dilinin yeterince bilinmemesinden kaynaklanmaktadır:

---

mek" eylemi ile köktaş ise *ül* diye bir ad kökü tasarlamamız gerekmektedir. Ancak bu da *ülüg* ve *ülüş* sözünün kökeni sorusunu gündeme getirmektedir (*ülüş < *ülü- < *ül+ü- ? ~ ül-üş ?*). Ayrıca *Türk Dili-Belleten*, 33, 1938, 87-8. s.ya bk.

6 *Tarama Sözlüğü*'nde Edviye-i Müfrede, Ferhengname, Kelile ve Dimne vb. metinler kaynak gösterilerek *ülü* "hisse, pay, kısmet, kısım, pay" sözüne yer verilir. (TS VI. cilt, TDK, Ankara 1972: 4067)

Örneğin "halk, kavim; ulus" karşılığı eski metinlerden, kaynaklardan alınarak kullanıma sokulan *budun* sözünün bugün artık *o* ile *bodun* okunması gerektiği, eğer sözcük yaşamış olsaydı doğal ses gelişimi sonucu **boyun* olması gerektiği bilinmektedir. Bu olası gelişmeyi Orhon Yazıtlarında *bodun* ile birlikte geçen *bod* ile karşılaştırabiliriz. Bu söz bugün *y* ile *boy* olarak yaşamaktadır.

Hece karşılığı kullanıma sokulan *üzüg* ise Eski Uygurcada ve Divanü Lugati't-Türk'te görülen *ujik, üjük* sözüdür. Ancak Ar. هجاء *hicā'*[7] karşılığı Türkçe olduğu düşünülerek *üzüg* yazımıyla kullanılan sözcük, gerçekte köken olarak Çince olsa gerek. Belki de bir-iki dil aracılığıyla, büyük olasılıkla da[8] Soğdca üzerinden Uygurcaya geçmiştir. Clauson'a göre söz konusu Çince sözcük 字 *zì* olsa gerek.[9] Fazla kullanılmamıştır.

"Yararlı, faydalı" yerine kullanılan *asığlı* ise, ise Eski Uygurca *asığlığ* sözünün yarı Uygurca yarı Anadolu Türkçesi (Oğuzca) şeklidir.[10] Sözcüğün Türk dillerinin tarihsel ses gelişimine göre bizim Türkçemizdeki doğru şeklinin **asılı* olması gerekirdi. Nitekim 14 ile 16. yy. arası Osmanlıca metinlerde sözcük *assılı* ~ *assılu* biçiminde görülür.[11] Fazla kullanılmamıştır.

Yine "esas; bina temeli" için kullanılan, Türkçe olduğu düşünülen *temel* ve buradan da *+li* eki ile *temelli* kullanılmıştır. Gerçekte köken olarak Yunanca olan *temel* yine Yun. ϑεμελα, ϑεμελιοω ile ilgilidir.[12]

"Dünya, yeryüzü" karşılığında Türkçe olduğu düşüncesiyle yaygın olarak kullanılan Soğd kökenli *acun* sözünü yine ilk olarak Eski Uygurcada buluruz: *ajun* "yaşam biçimi (canlı türü olarak, insan, kaplan vb.), varlık şekli; yaşam; dünya".[13]

"Canlı" karşılığı kullanılan *dirik* ise bir kaç yönden yanlıştır, ilk olarak sözcük bugün doğru ses gelişimiyle dilimizde *diri* biçimiyle kullanılmaktadır. İkinci olarak da sözcüğün anlamı "canlı" değil "can, yaşam"dır. Eski Türkçe metinlerde yine buradan gelişen *tiriglik* örneği vardır ki bu da bir sıfat olmayıp addır.[14] Fazla kullanılmamıştır.

---

7 'hece' sözünün kökeni F. Steingass 1489. sayfaya göre verilmiştir (London [8]1988).

8 Sözcüğün kökeni ve kökeniyle ilgili görüşler Clauson'a göre aktarılmıştır (Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. 1972 Oxford, 24-25. sayfalar)

9 Çince *zì*'nin Uygurcada görülüşü ve eski Çince şekli için M. Ölmez, "Uygurca Xuanzang-Biyografisindeki Çince Alıntılar", 136. sayfaya bakılabilir (*Türk Dileri Araştırmaları*, 4, Ankara 1994).

10 Uygurcada *as-* "artmak, çoğalmak" eyleminden türeyen *asığ* "kazanç, yarar, fayda" ve buradan türemiş sıfat biçimi *asığlığ* için *Uygurca Sözlük*'ün 227. sayfasına ve sonrasına bakılabilir (Klaus Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch*, 4. fasikül, Wiesbaden 1988).

11 Sözcük bu haliyle *Kelile ve Dimne*, *Müntahab-ı Şifâ*, *Melhame-i Şemsiyye*, *Baki Divanı* gibi eserlerde görülür (*Tarama Sözlüğü*I. cilt, TDK, Ankara 1963: 253-54)

12 *Benselers Griechisch-Deutsch Wörterbuch*, Yay. haz. Adolf Kaegi, Leipzig [17]1981: 358.

13 EskiUyg. *ajun* < Soğd. *''z'wn*, *''zwn* (Klaus Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch*, 5. fasikül, Wiesbaden 1994: 328. sayfa ve ötesi).

14 Türkçe *diri* < EskiTürkçe *tirig* için Caluson, a.g.e., 543. sayfaya bk.; *dirili* < ET *tiriglik* için de 546. sayfaya bk.; ET metinlerde sözcüğün sıfat biçimi **tiriglig* görülmez, *Buddhistische Uigurica aus der Yüan-Zeit*'ın II. bölümü (Ş. Tekin, Budapest 1980), 95. satırda geçen olası bir **tiriglig* (yazar: *tyryklyk*, 192. s.) ise, bildiğim kadarıyla, EUygurcada görülen tek örnek olması dolayısıyla şüpheyle karşılanmalıdır. Zaten çeviri bölümünde bir sıfatla "canlı (lebendig, 242. s.)" karşılanan bu sözcükten yazar da emin değildir. Açıklamalar bölümünde ilgili bölümün kendisince açık olmadığını belirtir ("Der Sinn dieses Teil ist mir nicht klar!", 283. s.).

"Halk" karşılığı bugün de kullandığımız *ulus* sözü gerçekte Türkçe kökenlidir. Eski Türkçe *uluş* "ülke; halk" sözü Moğolcaya geçmiş, *ulus* olmuş, buradan da yeniden *ulus* şeklinde Türkçeye girmiştir. Sözcük yaşasaydı olması gereken şekil *uluş*'tu.

"Sahip" karşılığı görülen *ike* ise bugün *egemen* sözünde gördüğümüz *ege*'nin yanlış okunmasından başka bir şey değildir. Arap alfabesinin *k* ile *g*'yi ayırt etme imkanı vermemesinden dolayı Çağatayca metinlerde görülen اكه şekli kolaylıkla *ike* okunmuştur. Olması gereken biçim *ige* ya da *ege* ise de Eski Türkçe *ėdi* ~ *idi* "sahip"ten gelen bu sözcük dilimizde kurallı olarak *iye* biçiminde görülmektedir. Fazla kullanılmamıştır.

Ayırt, nesne, vargı, yönerge önerge sözcükleri ise hemen her açıdan doğrudur ve bugün de kullanılmaktadır.

Çıkış Sırasına Göre *Ülkü*'deki Dil Yazıları:

Ragıp Hulûsi, "Türk Dili Tetkik Cemiyeti"

"Türk Dili Tetkik Cemiyeti"nin kuruluş amaçlarının ele alındığı yazıda toplumların *terakkiciler* ve *muhafazacılar* diye ikiye ayrılabileceği belirtilir. Bu bağlamda da dinin yerine değinilir ve Avrupa'da Hristiyanların ortaçağda dinde yenilik hareketleriyle birlikte ulusal dillere verdikleri önem vurgulanır. "... Avrupa daha doğrusu Hristiyanlık âleminde umumî kültür vasıtası olmak üzere *millî diller* milâdî XVI ıncı asırdan yani dört asır evvelinden beri Protestanlık sayesinde kıymet bularak işlenme imkânını bulmuş iken, Müslümanlık, hususiyle Türklük âleminde böyle bir dinî hareket olmadığı için, Türkçe bir kültür dili olarak, arap ve acem dilleri derecesinde gelişmek imkânını bulamamıştır." (I.1: 32)

Elbette "yabancı bir dili yüksek kültür dili olarak kullananlara karşı, millî sade dilimizi yaşatmak istiyenler bulunmuştu." Ancak "ümmetçi düşünüş ve duyuş dolayısiyle bu gayretler hep boşa gitmiş ve 1932 senesinin 26 eylûl tarihinde büyük kültür kılavuz ve başbuğumuz Gazi Hazretlerinin girişme ve dilemeleriyle İstanbul'da toplanmış olan 'Birinci Dil Kurultayı'na kadar dilimizin bu yabancı kültür dillerinin boyunduruğu altından tamamiyle kurtulup öz başlı (müstakil) bir dil olabileceğine bütün iman besliyenler sözlerini bir türlü dinletememişlerdi." (I.1: 32)

1932'de kurulan "Cemiyetin maksadı ... 'Türk dilini' müstait olduğu en yüksek kemal derecesine vardırmakdır." (I.1: 33)

Yazıda devamla "Cemiyet"in çalışmaları, yapmayı düşündüğü işler, bu işler için kurulan kollar anlatılır. O dönem yapılan en önemli iş "derleme" ve "tarama" çalışmalarıdır. Derleme işi aslında yeni değildir. Dil Encümeni'nden "Cemiyet"e binlerce halk sözünü içeren fişler kalmıştır. (I.1: 36) Derlemelerden en çok yararlanacak kollar "*Lûgat-Istılah* koliyle *Gramer-Sentaks* koludur." (I.1: 37)

"*Etimoloji* koluna gelince bu kol şimdilik, '*Radloff lûgati*' gibi umumî bir Türk lûgatini esas alarak buna derlemeden gelecek kelimeleri de ilâve etmek ve böylece vücuda gelecek malzeme içinde her kelimenin aslını araştırmakla meşgul olacaktır. Bu kolun çalışması bittiği zaman türkçenin iştikaki lûgati meydana gelmiş olacaktır."

"Neşriyat Kolu"na gelince, bu kolun görevlerinin başında ülkenin çeşitli bölgelerinde çıkan gazetelerin "Dil köşesi" açmalarını sağlamak, bu köşeleri yönlendirmek ve bunları "cemiyet"in merkezinde toplamaktır. Bu yolda ilk köşe açan gezete *Hakimiyeti Milliye*dir. (I.1: 38-9)

Yazıdaki son konu ise "Cemiyet" merkezinde oluşturulacak olan bir uzmanlık kütüphanesidir. (I.1: 40)

"'Ülkü'nün Yazı Bölümleri"

"'Ülkü'nün Yazı Bölümleri" başlıklı makalede *Ülkü* dergisinde yayımlanması düşünülen yazıların konu başlıkları verilir. Bizi yakından ilgilendiren konu ise "Edebiyat ve Dil (şiir, hikâye, roman, tasvir, tetkik)"tir.

Bu başlık altında "Türk dilinin eskiliğine, zenginliğine, yaygınlığına dair tetkikler. Selçuk ve Osmanlı devirlerinde Türk dilinin uğradığı değişmelere, halk dili ile yazı dili arasındaki ayrılıklara ve bugüne kadar dili sadeleştirme yolunda atılan adımlara dair tetkikler. Dili sadeleştirme, özleştirme yolunda denemeler, düşünceler, teklifler"e yer verilecektir. (I.1: 90)

"Dil Seferberliği: Hâmi Reis Gazi Hazretlerinin İrşatlariyle Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Attığı Büyük Adım"

T.D.T.C.'nin yabancı (özellikle Arap-Fars) kökenli sözcüklere karşı başlattığı Türkçesini bulma seferberliği anlatılır, Halkevleri "zaten içinde bulundukları bu işte daha sıkı çalışacaklardır". Bu seferberlikte Türkçe karşılıkları sorulan sözcüklerin listesine (ilk 16) yer verilir. Bunların sonuçları daha sonra kullanım amacıyla "Osmanlıcadan Türkçeye Karşılık Kılavuzu" olarak yayımlanacaktır. (I.2: 116) Gerçekten de bu karşılıklar *Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu, Ülkü* başlığı altında 163 s. + 7 s. katmalar ve düzeltmeler olarak yayımlanmıştır (tarihsiz). Dil seferberliği, derleme-tarama çalışmalarının ayrıntısı, dil köşelerinin konusu için *Türk Dili, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni,* Nisan 1933 (Ankara 1933) 1. sayı'nın tümüne bakılabilir.

Aptullah Battal, "Fin İli ve Fin Dili"

1917 Ekim Devrimi'nden sonra çeşitli tarihlerde Eski Çarlık Rusyası içinde yer alan bazı kesimler yeni yönetimle uyuşamaz. Bunun sonucunda da bir bölümü değişik yollarla bu ülkeyi terkedip ve Finlandiya'ya göç eder. Bunların arasında Kazan Tatarları ve Aptullah Battal [Taymas] da yer alır. 1925'te Türkiye'ye gelen A. B. Rusça ve Arapca bilgisinin de yardımıyla Türkolojiye önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bunların başında bugün de kullandığımız *İbnü-Mühennâ Lûgati* ve *Kırgız Sözlüğü* çevirisini sayabiliriz.

A. B. "Fin İli ve Fin Dili" başlığıyla yayımlanan yazısında ilk önce Finlandiya, Fince, Fin-Ugor dilleri hakkında kısa ancak temel bilgiler verir. Bu yazı gerçekte Halkevlerinde yapılan bir konuşmaya dayanmaktadır. A. B. konuşmasına "şimalin en uzak, bizimle soydaş, bizce de bilinmesi ve tanınması gerek olan bir il" ve "onun dili" hakkında bilgiler vereceğini belirterek başlar. Avrupa'da Protestan din adamları İncil'in ulusal dillere çevirilerini yaparak dil açısından ulusçu-ilerici bir yön taşımışlar, kendi dillerini Latincenin etkisinden önemli ölçüde kurtarıp birer yazı dili yapmışlardır. "Bizim dinî müelliflerimiz

ise, halk edebiyatına yabancı olduklarından öz dilin özünü ve özlüklerini bilmediklerinden ve bu gibi işlerde epiy tembel de olduklarından, Türkçe diye yazdıkları eserlerin lisanını Arapça ve Acemce söz ve tabirlerle tıkabasa doldurmuşlardır. Bu gibi Türkçe din kitaplarını, değil geniş halk kümeleri, orta bilgili hocalar da güç anlarlardı." (I.3: 213)

İncil'in ceviri işini Fin din adamı Agrikola da Fince için yapmıştır, bu yönüyle de "Agrikola Fin yazı dilinin babası sayılır." (I.3: 213) 19. yy.da Fince için başlatılan özleştirme çalışmalarında Fincenin eski metinleri, yazıtları olmadığı için Türkçede olduğu gibi "arkaismlerden istifade yolu mevzuubahs olamaz." (I.3: 215) Bunun yerine halk dilinden yararlanmaya gidilir. Yalnız dilde böyle bir işe girişirken "biraz batırlık ve atılganlık lâzımdır. Dökme kelimeler yaratmak hususunda" dilde bulunan malzemeyi işlemek gerekir. (I.3: 216) Finliler halk dilinden yararlanırken bizim bugün Türkçede Latin kökenli karşılıklarını kullandığımız sözcükleri daha o dönem Finceleştirmişlerdir: *sähkö* "elektrik" (halk dilindeki 'gerginlik' sözünden), *yuna* "tren" ('dizi'), *asema* "istasyon, gar" ('durum, vaziyet'); *valokuva* "fotoğraf" (türetme: 'ışık resmi'). (I.3: 216)

"Elbette biz de bunlara benzeterek, yeni sözler (neologismler) uydurabiliriz." Ancak A. B. burada önemli bir noktaya değinir, "dökme kelimeler yapmak yolu dilleri züğürt ve eski sözleri kıt olan kavimlerin sülûk edeceği bir yoldur." (I.3: 217) Yazılı belgeleri 8. yy.a değin uzanan Türkçenin elbette böylesi bir sorunu yoktur. "Bir budun için dilin değeri büyüktür. Hele yazı dilinin işlenmiş ve bayımış olması milletin medenî ve ilmî gücünün bir ifadesidir." (I.3: 218)

"Dil Seferberliği: Gazi Hazretlerinin İrşatlariyle Başlıyan Büyük Savaş Bütün Memleketin Elbirliğiyle Yürüyor"

Bu yazıda da "Dil Seferberliği" dolayısıyla yayımlanan listenin 17-41. maddeleri yayımlanır.

Hasan Ali, "Türk Dilinin Bölümleri, Edebî Lehçeler"

Yazı "TÜRK dili bir bütündür" sözüyle başlıyor. Türk dilinin "her zaman bir bütün olarak kalabil"diği vurgulanarak, her Türkün "hangi lehçeyi konuşursa konuşsun, az bir emekle başka lehçeleri" anlayabileceği belirtiliyor. (I.4: 307) Devamla Radloff'un ayrımına göre Türk Dilleri "Şark", "Garp", Orta Asya" ve "Cenup

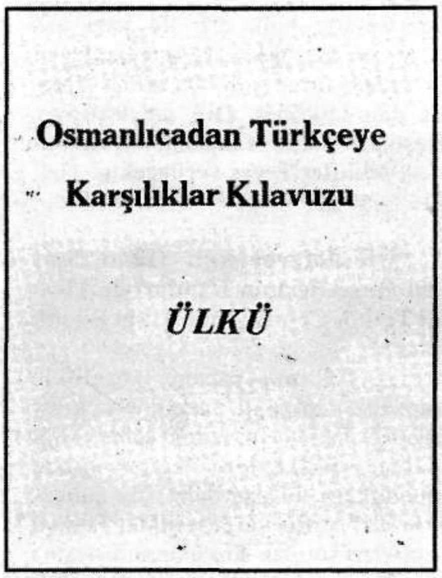

Ülkü'nün yayımladığı karşılıklar kılavuzu

lehçeleri" olmak üzere dörde ayrılıyor. Ek olarak da Samoyloviç'in "sesbilik" ölçülere dayanan *r*'li/*z*'li küme ayrımına yer veriliyor. Yazı Türk dillerinin ortak anıtları olan yazıtlar, Kutadgu Bilig ve Divânü Lugati't-Türk ile Çağatayca ve Anadolu Oğuzcası üzerine verilen bilgilerle tamamlanıyor.

"Dil Seferberliği: Gazi Hazretlerinin İrşatlariyle Başlıyan Büyük Savaş Bütün Memleketin Elbirliğiyle Yürüyor"

Bu yazı da listenin 42-72. maddelerini kapsıyor.

Kadri Kemal, "Anadolu'nun Doğusunda Dil Meselesi"

Adından da anlaşılacağı üzere bu yazı Anadolu'daki öteki dillere değinmekte, ancak yazar bugün de yabancısı olmadığımız bir anlayışla "vaktiyle hemen bütün halkı öz Türkçe konuşan ve tarih vesikalarının gösterdiğine göre, Türkten başka bir soydan olmıyan bu insanlar, nasıl olmuş da öz dillerini yitirmişler ve yabancı diller edinmişlerdir?.." sorusunu sormaktadır. Hemen arkasından da kaynağı ta o günlere giden yine tanıdık bir cevap görüyoruz: "Yapılan birçok araştırmalar neticesi bu dillerin dağlı Türkler tarafından konuşulan Türkçenin 'halitalaştırılmış' iki lehçesi olduğu anlaşılmaktadır" (I.5: 404)

Yazının bütününde bu görüş çeşitli tarihsel ve dilsel verilerle kanıtlanmaya ve bu ortaya çıkan "halita"nın nedeni çözümlenmeye çalışılmaktadır.

"Dil Seferberliği"

Yazıda da listenin 73-93. maddeleri yer alır, "Öz Türkçe Yazı Yarışı" başlıklı duyuruya yer verilir.

"Dil Seferberliği"

Yazı, listenin 98-105. maddelerini kapsar.

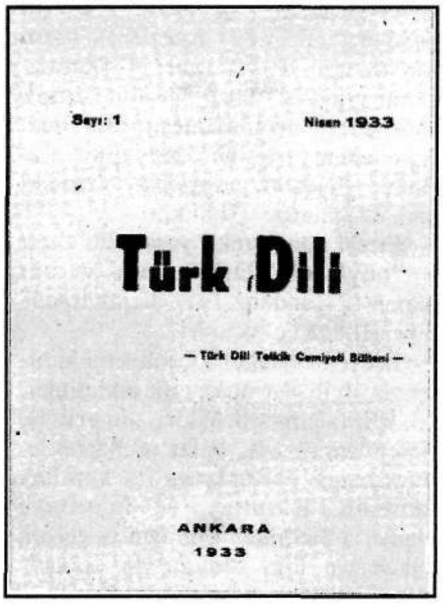

Türk Dili Dergisinin ilk sayısı

Ruşen Eşref, "T.D.T.C Nasıl Kuruldu"

R. Eşref'in *Ülkü*'de yer alan bu konuşması gerçekte ilk önce *Türk Dili*'nin 2. sayısında, "Türk Dili 2 inci sayının ayrı kısmı" başlığı altında yayımlanmıştır. M. Kemal Çankaya'daki bir akşam toplantısında T.T.T.C.'nin kuruluşundan sonra "Dil işlerini düşünecek zaman da gelmiştir. Ne dersiniz?" diye cevabını da vereceği bir soru sorar ve ekler: "Öyle ise, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun!" (II.8: 82) Cemiyet'in kurucularını da yine M. Kemal orada bulunanların arasından seçer:

"Eli ile Samih Rifat Beyi göstererek: — *Zatıâliniz bunun reisliğini alırsınız.* buyurdular. Umumî Kâtipliğe de lütfen beni (R. Eşref) münasip gördüler." (II.8: 82) Kurulacak kurumun tüzüğü de hazırdır: "—Zannederim şimdiki Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin nizamnamesini alırsınız. Lâzımgelen yerlerine cemiyetinizin adını ve gayesini yazarsınız. Yenisini sonra düşünürüz." (II.8: 82)

Ertesi gün gerekli yasal izin alınır ve "böylece T.D.T.C. nin varlığı resmen 12 Temmuz 1932 olarak tescil" edilir. (II.8: 83)

İzleyen sayfalarda Cemiyetin kuruluşuyla ilgili ayrıntılar, ilk etkinlikler, M. Kemal'in görüşleri, önerileri, yönlendirmesi, S. Rifat'ın hastalığı, Dolmabahçe'de toplanan ilk kurultay özetlenir. Kurultay ve kurultaya gelenler anlatılırken Cemiyet'in gerçek başkanının kim olduğu da anlaşılmaktadır: "Türk dilinin ve edebiyatının elli altmış asırlık bütün merhaleleri bir Başkumandanın önünden, bir bilgi ordusu halinde geçiriliyor. O, her geçeni baştan ayağa süzüyor, eksiği gediği varsa düzeltiyor, pürüzü kalmışsa gideriyor. Bu yüksek bilgi ordusunu yarın milletin karşısından geçirmeye hazırlanıyor." (II.8: 95)

İbrahim Necmi, "T.D.T.C Bir Yıl İçinde Neler Yaptı"

Yazıda esas olarak T.D.T.C.'nin kuruluşundan sonra yaptığı işler özetlenmektedir. Buna göre yapılan çalışmalar "lengüistik-filoloji çalışmaları", "Dilimizin özleştirilmesi yolundaki çalışmalar", "Gramer üzerine hazırlıklar", "Karşılıklar Kılavuzu ve Dil Anketi" vb. başlıklarıyla ele alınır.

İL COĞRAFYA FAKÜLTESİNDE

TÜRK DİL BİLGİSİ DERSLERİ

Birinci kısım

DİLLERİN ANA KAYNAĞI SORUMUNA KISA BİR BAKIŞ
ve
TÜRK GÜNEŞ – DİL TEORİSİNİN ESASLARI

Okutan:
İ. N. DİLMEN

1936
İSTANBUL
DEVLET BASIMEVİ

İbrahim Necmi, "Tarama Dergisi Nedir"

İ. Necmi T. D. T. C.'nin ilk büyük çalışmasının *Tarama Dergisi* olduğunu, kamuoyunda ise "bu Tarama Dergisi nedir?" türünden ilgiyle karışık bir sorunun ortaya atıldığını belirtir. Bu ilgiyi ve soruyu cevaplamak amacıyla kaleme alınan yazıda *Tarama Dergisi*'nin amacı, kapsamı, hazırlanmasında tutulan yol, karşılaşılan güçlükler ele alınır.

Tarama Dergisi kamuoyuna sunulan 105 listelik yabancı kökenli söze karşılık arayarak oluşturulmaya başlanmıştır. Üç buçuk ay süren bu anket sırasında toplam 1382 sözcüğün yer aldığı listelerin tümüne de karşılık gelmiş, karşılıksız tek sözcük kalmamıştır. Söz konusu listeler başta *Türk Dili* ve *Ülkü* dergisi olmak üzere daha önce çeşitli basın-yayın organlarında, yayımlanmıştır. Komisyondan geçirilen bu sözlerin yaklaşık 1100

kadarı başta *Kamusı Türkî* olmak üzere, çeşitli tarihî sözlüklerle karşılaştırılmış, sonuçta da bunun 640 kadarı hakkında bir karara varılmıştır.

Tarama Dergisi'nin ilk cildi

"Tarama işi, iki türlü dil varlığı üzerinde yürütülmüştür: Bunlardan biri derleme fişleri, ötekiler de kitaplardır." (II.15: 179) Derleme işi sırasında "ayıklanmış bir halde merkeze gelen 125 binden fazla derleme fişi" taranmış, bunlar arasından "dilimizde kullanılır yabancı sözlere karşılık olabilecek"ler seçilmiştir. "Kitap taramaları" ise "lûgatler ve eski yazma veya basma kitaplar üzerinde yapılmıştır. Bunların sayısı 150 ye varmıştır." Bu "lûgat" lerin içinde Radloff'un sözlüğü de vardır. (III.15: 179) Bütün bu çalışmaların sonunda da "Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu" yayımlanacaktır. (III.15: 180)

Tarama Dergisi'nin ikinci cildi

Dr. M. Şükrü, "Dil Bilgisi - Dil Düzelmesi"

"Dil Bilgisi Nedir?", "Dil Nasıl Çıkmıştır?", "Dil Bir Özden mi Çıkmıştır?", "Diller Kaç Gruba Ayrılırlar?" gibi konu başlıklarının yer aldığı yazıda genel olarak dilbilgisi ve dilbilimi sorunları üzerinde durulur. Sonuçta da iş dilde özleşmeye, öteki dillerdeki benzer uygulamalara, sorunlara bağlanır.

"İkinci Dil Kurultayı: 18 Ağustos'ta Açılacak Kurultay'da Neler Konuşulacak"

Esas olarak kurultayda ele alınacak konular maddeler halinde sıralanır.

İbrahim Necmi, "İkinci Dil Kurultayına Doğru"

İlk kurultaydan çıkan sonuçların, ortaya konulan çalışma programının

maddeleri ve yeni kurultayda yapılması düşünülen işler ele alınır. Türk dilinin öteki dillerle, "Arî ve Samî" dillerle karşılaştırılması ana gündem maddelerindendir.

Nafi Atuf, "Türk Dili ve Kurultay"
Yine Kurultay üzerine olan bu yazıda şu görüş dikkat çekicidir: "Türk dili üzerinde tetkik yapanlar daha ziyade yabancı bilginler" olduğu için "bunlardan bazıları Türk dilinin zenginliğini ve diğer diller üzerinde tesirlerini ilme yakışan bir dürüstlükle bulup söyledikleri halde bir kısmı ... Türk diline hakikî yerini ver"memektedir. (IV.19: 1)

Tadeusz Kowalski, "Türk Dilinin Komşu Millet Dilleri Üzerindeki Tesiri"
Türk dilinin Türklerin İslam dinine girmeleriyle birlikte Arap-Fars sözlerinin istilasına uğradığı belirtilen yazıda, bunun tersi olarak Türk dilinden de öteki dillere, çeşitli Balkan, Slav, Kafkas ve Anadolu dillerine sözcük akınının olduğu belirtilir ve konuyla ilgili araştırmalara değinilir. Tabii başka dillere sözcük veren tek dil Anadolu Türkçesi değildir. Özellikle Slav dillerine Tatarca üzerinden, Kırım Tatarcasından çeşitli dönemlerde çok sayıda sözcük geçmiştir.

Necip Ali, "Türk Dili ve Türk Müziği"
Dilin insan yaşamındaki önemine ve Türk Dil Devriminin gerekliliğine değinen Necip Ali, işi müziğe getirir ve şöyle der: "Müzik işine gelince: Acun tarihinin itiraz kabil olmayan çok açık hakikatlerinden biri de Türk budununun bütün budunlar içinde en sesli, en canlı ve en coşkun ulus oluşudur." (IV: 22: 247)

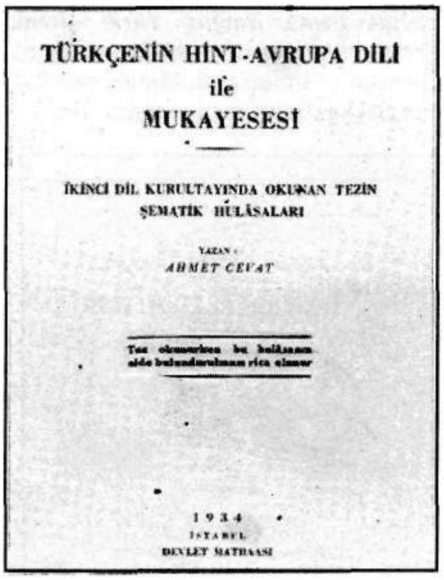
TÜRKÇENİN HİNT-AVRUPA DİLİ
ile
MUKAYESESİ

İKİNCİ DİL KURULTAYINDA OKUNAN TEZİN ŞEMATİK HÜLÂSALARI

YAZAN:
AHMET CEVAT

1934
İSTANBUL
DEVLET MATBAASI

İkinci Kurultayda Okunan bir Bildiri ve Metni: Türkçeyi Hint-Avrupa Dilleri ile Karşılaştırmaktadır

Muzaffer, "Türk Soyu ve Türk Tarihi"
Esas olarak tarih konularının ele alındığı bir radyo konuşmasına dayanan yazı yeni önerilen sözcüklerin sıkça kullanımıyla ilgi çekicidir. Bunlar *acun* "dünya", *atam* "insan", *kıyın* "işkence", *evcil* "ehlî" gibi sözcüklerdir.

Hasan Âli, "Dil İnkılabımızın Karakteri"
Ziya Gökalp'in dilciliğine, "Türkçeci"liğine değinilen yazıda, Z. Gökalp'in Batı kaynaklı sözcüklere Arap kökenli karşılıklar uydurması bir tür çekingenlik, müslüman kesimi gücendirmek istemeyen bir tavır olarak nitelenir. Oysa "Türk dili için zamanca ve mekânca bir hudut yoktur. Herhangi bir Türkçe söz, herhangi bir zamanda söylenmiş, herhangi bir yerde kul-

lanılmış olursa olsun Türkçedir." Dolayısıyla Z. Gökalp'in yaptığı gibi "ideal" yerine Arap kökenli "mefkure" türetilene kadar dilimizin eski kaynaklarına bakılmış olsaydı, örneğin "El'idrak"e bakılmış olsaydı bunun karşılığıda "ülkü" sözü bulunabilirdi. (IV: 22: 256)

İ. Necmi Dilmen, "Yeni Karşılıklar Kılavuzu"

Tarama çalışmaları ve *Tarama Dergisi* hakkında bilgi verilen yazıda, yazı dilimizdeki Arap ve Fars sözlerine rağbetin nedenleri açıklanmaya çalışılır.

"T. D. Araştırma Kurumunun Bildiriği"

Yeni adıyla T.D.A.K. *Tarama Dergisi* ile ilgili olarak okuyucuların görüşlerine başvurur ve sonuca göre aşağıdaki fişin doldurulup Kurum'a gönderilmesini ister.

saptamak için de "Türk Dili Araştırma Kurumu, yurd içinde yaygın bir sentaks anketini yararlı görmüş ve bu işe de girişmiştir." (V.30: 405) "... Türk dilinin söz kurumu, bir türlü ve statik değildir. Binbir türlü söz kurumu vardır. Bu dinamik söz kurumunun varlıklarını ortaya koymak, 'sentaks anketi'nin verimi olacaktır." (V.30: 405)

"Türk Dili Araştırma Kurumu Adına Verilen Ayta"

Dil Bayramı dolayısıyla T. D. A. kurumunun İstanbul Radyosu aracılığıyla verdiği "ayta"ya yer verilir. Konuşmada Kurumun o güne değin yaptığı işler, çalışmalar özetlenir, Türk dilinin eskiliği, öteki dillere kaynak oluşu vurgulanır:

"Birinci dil kurultayı, kurduğu dil kurumuna iki büyük çalışma yolu göstermişti: bunlardan birincisi, daha çok pratik olarak türk dilini herkesin kolayca öğrenip anlıyabileceği şekle

Osmanlıca . . . . . . kelimesine Kılavuzda . . . . .
karşılığını uygun (yahut: yeter) görmüyorum.
Sebebi: (kısaca) . . . .
. . . . .
Önergem Şudur: . . . . . (1)
İmza

(1) Burada bir önerge gösterilmiyen yazılar üzerine bir şey yapılamıyacaktır.

İ. Necmi Dilmen, "Yeni Sentaks Anketi"

Sözdizimi sorunlarına kısaca değinilen yazıda Türkçenin sözdizimi özellikleri ve yazı dili ile halk dili arasındaki farklılıklar işlenir. "Dilimizin söz kurumu... Yazı diliyle konuşma dili arasındaki uçurumu derinleştiren başlıca şeylerden biri de budur." (V.30: 403) Bu tür sorunları, farkları

koymaktı.

İkincisi daha güçlü ve daha esaslısı ise, dilimizin bütün dünya dillerine ana kaynak olduğunu ortaya çıkarmak, bunu bütün bilim dünyasına tanıtmaktı." (VI.32: 82)

Yazı Batılı bilim adamlarına, Türk dilinin "ana kaynak" oluşunu vurgulamamalarından dolayı sitemle devam eder. Sonlara doğru da "dilimiz"in

"Avrupayı, Asyayı, Afrikayı, Amerikayı ve bütün Okeanı kaplıyan engin dil gruplarının anası" olduğu görüşüyle tamamlanır.

"Ankarada Dil Bayramı"
Dil bayramında yapılan konuşmalar ana çizgileriyle sıralanır.

"Ankara Halkevinde Dil Bayramı Töreninde Açma Söylevi"
Ankara Halkevi başkanı Ferid C. Güven'in dil bayramı dolayısıyla Halkevinde verdiği söyleve yer verilir.

H. Reşit Tankut, "Sümer, Mohancodaro, Harappa ve Ana Dil"
Sümercenin kökeniyle ilişkili kuramlara, bunlardan Sümerceyi "Skit, Kasdo-Skit, Turanî" dillere bağlayan görüşe yer verilir.

Münir Hayri, "Halkevlerinde Dil İşleri Sergisi"
Dille ilgili yapılması önerilen sergide çeşitli alfabeler sergilenecek ve "ilk yazıda Türklerin rolü ortaya çıkarıl"acaktır. Bir başka iş de harita olmalıdır. Bu "harita Türk dilinin bugünkü konuşulduğu" yerleri gösterecektir.

İ. Necmi Dilmen, "Güneş Dil Teorisinin Esasları"
Dillerin güneşten, özellikle Türk dilinin güneşten, "bütün kültür anlatabilen dillerin" belli başlılarının da buradan türediğine dayanan dönemin yaygın, resmî görüşü çeşitli "formül" lerle kanıtlanmaya çalışılır, bu kuramın esasları ortaya konur.

İlk insanlar güneşe *ağ* adını vermişler, buradan da sırasıyla *ay*, *ag*, *ak*, *ah* ses öbeklerini türetmişler, "bunlar birinci derecede radikal"lerdir, buradaki *ğ*'den *v*'yi, sonra da *v*'nin akrabası sesleri, *b, m, p, f* seslerini türetmişlerdir. Artık *seslerin* gerisi çorap söküğü gibi gelmiştir.

N. A. Kansu, "Yeni Fakültemiz"
Yeni kurulan DTCF ve bu fakültenin amaçları ele alınır. "Yeni Fakültenin zümresinde, Güneş - Dil teorisini de kapsayan türkoloji ile Sümer, Akatı Eti dilleri, Çince ve Sanskritçe öğretilecektir." (VI.36: 402)

Şakir, "Bir Dil Atlası Hakkında"
Bir dil atlasının gerekliliği, bunun için yapılacak ön çalışmalar, derleme işleri, bunların işlenmesi, yorumu ve basım işi anlatılır. Bu işe örnek olabilecek Batıdaki atlasların belli başlılarının adları sıralanır.

İ.N. Dilmen, "Güneş - Dil Teorisinin Ana Kanunları ve Analiz Yolları"
35. sayıda kısaca ele alınan "Güneş-Dil Teorisi" burada 17 madde halinde ayrıntısıyla ele alınır, kurama göre örnek çözümlemeler yapılır, örneğin *sevgi* sözü şöyle çözümlenir:

1	2	3	4	5
eğ+	*es+*	*ev+*	*eg+*	*iğ*

"*Eğ*: Ana köktür. Asıl anlamı 'güneş'tir", "*Es*: Süje ve objeye nazaran oldukça uzak ve geniş bir saha gösteren ektir.", "*Ev*: Ana kök anlamı kendinde tecelli ettiren ana süje veya objeyi gösterir..", "*Eg*: Süje veya obje gösteren bir elemandır", "*İğ*: Bütün bu mefhumları bağlıyarak kelimeye isim hali veren tayin ve ifade ekidir." (VIII.38: 92-3) Buradan da bir-iki ünlü ve ünsüz sesi düşürerek (hangi kurallarla?) rahatlıkla *sevgi* sözünü elde

ederiz. Benzer yöntemle rahatlıkla "*sevda, aşk* ve *aimer*" sözlerinin Türkçe olduğu ortaya konabilir. (94-5)

Hüseyin Namık Orkun, "Türkoloji Bilgisinin Tarihçesi"
Avrupa'da Türkoloji, Türk tarihi ve dilleri üzerine yapılan ilk çalışmalara, sözlüklere değinilir.

İ. N. Dilmen, "Güneş - Dil Teorisi Üzerine Bir Kaç Sual ve Cevapları"
"Güneş-Dil Teorisi" ile ilgili doğal olarak sorulması gereken sorulara verilen yanıtlar yer alır.

Hüseyin Namık Orkun, "Avrupada Türkoloji"
İlki daha çok tarih ağırlıklı olan yazı dizisinin bu bölümünde, Castrén, Ramstedt gibi ilk "altayist"lere, Macar ve Alman Türkologlarıyla bunların çalışmalarına yer verilir.

Salahattin Eyiboğlu, "Yabancı Dil ve Kültür"
S. E. yabancı bir dil bilmenin gerekliliğine değinirken ana dili öğreniminin önemini özellikle vurgular:
"Türk çocuğunun dimağı düşünmeğe Türk dilinde açılmalıdır. Aksi takdirde yabancı dil fayda değil zarar verir." (VII.41: 360)

"Üçüncü Dil Kurultayı"
Bu kurultayda da ağırlıklı olarak "Güneş-Dil Teorisi" ele alınmıştır. Yazı kurultay dolayısıyla İ. N. Dilmen'in Ulus gazetesine verdiği demeçten oluşmaktadır.

A. Caferoğlu, "Yenisey - Orhon Harflerinin Menşei"
Orhon Yazıtları ile ilgili tarihsel bilgilerin yanısıra yazıtlarda kullanılan alfabenin kökeni üzerine öne sürülen görüşlere yer verilir, bu görüşlerin bir değerlendirmesi yapılır.

Falih Rıfkı Atay, "Dil Kurultayı"
Kurultaya değinen bir yazı daha... Falih Rıfkı da o dönem malum dil ve tarih görüşünün doğruluğuna inanmaktadır: "Nasıl Türk milleti *kaynakmillet* ise, Türkçe *kaynakdil*'dir." (VIII.43: 1)

A. Caferoğlu, "Ayasofya Kütüphanesindeki Yazma Bir Sırp Lûgati Münasebetile"
Arap harfli yazma bir Sırpça sözlük ve önemine değinen bir yazıdır.

"Üçüncü Türk Dil Kurultayı"
Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nı güngün anlatan, yapılan konuşmaları özetleyen bir yazı.

Abdülkadir İnan, "Güneş - Dil Teorisi Üzerine Notlar"
"Güneş-Dil Teorisi"ne yaşattıkları güneş kültünden dolayı Taymır adası halkından, Dolganlarla iç içe yaşayan Tavgılardan kanıtlar getirilmeye çalışılır.

A. N. Kural, "Ananjasz Zajaczkowski, *Elementy tureckie na ziemiach Polskich*"
Zajączkowski'nin Lehçede bulunan Türk asıllı, özellikle Karay asıllı sözlere yer verdiği yazısının değerlendirmesidir.

"Kültür Haberleri"
Dördüncü dil bayramının Halkevlerinin tüm şubelerinde "kutlulan" dığını ele alan haber yazısı. Yazı aynı

zamanda o güne kadar yapılan dil çalışmalarının da kısa bir özetidir.

Reşit Rahmeti Arat, "KUTADĞU BİLİGde Tabibler ve Efsuncularla Münasebet Hakkında Parçalar"

R. Rahmeti, KB ve nüshaları hakkında kısa bilgilerle başladığı tanınmış yazısında *otaçılar* ve *mu'azzimler* ile ilgili bölümün yazıçevrimine, çevirisine ve açıklamalara yer verir. Yazının sonunda ilgili bölümlerin tıpkıbasımları yer almaktadır.

M. F. Köprülü, "*T'oung Paa*" [*Pao* !],

T'oung Pao'nun 30. cildi ile Ramstedt'in *Kalmukça Sözlük*'ü tanıtılır.

A. Caferoğlu, "Orhun Harfleri Hakkında"

Eski Türk runik yazısı ve yeni bulunan yazıtlarla ilgili olarak Samoyloviç'in yazdığı iki yazı değerlendirilir. Yine aynı başlık altında runik harflerle süslü çeşitli eşyaları ele alan bir yazı, K. Donner ve M. Räsänen'in yazısı özetlenir.

M. Şerafeddin Yaltakaya, "Türk Adları ve Türkmenler"

Dil yazıları arasında anabileceğimiz bu yazıda Mısır'da Kölemenler döneminde kullanılan Türkçe adlara yer verilir.

N. N. Kozmin, "Orhun Âbideleri Muharriri *Atısı* Lâkaplı Yollığ-Tigin: I"

Bu ve izleyen yazıda Orhon Yazıtlarının okunuşu, Thomsen ve Radloff'un okuyuş farkları, anlamlandırmada karşılaşılan güçlükler ve eski Türk tarihi ele alındıktan sonra yazıtların yazıcısı (hakkâkı) Yolluğ Tigin anlatılır. Yazıyı A. Caferoğlu çevirmiştir.

N. N. Kozmin, "Orhun Âbideleri Muharriri *Atısı* Lâkaplı Yollığ-Tigin: II" (önceki yazının devamı)

Reşid Rahmeti [Arat, Yay. Haz.], "Dil Araştırmaları"

Kowalski'nin 1936 yazında Anadoluda topladığı dil malzemeleri üzerine hazırladığı yazının Fransızcadan yapılan çevrisidir. Yazıyı F. İz çevirmiştir.

A. Caferoğlu, "Tadeusz Kowalskı, *Zur semantischen Funktion des Peuralsaffixes* lar, ler *in den Türksprachen, Krakwe*, 1935"

Caferoğlu'nun kaleme aldığı bu tanıtma yazısında çoğul ekimiz *+lar/ +ler* ve işlevleri irdelenmektedir. [*Kowalskı Kowalski*, *Peuralsaffixes* ise *Pluralsuffixes* olmalı]

F.A., "Ahmet Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*"

Caferoğlu'nun *Uygur Sözlüğü*'nü değerlendiren bir yazı.

Pertev N. Boratav, "M. Şakir Ülkütaşır, *Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi*"

Toplam 117 maddeden oluşan *Etnografya ve Folklor Sözlüğü* 'nü ele alan bir tanıtım yazısı. Tanıtma dostça bir düzelti/tamamlama uyarısıyla noktalanmaktadır.

A. Caferoğlu, "Kowalski, T., *O Ks. Michala Wieczorkawskiego T. J., misjonarza perskiego, pracach tureckich*"

Polonyalı misyoner bir papazın ka-

leme aldığı "Türkçe" metinler, "lâtin hurufatiyle" kaydedilmiş olmasından dolayı özellikle önemlidir. Çalışmayı tanıtan Caferoğlu yazarı, *geleyrim, geleyrız* gibi söyleyişleri Besarabya, Kırım Türklerinin ağzına özgü söyleyişler olarak nitelendirmesinden dolayı haklı olarak eleştirir ve bunun Azerî söyleyişi de olabileceğini belirtir.

Tadeusz Kowalski [Çev.: C. Köprülü], "Türk Dilinin Bünyesi"
K. Grønbech'in *Der türkische Sprachbau* "Türkçenin Yapısı" adlı ünlü çalışmasının Kowalski tarafından yapılan tanıtımı Türkçeye çevrilmiştir.

"Dil Bayramı"
Altıncı yılı dolayısıyla dil bayramına değinen bir yazı.

Nahid Sırrı, "Bir Okuyucunun Notları"
Dil bayramı dolayısıyla yazılan bir yazı.

İ. N. Dilmen, "Cümhuriyet Yıllarında Dil Çalışmaları"
Halkevlerinin de yardım ve katkısıyla yapılan derleme, tarama çalışmaları özetlenir, "Güneş-Dil Teorisi"nin ortaya çıkışı anlatılır.

Abdülkadir İnan, "Eduard Pekarski ve Eserleri"
E. Piekarski, yaşamı, çalışmaları ve Yakut Sözlüğü'nün önemi ele alınır.

Yaşar Nabi, "Halkevleri'nin Dil, Tarih, Edebiyat Yolundaki Çalışmaları"
Halkevlerinin "dokuz kolundan birini teşkil eden 'Dil, Edebiyat ve Tarih' kolu"nun etkinlikleri anlatılır. Halkevleri yalnızca tarama, derleme işlerine yardımı görev edinmemiş, "Ana dili türkçe olmayan veya türkçeyi bildikleri halde aileleri arasında türkçeden başka dille konuşmak itiyadını terkedemeyen vatandaşlarla yakından ve devamlı surette meşgul" olmayı da amaçları arasına koymuştur. (XIII.73: 46)

Gyula Németh, "Türklüğün Eski Çağı"
Şerif Baştav'ın Türkçeye aktardığı yazı ilk Türkoloji çalışmalarını ele aldıktan sonra Ural-Türk dilleri ilişkilerine değinir. Ağırlıklı olarak da Sümerce-Türkçe karşılaştırmalarına yer verilir.

Gyula Németh, "Türklüğün Eski Çağı"
Bu ikinci yazıda da kimi Türkçe örnekler Eski Hintçe, Toharca, Çuvaşça sözcüklerle karşılaştırılır. Bu verilere ve kimi tarih kaynaklarına dayanılarak "tarihin ilk Türkleri"nin "Şarkî Asya'da" olduğu sonucuna varılır. (XV.90: 517)

M. Fuad Köprülü, "Türk Dili Hakkında Nâmık Kemal'in Bâzı Düşünceleri"
Yazıda Namık Kemal'in yalnız vatan değil, dil konusunda da duyarlı olduğu belirtilir. "Kemâl'e göre, insan cem'iyetlerinin terakkiysi, herşeyden evvel dil ve edebiyatlarının ilerlemesine bağlıdır." Devletin dile, Türkçeye önem vermediğini, bunun özellikle Rumeli'de görüldüğünü belirten N. Kemal, din âlimlerinin Arapca öğrenim görüp halka Rumca anlattıklarını, dolayısıyla da Balkanlarda Türkçenin gelişemediğini düşünür. (XVI.92: 98)

"Dil Bayramı"

Dil bayramı dolayısıyla kaleme alınan yazıda Ankara'da yapılan bayram kutlamaları, etkinlikler anlatılır.

Dr. Saim Ali, "Türk Grameri Dâvası"

Dilbilgisi sorunlarının ele alındığı yazıda her yönüyle tam, eksiksiz bir dilbilgisinin yazılamayacağı belirtilir.

Yazar Adlarına Göre[15] Ülkü'de Çıkan Dil Yazıları

Aptullah Battal, "Fin İli ve Fin Dili", *Ülkü*, 1. c., 3. s., Nisan 1933: 209-219.

[Arat] → R. Rahmeti

Falih Rıfkı Atay, "Dil Kurultayı", *Ülkü*, 8. c., 43. s., Eylûl 1936: 1-2.

Pertev N. Boratav, "M. Şakir Ülkütaşır, *Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi*", *Ülkü*, 11. c., 64. s., Haziran 1938: 381-382.

[Dilmen] → İbrahim Necmi

[Dilemre] → Saim Ali

A. Caferoğlu, "Ayasofya Kütüphanesindeki Yazma Bir Sırp Lûgati Münasebetile", *Ülkü*, 8. c., 43. s., Eylûl 1936: 27-32 + 1°.

—, "Kowalski, T., *O Ks. Michala Wieczorkawskiego T. J., misjonarza perskiego, pracach tureckich*", *Ülkü*, 11. c., 66. s., Ağustos 1938: 567-571.

—, "Orhun Harfleri Hakkında", *Ülkü*, 9. c., 50. s., Nisan 1937: 154-160.

—, "Tadeusz Kowalskı, *Zur semantischen Funktion des Peuralsaffixes* lar, ler *in den Türksprachen, Krakwe*, 1935", *Ülkü*, 10. c., 58. s., İlkkânun 1937: 377-384.

—, "Yenisey - Orhon Harflerinin Menşei", *Ülkü*, 7. c., 42. s., Ağustos 1936: 433-445.

[Erdem] → Ragıp Hulûsi

F.A., "Ahmet Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*, *Ülkü*, 11. c., 63. s., Mayıs 1938: 287-288.

H. Reşit Tankut, "Sümer, Mohancodaro, Harappa ve Ana Dil", *Ülkü*, 6. c., 32. s., Birinci Teşrin 1935: 90-92.

Hasan Âli, "Türk Dilinin Bölümleri, Edebî Lehçeler", *Ülkü*, 1.c, 4. s., Mayıs 1933: 307-312..

—, "Dil İnkılabımızın Karakteri", *Ülkü*, 4. c., 22. s., Birincikânun 1934: 255-257.

İbrahim Necmi [Dilmen], "T.D.T.C Bir Yıl İçinde Neler Yaptı", *Ülkü*, 2. c., 9. s., Birinciteşrin 1933: 186-190.

—, "Tarama Dergisi Nedir", *Ülkü*, 3. c., 15. s., Mayıs 1934: 177-180.

—, "İkinci Dil Kurultayına Doğru", *Ülkü*, 3. c., 18. s., Ağustos 1934: 409-412.

—, "Yeni Karşılıklar Kılavuzu", *Ülkü*, 5. c., 26. s., Nisan 1935: 81-84.

—, "Yeni Sentaks Anketi", *Ülkü*, 5. c., 20. s., Ağustos 1935: 403-405.

—, "Güneş Dil Teorisinin Esasları", *Ülkü*, 6. c., 35. s., İkinci Kânun 1936: 329-334.

—, "Güneş - Dil Teorisinin Ana Kanunları ve Analiz Yolları", *Ülkü*, 7. c., 38. s., Nisan 1936: 88-95.

—, "Güneş - Dil Teorisi Üzerine Bir Kaç Sual ve Cevapları", *Ülkü*, 7. c., 39. s., Mayıs 1936: 178-183.

---

15 Yazar adları esas olarak soyadı yasası sonrasına ait yazılarda soyadına, öncesi adlarda da ilk adın ilk harfine göre sıraya konmuştur. Soyadı yasası öncesi yazıların yazarlarının soyadları [ ] içinde verilmiş ve kendi adına gönderilmiştir.

Eğer kimi yazar ad ya da soyadı bugünkünden farklı yazılmışsa (Eyüboğlu yerine Eyiboğlu gibi) bunlara hiç dokunulmamıştır.

—, "Cümhuriyet Yıllarında Dil Çalışmaları", *Ülkü*, 12. c., 69. s., İkinciteşrin 1938: 239-244.
Abdülkadir İnan, "Eduard Pekarski ve Eserleri", *Ülkü*, 12. c., 71. s., İkincikânun 1939: 443-446.
—, "Güneş - Dil Teorisi Üzerine Notlar", *Ülkü*, 8. c., 44. s., İlkteşrin 1936: 142-144.
Kadri Kemal, "Anadolu'nun Doğusunda Dil Meselesi", *Ülkü*, 1. c., 5. s., Haziran 1933: 404-407.
M. F. Köprülü, "*T'oung Paa*" [*Pao* !], *Ülkü*, 8. c., 46. s., Birinci Kânun 1936: 318-321.
—, "Türk Dili Hakkında Nâmık Kemal'in Bâzı Düşünceleri", *Ülkü*, 16. c., 92. s., Birinciteşrin 1940: 97-98.
A. N. Kural, "Ananjasz Zajaczkowski, *Elementy tureckie na ziemiach Polskich*", *Ülkü*, 8. c., 44. s., İlkteşrin 1936: 158-159.
Münir Hayri, "Halkevlerinde Dil İşleri Sergisi", *Ülkü*, 6. c., 32. s., Birinci Teşrin 1935: 93-95.
Muzaffer, "Türk Soyu ve Türk Tarihi", *Ülkü*, 4. c., 22. s., Birincikânun 1934: 251-254.
N. A. Kansu, "Yeni Fakültemiz", *Ülkü*, 6. c., 36. s., Şubat 1935: 401-402.
N. N. Kozmin, "Orhun Âbideleri Muharriri *Atısı* Lâkaplı Yollığ-Tigin: I", *Ülkü*, 9. c., 53. s., Temmuz 1937: 349-358.
—, "Orhun Âbideleri Muharriri *Atısı* Lâkaplı Yollığ-Tigin: II", *Ülkü*, 9. c., 54. s., Ağustos 1937: 431-440.
Nafi Atuf, "Türk Dili ve Kurultay", *Ülkü*, 4. c., 19. s., Eylûl 1934: 1-2.
Nahid Sırrı, "Bir Okuyucunun Notları", *Ülkü*, 12. c., 68. s., İlkteşrin1938: 185-?.
[Nayır] → Yaşar Nabi
Necip Ali, "Türk Dili ve Türk Müziği", *Ülkü*, 4. c., 22. s., Birincikânun 1934: 246-248.
Gyula Németh, "Türklüğün Eski Çağı", *Ülkü*, 15. c., 88. s., Haziran 1940: 299-306.
—, "Türklüğün Eski Çağı", *Ülkü*, 15. c., 90. s., Ağustos 1940: 509-518.
Hüseyin Namık Orkun, "Avrupada Türkoloji", *Ülkü*, 7. c., 40. s., Haziran 1936: 261-266.
—, "Türkoloji Bilgisinin Tarihçesi", *Ülkü*, 7. c., 38. s., Nisan 1936: 103-109.
[Örik] → Nahid Sırrı
Ragıp Hulûsi, "Türk Dili Tetkik Cemiyeti", *Ülkü*, 1. c., 1. s., Şubat 1933: 31-40.
Reşid Rahmeti [Arat, Yay. Haz.], "Dil Araştırmaları", *Ülkü*, 9. c., 54. s., Ağustos 1937: 461-464.
—, "KUTADĞU BİLİGde Tabibler ve Efsuncularla Münasebet Hakkında Parçalar", *Ülkü*, 8. c., 46. s., Birinci Kânun 1936: 285-294 + 4°.
Ruşen Eşref, "T.D.T.C Nasıl Kuruldu", *Ülkü*, 2. c., 8. s., Eylûl 1933: 81-97.
Dr. Saim Ali, "Türk Grameri Dâvası", *Ülkü*, 17. c., 98. s., Nisan 1941: 99-104.
Salahattin Eyiboğlu, "Yabancı Dil ve Kültür", *Ülkü*, 7. c., 41. s., Temmuz 1936: 358-361.
Şakir, "Bir Dil Atlası Hakkında", *Ülkü*, 7. c., 37. s., Mart 1936: 41-43.
Dr. M. Şükrü, "Dil Bilgisi - Dil Düzelmesi", *Ülkü*, 3. c., 16. s., Haziran 1934: 281-289.
Tadeusz Kowalski [Çev.: C. Köprülü], "Türk Dilinin Bünyesi", *Ülkü*, 12. c., 67. s., Eylül 1938: 83-88.
—, "Türk Dilinin Komşu Millet Dilleri Üzerindeki Tesiri", *Ülkü*, 4. c., 20. s., Birinci Teşrin 1934: 98-105.

[Tansel] → F.A.
[Taymas] → Abdullah Battal
Ülkü, "'Ülkü'nün Yazı Bölümleri", *Ülkü*, 1. c., 1. s., Şubat 1933: 90.
—, "Ankara Halkevinde Dil Bayramı Töreninde Açma Söylevi", *Ülkü*, 6. c., 22. s., Birinci Teşrin 1935: 88-89.
—, "Ankarada Dil Bayramı", *Ülkü*, 6. c., 32. s., Birinci Teşrin 1935: 87.
—, "Dil Bayramı", *Ülkü*, 12. c., 68. s., İlkteşrin 1938: 177-178.
—, "Dil Bayramı", *Ülkü*, 16. c., 92. s., Birinciteşrin 1940: 180-181.
—, "Dil Seferberliği: Hâmi Reis Gazi Hazretlerinin İrşatlariyle Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Attığı Büyük Adım", *Ülkü*, 1.c, 2. s., Mart 1933: 116-118..
—, "Dil Seferberliği", *Ülkü*, 1. c., 5. s., Mayıs 1933: 408-410.
—, "Dil Seferberliği", *Ülkü*, 1. c., 6. s., Temmuz 1933: 490-491.
—, "Dil Seferberliği: Gazi Hazretlerinin İrşatlariyle Başlıyan Büyük Savaş Bütün Memleketin Elbirliğiyle Yürüyor", *Ülkü*, 1. c., 3. s., Nisan 1933: 219-221.
—, "DilSeferberliği: Gazi Hazretlerinin İrşatlariyle Başlıyan Büyük Savaş Bütün Memleketin Elbirliğiyle Yürüyor", *Ülkü*, 1. c., 4. s., Mayıs 1933: 315-317.
—, "Kültür Haberleri", *Ülkü*, 8. c., 44. s., İlkteşrin 1936: 160-166.
—, "T. D. Araştırma Kurumunun Bildiriği", *Ülkü*, 5. c., 26. s., Nisan 1935: 85-87.
—, "Türk Dili Araştırma Kurumu Adına Verilen Ayta", *Ülkü*, 6. c., 32. s., Birinci Teşrin 1935: 81-86.
—, "Üçüncü Dil Kurultayı", *Ülkü*, 7. c., 41. s., Temmuz 1936: 399-400.
—, "Üçüncü Türk Dil Kurultayı", *Ülkü*, 8. c., 43. s., Eylûl 1936: 77-84.
—, "İkinci Dil Kurultayı: 18 Ağustos'ta Açılacak Kurultay'da Neler Konuşulacak", *Ülkü*, 3. c., 17. s., Temmuz 1934: 385-386.
[Ünaydın] → Ruşen Eşref
M. Şerafeddin Yaltakaya, "Türk Adları ve Türkmenler", *Ülkü*, 9. c., 52. s., Haziran 1937: 301-302.
Yaşar Nabi, "Halkevleri'nin Dil, Tarih, Edebiyat Yolundaki Çalışmaları", *Ülkü*, 13. c., 73. s., Mart 1939: 44-48.
[Yücel] → Hasan Âli

ANILARIMDA DİYARBAKIR HALKEVİ

Şevket Beysanoğlu

Diyarbakır Halkevi, 19 Şubat 1932 tarihinde 14 il merkezinde açılan ilk halkevlerinden biri idi. Her yıl açılan yeni şubelerle kısa sürede sayıları 474'ü buldu. Diyarbakır Halkevi, ilk sayısı, hizmete açılışının 6. yıldönümüne rastlayan Şubat 1938'de çıkmak üzere *Karacadağ* adında aylık bir derginin yayımlanmasına karar vermişti.

Bu komitede bizim coğrafya hocası Şeref Kişmir Bey, felsefe hocası Kazım Başkol, edebiyat hocamız Ferit Koç Bey de vardı. Bunlara beni de tavsiye ediyorlar. O zaman şiir yazıyorum. Ben de bir şiir yazıp vermiştim. Ferit Bey onun altına şunu yazıp vermişti: "Sirkat-i şiir edene katl-ı lisan lazımdır" yani şiir hırsızlığı yapanın dilini kesmek lazımdır. Şiirin bana ait olduğuna inanmamış. Sonra ben kendisiyle görüştüm. O zaman *Modern Türkiye* diye bir dergi çıkıyordu. Orada genç istidatlara yer verilirdi, üç beş şiirim yayınlanmıştı. Onları gösterdim, *Diyarbekir* gazetesinde çıkan bir iki şiirimi gösterdim. 35'den beri, 15 yaşından beri, ahbap değil de beni koruyan, seven bir zat haline geldi. Komitede diyor ki "Şevket'i de alın." O zaman benim soyadım Kavut'tu, Beysanoğlu soyadını sonra aldım. Böylece toplantılara katıldık.

Diyarbakır'ı çeşitli yönleriyle tanıtan yazılarla dolu olan *Karacadağ* 138 sayı çıkmıştır.

Halkevi hakikaten gençlerin yetişmesinde büyük rol oynamıştır. Tasavvur edin, mesela dergide çıkan her şiir için 5 lira, düz yazıların sayfası için 2,5 lira telif hakkı veriliyordu. Bu o zaman çok paraydı. O sırada Diyarbakır'da etin kilosu 15 kuruştu. Ben iki dizi yazıyordum. Bir Diyarbaırlı bilginler, ozanlar, bir de Diyarbakır Halkiyatından Örnekler diye. Her biri en az iki sayfa, dört sayfadan 10 lira alıyordum. O 10 lira bir ayda bitmiyor. 12,5 kuruşa istediğiniz lokantada iki çeşit yemek yerdiniz. Giderdik az türlü pilav, az taskebabı... O azlar yarım porsiyon demekti; yarım porsiyon bugünkü lokantaların bir buçuk porsiyonundan daha fazla olurdu. Bu imkan olunca ben nasıl hamle yapabilirim, ne yazabilirim diye çalışmaya başladım. Halkevinde en çok folklor üstünde duruluyordu. Hatta nasıl derleme yapılır diye örnek kitaplar yayınlanmıştı. Başladım mani, hoyrat, atasözü, masal derlemeye. Ve bize şu imkanı tanımışlardı, mesela falan hanımla görüşeceğiz, ona bir kilo kahve götürüyoruz, bir kilo şeker götürüyoruz, sigara

Diyarbakır Halkevinde oyun: **Bir Adam Yaratmak***'ın kadrosu...*

içtiği tespit edilirse 3-5 paket sıgara götürüyoruz. Bunun parasını da Halkevi ödüyor.

O zaman teyp yok, o söylüyor, biz yazıyoruz. Yani o heves doğrudan o para karşılığı. Yazma hastalığını ondan sonra kaptım. Şimdi üstü para verip de dergi çıkarmaya uğraşıyorum. O zaman ben bütün derlemeleri dört sene içinde beş defter halinde topladım. Birinci defterde maniler, hoyratlar, atasözleri, deyimler, bilmeceler, türküler, ikinci defterde masallar, üçüncü defterde halk adet ve inanmaları, dördüncü defterde halk mutfağı... Bunu Halkevine verdim, bana 700 lira verdiler. O zaman bir ev alınırdı, daire değil. Orhan Asena, beş altı arkadaş daha biz böyle yetiştik...

Karacadağ tahrir heyetinde coğrafya hocası Şeref Kişmir, Kazım Baykal, Diyarbakır Surları üstündeki kitabeleri gazete okur gibi okuyan Süleyman Savcı vardı. Bu zatın Arapçası, Farsçası çok iyiydi. Ziya Gökalp İlkokulu Başöğretmenliğinden emekli idi. Bedri Noyan özellikle şiir yazardı. Edebiyat hocası Sedat Günay, Ahmet Kabaklı, Muhtar Körükçü, Reşit İskenderoğlu, Osman Ocak, Ferit Eken derginin yazı kurulunda değişik zamanlarda çalışmışlardır.

Derginin tirajı yanılmıyorsam bin kadardı. Halkevi dergileri gelirdi, yazarlara dağıtılırdı. Biz de *Karacadağ*'ı gönderirdik. Parayla satıldığını hatırlamıyorum.

Yayınlanacak kitaplara Kütüphane ve Yayın Kolu karar verirdi. Fakat genellikle Ankara'ya gönderilirdi. Mesela benim *Diyarbakır Folkloru* kitabı Ankara'ya Behçet Kemal Çağlar'a gönderildi.

Diyarbekir Halkevi binası

Bir de Ahmet Kutsi Tecer; baskıya ve telif hakkına layıktır diye rapor geldi. Sonra maalesef 1950'den sonra defterlerden üçü kayboldu. Kimin götürdüğü, kimde kaldığı belli değil...

Diyarbakır Halkevi'nin diğer şubelerinin çalışmaları da *Karacadağ* dergisinde vardır. Mesela köycülük kolu çeşitli kurslar açardı. Bir köy örnek olarak, üs olarak seçilirdi. Orada mesela Türkçe kouşma müsabakaları açıyor. Vatandaşa Türkçe öğretiyor, Türkçe bilmeyenlere. Onlara hediye olarak mesela bir öküz veriyor... Köycülük kolunda ziraat müdürü var, orman müdürü var, hep uzman kişiler. Böyle konularda gidiyor, daha iyi ziraat nasıl yapılır, kurslar veriyor. Daha çok Türkçe öğretme, konuşma kursları açıyor, Türkçe yarışmaları açıyor.

Temsil kolu her sene en az 7-8 piyes oynuyor. Aklımda kalan mesela *Çoban*, *Mavi Yıldırım*, Necip Fazıl'ın *Bir Adam Yaratmak*, en son oynadığımız. Orada hükümet tabibi rolünü oynamıştım. Benim görevim bir adama deli gömleği giydirmekti. Halkevinde çok kaliteli filmler gösterilirdi, çok tanınmış oyunlar oynanırdı.

Mesela Müziki kolu ikiye ayrılmıştı. Biri halk müzikisi. Başında Celal Güzelses vardı. Bugün İzzet Altınmeşe, Bedri Ayseli, Recep Kaymak, sizin tanıyacağınız isimler oradan yetişmiştir.

1930-1932 yılları arasında Diyarbakır'da veteriner olarak görev yapan Mahmut Karındaş adlı bir zat vardı. Güzel fıkralar anlatan, nüktedan, şahıs, hayvan ve yöre ağızları taklidini büyük bir maharetle beceren ve bu özellikleriyle katıldığı her toplantıda dinleyenleri kah-

Şevket Beysanoğlu

kahalara boğan bir kişiliğe sahipti. 1932 yılı başlarında Diyarbakır'dan ayrılan Mahmut Karıdaş'ın, aynı yıl, Diyarbakır ağzını, seyyar satıcıların mallarını satmak için kullandıkları sözcükleri taklid eden bir plağı çıktı. Halkın buna tepkisi büyük oldu. Halkevinde yapılan bir toplantıda, buna en güzel cevabın, o tarihlerde aynı zamanda Güsel Sanatlar Kolunun halk müziği şefi bulunan Celal Güzelses'in İstanbul'a gönderilerek, Diyarbakır türkülerinden oluşan plaklar doldurması olacağı görüşünde birleşildi. Eylül ayı başlarında Celal Bey İstanbul'a gitti ve ilk plaklarını doldurdu.

1934'te "Güzelses" soyadını alan Celal Bey'in plakları yurdun her yanında, bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ve Müslüman komşu ülkelerde aranır, kahvelerde, gazinolarda en çok çalınır plaklar olmuştu. Bundan sonra her yıl İstanbul'a giderek yeni plaklar doldurdu. 2 Şubat 1959 günü öldüğü zaman, doldurduğu plak adedi 66 olmuştu.

Cumartesini Pazara bağlayan öğleden sonraları, ikindiden güneş batana kadar Celal Güzelses'le birlikte halk müzikisi kolu konserler verirdi. Geniş bir bahçe vardı, orası hep dolardı.

İkinci kol Batı müzikisi idi. Orada hocalar hatta yabancı uzmanlar vardı. Nitekim Atatürk geldiğinde o kol konser verdi.

Diyarbakır Halkevi 1937 yılı başlarında yeni binasına taşınmıştı. 15 Kasım 1937 günü şehrimize gelen Atatürk, o akşam Halkevinde şereflerine verilen konserden sonra yaptığı konuşmada:

"Yirmi yıl sonra tekrar Diyarbakır'da bulunuyorum. Dünyanın en güzel ve en modern bir binası içinde, nefis bir müziği dinleyerek... Beşeriyetin medenî bir halkı huzurunda, bu halkın evinde duyduğum zevk ve saadetin ne kadar büyük olduğunu elbetteki takdir edersiniz. Bunu kaydetmekle bahtiyarım." demesi üzerine ertesi gün şehrin ve ilin "Diyarbekir" adı "Diyarbakır"a çevrildi. Ve 10 Aralık 1937 tarih ve 7789 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile bu ad kesinleşti.

Halkevinin binası önce Nafıa Müdürlüğü'ydü. 1937'de sinema salonu, konferans salonu olan büyük bir bina yapıldı. Atatürk de konuşmasını burada yapmıştı. Sonra o binayı Defterdarlık sattı, o güzelim binayı yıktılar, yeni bir işhanı yapalım diye. Bu güne kadar da yapmadılar, arsa olarak duruyor.

Halkevlerine insanlar istekle geliyordu. Çay, kahve bedava, dört, beş gazete geliyor. Kütüphanesi var. O zaman İl Halk Kütüphanesi'ni de katmışlardı. 24.000 ciltlik kütüphane. Şimdi yine İl Halk Kütüphanesi oldu. İsteyen satranç oynuyor, dama oynuyor.

Diyarbakır Halkevi için bölgeden para toplanmazdı, Özel İdare bütçesinden alırdı. Halkevi çalışmalarında hiçbir maddi sıkıntı yoktu.

Diyarbakır Halkevinin çalışmaları

***1938-39 yılı* Karacadağ *dergisi yayın kolu: sorumlu yazı işleri müdürü ve Halkevi başkanı avukat Agah Arman, felsefe öğretmeni Kazım Baykal, yazı kurulu başkanı tarih-coğrafya öğretmeni Şeref Kişmir, öğretmen Sadık Özbek, öğretmen Faik İnanç, öğretmen Ömer Öner, Şevket Beysanoğlu*.**

Genel Merkez tarafından daima takdirle karşılanıyordu. Genel Merkez'e yayımlanan *Ülkü* dergisi bunun örnekleriyle doludur. Mesela derginin 57. sayısında yayımlanan Behçet Kemal Çağlar imzalı yazıda deniliyor ki:

"Bazı Halkevlerinin elimize gelen altı aylık raporları durgun olması lazım gelen yaz mevsiminde bile değerli başarılar kayd edilebileceğini göstermekte ve bazı bahanelerle mühim bir varlık göstermemiş olan halkevlerine örnek olacak bir canlılığa delâlet etmektedir. Manisa, Diyarbakır, Adana, Balıkesir ve Bursa halkevlerinin yeni hamleleri ve kararları bunlar arasında en bevindirici olanlardır..." Aynı derginin bir başka sayısında da "Niçin bir Balıkesir, bir Manisa, bir Bursa, bir Diyarbakır halkevi kadar varlıklı ve verimli olamıyorsunuz?" denilmektedir (Sayı: 63, s. 471).

Halkevi başkanı olan, milletvekili olmayı kafasına koyuyordu. Çünkü atanan adam diyor ki, beni beğendi, ben mutlaka milletvekili olurum. Mesela Halkevinin ilk başkanı Tahsin Cahit Çubukçu'dur. O Diyarbakır milletvekili oldu. Ondan sonra Osman Ocak Halkevi başkanı oldu, o da milletvekili oldu. Şeref Ulu Belediye başkanıydı, milletvekili oldu. Belediye ve Halkevi başkanları milletvekili olurdu. Milletvekilleri de tayinle olurdu. İlk ikisi Diyarbakırlı'ydı, diğerleri dışardandı. Mesela birinci dönem Diyarbakır milletvekili İbrahim Tali Bey'di. Mesela Tigrel ailesi vardı. Zülfü Tigrel, Hamdi Tigrel... Tigrel ailesinden üç tane milletvekili vardı. Çünkü Zülfü Tigrel

KARACADAĞ

Diyarbakır Halkevi Tarafından ayda bir çıkarılır.

CİLT : 2 — Temmuz 1939 — Sayı : 18

İÇİNDEKİLER

Hatay	Kâzım Baykal
Halkevi Toplantısı	Ö. Öner
Geçen yıl ve bu sene	Dr. Neşati Üster
Koşma (Şiir)	A. Ş. Kavut
Diyarbakırlı Ozanlar	Şevket Kavut
Diyarbakır Kitabeleri	S. Savcı K. Baykal
Halkiyat	Şevket Kavut
Dutçuluk	S. Özbek - F. İpeker
Gözlerin Hayali (Şiir)	İbrahim Ateşli
Halkevi (Şiir)	Celâl Güvenç
Evimizin bir aylık çalışması	
Bibliyografya	K. Baykal

Diyarbakır Basımevi
1939

Atatürk'ü n yakılarından biriydi. Onu Lozan'a göndermişti, Kürtleri temsilen.

Halkevinde eşraftan çok, Diyarbakır'da herhangi bir göreviyle temayüz etmiş kişiler çalışırdı. Mesela Doktor Bedri Noyan Diyerbakır'daydı. Bir süre Halkevi başkanlığı yaptı. Dr. Necati İşter, Bursalı'ydı, o da Halkevi başkanlığı yaptı. Ama bunlar genellikle genel müfettişin, Diyarbakır Birinci Bölge Genel Müfettişi'nin tasdiklerine, takdirlerine kalmış. O beğenirse, diyor ki şunu Halkevi başkanlığına getirin.

Hukuk Fakültesi'ni bitirdim, yıl 1942, Diyarbakır'da hakim stajiyerim. İstanbul'da Dicle Talebe Yurdu diye bir yurdumuz vardı. O yurt menfaatine gece yapalım dedik. Temsil kolu oynayacak, müzik kolu konser verecek. Bunun yetkilisi de ben ve iki arkadaş, üç kişi. Biz 10 lira umduğumuz kişiye gidiyoruz, mesela Cahit Sıtkı Taancı'nın babasına gittik, Şükrü Bey'e. Meğer adamın en kritik zamanıymış, yani para sıkıntısı varmış. Biz tabi o zaman idrak edemiyoruz, Varlık Vegisi çıkmış, herkes sıkıntıda. Açılış konuşmasını yapan arkadaş dedi ki: "Biz Yahudi zihniyetli hemşehri istemiyoruz." Böyle deyince, Avni Doğan Bey'di o zamanki müfettiş-i umumi, locasından kalktı... O zaman, sonradan milletvekili olan, çok espirili bir adam, edebiyat hocası Rıfat Özmen kulağıma eğilip "... yedin!" dedi. "Niye hoca?" dedim, "Görürsün" dedi. Hakikaten ertesi gün polisler geldi, Avni Doğan Bey'in huzuruna gittik. "Ulan" dedi, "Siz kim oluyorsunuz da Yahudi zihniyetli adam istemiyorsunuz?" Şaşırdık kaldık. "Efendim" dedik, "Bu arkadaş pişman olmuştur, bir çok kişiden aradığımız yardımı bulamadığımız için o heyecanla söylemiştir. Kasıt yoktur." "Hadi defolun, bastırın" dedi. Çıktık geldik.

Umumi müfettişler bölgenin herşeyiydi. Şevket Beysanoğlu'nun sürülmesi lazımdır dedimiydi, gece saat 12'de evi basarlar, kamyon gelir ve atar eşyayı, faraza Edirne'ye sürgün, Bursa'ya sürgün, en çok Ordu'ya sürgün, Isparta'ya sürgün...

Halkevlerinin kapatımasına çok üzülmüştüm. Ben Demokrat'tım, Demokrat Parti için çalışmıştım. Ama Halkevlerinin kapatılması, belki kapatılmayı hak etseler de, kötü olmuştur. Belki politika dışında bırakmak, Milli Eğitim Bakanlığı'na, Kültür Bakanlığı'na bağlamak iyi olurdu.

Halkevleri mensupları gerçekten Halk Partisi için çalışıyorlardı. Bizim gibi gençler de Demokrat'tı. Fakat Halkevleri çok yararlıydı. Kimse gelip oyunuzu Halk Partisi'ne verin demezdi. Zaten oya da ihtiyaç yoktu. Zaten bizim bölgede Halk Partisi yoktu. Halk Partisi 1946'da açıldı.

Halkevleri kapandıktan sonra Kültür Denekleri kuruldu. Behçet Kemal

Çağlar geldi, açılış yapıldı. Başkanı da Dr. Selahattin Yazıcıoğlu, sonra rektör oldu. Sonra Halkevi'ne dönüştürüldü. O zaman da Avukat Ruhi Nedimoğlu başkan oldu. Bir kaç sene sonra o da kapandı.

Halkevinin kapatılmasından kütüphane büyük zarar gördü. Bu konuda üç dört yazı *Diyarbakır* gazetesinde çıkmıştır. Halkevinin kapısına kilit vuruldu. Ne olacağı belli değil. Millet, yani hırsızlar diyelim, Halkevi'nin camlarını kırıyorlar, içeri giriyorlar, kitapları taşıyorlar. Sipahi Pazarı diye bir yer vardır. Ben sık sık oraya uğrardım, yazma eserler olur mu, alayım diye. Diyarbakır Halkevi kitapları oraya düştü. Ben yazı yazdım. Aradan bir kaç ay geçti, Halkevi Kütüphanesi gene İl Halk Kütüphanesi'ne taşındı yani yerine iade edildi. Ama en az bir iki bin kitap gitti.

Diyarbakır Halkevi Yayınları:

Tahsin Cahit Çubukçu, *Diyarbekir'e Bir Bakış*, 1935, Diyarbakır, 38 s.

Bedri Günkut, *Diyarbekir Tarihi*, 1936, Diyarbakır,159 s., 10 resim.

Usman Eti, *Diyarbekir*, 1937, Diyarbakır, 88 s.

Celal Güzelses, *Diyarbakır Halk Türküleri*, 1937, İstanbul, 8 s.

Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır, 1938, Diyarbakır,112 s.

Kadri Kemal Kop, *Atatürk Diyarbakır'da ve O'nun Hatıraları*, 1938, İstanbul, 92 s.

Usman Eti, *Dicle ve Diyarbakır Hakkında Yazılan Manzum Parçalar*, 1939, Diyarbakır, 83 s.

Kazım Baykal, *Atatürk'ün Hayatı, Memleket ve Millete Yaptığı En Büyük Hizmetleri*, 1940, Diyarbakır, 8 s.

Usman Eti, *Diyarbakır'da Gazete ve Diyarbakır Neşriyat Tarihi*, 1940, Diyarbakır, 18 s.

Kazım Baykal, Süleyman Savcı, *Diyarbakır Şehri*, 1942, Diyarbakır, 77 s.

Pertev Sungur, *Diyarbakır Halkiyatından Mani, Maya, Hoyrat ve Atasözleri*, Diyarbakır, 118 s.,

Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Folkloru*, c. I , 1943, Diyarbakır, 256 s.

Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Folkloru*, c. II , 1946, Diyarbakır, 257-383 s.

EVİMİZİN BİR AYLIK ÇALIŞMALARI

23 TEMMUZ HATAY GÜNÜ

23 Temmuz 939'da Halkevi önünde kalabalık bir halk kütlesi karşısında büyük bir canlılıkla kutlanmıştır. Dil, tarih, edebiyat kolumuz başkanı Kâzım Baykal Hatay'ın uzak ve yakın tarihini anlatmış ve Vali Dr. Mithat Altıok tarafından Hatay'ın ana vatana ilhakının mana ve ehemmiyeti hakkında heyecanlı bir nutuk söylenmiştir.

24 TEMMUZ LOZAN GÜNÜ

Lozan sulhunun yıl dönümü Halkevi önünde bütün Diyarbakırlılar tarafından büyük bir heyecanla kutlanmıştır. Halkevi balkonunda askeri bando ve Halkevinin altmış kişilik korosu tarafından söylenen istiklal marşile törene başlanmış, Dil, tarih, edebiyat komitemizden Ömer Faruk Lozan sulhunun Türk tarihindeki büyük ehemmiyetini tebarüz ettirmiş ve koronun söylediği milli marşlarla törene son verilmiştir.

KÖYDE TEMSİL

Temsil kolumuz bu ayda Sımakı köyüne giderek açık havada kalabalık bir köylü karşısında (Kanun Adamı) piyesini temsil etmiştir. Piyesten evvel kolumuzdan öğretmen Sadık Özbek tarafından Cumhuriyet rejiminde köylünün rolü hakkında bir musahaba yapılmış temsilden sonra da piyesin mevzu ve manası hakkında izahat verilmiştir.

HAPİSHANEDE TÜRKÇE KURSLARI

İki ay önce hapishanede açılmış olan Türkçe kursları büyük bir muvaffakiyetle devam etmektedir. İki dershanede yüz altmış mahpusa ders verilmektedir. Yer bulunmadığından başka sınıf açılamamıştır. Yakın vakitte hapishanede Alfabe bilmeyen kimse kalmıyacağını ümit ediyoruz.

Karacadağ, Diyarbakır Halkevi Dergisi, Sayı 19, Ağustos 1939, s. 24.

MERZİFON HALKEVİ VE *TAŞAN* DERGİSİ

Ahmet Yüksel

I. Merzifon'da Halkevi'nin İlk Yılları (1935-1940)

Merzifon, Orta Anadolu ile Karadeniz bölgesinin kesişme noktası olmak özelliğiyle, öteden beri birçok kavmin iskân yeri, önemli bir ticaret merkezi ve bu ticaretin doğal uzantısı olarak kültürlerarası etkileşimin de kesişme noktası olmuştur. Şimdi sadece adı deyim ve atasözlerinde yaşayan cesim "Merzifon eşeği", bu yoğun ticaretin bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmış, döneminin temel nakil vasıtasıydı. 1865 yılında kurulan Amerikan Koleji, 1900 yıllarında kurulan Fransız Mektebi, son derece faal İttihat ve Terakki Kulübü, bu kulübün yaptırdığı Büyük Mektep (İstiklâl İdadi Mektebi), Numune Rüştiyesi, Ermeni İdadisi, 1910 yılında çıkarılan eşzamanlı dört gazete[1], Türk Ocağı teşkilatı, eli yüzü düzgün üç faal kütüphanenin varlığı; Merzifon'daki çok milletliliğin, ticarî canlılığın Cumhuriyet'e kadarki kültürel boyutu hakkında bize bir fikir vermektedir.

Cumhuriyet'le birlikte Merzifon'da ezelî ve ebedî bir husûmete dönüşmüş olan İttihatçı-İtilafçı çatışması son buldu. İttihatçıların kesin hâkimiyetine dönüşen *yeni rejim*, *İtilafçıları sindirmiş*, Halk Fırkası teşkilatının İttihatçılardan oluşması sonucunu doğurmuştu.

Biz burada İttihat ve Terakki ile muârızı Hürriyet ve İtilaf Fırkalarının bir taşra kasabasındaki faaliyetlerini ele almak niyetinde değiliz. Şüphesiz böyle bir çalışma pek hayırlı olmakla birlikte ayrıca ve etraflıca mütalaa edilmelidir. Ancak Merzifon Halkevi'nin ilk yıllarını incelediğimiz bu yazımızda, böyle bir giriş Halkevi ve Halk Partisi yöneticilerinin niteliklerini ve çalışmalarını anlamak için zorunlu olmaktadır. Çünkü Halkevi ve Halk Partisi yöneticilerinin rejimi savunma ve yerleştirme misyonları eski İttihatçı kim-

[1] Anadolu'da, üstelik küçük bir kasabada, hem de aynı zamanda dört süreli yayın birden çıkıyordu. İleride değineceğiz.

likleriyle örtüşmüş, karşılarında da yine korka korka muhalefet eden eski İtilafçıları bulmuştur. Merzifon'da Tek Parti dönemindeki bu siyasî kapışmanın köklerini, o eski ve amansız mücadelede aramak yerinde olacaktır.[2] Bu mücadelenin izlerine ilk *Taşan* (1930-1931) ve ikinci *Taşan* (1936-1938, Halkevi dergisi)'daki birçok yazıda rastlamak mümkündür.[3]

Amasya'nın bu en büyük ilçesinde halkevi 22 Şubat 1935'te açılmıştı. Bu tarih, Amasya Halkevi'nin açılışından (22 Şubat 1934) bir yıl, Çorum Halkevi'nin açılışından (22 Şubat 1933) iki yıl sonradır. Çorum ve Amasya'yı burada bahis konusu etmemizin nedeni, bu iki ilin ortasında yer alan Merzifon ve dolayısıyla Merzifon Halkevi'nin bunlara rekabet (daha çok da yarış) etmesindendir. Merzifon Halkevi, her zaman faaliyetlerinde Amasya ve Çorum'dan geri kalmamak kaygısı güttü. Bugün de devam eden bu tatlı rekâbet, Merzifon Halkevi dergisi *Taşan*'ın *Kızılırmak* ve *Çorumlu*'dan iki sene önce çıkmasına (ve tabii ki onlardan daha önce kapanmasına) neden oldu. Halkevi futbol takımı ve temsil kolunun başarıları, *Taşan*'da övgülü sözlerle yer alıyordu, ama yenilgiler söz konusu olduğunda çıt yoktu. (Bu durumda, rakip halkevleri dergilerinden sonucu öğrenmek ancak mümkündür.)[4]

Kezalik Merzifon Halkevi temsil kolu o tarihlerde Çorum'da bir piyesi başarıyla sahnelemiş, bu esnada Çorum'da sürgün bulunan Hüseyin Cahit Yalçın, Merzifonlu gençleri pek beğenerek; "Çorumlular size haset etmiyorlar mı?" demiş, demesine de *Taşan*, bu sözü pek tuttuğundan her vesile ile yazarak bu yarışta kendine pay çıkarmıştır.

Halkevinin ilk başkanı Doktor İ. Hakkı Kentel'di (1935-1937). (Sonradan soyadını "Şarman" olarak değiştirdi. Çünkü Farsça "şar"ın Soğdakça "kent"ten daha Türkçe olduğunu sanıyordu.) Daha sonra sırasıyla öğretmen İskender Hâki Engin (1937-1938), Belediye Reisi Hamdi Acar (1938-1942), T. H. Kurumu muhasibi Kemal Yıldız (1942– ?) tesbit edebildiğimiz kadarıyla, Halkevi başkanı oldular. İlk dönem yöneticileri ise, öğretmen Vehbi Cem Aşkun, Vedat Sümer, Enver Gürel ve eski vakıflar memuru İ. Halil Acar'dı. İskender Hâki Engin başkanlığında ise yöneticiler değişmedi. Belediye reisi Hamdi Acar başkanlığındaki

---

2 Bu konuda genel bilgi için bkz. *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, Erik Jan Zürcher, Çev. Nüzhet Salihoğlu, Bağlam Yay., İst., 1987.

İttihat ve Terakki ile muârızı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın taşra faaliyetleri yeterince ele alınıp araştırılmış değildir. Böylesi bir çalışma da henüz yayınlanmadı. Gelgelelim, yıllardır İttihat ve Terakki'nin Trabzon faaliyetleri üzerinde uğraşan kadim dostumuz Kudret Emiroğlu'nun bu eşsiz çalışması, dileriz yakın zamanda yayınlanır. Amasya ve Merzifon için de önemli bilgiler içereceğini tahmin ettiğimiz bu çalışmayı sabırsızlıkla bekliyoruz.

3 "İlk" ve "İkinci" sıfatlandırmaları bize aittir.

4 Burada ola ki okuyucu Amasya-Merzifon rekabetinin tarihsel kökenini merak edebilir, bu sebeple hoşluk olsun diye bir hâmiş düşelim: Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*'nde anlattığına göre şöylekim: Çelebi Sultan Mehmet Amasya'da vali iken Amasya ile Merzifon ve Gümüş'ün (Gümüş ki bu satırların yazarının memleketinin o zamanki adıdır) seçkin silahşör ve binicilerini sık sık Yedikır mevkiinde cirit oynatır, yarışma esnasında aşka gelerek "Bre bamyacılar, bre lahanacılar" diye ünlermiş. Merzifon lahanası pek meşhur olup en babasından bir Merzifon eşeğinin kafası kadardır. Amasya'da da Allah için çok lezzetli bamya yetişir. O sebeple Mezifonlulara "lahanacılar", Amasya birliğine de "bamyacılar" adı konmuş. Bu isimlendirme zamanla müsabakalarda yerleşerek, takım ismi olarak söylenegelmiştir. Öyle ki Topkapı Sarayı avlusuna mermerden karşılıklı lahana ve bamya âbideleri dikilmiştir. Hâlâ da yerinde durur.

*"Küçük İstanbul", güzel Merzifon'umuzun eski bir fotoğrafisi...
Tarih de tam halkevinin faal olduğu yıllar.
Mahsusan yapılmış binası mı? İşte o da şuralarda bir yerde...*

yöneticiler ise; öğretmen Kadri Özyalçın, Sabri Engin, Hilmi Onar, Ferit Can, İdare memuru Hüseyin Saraç'tı. Görüldüğü gibi yöneticilerin çoğu öğretmen idi. Zaten halkevinin CHP Genel Sekreterliği'nden yüksek takdir alacak kadar iyi çalışması[5], derginin kotarılması da bu sayede oldu. Bu öğretmenlerin çoğunluğu aslen Merzifon'lu olmayıp, tayinle gelmişlerdi. Güzel bir tesadüf olarak biraraya gelen bu öğretmenlerin çoğunun ilk görev yeriydi. İlerde her biri kendi sahasında ses getiren önemli eserler bıraktılar. Çoğunun ilk kitabı halkevleri yayınlarından çıkmıştır. O zamanın şartları onları idealist, çalışkan ve başarılı yapmıştı. Reformların sıcağı hâlâ devam ediyor ve ihtilâlin mantığı gereği her hakikatli aydın, kendini memleket yararına her ne olursa yapmaya mecbur hissediyordu. Merzifon Halkevi'nde çalışmış çoğu öğretmen, yönetici olarak yukarıda isimlerini zikrettiğimize ilaveten şunlar geldi geçti; Ahmet Yılmaz, Cenap Muhittin Kozanoğlu, Ebet Mahir Yalnız, Eflatun Cem Güney, Haşim Nezihi Okay, Selahattin Tansel, Rıza Öztükel, Rıza Polat Akkoyunlu, Fikri Gazneli, Behire Aşkun (Uray/Belediye ebesi) ve Kadircan Kaflı.

İlçenin nüfusu 13.000 civarında idi ve 1940 istatistiklerinde halkevi aza sayısı 351'di. Önceleri beş komitesi (kolu) vardı. 1937'de sosyal yardım, temsil ve köycülük komiteleri de eklendi.[6]

Dil, tarih, edebiyat komitesi en çok iş gören, en büyük komite oldu. 100'den

---

5 *Taşan*, Sayı 2 (26) 1/7/1936, s. 8.

6 *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1940*, s. 39'da Merzifon Halkevini 7 kollu gösteriyor, doğrusu 8 koldur.

fazla üyesi vardı. Atasözü, koşma, mani, türkü derlemesi yaptılar. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin derleme çalışmalarına memur edilenler bunlardandı. *Taşan* bu komite tarafından çıkarılıyordu. CHP Genel Sekreterliği'nin direktifleri doğrultusunda Güneş-Dil Teorisi, dergide, konferans ve anma toplantılarında işleniyordu. Parti teşkilatının halkevlerine verdiği bir görev olarak Güneş-Dil Teorisi'nin gündemde olduğu yıllarda Dil Bayramları bu komitece, büyük toplantılar halinde kutlanıyordu. Zaten konferans ve toplantıların halkevinin en önemli faaliyetleri arasında yer alması, yöneticilerin öğretmen olmaklığıyla da ilgiliydi.

"Gebelikten Korunma Yöntemleri"nden "Eski Yunan Edebiyatının Nazım Şekilleri"ne kadar pratik ya da entelektüel her konuda konferanslar düzenlendi. Bu konferanslar sadece üyelere verilmiyor, bazen hoparlörler vasıtasıyla halka yayın yapılıyor ya da *Taşan*'da basılıyordu. Bazen de Cumhuriyet Meydanı'na halkı toplamak suretiyle veriliyordu.

Dil, tarih, edebiyat komitesi, "Zuhurî" adında bir halk şairini zuhur ettirerek hayatı ve eserlerini inceledi; dergide hakkında yayın yapıldı. Namık Kemal, Celâl Sahir (Erozan), Süleyman Nazif, Mimar Sinan, Tevfik Fikret, Abdülhak Hamit günleri ve geceleri tertiplendi. Bu anma toplantılarına "intifal" karşılığı olarak "alay" adı veriliyordu. Aynı zamanda *Taşan*'da bu "alay"larla ilgili özel bölümler yapıldı. Bu yazılar okunduğunda görülen o ki, anılan zevat hakkında taltif o denli ileri vardırıldığından gerçekten alay edildiği de akla gelebiliyordu.

Vehbi Cem Aşkun, Merzifon'a bir kurtuluş günü kazandırmayı pek istiyordu. Bir defa heves etmişti. O kadar uğraştı, anket hazırladı. Milli Mücadele ve işgal yıllarını yaşamış birçok insandan anılarını derledi. Gerçekten ciddi ve yararlı bir sözlü tarih çalışması yaptı. Bu anıları, *Taşan*'da "Merzifon'un Kurtuluşu, Anketimize Verilen Cevaplar" başlığıyla yayınladı. Aşkun, Merzifon'dan tayin olduktan sonra 1956 yılında Balıkesir'de yayınladığı kitabıyla (Kurtulan Merzifon, Balıkesir Türk Dili Matbaası, 1956, 62 s.) nihayet Merzifon'a bir kurtuluş günü kazandırmayı başardı. 2 Ekim 1919 olarak tesbit ettiği bu özel gün ne yazık ki revaç bulmadı. O günde ne temsili düşman kuvvetlerinin kumandanı rolündeki zavallı, vecde gelmiş halk tarafından dövüldü; ne de final sahnesinde İstiklâl sembolü genç kızın koynundan çıkardığı Türk bayrağı çılgınca alkışlandı. Vehbi Cem, yılda bir yapılan böyle bir komedi için onca yıl boşuna uğraştı, ama öbür yandan çok yararlandığımız, değerli bilgiler içeren bu anıları derlemiş oldu.

Ar komitesi ilk altı ay içinde ancak, son kabul edilen bir Mimar Sinan ile bir de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın birer portresini yapıp halkevi duvarına astı. Bu komite ilkin viyolonsel, mandolin, keman gibi Batı müziği enstrümanları üzerinde ders vermeye başladı. Aynı zamanda alafranga müziğin nazarî bilgilerini de öğretmeyi denedi.[7] Piyano ve kemanla bir konser verdi. Ancak ikinci bir konser veremedi. Çünkü "güç ve kulağımıza yabancı gelen alafranga müziğin elemalarını inançlayamamıştı."[8] Ar komitesi mecburen ulusal ve yerli havalara tebdil ederek cümbüş ve saz kurslarına başladı. Komite ilk zamanlar her gece çalışıyor, sık sık Türk müziği konserleri veriyordu. Mahallî ve ulusal parçalardan seçtiği türkülerle halkımızı memnun etti.[9] Büyük şair Hâmit alayında Makber adlı

---

7 *Taşan*, sayı 1 (25), 1/6/1936, s. 4.

8 *Taşan*, a.g.y.

9 *Taşan*, sayı 15 (39) 1/8/1937, s. 11.

parçayı muhtelif sazlarla seslendirip dinleyeleri göz yaşlarına boğdu. Bu çalışmalar her zaman ilgi gördü. Memleketten birkaç değerli Türk müziği sanatçısının çıkmasına vesile oldu. Uzun yıllar faaliyet gösterecek olan Merzifon Musiki Cemiyeti'nin de temeli halkevinde atıldı.

Spor komitesi, her yerde olduğu üzere futbol ağırlıklı çalışmalar yaptı. Halkevi kurulmadan önce "Gençler Birliği" adıyla bi futbol takımı vardı. Halkevi spor komitesi bu takımı lağvettirerek "Halkspor" takımını kurdu. Zaten ilgili genelgeler gereği halkevlerinin bulunduğu yerlerde ayrıca bir sivil spor kulübü kurulması yasaklanmıştı. Ancak Merzifon'da bulunan Muhabere Alayı'nın da bir futbol takımı vardı. Sık sık Amasya, Çorum ve Bafra ile maçlar yapılıyor, muhabere takımı ile muhtelit (karma) takım çıkarılıyor ve tabii Bafra'nın Halkspor, Amasya'nın Bozkurt ve Çorum'un Halkkulübü yenildiğinde *Taşan*'da duyuruluyordu.

1938 yılının Mayıs ayında voleybol lig maçları düzelendi. Samsun ve Amasya'dan sporcu öğrenciler geldi. Bu takımları yendiler. Ayrıca Merzifon Halkspor, Amasya'ya gitti ve Amasyalıları yendi.

Halkevi 1936 yılında bir voleybol sahası yaptırdı. 1938 yılında bu sahanın etrafından tahsis edilen arsa, belediye tarafından futbol sahasına dönüştürülerek duvarları yaptırıldı. Spor komitesi de sahayı, ilçeye ayrılan tahsisatından tesviye ettirdi. Bu sahanın adı, uzun yıllar Halkspor Sahası olarak anıldı. Halkevi, Halkspor'u 1938 yılı başlarında Federasyona bağlattı. Bu tarihten sonra spor komitesinin çalışmaları, "adamsızlıktan" iyice durdu.[10]

Halk dersaneleri ve kursları komitesi, okuma-yazma ve Fransızca olmak üzere iki dershane açtı. Okuma-yazma kursunun A ve B kurları vardı. Hiç okuma-yazma bilmeyenlere A kurunda okuma-yazma öğretiliyordu. B kurunda ise Türkçe, yurtbilgisi, hesap dersleri veriliyordu. Kursu bitirenlere vesikaları verildi. Hasat zamanı, kurslara ilgi olmadığından, kapatılıyordu. İlk bir sene içinde 1760 kişi bu kurslardan yararlandı. 1937'de okuma-yazma kursları durdu. Çünkü bu komitenin öğretmenleri, vazife icabı Merzifon'dan ayrılmışlardı.

Halkevinin kütüphanesi (kitap sarayı) eski Türk Ocağı'ndan kalma iki dolap içinde 200 kadar kitapla kuruldu. Kitapların büyük bir kısmı genel merkez ve CHP Genel Sekreterliği ile diğer halkevleri tarafından göderilmişti.[11] 1936 yılı başında Amerikan Koleji direktörü 873 cilt Türk ve Arap harfli kitap hediye etti, ayrıca eski belediye reisi Hasan Kefeli, 200 adet kitabını Halkevi'ne bağışladı. İki sene içinde kitap sayısı 2013, dergi sayısı 878'e ulaştı. Her ay muhtelif halkevlerinden 30 çeşit dergi geliyordu. Dönemin günlük gazeteleri *Açıksöz, Tan, Ulus, Cumhuriyet, Son Posta, Akşam* satın alınıyor, ayrıca *Amasya, Ahalî* ve *Samsun* devamlı bulunduruluyordu. Okuma salonu gündüz ve gece geç saate kadar açık olup bir de ücretli memuru vardı. Salonda bir de bataryalı radyo mevcuttu.

Halkevi kapandıktan sonra halk kütüphanelerine devredilen bu kitaplardan çok az bir kısmı bugüne kalmıştır. Bu kitaplar, birçok yerde olduğu gibi, halkevleri kapatıldıktan sonra diğer mallarıyla birlikte el konuldu, yağmalandı, depolarda çürütüldü ya da yakıldı. Bu kitaplar bugünlere korunarak aktarılsaydı, şüphesiz

---

10 *Taşan*, sayı 22 (46), 1/3/1936, s. 12.

11 Bkz. *CHP Genel Sekreterliği'nin Fırka Teşkilatlatına Tebligatları (Genelgeleri)* Cilt 1-22, 1932-1942.

Anadolu'nun birçok yerinde çok değerli kütüphanelere sahip olacaktık.

1937 yılında sosyal yardım, temsil ve köycülük komiteleri de kuruldu. Ancak bu komitelerin kurulması, öğretmen üyelerin teker teker Merzifon'dan ayrılma zamanlarına rastgeldiğinden pek fazla faaliyet gösteremediler. Temsil kolu, Amasya ve Çorum'da temsiller verdi ve tesbit edebildiğimiz kadarıyla *"Sakarya"*, *"Atatürk Köyünde Uçak Günü* (V. Cem Aşkun'un)", *"Kutlu Gün"* (İskender Hâki Engin'in) oyunlarını sahnelediler.

20 Temmuz 1936 Montrö Boğazlar Antlaşması, CHP Genel Sekreterliği'nin 19/7/1936 tarih ve 815 numaralı genelgesi uyarınca tüm yurttaki halkevlerinde layıkınca kutlanması isteniyordu: "...İsviçre ile aramızdaki saat farkına göre antlaşmanın gece geç saatlerde imzalanacağını Ankara'dan imza saatinin radyoyla halka duyurulacağı" bildiriyor, "halkevlerinin de bunu halka duyurması, oldukça çok yurttaşın meydanlarda toplanması ve o saate kadar beklemekten muhtemelen sıkılacak halkın eğlendirilmesi" isteniyordu.

Bu genelge üzerine Merzifon Halkevi ve CHP hazırlıklara başladı. İstenen kalabalığı temin etmek için çevre ilçe ve nahiyelerden de biraz "jandarma marifetiyle" yurttaşlar Cumhuriyet Meydanı'na toplandı. O gece halkevinde toplantı yapıldı. Boğazların tarihi ve coğrafi konumu, antlaşmanın önemi anlatıldı. Sonra şiirlere geçildi. Zaten *Taşan* dergisinin yazı kurulu başta olmak üzere hepsi şair ya da manzumeci olan halkevi yöneticileri konunun önemine binaen derhal birer şiir kaleme almışlardı. 20 Temmuz gecesi saat 3'e kadar kalabalık meydanda bekletildi. Ve bu saate kadar "yurttaşlar radyo, bando ve halkevinin ince sazıyla, CHP Genel Sekreterliği'nin 19/7/1936 tarih ve 815 numaralı gizlidir, işe özgü özeldir mahreçli genelgesine dayanılarak eğlendirildi.[12]

7/7/1936'da parti ve halkevinin öncülüğünde yerli dokumacılar biraraya getirilerek "Dokumacılar Cemiyeti" kuruldu. Bu cemiyetin ilk başkanı Sabri Aşık oldu. Bir fen heyeti vardı ve üretilen her dokumayı damgalıyordu. Damgasız mallar sattırılmıyordu. Türkiye'nin birçok yerine mal sevkedilmeye ve Merzifon dokumaları iyice tanınmaya başladı.

1937 yılının Aralık ayı 8. Ulusal Ekonomi Haftası faaliyetleriyle geçti. CHP genel sekreterlik genelgesi doğrultusunda, Halkevinde konferanslar verildi. İnce saz heyeti konser verdi, bittabi şiirler okundu. Şehrin birkaç yerine afişler asıldı. Bunlardan bir tanesinde şöyle yazıyordu: "Ev Kadını! Bol çilek mevsiminde reçel ve şurup yapmayı ihmal ettinse, bari vişne mevsimini kaçırma!"

Genelge, yerli mahsullerin kullanılmasının özellikle bu haftada özendirilmesini emrediyordu.[13] Bizim CHP ve halkevi yöneticileri emri birazcık daha kesinleştirdiler ve şehirdeki bütün kahvehanelerden çay, kahve gibi ithal içecekler yasaklandı, yerine bir hafta boyunca ıhlamur, limon, portakal, üzüm, incir, elma gibi yerli mahsüllerin kullanılması sağlandı.[14]

Şubat 1937'de Hatay'ın Türkiye'ye katılması münasebetiyle yine ilgili parti genelgesi doğrultusunda Merzifon halkevi, parti ve belediyenin müşterek çalışmasıyla Milli Hatay Mitingi yapıldı. Mitinge çok fazla sayıda yurttaşın katıldığı *Taşan*'da yazıldı. Ayrıca mitingin bir de fotoğrafı *Taşan*'ın 10. sayısında basıldı.

---

12 *Taşan*, sayı 3 (27), 1/8/1936.

13 *CHP Genel Sekreterliği'nin Parti Örgütüne Genelgesi*, Cilt 11, Ulus Basımevi, Ank. 1938, s. 97.

14 *Taşan*, sayı 20 (44), 1/1/1938, s. 12.

1937 Eylül ayında yakın ilçe Gümüşhacıköy'de büyük bir sel felaketi yaşandı. 300'e yakın ev yıkıldı, tahrip oldu. 1000 kadar insan açıkta kaldı. Sel ansızın gelmiş, halk canını zor kurtarmıştı. Merzifon Halkevi, yerinde inceleme ve rapor etme için Vehbi Cem Aşkun'u görevlendirdi. V. Cem Aşkun ilçeye gidip, incelemelerini yaptı, raporunu yazdı. Bu rapor, Taşan'ın 17. sayısında yayınlandı. Buna göre Kızılay İspeketeri (müfetişi) ancak 11 evin yapılmasına karar vermişti. Ayrıca gazete muhabirleri, hadiseyi fazla abartmamak için geçiştirmişlerdi. Bunun üzerine Merzifon Halkevi, parti yöneticilerini ikaz etti. Merzifon'dan yardım toplanarak Gümüşhacıköy'e gönderilmesi sağlandı.

1938 yılında Merzifon Amerikan Koleji'nin tamamen ve ebediyyen kapanması üzerine halkevciler harekete geçerek Kültür Bakanlığı'na (Millî Eğitim Bakanlığı'na) müracaat ederek, bu binaların satın alınmasını ve yatılı okul olarak kullanılmasını talep ettiler. Bu amaç için epey çalışıldı, ancak bakanlık gerekli parayı çıkaramadı. Halktan para toplamak istedilerse de olmadı. Sonuçta Millî Müdafaa Bakanlığı binaları satın aldı ve kışla yaptı.

TAŞAN

Fevkalâde Nusha

Cumhuriyetimizin Onbeşinci Yıl Dönümü
Münasebetiyle
1 9 3 8

İÇİNDEKİLER:

Onbeş yıl — Onbeş asır		İ. Rüştü Altıok
Onbeş yılın tarihi	Şiir	İ. Hâki Engin
Merzifonda onbeş yıl		Taşan
Bu gün	Şiir	Vehbi Cem Aşkun
Bayram konuşuklarımddan	Şiir	İ. Rüştü Altıok
Onbeş yıllık ilçe kültürümüze genel bir bakış		Mazlum Fani
Kazamızda belediye seçimi		

MERZİFON SAYI : 30 - 34

1 - İkinci Teşrin - 1938

1938-40 yılları Merzifon Halkevinin faaliyetlerinin durduğu yıllar oldu. Gerekli ve istenen çalışmalar yapılmıyordu. Çünkü idealist öğretmenler bir bir Merzifon'dan ayrıldılar. Öyle ki 1938 yılı Dil Bayramı'nda hazırlanan programı "yalnızca halkevinin duvarlarının dinlediği"nden şikayet ediliyordu. Yakın ilçe ve nahiyelerde, halkevi ve halkodalarının açılması (Gümüşhacıköy Halkevi 19.2. 1939, Gümüş Halkodası 23.1.1941, Alıcık Halkodası 23.2.1941) Merzifon Halkevi'ni merkez olmaktan çıkarmıştı.

Son söz olarak şunu da belirtelim ki, bütün uğraşmalarımıza rağmen Merzifon Halkevi'nin tam yerini tesbit edemediğimiz gibi maalesef bir fotoğrafını da bulamadık. Yazılı kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre, Cumhuriyet Caddesi üzerinde ve mutlaka Cumhuriyet Meydanı'na çok yakındı. *Taşan*'ın son sayılarında (1938 yılı sonu) "henüz bir halkevi kurağımız (binamız) bile yoktur" diye yakınılıyor; Halk Partisi'nden bina almak için yardım isteniyordu. Muhtemelen 1940'dan sonra Halkevi, binasına kavuştu.[15] Bu bina halkevi kapandıktan sonra birkaç yıl adliye binası olarak kullanıldı. Büyükçe, iki katlı ahşap bir bina olduğu anlaşılmaktadır.[16]

---

15 Halkevi binasıyla ilgili Merzifon'da bir araştırma yaptık. Binanın tam yerini bilen çıkmadı. 1946'-da yapılan ilk imar planına bakıp yerini tam tesbit etmek istediysek de, Belediye'de ilk imar planı bulunamadı. Yardımları için Merzifon Belediyesi yetkililerine teşekkürler...

16 *Merzifon*, Belediye Yayını, Müşterek eser, 1954, İstanbul Sulhi Garan Mat., s. 25.

II. MERZİFON BASIN TARİHİ VE BİLHASSA *TAŞAN* ÜZERİNE NOTLAR

Dergi, adını ilçenin kuzeyini kaplayan "Taşan Dağı' ndan almıştır. (Bu dağın diğer adı, "Tavşan Dağı"dır.) Halkevi dergileri arasında ilçe düzeyinde çıkarılan az sayıda dergilerden biri olması ve bunlar içinde en uzun süre devam etmesi hasebiyle önemlidir. Bu, aynı zamanda Merzifon Halkevi'nin ne kadar faal olduğunun da bir göstergesidir. Merzifon'da gazeteciliğin geçmişi ve birikimi var."*Taşan*", biraz da bu birikimin ürünüdür.Bu sebeple mahalli basın tarihini kronolojik olarak incelemek (*Taşan*'a kadar) kaçınılmaz olmaktadır.

Basın tarihimizin en eski kasaba gazetesi olarak bilinen "*Merzifon*", 22 Teşrinisani (Kasım) 1910' da Merzifon'da yayınlandı. Bu, İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla (1908)ortaya çıkan özgürlükçü havanın bir ürünüdür. Hürriyetin İlanı'na kadar Merzifon' da hiçbir gazete ve dergi yayınlanmamıştır. *Merzifon* gazetesinin yayınlandığı yıllarda - ya da muhtemelen daha önce yayına başlayan Amerikan Koleji' ndeki Rum ve Ermeni öğrencilerin çıkardığı iki derginin (ya da gazetenin) varlığından haberdarız: "... Kolej talebeleri de düşüncelerini yazmak ve basmak istediler. Fotoğraf ve oyuncak kalıpları ile uğraşan bir talebe baskı yapabileceğine inandığını söyledi ve haklı da çıktı. (Daha sonra kendisi New York'ta bir matbaa sahibi oldu.) Eski ana binanın iki küçük kulesi baskı için özel hazırlandı ve bir grup Rum talebe, Merzifon' da ilk gazeteyi yazmaya, basmaya, yönetmeye ve dağıtmaya başladılar. Bu konuda hocalar yardım, idare ve gözetim yapıyorlardı. Hemen bunun ardından Ermeniler de diğer küçük kulede aynı şekilde çalışmaya başladılar. Onlar da benzeri bir basımı gerçekleştiriyorlardı: "Aylık bir aile dergisi " Baskıların her sayısından bir örnek hükümet yetkililerince arşivleniyor ve herşey resmi otorite ve bilgi altında yapılıyordu."[17]

1921 yılında, kolejde yapılan arama sırasında Pontus Cemiyeti'ne ait birçok dökümanla birlikte, "*Pontus Mecmuası*" da ele geçirilmişti.[18] İyi ki de geçirilmişti, bu sayede hiç değilse adını öğrenmiş olduk. Oysa aynı yer ve zamanda Ermenilerin çıkardığı derginin adını dahi bilmiyoruz. Bu, 1908' den sonra çoğunluğu Orta ve Doğu Anadolu'da olmak üzere çıkan 46 Ermeni gazetesinden biri olmalıdır.[19] White'ın "aylık bir aile dergisi" ifadesi, maalesef, bu dergi hakkında edinebileceğimiz en geniş malumat olmaktadır.[20] Bu gazete ya da dergilerin kendi dillerinde (Rumca ve Ermenice) olduğu kesin olmakla birlikte, başkaca dillerde (Türkçe ya da okuldaki eğitim dili dolayısıyla İngilizce) olup olmadığını, tam olarak hangi tarihlerde yayınlandıklarını,[21] çıkaranların kimler olduğunu bilmiyoruz. Kolejde, o zaman Türkiye'de nadir bulunan cyclostyle denilen

---

[17] George E. White, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hâtıraları*, çev. Cem Tarık Yüksel, Enderun Kitabevi Y., 1995, s. 198. Gelgelelim White ne yazık ki bu iki dergi ya da gazete hakkında başka bilgi vermiyor.

[18] *Pontus Meselesi*, TBMM Hükümeti Matbuat Müdüriyet-i Umumisi tarafından belgelere dayanarak hazırlanmıştır. Ankara, 1922, s. 92.

[19] Orhan Koloğlu, "Osmanlı'daki Türkçe Dışı Basın", *Kebikeç*, Ankara, 1995, Sayı 2, s. 133.

[20] Ali Tuzcu, "Merzifon'da Ermeni Ayaklanmaları", *TTK Belleten*, Sayı 220, Aralık 1993, Ankara, s. 22.

[21] A. Aziz Taşan, *Dünden Bugüne Merzifon*, İstanbul,, 1979, Merzifonlular Derneği Y., s. 42-44. Yazar, *Pontus Mecmuası* için 1910 tarihini veriyor. Bu tahmin olmalıdır.

bir baskı makinası vardı.[22] Baskı işlerinin bu makinada yapılmış olması gerekir. Ayrıca bir de mücellithane mevcuttur.

İtihat ve Terakki yanlısı *Merzifon* gazetesinin hakkında daha çok bilgiye sahibiz. Ele geçen 16. sayısından hareketle logosu şöyledir:[23]

"*Merzifon*, Şimdilik Cuma Günleri Neşr Olunur Osmanlı Gazetesidir, Sahib ve müdür-i mesul Hüseyin Rıfat, Nüshası 10 para."

Gazetenin kurucuları Delihasanzade Hüseyin Rıfat Bey (Yasan) ve eniştesi Şehirlizade Mehmet Fevzi Bey (Şarman), sonradan birer dönem belediye reisliği yapmışlardır. İtihat ve Terakki kulübünün kasabadaki gücünün bir göstergesi olan bu gazetenin görülebilen tek sayısından (numara 16, birinci sene, 25 Mart 1327) öğrendiğimize göre; Merzifon'da bir de "*Nur-ı Ayn*" adıyla bir gazete daha çıktığı anlaşılıyor. *Merzifon*'da "Şehrimizde intişar eden "*Nur-ı Ayn*" refikimiz asâkir-i redifenin müfârekat ve teşyii hususlarında vasfettikten sonra, âtideki mütalâata bulunuyor"[24] şeklinde bahsi geçmektedir. "Padişah yanlısı"[25] [Hürriyet ve İtilafçı A.Y.] olduğu belirtilen bu gazetenin hiç bir sayısının bugüne kadar ele geçmemesinden dolayı hakkında başka bilgiye sahip değiliz.

26 Şubat 1920'de Merzifon'da yayınlanmaya başlayan *Tecelli* gazetesinin logosu şöyledir;

"*Tecelli*, İctimaî, Edebî, Fennî, İktisadî Gazetedir. Sahib-i imtiyaz ve başmuharriri : Osmanzade Ahmet Hamdi. 1336 (1920)."

Tecelli, küçük boy, kapak hariç sekiz sayfalık dergimsi bir gazetedir.[26] Gazete bir sene devam ettikten sonra ekonomik nedenlerle yayına son vermek zorunda kalmıştır. Onbeş günlük bu gazetenin çoğunlukla başyazarlığını İskender Hâki Engin yapmıştır. Ankara Milli Kütüphane' de 12 ve 13. sayıları mevcuttur.

23 Nisan 1930'da onbeş günde bir, sanat-edebiyat dergisi olarak çıkmaya başlayan *Taşan* dergisi 24 sayı sürmüştür. Derginin yazar kadrosu ; Behçet Kemal Çağlar, Ebet Mahir Yalnız, Cenap Muhittin Kozanoğlu, Vehbi Cem Aşkun, Rıza Polat Akkoyunlu, Hüseyin Namık Orkun, Haşim Nezihi Okay, İskender Hâki Engin gibi isimlerden oluşmaktadır. Bu dergi de " himayesizlikten" kapanmıştır.

Merzifon Halkevi'nin aylık yayın organı olarak beş yıl aradan sonra 1 Haziran 1936'da yayınlanmaya başlayan ikinci "*Taşan*", birincisinin devamı olarak kabul edilip sıra numarası takibi de yapılmasına rağmen, içeriği farklı tipik bir halkevi dergisidir. Logosu şöyledir: "*Taşan*, Merzifon Halkevi'nin Aylık Kültür Dergisidir. İyesi ve Yayın Direktörü Zeki Tarhan[27], yazı işlerine bakan Vehbi Cem Aşkun (sadece son sayıda, İskender Hâki Engin), Utku Basımevi, Merzifon,Fiyatı 10 Kuruş, Yıllık abone 100 Kuruş." İlk *Taşan*'ın devamı kabul edildiğinden 1 (25) sıra numarası takip edilmiş ve otuz sayı çıkmış, 30 (54) sıra

---

22 White, *a.g.e.*, s. 143.

23 İsmail Özdoğan, "Türkiye'nin En Eski Kasaba Gazetelerinden Merzifon", *Hayat Tarih Mecmuası*, Nisan 1971, Sayı 13, s. 18. Yazarın burada, tarihsel olaylara bakışında tarafsızlığını muhafaza edemeyerek gazeteyi çıkaranları "müfrit İttihat ve Terakki taraftarı" olarak iki kez itham etmesi dikkat çekicidir.

24 İsmail Özdoğan, a.g.m.

25 A. Aziz Taşan, a.g.e., s. 42.

26 Vehbi Cem Aşkun, *Merzifon Şairleri*, Merzifon, 1937, Utku Basımevi, s. 7.

27 7 ve 8. dönem Amasya milletvekilliği yaptı.

numarası ile kapanmıştır.[28]

Halkevi yayın organı olarak ikinci *Taşan*, tek partinin amaçları doğrultusunda, Cumhuriyeti halka benimsetmek, reformları yerleştirmek, halk eğitimini sağlamak, modernleşmenin gereklerini göstermek gibi misyonlar taşımakla, önceki *Taşan*'dan çok farklı bir niteliğe sahiptir.

Derginin belli başlı yazarları şunlandır: Ahmet Turan Karaca, Ahmet Yılmaz , Vehbi Cem Aşkun , Behire Aşkun, Cenap Muhittin Kozanoğlu, İskender Hâki Engin, Ebet Mahir Yalnız(oğlu), Eflatun Cem (Güney), Feyzi Kartal, Ferit Ragıp (Tuncor), Haşim Nezihi (Okay), Hakkı Kentel, İbrahim Altıok, Kadir Üçok, Fikri Gazneli , Rıza Polat (Akkoyunlu), Rıza Öztükel.

Derginin ilk iki sayısı 8 sayfa, daha sonraki sayılar 12 sayfa olarak çıkmıştır. Son sayı- bütün halkevi dergileri gibi - Cumhuriyet'in onbeşinci yılı dolayısıyla fevkalade nüsha olarak yayınlanmış ve 32 sayfadır. Boyutları 19,5 x 28,5'dir. 25'inci sayıya kadar hiç aksamadan çıkmıştır. Bütün halkevlerine parasız olarak gönderilmiştir. Dergi hep, Ali Sargın'ın bir pedallı makinası "Utku Basımevi"nde basılmıştır.

Taşan'ı halkevinin Dil, Tarih, Edebiyat komitesi çıkarıyordu. Bu faal komitede çoğu edebiyatçı, birçok değerli öğretmen yer alıyordu. Dergi, en çok Vehbi Cem Aşkun ile İskender Hâki Engin'in omuzlarındaydı. Zaten başta Vehbi Cem Aşkun olmak üzere diğer birçok idealist öğretmenin tayinle ayrılmaları aynı döneme rastgelince *Taşan* çıkamadı. Aynı zamanda halkevi faaliyetleri de iyice zayıfladı.

Taşan'da dikkate değer bir husus da Ahmet Yılmaz'ın ateizme bulaşık yazılarına hemen her sayıda yer verilmesidir. Bu durum, Merzifon'un şimdiki sosyal yapısıyla kıyaslanamayacak bir hal arzetmekle birlikte, halkevi ve halkevi dergilerinin genel perspektifine çok denk düşmektedir. *Taşan* da - tabii ki parti genelgeleri doğrultusunda - taviz vermez inkılapcılık, çağdaşlık, yeniliğin motor gücü olma, eskiyi külliyen red, üstün ırk teorisi, halkın varlığının yegâne temelini devleti yüceltmekte görme ve gönüllü kulluk adına söylenmesi gereken her sözü, öğretmen Ahmet Yılmaz sarfetmektedir. Bakınız Necip Fazıl'ın:

Anladım işi, sanat Allahı aramakmış,

Buymuş oyun, gerisi yalnız çelik çomakmış.

dizeleri üzerine ne diyor: "...Yirminci asırda Allah'ı aramak, bilmiyorum ama biraz boşa emek demektir. Türk ulusu, Osmanlılık zihniyetiyle 6 asır bu davayı güttü. Ve nihayet Allah diye diye ümit ideolojisinde dinin mübdiî Arapları bile gölgede bıraktık... Eğer sen hâlâ Allah aramakla meşgulsan kafanı örümcek ağından kurturamamışsın demektir." diyor.[29]

"...Halkımız çok tuhaf. Kafasından geçeni ne pahasına olursa olsun yapmaktan çekinmiyor. Nitekim, son günlerde ufak bir ilgisizliği fırsat bilen bayanların çoğu çarşafla (karga) gibi sokaklarda dolaşmaya başladılar."[30]

"...Hıyar, kabak gibi sebzeler son baharda havaların soğumasından müteessir olarak hem şekilleri, hem de tatlarını değiştirirler. Böyle bir "hıyar"ı yemek

[28] Kapsamı daha çok sanat-edebiyat (özellikle şiir) ağırlıklı olan ilk *Taşan* dergisini, her ne kadar selefi olsa da, konumuz halkevi olduğundan incelemeye tabi tutmadık.

[29] Ahmet Yılmaz, "Bizde Şöhret", *Taşan*, Sayı 21 (45), 1/2/1938, s. 3.

[30] Ahmet Yılmaz, "Günün Faciaları", *Taşan*, Sayı 16 (40), 1/9/1937, s. 2.

isterseniz mideniz kabul etmez ve zaten lezzeti de olmadığı için hemen tükürürsünüz. İşte bu günkü orjinalite düşkünü gençlerimiz de bu kâbil şiirler yazdıkları için onlara (şair bozuntuları) demeği münasip buluyorum" diyor ve "hıyar"ları sıralıyor:

Fazıl Hüsnü Dağlarca, Cahit Sıtkı, Ahmet Muhip, Orhan Vel, Melih Cevdet, Oktay Rıfat gibi "heveskâr gençler"...[31]

Cahit Sıtkı'nın "Allah'ı Ararken" şiirini eleştirerek: "...*Medet büyük Allah medet*"... Acaba bizim bilmediğimiz bir de küçük Allah mı var?" deyip dalgasını geçiyor. Bu şiirleri basan *Yücel* ve *Varlık* dergilerine çatarak "...böyle kıymetsiz yazıları kabul etmemeliler. Nitekim bize de birçok yazılar geliyor. Fakat hiç birini koymuyoruz" diyor.[32]

Gelgelelim, genel olarak *Taşan*, her ne kadar bir halkevi dergisi olarak, "halkı kültürleme", mahalli araştırmalara önayak olma, bedii zevkleri geliştirme - ki yazar kadrosunun genel niteliğiyle bir edebiyat hatta şiir dergisi görüntüsü vermekle birlikte - esas misyonunun yakaladığını söyleyebiliriz.

III. Merzifon Halkevi Dergisi *TAŞAN* (1936 - 1938) Notlu Bibliyoğrafya

A. Hikmet, "Dökroliye Göre Toplu Görüş, Usul Nedir?", No: 2 (26), 1/7/1936, s. 3; No: 3(27),1/8/1936, s.3 - 4 [İzmir Halkevi dergisi *"Fikirler"*den alıntı.]

Alkan, Feridun, "Stepte Kavga" No: 19 (43), 1/12/1937, s.5; No: 20 (44), 1/1/1938, s. 5-12; No:21(45), 1/2/11938, s. 5; No::22 (46), 1/3/1938, s. 5; No: 23 (47), 1/4/1938, s. 5. [Bu dizi yazıda Kemalizmin köycülük programı savunuluyor.]

_____, "15, 19 Mayıs", No: 24 (48), 1/5/1938, s. 5.

_____, "Kelimeler", No:26 (50), 1/7/1938, s. 7-8.

_____,"Umutsuzluk", No: 29 (53), 1/ 10/1938, s. 5-12.

Altındamar, İbrahim, "Cumhuriyetin 15. Yılına Girerken", No:19 (43), 1/12/1937, s. 8-12.

Altıok, İbrahim Rüştü, "Onbeş Yıl - Onbeş Asır", No:30 (54), 1/11/1938, s. 7-11. [Cumhuriyet'in 15. Yıldönümü münasebetiyle kaymakam tarafından okunan nutuk.]

_____, "Bayram Konuşuklarından" (şiir), No:30 (55), 1/11/1938, s.26-27.

Aray, Naci, "Hürriyet" (şiir), No: 11 (35), 1/4/1937, s.7.

Aray, Macit, "Bir Gülüş Kadar" (şiir), No: 10 (34), 1/3/1937, s.7

_____, "Uçuş", "Uzlet" (şiir), No: 15 (39), 1/8/1937, s. 6.

_____, "Göğsümü Aşan Boy" (şiir), No: 17 (41), 1/10/1937, s. 11.

Aşkun, Behire, "Gurupta" (şiir), No: 2 (26), 1/7/1936, s. 5.

_____, "Ebelik ve Doğum", No: 3 (27), 1/8/1936, s. 8; No:5 (29), 1/10/1936, s. 7; No: 6 (30), 1/11/1936, s. 9; No: 7 (31), 1/12/1936, s. 9.

_____, "Çocuk Düşürme ve Bunlardan Mütevellit Rahim Hastalıkları" No: 8 (32), 1/1/1937, s. 9.

_____, "Çocuk Düşürme" No: 9 (33), 1/2/1937, s. 9.

_____, "Söylev" (Millî Hatay Mitingi), No: 10 (34), 1/3/1937, s.9-10.

_____ ,"Kadın Hastalıkları ve Onlardan Korunma", No: 11 (35), 1/4/1937, s. 9; No: 14 (38), 1/7/1937, s. 9; No: 20 (44), 1/1/1938, s. 8-9; No:21 (45), 1/2/1938, s. 11-12; No: 22 (46), 1/3/1938, s. 10-11; No: 23 (47), 1/ 4/1938, s. 9-10; No: 25 (49), 1/6/1938, s. 10 [Bu yazılar, aynı za-

31 Ahmet Yılmaz, "Şair Bozuntuları", *Taşan*, Sayı 22 (46), 1/3/1938, s. 7-8.

32 Ahmet Yılmaz, *a.g.m.*

manda "ırkın ıslahı ve üstün nesil yetiştirme" konularını da içeriyor].

_____, "Büyük ve Değerli Tarihçi Ahmet Refik de Toprak Oldu" No: 18 (42), 1/ 11/ 1937, s. 10.

Aşkun, Vehbi Cem, "Halkevleri" (şiir), No:1 (25), 1/6/1936, s. 6.

____, "Atatürk Köyünde Uçak Günü" (piyes), No:1 (25), 1/6/1996, s. 7, [İlk sayıda tefrikasına başlanan bu "ulusal piyes", CHP Genel Sekreterliği tarafından beğenilmiş ve kitap olarak yayınlanması üzerine tefrikasından vazgeçilmiştir.]

_____,"Çalışmada Birlik", No:2 (26), 1/ 7/ 1936, s. 1.

_____, "Kadın", (tenkit), No:2 (26),1/7/ 1936, s. 2. No:3 (27), 1/8/1936, s. 2.

_____, "Kudretli Şair Cenap Muhittin Kozanoğlu'na" (şiir), No: 2 (26), 1/7/1936, s. 6.

_____, "Hoş Geldin Üstat", No: 3 (27), 1/ 8/1936, s. 1. [M. Akif Ersoy üzerine bir yazı.]

_____, "Eminem" (şiir), No: 3 (27), 1/ 8/ 1936, s. 6.

_____, "20 Temmuz" (şiir), No:3 (27), 1/8/1936, s. 7.

_____, "Büyük Fikret'e"(şiir), No: 4 (28), 1/9/1936, s. 7.

_____, "Dil Bayramı", No: 5 (29), 1/ 10/ 1936, s. 1-3.

_____, "Dil Bayramı "(şiir), No:5 (29), 1/ 10/1936, s. 5.

_____, "Türk Diline "(şiir), No:5 (29), 1/ 10/ 1936, s. 6.

_____, "Maniler, Koşmalar, Türküler", No: 5 (29), 1/ 10/1936, s. 11.

_____, "Yayla Dumanı" (edebi tetkiler), No: 6 (30), 1/11/1936, s.2-3.

_____, "29 İlk Teşrin" (şiir), No: 6 (30), 1/ 11/1936, s. 6.

_____, "Türkçede Roman" (edebi tetkikler), No:7 (31), 1/12/1936, s. 2-3.

_____, "Günler" (şiir), No:7 (31), 1/ 12/ 1936, s. 3.

_____, "Deliktaşlı Ruhsatî" (edebi tetkikler), No: 8 (32), 1/1/1937, s. 3-4.

_____, "Bekleme Kadın" (şiir), No:8 (32), 1/1/1937, s. 5.

_____, "Aşık Celalî : Hayatı, Şairliği, Deyişleri", (folklor bahisleri), No: 8 (32), 1/ 1/1937, s. 10; No: 9 (33), 1/2/ 1937, s.10; No:10 (34), 1/3/1937, s. 10.

_____, "Devrimci Atatürk Gençliğine" (şiir), No: 8 (32), 1/ 1/ 1937, s. 11.

_____, "Yerli Malı" (şiir), No: 8 (32), 1/ 1/1937, s. 11.

_____, "Yaşanmış Bir Öykü" (şiir), No: 9 (33), 1/2/1937, s. 5.

_____, "El Ele Verin", (şiir), No: 9 (33), 1/ 2/1937, s.6.

_____, "Halkevleri" (şiir), No:10 (34), 1/ 3/1937, s. 12.

_____, "Süleyman Nazif, Ölümünün Onuncu Yıl Dönümü Münasebetiyle", No:10 (34), 1/3/1937/, s. 2-3.

_____, "Hasret" (şiir), No:10 (34), 1/ 3/ 1937, s. 5.

_____, " Merzifonun Kurtuluşu" (Dil, Tarih, Edebiyat Komitesinin Anketi), No:11 (35), 1/4/1937, s. 4. [V.C.Aşkun, hazırladığı ankete aldığı cevaplardan yola çıkarak, daha sonra Balıkesir'de görev yaptığı yıllarda, *Kurtulan Merzifon*, (Türk Dili Matbaası, 1956, 62 s.) kitabını yayınladı.]

_____, "Boğazda Akşam", "Boğazda Gece" (şiir), No:11 (35), 1/4/1937, s. 6.

_____, "Koca Sinan" (şiir), No:12 (36), 1/ 5/1937, s. 2.

_____, "İhtiras" (şiir), No:12 (36), 1/5/ 1937, s. 6.

_____, "Merzifonlu Şair Eyüp Sabri", No:12 (36), 1/5/1937, s. 7-8; No:14 (38), 1/ 7/ 1937, s. 7-8. [*Halk Bilgisi Haberleri* dergisinin Nisan 1937 sayısından alıntı.]

_____, "Büyük Şair Hâmide Ağıt" (şiir), No:13 (37), 1/6/1937, s. 4.

_____, "19 Mayıs" (şiir), No: 14 (387, 1/

7/1937, s. 2.

_____, "Günler" (şiir), No: 15 (39), 1/8/ 1937, s. 5.

_____, "Merzifon Şairleri", No:15 (39), 1/8/1937, s. 9-10; No:16 (40), 1/9/1937, s. 10; No: 17 (41), 1/10/1937, s. 9; No: 18 (42), 1/11/1937, s. 7-8. No: 19 (43), 1/ 12/ 1937, s. 10-12; No: 24 (48), 1/5/1938, s. 8-9; No: 25 (49), 1/6/1938, s. 7-8; No: 26 (50), 1/7/1938, s. 8-10; No: 27 (51), 1/8/ 1938, s. 10-12; No: 28 (52), 1/9/1938, s.9-10; No: 29 (53), 1/10/1938, s. 10-11. [Bu tefrika , ekleme ve çıkarmalarla kitap halinde yayınlanmıştır: Vehbi Cem Aşkun , *Merzifon Şairleri*, Merzifon Utku Basımevi, 1937, 96 s.]

_____, "Şarışın Güzel Kadın" (şiir), No: 16 (40), 1/9/1937, s. 2.

_____, "Teselli" (şiir), No:16 (40), 1/9/ 1937, s. 6.

_____, "30 Ağustos" (şiir), No: 17 (41), 1/ 10/1937, s. 3.

_____, "Gümüşhacıköy Felaketi", No: 17 (41), 1/10/1937, s. 10-11. [Komşu ilçe Gümüşhacıköy'deki sel felaketi ile ilgili olarak V.C. Aşkun'un bizzat felaket mahallindeki izlenimleri.]

_____, "Namus Telâkkisi" (şiir), No:18 (42), 1/ 11/1937, s. 5.

_____, "Menekşem" (şiir), No:19 (43), 1/ 12/1937, s.4.

_____, "Ayrılık ve Hasret" (şiir), No: :20 (44), 1/1/1938, s. 4.

_____, "İki Gündelikçi Konuşuyor" (küçük öykü), No: 20 (44), 1/1/1938, s. 7-12.

_____, "Ankara" (şiir), No: 21 (45), 1/ 2/ 1938, s. 3.

_____, "Garp Edebiyatı", No:21 (45), 1/ 2/ 1938, s. 10-12., No: 22 (46), 1/3/1938, s. 9. , No::23 (47), 1/4/1938, s. 10.

_____, "Halkevleri", "Devrimler Türküsü" (şiir), No: 22 (46), 1/3/1938, s. arka kapak.

_____, "Ruhum" (şiir), No: 22 (46), 1/ 3/ 1938, s. 6.

Abone
Yıl. 60 Kuruş
Her husus için Yazı işleri direktörlüğüne baş vurulur.

TAŞAN

SAYI. 1 - 25 1/6/1936 Pazartesi

İyesi ve yayın direktörü
Zeki Tarhan
Yazı işlerine bakan :
Vehbi Cem Aşkun

Merzifon Halkevinin Aylık Kültür Dergisidir .

Taşan ve Öncekileri ...

Kentimiz dergi ve yayın hareketlerinin dördüncüsüne bu gün başlamış bulunmakla yurdumuz ve budunumuz adına derin kıvanç duyuyoruz .

Son otuz yıl içerisinde Merzifon gençliğinin kültürel başarılarını incelerken , göğüs kabartan izlerini , tarihsel izerlerini görüyoruz . Ve anlıyoruzki; Bu kutlu yıllarda, o mutlu gençlik, çalışma yollarında «Masiki, Bando kurumları , Gençler birliği , Spor kulüpleri, Temsil şubeleri, Türk ocağı ,.. » gibi yurdlar , yuvalar açmışlar , halk eğitimine önem ve hız vermiş oldukları gibi öbür yandanda sekizer, onar yıl aralıkla [Merzifon, Tecelli , Taşan] adlarında , haftalık ve aylık dergiler çıkarak halkımızın okuma ve aydınlanma zevklerinin açılmasına hizmet etmişlerdir .

Sırası geldikçe ulusal ödevlerini seve seve yapabilmek gayretini güden , şarımız gençliği bundan bir yıl evvel de [Halkevi] mizin açılmasına kavuşmuş .. « Okutma , Spor, Muzik, Dil - Tarih - Edebiyat » komiteleri çalışmalarına devam ederken (Taşan) dergisininde yayınına başlamış bulunuyor .

Bundan altı yıl evvel çıkarılan ve ancak yirmi dört sayıdan sonra finans darlığı yüzünden durmuş olan birinci [Taşan] onbeş günlük olmakla beraber yeni Türk yazısı devriminin birinci yılına rastlamakta idi .

Ayni zamanda yeni yazı devriminin genelleşmesi , yayılması ve ulusumuzun bu yeni yazıyıda hemencecik okumaya alışmaları amacını güdüyordu . Halbuki ; Bu gez yayına başlıyan ikinci (Taşan) dergimizin ertiği öncekilerden büsbütün başka ... Çalışma ve verim alanları da daha geniş ve özlü olacaktır .

Her çağda birer kat daha üstünlükle.. yengilerini, utkularını artıran... Egemenliğini , erkinliğini güclendiren Cumurluk hükûmetimizin dayandığı , halk partimizin amaçları çevresinde, çalışmak dileğini, kendisine en onurlu ödev bilen [Taşan] , devrimlerin , dönenmelerin kökleşmesine , yerleşmesine çalışacak ... Günün soysal yaşayış anlamlarını , dilinin döndüğü kadar açıklamaya, aydınlatmaya uğrşacaktır .

[Taşan] dünkü dergiler gibi öyle dar çerçiveler, yetersiz duyğu ve düşünceler içinde değil !... Halk eğitiminin.. ilerleme ve kalkınma devrimlerinin olgunlaşmasına , gelişmesine , sonsuz bir özveri ile çalışmaktan geri durmıyacaktır. Gerekli olduğu kadar, sütunlarında , sayfalarında yararlı

_____, "İntizar mı Olacak?" (şiir), No: 23 47), 1/4/1938, s. 4.

_____, "Uzasın Bahar" (şiir), No: 24 (48), 1/ 5/1938, s. 2.

_____, "Gönlüm" (şiir), No:25 (49), 1/ 6/ 1938, s. 2.

_____, "Sensiz Bahar" (şiir), No: 26 (50), 1/7/1938, s.4.

_____, "Besbelli" (şiir), No: 27 (51), 1/ 8/ 1938,s. 5.

_____, "Bir Dönüş" (şiir), No: 28 (52), 1/ 9/1938, s. 5.

_____, "Gizli Tut" (şiir), No: 29 (53), 1/ 10/1938, s. 4..

_____, " Bu Gün" (şiir), No: 30 (54), 1/ 11/1938, s. 25.

Aytuna, Hasip Ahmet, "Disiplinsizlik Tedris Sistemlerinin Reaksiyonu mudur?" (eğitimsel konuşma), No: 26 (50), 1/ 7/ 1938, s. 1-3.

_____, "Talebe Suçlarının Sebepleri", (e-

ğitimsel konuşma), No: 27 (51), 1/8/ 1938, s. 1-3.

Babaoğlu, Hasan Nahit, "Garp Edebiyatı, Eski Yunan Edebiyatında Vezinler", No: 25 (49), 1/6/1938, s. 8-12.

Baydargil, İ., "Sönmeyen Işık" (şiir), No: 4 (28), 1/9/1936, s. 13.

Çağlar, Behçet Kemal, "Halkevi Sevgisi Gönlünden "Taşan" Merzifon", No: 13 (37), 1/6/1937, s. 9.

_____, "Dal Uçlarına"(şiir), No: 27 (51), 1/ 8/1938, s. 6.

Çoşkun, H. Rüştü, "Çocukluk Hatıralarımdan Ufak Bir Musahabe", No: 11 (35), 1/4/1937, s. 2-3. [V.C. Aşkun'un *Taşan*'da çıkan "Aşık Celalî" yazısına katkı.]

_____, "Yüce Atatürke" (şiir), No: 14 (38), 1/7/1937, s. 6.

_____, "Saatçı Edip İçin" (şiir), No: 20 (44), 1/1/1938., s. 3.

_____, "Bir Şarkı" (şiir), No: 23 (47), 1/ 4/1938, s. 6.

_____ , "Ölen Sevgiliye"(şiir), No: 25 (49), 1/6/1938, s. 6.

_____, "Ölen Anneciğime" (şiir), No: 26 (50), 1/7/1938, s. 6.

_____, "Bir Gazel" (şiir), No: 28 (52), 1/ 9/ 1938 , s. 7.

Döl Çobanı (Engin, İskender Hâki), "Doğaçlar" (şiir), No:1 (25), 1/6/1936, s. arka kapak.

_____, "Açık Cevap" (şiir), No: 2 (26), 1/7/1936, s. arka kapak.

_____, "Okullu Gençlere" (şiir) No: 3 (27), 1/7/1936, s. arka kapak.

_____, "Ulusal Bayram" (şiir), No: 6 (30), 1/11/1936, s. arka kapak.

_____, "İftarlık" (şiir), No: 7 (31), 1/ 12/ 1936, s. arka kapak.

_____, "Tutum Haftası" (şiir), No: 8 (32), 1/ 1/1937, s. arka kapak.

_____, "Kış Baba" (şiir), No: 9 (33), 1/ 2/ 1937, s. arka kapak.

_____, "Halka Doğru, Hakka Doğru" (şiir), No: 10 (34), 1/3/1937, s. arka kapak.

_____, "Kutlama" (şiir), No: 11 (35), 1/ 4/ 1937, s. arka kapak.

_____, "Dahi İnsan - Mimar Sinan" No:12 (36), 1/5/1937, s. arka kapak.

_____, "Büyük Matem" (şiir), No:13 (37), 1/6/1937, s. arka kapak.

_____, "Kemalizmin Umdeleri" (şiir) No:14 (38), 1/7/1937, s. arka kapak.

_____,"Yolculara" (şiir), No:15 (39), 1/ 8/ 1937, s. arka kapak.

_____, "Bir Nefes" (şiir), No:16 (40), 1/ 9/ 1937, s. arka kapak.

_____, "Nazı Niyaz", No: 17 (41), 1/ 10/ 1937, s. arka kapak.

_____, "Yayla Manisi" (şiir), No: 25 (49), 1/6/1938, s. arka kapak.

_____, "Ünlü Bir Zafer" (şiir), No: 27 (51), 1/8/1938, s. arka kapak.

Dürder, Baha, "Edebiyatımızda Şöhret ve Kıymet Meselesi", No: 29 (53), 1/10/1938, s. 7-8.

Eflatun Cem (Güney), "Gönül Gurbeti" (şiir), No: 11 (35), 1/4/1937, s. 3.

_____, "Sevda Yeminin" (şiir), No: 17 (41), 1/10/1937, s. 6.

_____, "Elem Madalyaları" (şiir), No: 18 (42), 1/11/1937, s. 6.

Engin, İskenker Hâki, "*Taşan* ve Öncekiler", No: 1 (25), 1/6/1936, s. 1-2.

_____, "Göz Yaşı"(şiir), No: 1 (25), 1/ 6/ 1936, s. 5.

_____, "Merzifon Tarihine Genel Bir Bakış" (Tarihsel konuşuşlar), No: 2 (26), 1/7/1936, s. 4; No: 3 (27), 1/8/1936, s. 4; No: 5 (29), 1/10/1936, s. 4; No: 6 (30), 1/11/1936, s. 4; No: 7 (31), 1/12/1936, s. 4; No: 8 (32), 1/1/1937, s. 4; No: 9 (33), 1/2/1937, s. 4; No: 10 (34), 1/3/1937, s. 3.

_____, "Sezişler - Kadri Necip Üçok Üstadımıza" (şiir), No: 2 (26), 1/ 7/ 1936, s. 6.

_____, "Öyle Değil mi?" (şiir), No: 3 (27), 1/8/1936, s. 9.

_____, "Ferda Güneşi" (şiir), No: 4 (28), 1/ 9/1936, s. arka kapak .

_____, "Ana Dil-Ana Medeniyet" (şiir), No: 5 (29), 1/10/1936, s. arka kapak.

_____, "Güzel Suna" (şiir), No: 7 (31), 1/ 12/1936, s. 6.

_____, "O Büyük Adama" (şiir), No: 8 (32), 1/1/1937, s. 6.

_____, "Bir Güneş Daha mı Söndü?" (şiir), No: 9 (33), 1/2/1937, s. 6.

_____, "Son Zafer" (şiir), No: 10 (34), 1/3/ 1937, s. 6.

_____, "İki Buket, Çiğdem, Menekşe", No: 11 (35), 1/4/1937, s. 6.

_____, "Sanat ve Sanatkâr" (şiir), No: 12 (36), 1/5/1937, s.6.

_____, "Çöken Bir Kâinat" (şiir), No: 13 (37), 1/6/1937, s. 8.

_____, "Atılan İlk Adım" (şiir), No: 14 (38), 1/7/1937, s. 6.

_____, "Kara Yazı" (şiir), No: (39), 1/ 8/ 1937, s. 6.

_____, "Güzel Fadime" (şiir), No: 16 (40), 1/9/1937, s. 7.

_____, "Kutlu Gün" (Piyes), No: 23 (47), 1/4/1938, s. 11-12; No: 24 (48), 1/5/ 1938, s. 11-12; No: 25 (49), 1/6/1938, s. 11-12; No: 26 (50), 1/7/1938, s. 11-12; No: 27 (51), 1/8/1938, s. 11; No: 28 (52), 1/9/1938, s. 11-12.

_____, "Atatürk ve Çocukları" (şiir), No: 24 (48), 1/5/1938, s. arka kapak.

_____, "Böyle Bir Bahar" (şiir), No: 25 (49), 1/6/1938, s. 9.

_____, "Mezarı Başında" (şiir), No: 29 (53), 1/10/1938, s. 9.

_____, "Onbeş Yılın Tarihi" (şiir), No: 30 (54), 1/11/1938, s. 12-18.

Erdoğdu, Şeref, "Annelere Onbir Öğüt" (eğitimsel konuşma), No: 21 (45), 1/ 2/ 1938, s. 1-2.

_____, "Coğrafya Dersleri ve Harita Yapmak", No: 22 (46), 1/3/1938, s. 2-3.

_____, "Gençlik", No: 23 (47), 1/4/1938, s. 2-3.

_____, "Papanın Seyahatı Dolasıyla Kutuplara Bir Bakış", No: 24 (48), 1/5/ 1938, s. 4-12.

_____, "Sevgiliye Tehassür" (şiir), No: 24 (48), 1/5/1938, s. 6.

_____, "Yarım Münevverler", No: 25 (49), 1/6/1938, s. 5-12.

_____, "Alim ve Fazıl Adam", No: 26 (50), 1/7/1938, s. 5.

_____, "Gülek Boğazında" (şiir), No: 26 (50), 1/7/1938, s. 6.

Erkan, A. Rıza, "Öksüz" (şiir), No: 3 (27), 1/8/1936, s. 12.

Erkoldaş, Nuri, "Ömrüm" (Nesir), No: 10 (34), 1/3/1937, s. 7.

Erozan, Burhan Esen, "Muharrir Olursam", "Ortaokulların Deyişi" (şiir), No: 6 (30), 1/11/1936, s. 12 (Gençlerle Başbaşa).

_____, "Bir Düşünüş" (şiir), No: 7 (31), 1/12/1936, s. 12 (Gençlerin Yazıları).

_____, "Gece", (şiir), No: 8 (32), 1/1/ 1937, s. 12. (Gençlerin Yazıları).

_____, "Mehmet Akif'in Ölümü" (şiir), No: 9 (33), 1/2/1937, s. 11.

_____, "Derim" (şiir), No: 11 (35), 1/4/ 1937, s. 12.

Esin, "Sevgili Esin'den Çoban'a Cevap" (şiir), No: 26 (50), 1/7/1938, s. arka kapak.

Gazneli, Fikri, "Güzel Sanatların Doğuşu", No: 2 (26), 1/7/1936, s. 5; No: 3 (27), 1/8/ 1936, s. 5; No: 5 (29), 1/10/ 1936, s. 5; No: 6 (30), !/ 11/1936, s. 5.

Gökmen, Tevfik, "Hâmit", No: 13 (37), 1/6/ 1937, s. 7.

Gültekin, Cemal, "XIII. Yıl Biterken" (şiir), No: 6 (30), 1/11/1936, ek sayfa.

_____, "Kızım Selçuğun Dilinden" (şiir), No: 8 (32), 1/1/1937, s. 5.

_____, "Mehmet Akif" No: 9 (33), 1/12/ 1937, s. 7 (Şair Mehmet Akif'in Ölümü Etrafıdaki Düşünceler).

_____,"Abdülhak Hâmit Tarhan", No: 14 (38), 1/7/1937, s. 5.

Günel, Sadi, "Issız Yollar" (şiir), No: 21 (45), 1/2/1938, s. 6.

_____, "Eski Yunanlılarda Lirizm Münasebetiyle Muzikiye Bir Bakış", No: 21 (45), 1/2/1938, s. 8-9; No: 22 (46), 1/3/1938, s. 8.

_____, "Denize Hasret" (şiir), No: 23 (47), 1/4/1938, s. 6.

_____, "Ayrılık" (şiir), No: 28 (52), 1/9/1938, s. 5.

_____,"Gözlerin", No: 29 (53), 1/10/1938, s. 6.

H. İzzettin, "Akşamın Yollarında" (şiir), No: 18 (42), 1/11/1937, s. 6.

Haşim Nezihi (Okay), "Cumhuriyet Bayramı" (şiir), No: 6 (30), 1/11/1936, s. 5-32.

_____, "Aşık Ruhsatî'ye Ait Yeni Vesikalar" (Folklor Bahisleri), No: 11 (35), 1/4/1937, s. 10; No: 12 (36), 1/5/1937, s. 10.

Hümaşahoğlu, Hasan Ramiz, "Oğluma Öğütler" (nesir), No: 10 (34), 1/3/1937, s. 7; No: 15 (39), 1/8/1937, s. 7-12.

K. Ö., "Dedemin Defterinden" (şiir), No: 7 (31), 1/12/1936, s. 11.

Kaflı, Kadircan, "Edebiyat Gönüllüleri", No: 22 (46), 1/3/1938, s. 1-2.

_____, "Kalbursuz Şairler" (sanat konuşmaları), No: 23 (47), 1/4/ 1938, s. 1-2.

_____, "İlham Satılır mı?", No: 24 (48), 1/5/ 1938, s. 1-2.

_____, "Dilimizin Başıbozukluğu" (sanat konuşmaları), No: 25 (49), 1/6/1938, s. 1-2.

_____, "Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları", No: 26 (50), 1/7/1938, s. 3-4.

_____, "Eski Eserlerin Sadeleştirilmesi" (Sanat Bahisleri), No: 27 (51), 1/8/1938, s. 4-5.

_____, "Muharrir ve Kitapçı" (sanat bahisleri), No: 28 (52), 1/9/1938, s. 2-4.

_____, "Kitaplarda Fiyat Meselesi", No: 29 (53), 1/10/ 1938, s. 3-4.

_____, "Bir Münakaşa" (öykü), No: 29 (53), 1/10/ 1938, s. 11-12.

Karaca, Ahmet Turhan, "Andaçlarımızdan" (nesir), No: 6 (30), 1/11/1936, s. 7; No: 7 (31), 1/12/ 1936, s. 5.

_____, "İki Koyunun Hikayesi", İngilizceden çev., No: 9 (33), 1/2/ 1937, s. 11.

Kemal,Edip, "Kadın" (şiir), No: 24 (48), 1/5/ 1938, s. 6-7.

_____, "Unuttuğumuz Adam", No: 24 (48), 1/5/1938, s. 3-4 [Abdülhak Hamit Tarhan Üzerine].

_____, "Bildim Bileli" (şiir), No: 25 (49), 1/6/1938, s. 6.

Kentel, Doktor Hakkı, "Halk Evlerinin Yıl Dönümünde Evimiz Başkanı Doktor Hakkı Kentel'in Söyevi", No: 1 (25), 1/6/1936, s, 2-8.

Kılıç, Burhan Cahit, "Noktürn 1, Noktürn 2" (şiir), No: 16 (40), 1/9/1937, s. 6-7.

_____, "Merzifon Bağlarında Dedim-Dediler" (şiir), No: 17 (41), 1/10/1937, s. 12.

_____, "Piyanoda Melodi" (şiir), No: 18 (42), 1/11/1937, s. 12.

Kocatürk, Turan, "Deniz" (şiir), No: 7 (31), 1/12/1936, s. 12 (Gençlerin Yazıları).

_____,"Yerli Malı" (şiir), No: 8 (32), 1/1/1937, s. 12 (Gençlerin Yazıları).

Kolçak, Aniye İ., "Büyük Müzik Üstadı Verdi", No: 12 (36), 1/5/1937, s. 4-5.

_____, "Yarının Okullarında Terbiye, Tabii İnkişaf İçin", No: 14 (38), 1/7/1937, s. 11-12; No: 15 (39), 1/8/1937, s. 4-5.

_____, "Asop" No: 16 (40), 1/9/1937, s. 11-12.

_____, "El", No: 19 (43), 1/12/ 1937, s. 7-8.

Kozanoğlu, Cenap Muhittin, "Bahçede" (şiir), No: 2 (26), 1/7/ 1936, s.1.

_____, "Ayşe" (şiir), No: 3 (27), 1/8/1936, s. 6.

_____, "Bir Söyleniş" (şiir), No: 5 (29),

1/ 10/1936, s. 6.
_____, "Dicle" (şiir), No: 6 (30), 1/11/ 1937, s. 6.
_____, "Gurbet Yolunda", No: 7 (31), 1/ 12/ 1936, s. 6.
_____, "O Gün" (şiir), No: 8 (32), 1/1/ 1937, s. 1.
_____, "Gazel" (şiir), No: 9 (33), 1/2/ 1937, s. 6.
_____, "Gazel" (şiir), No: 15 (39), 1/8/ 1937, s. 2.
_____, "Sevgiliye Mektup" (şiir), No: 17 (41), 1/10/1937, s. 6.
Kumbaracı, İsmail, "Kadın" (şiir), No: 29 (53), 1/10/1938, s. 6.
Kutkan, Şevket, "Neden Sonra" (şiir), No: 21 (45), 1/ 2/1938, s. 6.
_____, "Son Saat" (şiir), No: 23 (47), 1/4/ 1938, s. 6.
_____, "İtiraf" (şiir), No: 24 (48), 1/5/ 1938, s. 6.
Mazlum, Fâni, "Onbeş Yıllık İlçe Kültürümüze Genel Bir Bakış", No: 30 (54), 1/11/ 1938, s. 28-32.
Orkun, Hüseyin Namık, "Merzifon Yer Adlarına Dair" (Folklor Bahisleri), No: 27 (51), 1/8/1938, s. 3-12.
Öner, Talat, "Geceler" (nesir), No: 3 (27), 1/8/1936, s. 7.
_____, "Benim Sevgilim" (nesir), No: 7 (31), 1/12/1936, s. 7.
_____, "Akan Yıldırım" (nesir), No: 8 (32), 1/1/1937, s. 7.
_____, "Bulutlu Gözler" (nesir), No: 10 (34), 1/3/1937, s. 5; No: 11 (35), 1/4/ 1937, s. 7.
Özer, Numan, "Merzifon'un Kurtuluşu, Anketimize Gelen Cevaplar 3", No: 16 (40), 1/9/1937, s. 3-4; No: 17 (41), 1/ 10/1937, s. 4-5.
Öztükel, Rıza, (G. H. Levves, *The Life and Works of Goethe* adlı kitaptan çev.) "Goethe ve Deha", No: 2 (26), 1/7/1936, s. 7-8,
_____, "Beden ve Ruh Tipleri Arasında Uygunluk", No: 5 (29), 1/10/ 1936, s. 8; No: 6 (30), 1/11/1936, s. 8; No: 7 (31), 1/12/1936, s. 8; No: 8 (32), 1/1/1937, s. 8; No: 9 (33), 1/2/1937, s. 8; No: 10 (34), 1/3/1937, s. 8; No: 11 (35), 1/4/1937, s. 8; No: 12 (36), 1/5/1937, s. 9
Özyalçın, Kadri, "Deliktaşlı Ruhsatî'ye Ait Yeni Vesikalar" (folklor bahisleri), No: 6 (30), 1/11/ 1936, s. 10-12.
_____, "Ekonomi ve Artırma Haftası Dolayısıyla", No: 8 (32), 1/1/1937, s. 1-2.
_____, "İstiklal Marşı Şairini de Kaybettik", No: 9 (33), 1/2/1937, s. 3.
_____, "Hâmit İçin", No: 13 (37), 1/6/ 1937, s. 4-5.
_____, "Tanınmış Bir Halk Şairi Şarkışlalı Serdarî" (folklor bahisleri), No: 17 (41), 1/10/ 1937, s. 8.
_____, "26 Eylül 1937 Beşinci Dil Bayramı Müasebetiyle Hazırlanan Konferans", No: 18 (42), 1/11/1937, s. 2-12; No: 19 (43), 1/12/1937, s. 2-4.
Rıza Polat (Akkoyunlu), "Gurbet Mektubu" (şiir), No: 7 (31), 1/12/1936, s. 7.
_____, "Uutabilsem, Selam, Bir Sonbahar Sonesi" (şiir), No: 19 (36), 1/12/1937, s.6.
_____, "Yâdet" (şiir), No: 20 (44), 1/ 1/1938, s. 6.
_____, "Arabacı" (şiir), No: 21 (45), 1/2/ 1936, s. 7.
_____, "Gel" (şiir), No: 22 (46), 1/3/ 1938, s. 6.
_____, "Bahar" (şiir), No: 25 (49), 1/6/ 1938, s. 6.
_____, "Obat" (şiir), No: 26 (50), 1/7/ 1938, s. 6.
_____, "O Günler" (şiir), No: 29 (53), 1/ 10/ 1938, s. 6.
R. N. (Müsteşar Rıdvan Nafız), "Zeybeğin Ricası, Seçme Yazılar 1", No: 2 (26), 1/7/ 1936, s. 7 [Sivas'ta çıkan *Dilek* dergisinden alıntı].
Saalcı, Vahit Lutfi, "Saz Şairleri Gibi" (şiir), No: 21 (45), 1/2/1938, s. 6.

Siryeli, Rıza, "Merzifon'un Kurtuluşu", (Anketimize Gelen Cevaplar 2), No: 15 (39), 1/8/1937, s. 3-4

Solakoğlu, Cemil, "Güllü Kıza" (şiir), No: 3 (27), 1/7/ 1936, s. 12.

_____, "Fikret İçin" (şiir), No: 4 (28), 1/ 9/ 1936, s. 7.

_____, "Vuzuh" (şiir), No: 6 (30), 1/11 1936, s. 11.

_____, "Büyük Türk Alimi İbni Sina", No: 15 (39), 1/8/1937, s. 1-2.

_____, "Hayaletler Elinde" (şiir), No: 15 (39), 1/8/1937, s. 11.

_____, "Tevfik Fikret'in Yirmi İkinci Yıl Dönümü Münasebetiyle", No: 16 (40), 1/ 9/1937, s. 5.

Şarman, Feyzi, "Merzifon'un Kurtuluşu" (Vehbi Cem Aşkun'un hazırladığı ankete gelen cevaplar 1), No: 12 (36), 1/5/1937, s. 3-4

_____, "İnce Duygulu Refikamın Hatırası" (şiir), No: 19 (43), 1/12/1937, s. 6.

Şarman, İsmail Hakkı, "Tevfik Fikret Gecesi İhtifalinde Halkevi Başkanı Dr. İsmail Hakkı Şarman'ın Söylevi", No: 4 (28), 1/ 9/1936, s. 6.

Şentürk, Sinan, "Felek" (şiir), No: 8 (32), 1/1/1937, s. 7.

Şükûfe, Nihal, "Hâmid" (şiir), No: 13 (37), 1/6/1937, s. 6.

Taras, Oğuz, "Kartal ve Örümcek" (Krilof'tan çev. öykü), No: 29 (53), 1/10/ 1938, s. 8.

Tarhan, Abdülhak Hâmit, "Büyük Gazi'ye" (şiir), No: 13 (37), 1/6/1937, s. 1.

_____, "Makber'den", No: 13 (37), 1/6/ 1937, s. 5.

_____, "Finten'den" (şiir), No: 13 (37), 1/ 6/1937, s. 7.

_____, "Kahbe'den", No: 13 (37), 1/6/ 1937, s. 8.

_____, "Hamitten Bir Parça" (şiir), 14 (38), 1/7/1937, s. 10.

Taşan,"Haberler-Hareketler" No: 1 (25), 1/ 6/1936, s. 8; No: 2 (26), 1/7/1936, s. 8; No: 3 (27), 1/8/1936, s. 12; No: 6 (30), 1/ 11/ 1936, arka kapak; No: 7 (31), 1/ 12/1936, s. arka kapak; No: 8 (32), 1/1/ 1937, s. 12; No: 9 (33), 1/2/1937, s. 12; No: 12 (36), 1/5/ 1937, arka kapak; No: 13 (37), 1/6/1937, arka kapak; No: 14 (38), 1/7/1937, arka kapak; No: 15 (39), 1/8/1937, arka kapak; No: 20 (44), 1/ 1/1938, arka kapak; No: 21 (45), 1/2/ 1938, arka kapak; No: 22 (46), 1/3/ 1938, arka kapak; No: 23 (47), 1/4/1938, arka kapak; No: 25 (49), 1/6/ 1938, arka kapak; No: 26 (50), 1/7/ 1938, arka kapak; No: 28 (52), 1/9/1938; No: 29 (53), 1/10/ 1938, arka kapak.

_____, "Halkevimizin 6 Aylık Çalışmaları", No: 3 (27), 1/8/1936, s. 11-12; No: 10 (34), 1/3/1937, s. 11-13.

_____; "Tatbik Edilen İhtifal Programı", No: 4 (28), 1/9/1936, s. 6 [Tevfik Fikret için program].

_____, "Ruhsatî'nin ve Zuhurî'nin Deyişleri" (folklor bahisleri), No: 7 (31), 1/ 12/1936, s. 10.

_____, "Merzifon Dokumacılığı Yepyeni Bir Şekle Girdi", No: 7 (31), 1/12/1936, s. 11-12.

_____, "Halkevi Çalışmaları", No: 8 (32), 1/1/1937, s. 11; No: 17 (41), 1/10/ 1937, arka kapak.

_____, "Halkevimiz Üç Yaşına Girdi", No: 10 (34), 1/3/1937, s. 1.

_____, "Vecizeler", No: 12 (36), 1/5/ 1937, s. 12.

_____, "Yeni Çalışma Yılına Girerken", No: 13 (37), 1/6/1937, s. 9-12.

_____, "Türk Basınında Hâmit", No: 13 (37), 1/6/1937, s. 10-12.

_____, "Halkevimizin Altı Aylık Çalışmaları", No: 15 (39), 1/8/1937, s. 11.

_____, "Vecizeler, Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu", No: 16 (40), 1/9/1937, arka kapak.

_____, "30 Ağustos Atatürk'ün Nutukları, No: 17 (41), 1/10/1937, s. 1-12.

_____, "İki Yeni Saz Şairi", No: 18 (42), 1/11/ 1937, s. 11-12.

_____, "Zuhurî'nin Serencamı" (folklor bahisleri), No: 19 (43), 1/12/1937, s. 11.

_____, "Ali Huzurî" (folklor bahisleri), No: 20 (44), 1/1/1938, s. 10-11.

_____, ""Halkevimizin Bir Yıllık Çalışmaları", No: 22 (46), 1/3/1938, s. 11-12.

_____, "Büyük Türk Dâhisi Mimar Koca Sinan", No: 24 (48), 1/5/1938, s. 10.

_____, "Üstat Hüseyin Rıfat Topuz Aramızda", No: 26 (50), 1/7/1938, s. 10.

_____, "Yeni Yazımız On Yaşına Girdi", No: 28 (52), 1/9/1938, s. 1-2.

_____, "Merzifon'da Onbeş Yıl", No: 30 (54), 1/11/1938, s. 20-24.

_____, "Kazamızda Belediye Seçimi", No: 30 (54), 1/11/1938, s. 30-32.

Taşan, Aziz, "Büyük Şair Mehmet Akif'in Ölümü Münasebetiyle", No: 9 (33), 1/2/ 1937, s. 7.

Tekin, O, "Okul Kitapları, Günün Müsahabesi", No: 18 (42), 1/11/1937, s. 8-10.

Teoman, H. Vala, "Ayrılık Var" (şiir), No: 11 (35), 1/4/1937, s. 7.

Tevfik Fikret, "Millet Şarkısı" (şiir), No: 16 (40), 1/9/1937, s. 6.

Topuz, Hüseyin Rifat, "Yollarda Kalan Gözlerin" (şiir), No: 26 (50), 1/7/1938, s. 10.

Tuncer (Tuncor), Ferit Rağıp, "Çocuk Kal (Konya Vapuru)" (şiir), No: 3 (27), 1/8/1936, s. 9.

_____, "Köylere Gideceğiz" (şiir), No: 5 (29), 1/10/1936, s. 10.

_____, "Erge Yolunda" (şiir), No: 6 (30), 1/ 11/1936, s. 7.

_____, "Ölümüm", No: 7 (31), 1/12/1936, s. 7.

_____, "Oğuz Destanı" (edebi tetkikler), No: 10 (34), 1/3/1937, s. 4; No: 11 (35), 1/4/1937, s. 5.

_____, "Dilek" (şiir), No: 10 (34), 1/3/ 1937, s. 6.

_____, "Küçüğüme", (şiir), No: 12 (36), 1/5/ 1937, s. 7.

"Sevgilim" (şiir), No: 14 (38), 1/7/1937, s. 5.

Turanlıoğlu, "Akşamın Melodisi" (şiir), No: 23 (47), 1/4/1938, s. 6.

Turhan, Cengiz, "Alanya Köylerinde Yaylaya Göç" (folklor bahisleri), No: 23 (47), 1/4/1938, s. 7-8.

Uygun, Şahabettin, "Okul Değiştirme", No: 3 (27), 1/8/1936, s. 10.

Uzel, Kazım, "Muhite İntibak (halkevi konferansları)", No: 11 (35), 1/4/1937, s. 11; No: 12 (36), 1/5/1937, s. 11-12.

_____, "Terbiye Telakkileri", No: 14 (38), 1/7/1937, s. 10-12; No: 15 (39), 1/ 8/1937, s. 8-9.

Uzun, Fahri, "10 Ağustos Tevfik Fikret İhtifalinde Fahri Uzun'un Hitabesi", No: 4 (28), 1/9/1936, s. 1-13.

Volga, Celâlettin Kemal, "Hava Şehitlerine" (şiir), No: 7 (31), 1/12/1936, s. 12.

Yalnız, Nilüfer, "Damlalar" (şiir), No: 11 (35), 1/4/ 1937, s. 12.

_____, "Zaman Çiçekleri - Porsuk" (şiir), No: 16 (40), 1/9/1937, s. 12.

Yalnız(oğlu), Ebet Mahir, "Sen ve Ben" (şiir), No: 1 (25), 1/6/ 1936, s. 6.

_____, "Teselli" (şiir), No: 2 (26), 1/7/ 1936, s. 4.

_____, "Kin Beslemiyorum" (şiir) (Heine Heinrich - Almanca'dan çev.), No: 3 (27), 1/ 8/ 1936, s. 9.

_____, "Göz" (şiir) (Bitterhaus, Emil - Almanca'dan çev.), No: 3 (27), 1/8/1936, s. 10.

_____, "Karda Mehtap" (şiir), No: 8 (32), 1/ 1/1937, s. 6.

_____, "Yollara Mısralar" (şiir), No: 12 (36), 1/5/1937, s. 5.

_____, "Kıskançlık" (şiir), No: 14 (38), 1/7/ 1937, s. 5.

_____, "Goethe", No: 16 (40), 1/9/1937, s. 8-9.

_____, "Unutulalar" (şiir), No: 18 (42), 1/11/, 1937, s. 6.

_____, "Şiir mi, Şair mi Ölüyor?", No: 20 (44), 1/1/1938, s. 1-2.

_____, "Eski Dost" (şiir), No: 20 (44), 1/ 1/1938, s. 6.

_____, "Bir Kadına" (şiir), No: 21 (45), 1/2/ 1938, s. 6.

_____, "Sanatta Hürriyet", No: 21 (45), 1/ 2/ 1938, s. 7.

_____, "Dilimiz", No: 22 (46), 1/3/1938, s. 4-5.

_____, "Bir Ayrılıştan Sonra" (şiir), No: 22 (46), 1/3/1938, s. 6.

_____, "Şair Bozuntuları Hakkında Ahmet Yılmaz'a Cevap", No: 23 (47), 1/4/1938, s. 3-12.

_____, "Yarın" (şiir), No: 23 (47), 1/ 4/ 1938, s. 6.

_____, "Genç ve İhtiyar Kadıncıklar Hakkında" (Niçe'den [Nietche'den] çev.), No: 24 (48), 1/5/1938, s. 7-8.

_____, "Duyduk" (şiir), No: 24 (48), 1/5/ 1938, s. 9.

_____, " Gözlerin" (şiir), No: 25 (49), 1/ 6/ 1938, s. 3.

_____, "Özlenti" (şiir), No: 26 (50), 1/7/ 1938, s. 5.

_____, "Gelenler" (nesir), No: 27 (51), 1/ 8/ 1938, s. 7.

_____, "Yolumdakine" (şiir), No: 27 (51), 1/ 8/1938, s. 7.

_____, "Topal Üslûp", No: 28 (52), 1/9/ 1938, s. 4.

_____, "Gitmek" (şiir), No: 28 (52), 1/9/ 1938, s. 6.

_____, "Melankoli" (şiir), No: 29 (53), 1/ 10/1938, s. 5.

Yılmaz, Ahmet, "Dergiler (Neşriyat)", No: 5 (29), 1/10/1936, s. 9-10.

_____, "Cumhuriyetimiz 14 Yaşına Girdi", No: 6 (30), 1/11/1936, s. 1.

_____, "Planlı Çalışma ve Bayındırlık", No: 7 (31), 1/12/ 1936, s. 1.

_____, "Büyük Şair Mehmet Akif'in Ölümü Karşısında", No: 9 (33), 1/2/1937, s. 1-2.

_____, "Halkevleri ve Öğretmenler", No: 11 (35), 1/4/1937, s. 1-2.

_____, "Koca Sinan", No: 12 (36), 1/5/ 1937, s. 1-2.

_____, "Büyük Şair Abdülhak Hamit, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri", No: 13 (37), 1/6/1937, s. 2-4.

_____, "19 Mayıs", No: 14 (38), 1/7/ 1937, s. 1-2.

_____, "Günün Facialan", No: 16 (40), 1/ 9/1937, s. 1-2.

_____, "Ali Ekrem'i de Kaybettik", No: 17 (41), !6!0/1937, s. 7.

_____, "Gençlik ve Cumhuriyet", No: 18 (42), 1/11/1937, s. 1-2.

_____, "Bizde Münakaşa", No: 19 (43), 1/12/1937, s. 1-2.

_____, "Bir Yangının Külleri", No: 20 (44), 1/1/1938, s. 2-4 (Ayda Bir Eser) [Rıza Polat Akkoyunlu'nun aynı adlı kitabının tanıtımı].

_____, "Bizde Şöhret", No: 21 (45), 1/2/ 1938, s. 2-4.

_____, "Şair Bozuntuları", No: 22 (46), 1/ 3/1938, s. 7-8.

_____, "*Kalem* Dergisi Münasebetiyle Bir Konuşma", No: 25 (49), 1/6/1938, s. 3-4.

_____, "*İnsan* Mecmuası" (Tenkit), No: 27 (51), 1/8/1938, s. 8-10.

_____, "Bir Sürgün", No: 28 (52), 1/ 9/1938, s. 8-12.

_____, "Kollej Hakkında Fikirler", No: 29 (53), 1/10/1938, s. 1-2.

Yücelen, Müçteba, "Resim" (şiir), No: 24 (48), 1/5/1938, s. 6.

ÜLKEN'İN "*RESİM VE CEMİYET*" İSİMLİ KİTABINI HALKEVLERİ NEDEN BASMADI?

Satı Tiryaki

Halkevleri'nde gerçekleştirilen etkinliklerin ve uygulamaların genelindeki en önemli ortak nokta; bu etkinlik ve uygulamalarda hedef alınan tek bir toplumsal katmanın olmaması, aksine toplumun hemen her kesiminin mesaj ve öğretileri iletmede temel hedef seçilmesidir. Bazı il ve ilçelerde halkevleri şubeleri, daha küçük yerleşim birimlerinde ise halkodaları ve köy yuvaları şeklinde oluşturulan örgütlenme ağıyla ideolojinin fikir ve öğretilerinin toplumun her kesimine ulaşması amaçlanmıştır. Diğer taraftan dönemin önemli iletişim araçlarından olan süreli yayın, kitap, broşür vb. basın ve yayın araçları da ihmal edilmemiş, aksine yayımlanan dergi ve kitaplarla ideolojik öğretilerin tabana, onların anlayabileceği dilde ve biçimde ulaşması sağlanmıştır. Diğer taraftan özellikle kırsal kesim insanının ihtiyaç duyduğu bazı gerekli bilgilerin de (tarım, hay-

> Sayın Bay
>
> Mehmet Emin Erişirgil
>
> Zonguldak mebusu.
>
> C. H. P. Halkevleri Kitap Seçme Komisyonu Reisi.
>
> Tetkik edilmek üzere gönderilen, Prof. H. Z. Ülken'in " Resim ve Cemiyet " adlı eserini okudum. Evvelâ müellif, 80 küçük sayfaya resme ait birçok meseleleri sıkıştırmaya çalışmakla ancak resim ve sanat meseleleri ile uğraşanların anlayabileceği bir eser vücuda getirmiştir.
>
> Eserin dayandığı prensibi şu satırlardan anlıyoruz:
>
> " Her medeniyet kendi iş ve istihsal şartları içinde kendine mahsus tekniği yaratmış; kendi ideallerine göre eserlerine kendi muhteva ve şeklini vermiştir. (S. 10)
>
> " Bütün cemiyet, iş organizasyonundan ibaret olan alt yapısı ve dinî tasavvurlardan ibaret olan üst yapısı ile sanatı beslemiş ve içtimai değerler yüksek cemiyetlerde bulunmaya başladıkça sanat yalnız dinî ideale değil, siyasî, ahlâkî ve fikrî ideallere teveccüh eden bir faaliyet halini almıştır. (S. 12)
>
> " Şu birkaç sahifelik tarihî bakış gösteriyor ki, resim yazıdan önceki en eski tecrübelerinden bugüne kadar daima cemiyetin fonksiyonu olarak inkişaf etmiştir. " (S. 27)
>
> Bu görüşün ne kadar yanlış olduğunu, Kürtioq gibi sanat tarihçileri, W. Deonna gibi arkeologlar, Lalo gibi estetikçiler, birçok misallerle göstermişler ve sanatın içtimai ve iktisadi şartlardan müstakil olarak kendine mahsus bir ritmi takibettiği neticesine varmışlardır. Prof. H. Z. Ülken, yanlışlığı sanat tarihinin sayısız misalleri ile belirtilen bir görüşü olduğu gibi benimsemiş ve misallerini yanlış tefsir etmiştir.
>
> Kitapta göze çarpan karıştırmalar ve yanlışlar var.

vancılık, elişleri vb.) yine kitap, broşür vb. araçlarla verildiği bilinmektedir.

Halkevleri'nin kitap ve broşür şeklindeki yayınları bir bütün olarak ele alındığında göze çarpan ilk özellik bu yayınlardaki içerik zenginliğidir. Folklordan etnografyaya, tarihten sanata ya da ormanlardan yakacak odun temin etme tekniklerinden, tifo hastalığından korunma çarelerine kadar bir çok konuda çeşitli yayınlar yapan muhtelif halkevlerinde basımı gerçekleştirilecek kitapların titizlikle seçildiğini, hatta her çalışmanın yetkili uzmanından onay alındıktan sonra basımının gerçekleştirildiği görülmektedir.

Aktardığımız rapor Halkevleri'nin kitap yayımlama ve yayımlanacak kitapların seçiminde nasıl bir titizlik içerisinde olduğunu gösteren ilginç bir belgedir.

Resim ile [illegible] bir tutulmuştur. (S. 14) Sanatın gelişme devreleri tesbit edilirken rococo'dan evvel gelen barok zikredilmiyor. Greco barokizm'in parlak mümessillerinden olduğu halde rococo devrine mal ediliyor.

Delacroix ile Turner, sanat anlayışı bakımından ayrı oldukları halde bir tutulmuştur. (S. 21)

H. Z. Ülken, kübizm için, " musikide buna dadaizm " derler diyor.

Halbuki Dadaizm, kübizm'le hiç alâkası olmayan bir cereyandır.

Kitapta tenakuzlar da görülüyor. 22'nci sayfada sübjektivizm'in ve garabetin bariz bir şekli olarak gösterilen kübizm, 24'üncü ve 25'inci sayfalarda övülmektedir. Mevzu, muhteva ve şekil mefhumlarını mütemadiyen birbirine karıştıran müellifin eserinde, ayrıca tashih gerektiren şöyle cümleler çoktur: " Nitekim tabiatın mücerret ve hendesî görünüşü, insanın makinalaşmasından, eşyaya sırf riyazî ve rasyonel mikyastan bakarak hükmetmesinden ileri geliyor. " (S. 25)

Kötü bir şekilde basılmış olan resimlerin birçoğu, resim sanatı bakımından değersizdir.

Saygılarımla.

Urfa mebusu

S. K. Yetkin

(S. Kemal Yetkin)

Daha çok felsefe ve sosyoloji alanındaki çalışmalarıyla tanınan Hilmi Ziya Ülken'in (ölm. 1974) "*Resim ve Cemiyet*" isimli çalışmasının* Halkevleri yayınları arasında yayımlanmasının uygun olup olmadığına dair rapor hazırlayan Suut Kemal Yetkin'in (ölm. 1980) bu raporu, halkevlerindeki yönetici sınıfın özellikle entellektüel kesime hitap edecek kitapların seçiminde nasıl hassas bir tavır içerisinde olduklarına iyi bir örnektir. Tek parti döneminde Zonguldak milletvekili olan ve bir ara Gümrük ve Tekel ile İçişleri Bakanlığı da yapmış olan Mehmet Emin Erişirgil'in "C.H.P. Halkevleri Kitap Seçme Komisyonu Reisi" sıfatı ile kendisine havale ettiği çalışmayı, aynı zamanda Urfa milletvekili olan Suut Kemal Yetkin bir bilim adamı duyarlılığı ile incelemiş ve raporunu vermiştir.

Rapor, özünü oluşturan eleştirilerin haklılığı (ya da haksızlığı) bir yana, Halkevleri yöneticilerinin resmi ideolojinin yumuşak karnını oluşturan kültür ve sanat konularında yayımlayacakları eserleri seçerken gösterdikleri hassasiyeti sergilemesi ve Halkevleri'nin kültür politikalarının ipuçlarını vermesi bakımından dikkate değerdir.

* ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Resim ve Cemiyet*, Üniversite Kitabevi, İstanbul 1942, 62 s., 32 resim.

"TİMUR" PİYESİ
BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

HALKEVİNDE

ŞEHİR TİYATROSU

Şabatın 20 inci Pazar günü akşamı tam 21 de
" 21 " Pazartesi " " "
" 22 " Salı " " " } UMUMA

TİMUR

Tarihî Manzum Piyes 4 Perde

Yazan : *Behçet Kemal Çağlar*

Sahneye giriş sırasile oynayanlar

Bayezid	*H. Kemal*	Hoca Nasreddin	*Şadi*
Olivera	*Feriha Tevfik*	Birinci köylü	*İlhami*
Köle	*İlhami*	İkinci köylü	*Hakkı*
Timur Toğay	*Necdet*	Üçüncü köylü	*Kâmil*
Edhem	*Galip*	Dördüncü köylü	*Ahmet*
Selim	*Vecihi*	Birinci muhafız	*Şefik*
Olcay	*Şaziye*	İkinci "	*Rasim*
Timur	*Raşid Rıza*	Üçüncü "	*Şevket*
Bir Cariye	*Kadriye*	Dördüncü "	*Samih*
Şerafettin	*Avni Füruzan*	Beşinci "	*Hakkı*
Seyfettin	*Ercümend Behzad*	Altıncı "	*Hüseyin*
Allahdâd	*Yaşar Nezihi*	İspanya elçisi	*Vecihi*
Şahmelik	*Refik*	Mısır elçisi	*Fethi*
Nureddin	*Sıtkı*	Hind elçisi	*Yaşar*
Humari	*Fethi*		

Dekor ve elektrik tertibatı : (Hâmi)

Ressam : (Mahmut)

Elbise ve aksesuar kısmen Halkevi Müzesinden ve kısmen hariçten ve yeniden tedarik edilmiştir.

Kostümlerin asıllarına mutabakatını temin için İngiliz müelliflerinden: Harold Lamb'nın (Tamerlane) ve Fransız müelliflerinden George Montandon'un Michael Prawdondan tercüme ettiği : L'Empire Mongol et Tamerlan, ismindeki eserler mehaz olarak kabul edilmiştir.

Dekor motifleri 1905'de Petresburgda neşrolunan Semerkand camileri nam eserdeki resimlerden kompoze edilmiştir.

ULUS Basımevi İlân işleri İlânat Acentası Balıkpazarı

Halkevleri'nin kurulmasının yıl dönümü münasebetiyle şair Behçet Kemal'in Ankara Şehir Tiyatrosu'nda oynanan "Timur" isimli ve manzum piyesini sahnede seyretmedim. Çünkü, maalesef eski bir iki Fransız vodvilinde bile beni tatmin edememiş olan bu hey'etin, manzum ve mevzuu muazzam bir eseri güzel oynayabileceğine emniyetim yoktu. Bu defa, müellifin müsaadesiyle eserin müsveddelerini okudum. Yeryer güzel parçaları ihtiva eden ve insanı yeryer düşündüren bir piyes. Okumadan ve temsilinde bulunanları dinlemeden önce, itiraf ederim ki Timur'un - esasında tamamen hakkı olduğu vechile - pek büyük bir kahraman olarak tasvirine mukabil Yıldırım Bayezid'in hem hunhar, hem sersem, hem âdî bir şahıs şeklinde önümüze çıkarılacağına ihtimal vermekteydim. Ve çünkü Yıldırım'ı yerlere geçirmek bahasına Timurlenk'i namütenahi yükseltmek pek kolaydı ve bu sayede pek kolay bir muvaffakiyet elde edilebilirdi. Behçet Kemal böyle yapmamış. Hatta, Yıldırım Bayazid'in sade hakikî cesaretine değil değerine Timurlenk'i hayran bırakışına bizi şahid kılmaktadır. Fakat şu varki, Yıldırım Bayazid'i Timur bize başka türlü ve eser başka türlü gösteriyorlar. Eserin başında, zelil ve mülevves bir kadın şeklinde tasvir edilen Sırplı prensesin tesiriyle mesti gurur bir sersemin kendisine fenalık etmek istemeyen ve kendisiyle bir kandan olan pür şevket bir hükümdara galiz hitaplarla doldurulmuş bir mektup yazıverişini görüyor, ve bundan sonra heman harp meydanlarına geçerek Ankara kalesinin önüne kudret ve satvetinin tuzla buz haline inkilâbına şahit oluyoruz. Sırp prensesi Olivera'nın en zahmetsiz bir işvesine mağlup olarak Yıldırım o galiz ve meşhur sözlerle Timur'a hitap etmeseydi demekki o harp olmayacak, mülkü istilaya uğramayacak, demekki genç ve pür kudret ve ateş bir milletin tarihinde o şayanı teessür tevekkuf vukua gelmeyecek ve belki Fatih'in işi daha evvel yapılarak ona ve Selim'le Kanunî'ye başka işler düşecekti. Zaten de, cenk meydanında şehit olan babasını istihlaf eder etmez masum kardeşini cellada veren, bina ettiği camiin dört tarafına meyhane açtırma-

sı kendisine acı acı ve kelle koltuğa alınarak ihtar olunacak kadar işret ve sefahate düşen ve Timur'la vaziyetini idare ederek kendisini mağlubiyet ve esaretten ve Türk milletini kardeş cenginden kurtarma dirayeti göstermeyen bu betbaht hükümdarın, piyeste ve bilhassa Timur tarafından biraz da fazla iltifata ve senaya mazhar edildiği muhakkaktır. "Akın"dan beri bu şekil tarihî piyeslerde karşılaştığımız elçiler ve onların getirdikleri mektuplarla vekayiin kolay, zahmetsiz ve hayli tesirsiz inkişafı bu piyeste de mevcut. Ancak, en sonda, muhtelif devletlerden gelen elçilerin metbularından nameler takdim ederek söyledikleri tazimkâr sözler, Timurlenk'ın neler yapmış olduğunu ve kudretini hangi hadlere çıkardığını insana canlı bir şekilde gösterdiği için isabetli. Nasrettin Hoca'nın da hoş simasiyle bir göründüğü piyesin kıymeti, Timurlenk'e söylettirilen bazı güzel ve kuvvetli sözler, fikirlerdir. Bunların arasında biri de Timur'un ırkına bir hitabıdır ki, içinde büyük ihtiraslar tutuşan ve bu ihtirasları mensup olduğu milletin halâsına ve azametine hizmetkâr kılarak tatmin etmek isteyen her büyük serdar ve siyasinin heman benimseyeceği bir kudrete maliktir:

Doğrul bir gövde gibi, boynunda benim başım. *

* * *

"TİMUR" PİYESİNDEN BİR PARÇA

Halkevlerinin altıncı kutlama yıldönümünün Ankara halkevinde kutlama töreninde Behçet Kemal Çağlar'ın yazdığı "Timur" piyesi temsil edilmiştir.

Timur piyesi, Osmanlı tarih kitablarının sadece yakıp yıkan bir zalim olarak gösterdiği büyük cihangir Timur'un kendisini nasıl yetiştirdiğini, nasıl muvaffak olduğunu belirten; onun kahraman ve dahî bir kumandan, imarcı ve temsilci bir devlet reisi olduğunu ileri süren, tarih tezlerimize ve hakikate uygun bir piyestir.

Bu piyes, Yıldırım'la Timur'un, bu ayni kanı, cesareti ve kıyaseti taşıyan iki büyük Türk'ün, ilk zaferlerinden sonra, nasıl bir hayat tarzı güttüklerini; saraya kapanan ve halktan uzaklaşan Yıldırım'ın, gene halkın ve bozkırın ortasında kalan Timur'a niçin yenildiğini sanat ve tiyatro kıymetinden kaybetmeden tarihe tamamiyle uygun olarak ortaya koyabilmiştir... *

Timur:

Aramızda yer yoktur istihzaya, hiddete

Kaç galip imrenir bu şanlı mağlubiyete. (...)

Düşündüm, nasıl verir Allah, göz göre göre,

Asya'yı baştan başa bir topalla bir köre? (...)

Yıldırım:

Gösterip deseydim ki "bak, bu kan da kırmızı;

Bu kan da al ve temiz, bu kan da senin kanın;

Yere batsın sarayım, kahrolsun kör gururum,

Ben senin Türk ordunda bir gönüllü olurum (...)

Timur:

Gurur gibi, aşk gibi, bir türlü za'fa bedel

Bir ömre sığmayacak kadar büyük hırsımız.

Macera peşindeyiz sende bende ayni hız;

Bilmem nedir zorumuz: Hamlemize cihan dar;

Bende fazla olarak "Türk birliği" fikri var.

* Bir Okuyucunun Notları, *Ülkü*, c. XI, No 62, Nisan 1938, s. 183.

* "Timur" Piyesinden Bir Parça, *Ülkü*, c. XI, No 61, Mart 1938, s. 74-75.

BOZOK

YOZGAT HALKEVİ DERGİSİ BİBLİYOGRAFYASI

M. Bülent Varlık

1 DERGİNİN AMACI

1932 yılında kurulan halkevleri tarafından çıkarılan dergilerden biri de Yozgat Halkevi tarafından yayınlanan *Bozok*'tur. [1] Derginin çıkarılma amacını ve içeriği ile ilgili beklentileri Yozgat Halkevi Başkanı Turgut [Tarhan] *Bozok*'un ilk sayısında yer alan yazısında;

"Yurda, yurdun yeni devrimlerine bakıyorum. Genç bir çehrenin tazeliği, zindeliği üzerinde titiz ve o nisbette hummalı bir olgunlaşma, kemale gelme ihtirası var...Yer yer kaynaşır gibi oynaşan bu fikir ve inkişaf mahşerinde roller ne kadar temiz, ortaya getirilen eserler iddiasız olmakla beraber bu günü yarına bağlayan ne sağlam bir köprü. Halkevleri inkılâp kanavası içinde yüklendiği yükün başarılarile cidalleşir ve onun hazzile yeni bir hamleye başlarken yurdun manevi varlığını saran bu muvaffakiyet kervanı içinde bizim de bize göre, inkılâbımıza göre bize haz verecek metaımız bulunduğunu anlatmak isteriz.

Dokuz kolun dokuz ışığı içinde vuzuh kazanan bu nesil ve o vuzuhu kazandırma cehdi içinde halkevi millete hitaplarını en arı ve en duru şekilde yaparken onu vesikalandıracak olan bir mecmuanın neşrinde elbette geç kalınmış demektir. Hızı zamanla ölçen bir zihniyetin eşiği önünde bu geç kalma keyfiyetini peşinen söylemeye mecbur kaldık. İnkılâbın ideolojisini vasıflandırmaya çalışanların baş vuracakları en hüccetli doküman şüphe yok ki bu mecmualardır.

Halkevleri yurdun sosyal hareketlerine renk ve mana verirken onun bu ahenkli dekoru içinde en devamlı çağıltıyı yapacak yine bu mecmualardır. İnkılâbı temelleştiren onu kütlenin bünyesine tıpatıp maleden fikir ve hareketleri gözden geçirirken vesika diye ele alacağımız bu yayınların hususi bir vazife taşıdığını da unutmayacağız. Memleketin içtimai hareket ve adetlerini, folklor ve mitolojisini, hulasa varlığını ve orijinalitesini selahiyetle tebarüz ettirecek yazıları bulmak ve okumak zevkinden mahrum kalmayacağımızı

[1] Dergi hakkında kısa bilgi için bkz: Nurettin Güz; *Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları Halkevleri Dergileri*, Bilge Yapım yay., Ankara-1995, ss: 121-123. *Bozok*'un tam bir koleksiyonu Ankara Milli Kütüphane'de 1957 SA 89 kayıt numarası ile bulunmaktadır.

zannediyorum.

Kültür seferberliğini halk içinde ve halkla beraber en iyi şekilde formüle etmeye çalışan evlerin mana ve iman taşıyan sakfı altında bir milletin varlığı işlenirken bu günkü münevver zümreyi bu dava etrafında harekete davet etmek ıztarırındayız.

Yozgat gençliğinin enerji ve izanına miyar olacak bu mecmuanın, tekâmül yolu üzerinde ve bu çok kutsî davanın havarileri arasında en inkişaflı yolunu bulacağına inanır ve seviniriz.

Yer yer memleket gençliğinin bu yoldaki verimlerinin Yozgat'ta da kendini göstermemesi için bir sebeb bulunmadığına göre Anadolu yaylasının çam kokulu havası içinde yaşıyan bu gürbüz ve imanlı gençlerinin de yeni yeni verimlerine şahid olmak bahtiyarlığına nail olacağımıza inanırken, böylebir vesileyi hazırlamak ve ona imkan vermek suretile kolaylıklar gösteren Parti ve Halkevi Başkanlarını kutlular, bunu yaşatacat mutlu gençliğe de muvaffakiyetler dileriz." [2]

satırları ile açıklamaktadır.

2. BİÇİMSEL ÖZELLİKLER

"Her ayın on beşinci günü çıkar kültür mecmuası olan *Bozok*'un ilk sayısı, 15.İkinci Kânun.1938 tarihinde yayınlanmıştır. Dergi, 15.Temmuz.1941 tarihinde yayınlanan 14. sayısı ile yayın hayatını tamamlamıştır.

Mesul müdürlüğü öğretmen Vehbi Ulusoy tarafından üstlenilen derginin yayın hayatında zaman zaman bazı kesintiler olmuş, 5. ve 10. sayılar birer aylık, 13. sayı iki aylık, 14. sayı ise iki yıllık bir gecikme ile yayınlanmıştır.

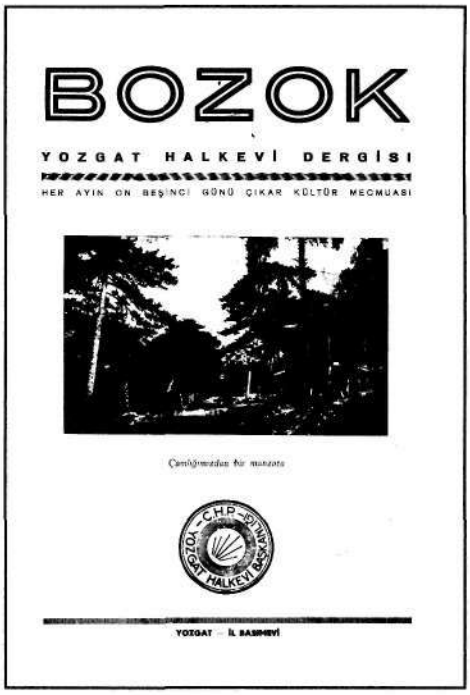

Kesintilerin önemli nedenlerinden birisini II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan kağıt sıkıntısı oluşturmaktadır, bu sıkıntının sonucu olarak 9. sayı yeşil kağıda basılmıştır.

Dergi bütün sayılarında 16 sayfa olarak yayınlanmıştır. Derginin bazı sayılarında, cumhuriyet önderleri ile Yozgat'a ait bazı fotoğraflara yer verilmiştir. 15.Birinci Kânun.1938 tarihini taşıyan 10. sayı Atatürk'ün ölümüne ayrılmıştır.

Sayısı 10 kuruş olan *Bozok*'un bütün sayıları Yozgat İl (Vilayet) Basımevi'nde basılmıştır.

3. YAZARLAR

Bozok'un yazı kadrosunu, genellikle Yozgat'ın çeşitli okullarında görev yapan öğretmenler oluşturmak-tadır. Bu

---

[2] Turgut [Tarhan]; "Mecmuamız Çıkar-ken", *Bozok*, No: 1, 15. İkinci Kânun. 1938, ss: 3-4.

yazarlar arasında, genel konulardaki yazıları ve halk edebiyatına ilişkin çalışmaları ile Vehbi Ulusoy, felsefeye dair yazıları ile Ali Mustafa Soylu, Almanya'ya yaptığı seyahatın izlenimlerini aktaran yazıları ile Lütfü Özdener ve çevre tarihi ile ilgili iki yazısıyla Celal Bayar dikkati çekmektedir. Ancak hemen belirtilmesi gerekir ki, derginin yazı yükünün çok önemli bir bölümünü V. Ulusoy ve A. Mustafa Soylu üstlenmiş, bir kaç öğretmen dışında dergiye yöre aydınlarının yazı katkısı sağlanamamıştır. Yazı sıkıntısı nedeniyle özellikle son sayılarda "Atatürk'ün Hayatı", "Başvekil Dr. Refik Saydam'ın Meclis Konuşması" gibi yazılara sayfalarca yer verilmiştir. Kanımızca, yazar kadrosunun bu denli küçük olması *Bozok*'un yayın hayatının kısa sürmesinin en önemli nedenleri arasında yer almaktadır.

4. KISA BİR DEĞERLENDİRME

Bozok, yayın hayatı boyunca, genel olarak ilk sayısında yer alan programa uygun bir yayın çizgisi takip edememiştir. Dergide yerel tarih, halkbilim araştırmaları gibi konular oldukça az ve yetersiz düzeyde işlenmiştir. Dergi bu niteliğinden ötürü Halkevlerinin merkez yayın organı olan *Ülkü* tarafından da eleştirilmiştir.[3] Kanımızca, bu yetersizliğin en önemli nedeni yukarıda da belirtildiği gibi yeterli bir yazı kadrosunun olmayışı, yerel aydınlarla ve hatta Yozgat'ta görevli öğretmenlerle gereken bağın kurulamamasıdır. Bozok'un her sayısı bir tükenişin, bir yıl süren yayın hayatı, bir avuç "inkılâpçı"nın engin bozkırda yanlız kalışının öyküsüdür.

[3] *Ülkü*, c: XIII, No: 74, Nisan-1939, s: 178'de *Bozok*'un 15.Şubat.1939 tarihli 12. sayısı eleştirilmekte ve "*Bozok*[a], Halkev-leri dergisi karakterini taşıyan bir mecmua sıfatıyla pek bakılamaz" denilmektedir.

BOZOK BİBLİYOGRAFYASI

Akkerman, Nafi; "Gençliğe: Meşrutiyet'te Türk Gençliği ve Türk Ocağı", *Bozok*, No: 10, 15.Birinci Kanun.1938, ss: 11-13.

"Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi", *Bozok*, No: 10, 15.Birinci Kanun.1938, s: 15

"Atatürk'ün Hayatı", *Bozok*, No: 10, 15.Birinci Kanun.1938, ss: 3-10.

"Başvekilimiz Dr. Refik Saydam Büyük Millet Meclisi'nde Çok Veciz ve Mühim Bir Nutukla İç ve Dış Vaziyetimizi İzah Etti", *Bozok*, No: 14, 15.Temmuz.1941, ss: 5-10

Bayar, Celal; "Şahne Kayası", *Bozok*, No: 4, 15.Nisan.1938, ss: 13-14

Bayar, Celal; "Çeşka Kalesi", Bozok, No: 9, 15.Birinci Teşrin.1938, ss: 6-9.

Berksoy, Nazım; "Türk Terbiyeciliği ve Hedeflerine Kısa Bir Bakış", *Bozok*, No: 14, 15.Temmuz.1941, ss: 10-11.

Bingöl, C.; "Lise Resim Sergisi Dolayisile", *Bozok*, No: 4, 15.Nisan.1938, ss: 9-10.

Erman, Nazım Doğan; "Ayşe de Varmış", *Bozok*, No: 5, 15.Haziran.1938, s: 16 [şiir].

Geçer, İlhan; "Dalgalar", *Bozok*, No: 5, 15.Haziran.1938, ss: 10-11 [şiir].

Geçer, İlhan; "Sularda", *Bozok*, No: 5, 15.Haziran.1938, s: 11 [şiir].

"Halkevimizin Bir Yıllık Çalışma Programı", *Bozok*, No: 3, 15.Mart.1938, ss: 10-12.

"Halkevinin Seçim Sonuçları", *Bozok*, No: 6, 15.Temmuz.1938, ss: 13-14.

H.B.F.; "Harman Kızları", *Bozok*, No: 4, 15.Nisan.1938, ss: 15-16 [şiir].

Hizbi Baba (merhum); "Koşma", *Bozok*, No: 2, 15.Şubat.1938, s: 15 [şiir].

"İl [Yozgat] Haberleri", *Bozok*, No: 6, 15.Temmuz.1938, s: 16, No: 8, 15. Eylül.1938, s: 16, No: 9, 15.Birinci Teşrin.1938, s: 15.

Kızıltan, Halit; "Engün'ün Dilinden", *Bozok*, No: 10, 15.Birinci Kanun.1938, s: 15 [şiir].

"Kültür Direktörü Turgut Tarhan'ın Söylevi", *Bozok*, No: 3, 15.Mart.1938, ss: 6-7.

"Lise Direktörü Fazıl Erim'in Söylevi", *Bozok*, No: 3, 15.Mart.1938, ss: 7-10.

Nefesli, Nizami; "Basü Badelmevt", *Bozok*, No: 10, 15.Birinci Kanun.1938, s: 16 [şiir].

Okan, Fehmi; "Halkevlerinin Hayatımızdaki Yeri ve Rolü", *Bozok*, No: 1, 15.İkinci Kanun.1938, ss: 5-9.

Öner, O.; "Beden Terbiyesinden Neler Bekliyoruz?", *Bozok*, No: 12, 15. Şubat.1939, ss: 15-16.

Özbaykul, Sırrı; "Halkevleri", *Bozok*, No: 6, 15.Temmuz.1938, s: 6 [şiir].

Özdener, Lütfü; "Almanya'da Gençlik Teşkilatı", *Bozok*, No: 1, 15.İkinci Kanun.1938, ss: 9-11.

Özdener, Lütfü; "Diresten Canlı Çiçek Sergisi ve Sarayı", *Bozok*, No: 2, 15. Şubat.1938, ss: 11-12.

Özdener, Lütfü; "Maysin (Saksonya) Porselen Fabrikası", *Bozok*, No: 4, 15.Nisan.1938, ss: 7-8.

Özdener, Lütfü; "Berlin Olimpiyadı Stadı ve Fonkturum Kulesi", *Bozok*, No: 5, 15.Haziran.1938, ss: 9-10.

Özdener, Lütfü; "Ren Nehri-Koplens'ten Mayans'a Kadar Ren Üzerinde 80 Kilometre", *Bozok*, No: 6, 15. Temmuz. 1938, ss: 7-8.

Özdener, Lütfü; "Haydelberg", *Bozok*, No: 8, 15.Eylül.1938, ss: 8-10.

Özdener, Lütfü; "Ror Havzası, Krup Fabrikası, Mektep Filimi Müessesesi, Açık Hava Mektebi", *Bozok*, No: 9, 15.Birinci Teşrin.1938, ss: 13-14.

Özdener, Lütfü; "Frankfort Göete Evi ve Müzesini Ziyaret", *Bozok*, No: 10, 15.Birinci Kanun.1938, ss: 13-14.

Özdener, Lütfü; "Alp ve Karmiş", *Bozok*, No: 11, 15.İkinci Kanun 1939, ss: 8-9.

Özdener, Lütfü; "Münih ve Müze", *Bozok*, No: 13, 15.Mayıs.1939, ss: 8-9.

Özkan, Yusuf Ziya; "Güzel Bozok", *Bozok*, No: 2, 15.Şubat.1938, s: 10 [şiir].

Plümer, Fazıl; "Bedbaht Anne", *Bozok*, No: 2, 15.Şubat.1938, ss: 13-14, No: 3,

15.Mart.1938, ss: 14-16 [anı]

"Resim Sergisi", *Bozok*, No: 6, 15. Temmuz.1938, ss: 10-13.

Sarsılmaz, Sait; "Dursun Abdi Oğluna", *Bozok*, No: 7, 15.Ağustos.1938, s: 16 [şiir].

Soylu, Ali Mustafa; "Şiirin Kaderi, *Bozok*, No: 1, 15.İkinci Kanun.1938, s: 12, No: 2, 15.Şubat.1938, ss: 8-9.

Soylu, Ali Mustafa; "Vücut ve Adem", *Bozok*, No: 4, 15.Nisan.1938, ss: 11-12.

Soylu, Ali Mustafa; "Hürriyet ve Zaruret Hakkında", *Bozok*, No: 5, 15. Haziran.1938, ss: 6-8.

Soylu, Ali Mustafa; "Farklılık ve Farksızlık Hakkında", *Bozok*, No: 6, 15.Temmuz.1938, ss: 9-10.

Soylu, Ali Mustafa; "Nikbinlik ve Bedbinlik Hakkında", *Bozok*, No: 7, 15. Ağustos.1938, ss: 8-12.

Soylu, Ali Mustafa; "Fena ve Baka", *Bozok*, No: 8, 15.Eylül.1938, ss: 11-15.

Soylu, Ali Mustafa; "Güzelliğe Dair", *Bozok*, No: 9, 15.Birinci Teşrin. 1938, ss: 10-13.

Soylu, Ali Mustafa; "İrade ve Kader", *Bozok*, No: 11, 15. İkinci Kanun. 1939, ss: 10-15.

Soylu, Ali Mustafa; "Zaman ve Mekan Hakkında", *Bozok*, No: 12, 15. Şubat.1939, ss: 6-13.

Soylu, Ali Mustafa; "Bilgi ve Malumat", *Bozok*, No: 13, 15.Mayıs.1939, ss: 10-14.

[Tarhan], Turgut; "Mecmuamız Çıkarken", *Bozok*, No: 1, 15. İkinci Kanun.1938, ss: 3-4.

Ulusoy, Vehbi; "Yozgatlı Şair Fennî, Tercüme-i Hali, Hayat-ı Edebiyesi", *Bozok*, No: 1, 15.İkinci Kanun.1938, ss: 15-16, No: 2, 15.Şubat.1938, ss: 5-7, No: 3, 15. Mart. 1938, s: 13, No: 4, 15. Nisan.1938, s: 6, No: 5, 15.Haziran.1938, ss: 8-9, No: 6, 15.Temmuz.1938, s: 15, No: 7, 15.Ağustos.1938, ss: 6-7, No: 8, 15.Eylül.1938, ss: 6-7, No: 9, 15.Birinci Teşrin.1938, s: 15, No: 11, 15.İkinci Kanun. 1939, s: 16, No: 12, 15. Şubat. 1939, s: 14, No: 13, 15.Mayıs.1939, ss: 5-6, No: 14, 15.Temmuz.1941, ss: 12-14.

Ulusoy, Vehbi; "Şehrimizin Ağaç ve Yeşillik İhtiyacı", *Bozok*, No: 2, 15. Şubat.1938, ss: 3-4.

Ulusoy, Vehbi; "Yozgat'ımızın Şömendöfer İhtiyacı", *Bozok*, No: 3, 15. Mart.1938, ss: 3-5.

Ulusoy, Vehbi; "Şehrimizin Umumi Kütüphanesine Dair", *Bozok*, No: 4, 15. Nisan.1938, ss: 3-5.

Ulusoy, Vehbi; "Çamlığımıza Dair", *Bozok*, No: 5, 15.Haziran.1938, ss: 3-5.

Ulusoy, Vehbi; "Şair Akif Paşa'ya Dair", *Bozok*, No: 5, 15.Haziran.1938, ss: 12-15.

Ulusoy, Vehbi; "Tatilde Çocuklarımız", *Bozok*, No: 6, 15.Temmuz.1938, ss: 3-6.

Ulusoy, Vehbi; "Hacı Ahmet Yesari Kimdir?", *Bozok*, No: 7, 15. Ağustos. 1938, ss: 3-4.

Ulusoy, Vehbi; "Çukadar Oğlu Bay Hacı Keşfi Mustafa", *Bozok*, No: 7, 15. Ağustos. 1938, s: 5.

Ulusoy, Vehbi; "Sokaklarımız", *Bozok*, No: 7, 15.Ağustos.1938, ss: 13-14.

Ulusoy, Vehbi; "Çağlayanımız ve İstifade Çareleri", *Bozok*, No: 8, 15.Eylül.1938, ss: 3-5.

Ulusoy, Vehbi; "Dil Bayramı Münasebetile", *Bozok*, No: 9, 15. Birinci Teşrin. 1938, ss: 3-5.

Ulusoy, Vehbi; "Atatürk Ölmemiştir", *Bozok*, No: 10, 15.Birinci Kanun.1938, ss: 10-11.

Ulusoy, Vehbi; "Terimlerimize Dair", *Bozok*, No: 11, 15.İkinci Kanun.1939, ss: 3-7.

Ulusoy, Vehbi; "Halkevimizin Yıldönümü Münasebetile", *Bozok*, No: 12, 15.Şubat.1939, s: 3.

Ulusoy, Vehbi; "Fizik Terimlerine Dair", *Bozok*, No: 12, 15.Şubat.1939, ss: 4-5.

Ulusoy, Vehbi; "Milli Hakimiyet ve Çocuk Haftası Münasebetile", *Bozok*, No: 13, 15.Mayıs.1939, ss: 3-4.

Ulusoy, Vehbi; "Mesut Türkiye", *Bozok*, No: 14, 15.Temmuz.1941, ss: 3-4.

Ulusoy, Vehbi; "Köylümüze Öğütler", *Bozok*, No: 14, 15.Temmuz.1941, s: 14.

KARS HALKEVİ DERGİLERİNDEN *KARS ELİ*'NDE HALKBİLİMLE İLGİLİ YAZILAR

Metin Turan

Kars Halkevinin süreli yayınlarını iki dönemde görmek ve incelemek mümkün. Bunlardan ilki 1933 yılında yayımlananıdır. 15 günde bir yayımlanan dergi, Kars Halkevi'nin ilk süreli yayınıdır.

Kars Eli ise, Kars Halkevi'nin Mayıs 1964'ten, 1974 yılına değin yayımladığı ve toplam 120 sayı yayımlanmış, yöre yerel kültürünü yansıtması bakımından zengin bir dergidir.

Biz bu yazımızda *Kars Eli* ile ilgili değerlendirmelerde bulunmayacağız. Burada sadece genel bir sunuştan, derginin kimliğiyle ilgili bilgilerden sonra, konumuzu biraz daha sınırlayarak, halkbilimle ilgili yazılar kaynakçasını sunarak derginin bu anlamdaki içeriğini aktarmış bulunacağız.

Kars Eli'nin ilk sayısı yukarıda da belirttiğimiz gibi Mayıs 1964 yılında yayımlanıyor. Sahipliğini Halk Eğitim Merkezi adına Hasan Kartarı ve yazıişleri müdürlüğünü de Z. Mahir Barenseli'nin yaptığı bu ilk sayıda "Çıkarken" başlıklı sunuştan da anlaşıldığ ıüzere bir örnek sayı olarak yayımlanıyor, ardından Halkevleri adına başkan Dr. Budak Demiral'ın sahipliğinde yayınını sürdürüyor.

Bu ilk örnek sayıda "Davamız" üstbaşlığıyla şunlar vurgulanıyor:"... Evet çok seviniyoruz. Çünki "Kars Eli" bir fikir, sanat ve meslek dergisi olarak mühim bir boşluğu dolduracaktır.

Bu dergi, yazı ailesini teşkil eden çeşitli mesleklere sahip yetkili kalemlerden her seviyedeki vatandaşa eğitim ve öğretim, fikir; sanat, edebiyat, hukuk, sağlık, hayvancılık ve tarım sahalarında bilgiler taşıyacaktır. Ay içinde geçen olayları tarih sırasına göre haberler halinde okurlara iletecektir.

"Kars Eli"nin bütün sayfaları okurlarının her çeşit yazılarına açık bulunacak. Bu suretle de okulların yazı yazma ihtiyacını karşılayacaktır. Bu sayede yazma sahasında genç yeteneklerin tanınmasında yardımcı olacağına inanıyoruz."

Derginin bu ilk sayısında "Davamız: Çıkarken" başlıklı, Hasan Kartarı'nın yazısı dışında şu yazılar yer alıyor: Yaşatabiliriz/ Kemal Gürbüz, Dostum/ Şemsi Kurtbay, Acunda Türkçeden Üstün Dil Yoktur/ Nihat Başta, Ülkü /Yüksel Turhal, Atatürk (şiir) /Sevda Taşdelen/ Bilgisiz Ziraat Olamaz/ Şaban Buzağıcıoğlu, Ani'de ilkel Devirlere Ait Eserler Bulundu/ Hacı Zergeroğlu, Cemiyetin

Temeli/ Akay Beşmart, Mavisine Tuzu(şiir) / Sırrı Yücel Cebeci, Kars Çocuk Edebiyatı /Zerger Mahir Baranseli, Yanıkara /Hüseyin Sert, Şeyh Şamil Bir Türk Oyunudur /M. Metin Ören, Kotanlamalar/ Akay Beşmart, Divan (Şiir) Lütfi Aydın.

Dergi siyah/beyaz hurufat dezgiyle kapak 70 gr. birinci hamur kağıt ve iç sayfalar da 60 gr. üçüncü hamur kağıda 16x24 cm boyutlarında, Kars'ta Bugün matbaalarında dizilip basılmış. Derginin ikinci sayısı Eylül 1964'te yayımlanıyor. Bu kez kapaktaki *Kars Eli* logosu kırmızı renkte ve Özkent Matbaası'nda dizilip basılmaya başlıyor.

Kars Eli 115. sayısından itibaren ise Ankara'da, Halkevleri Kültür Vakfı Basımevi'nde, entertayp dizgiyle dizilip basılmıştır.

Derginin kapak mizampajı 20. sayıya kadar hiç değişmiyor. Bendini aşmış at figürlerinin yer aldığı bu kapaklara 11. sayıdan itibaren "Kars elinde/ Çığ kopar kar selinde / Bir milyon şehit yatar / Mübarek Kars Elinde" manisi yer alır.

20. sayıdan itibaren ise Kars yöresine özgü tarihi yerlere ait fotoğraflar ile özel günlerde Atatürk portreleri ve Karslı değerlerle ilgili çizimler yer almaya başlamıştır.

3. sayısından itibaren ise Mes'ul Müdürlüğünü Halk Eğitim Merkezi Müdürü Hasan Kartarı üstleniyor. İdare yeri 11. sayıya kadar Halk Eğitimi Merkezi Kültür ve Yayın Kolu olan derginin, 11. sayısıdan itibaren idare yerinin adresi İstiklali Milli Cad. No: 277 / Kars oluyor.

Daimi yazı kadrosunda ise şu isimler var: Budak Demiral, Hasan Kartarı, M. Metin Ören, İlhan Akçaylı, Mahir Baranseli, Mehmet Gökkaya, Sadık Müftahi, Timuçin Yeniaras, Yalçın A. Özkaya, Sayı Yüksel Cebeci, İsmail Talınlı, İlhami Ergün, Nihat Başta, Yüksel Turhal, Kutluay Erdoğan.

Halkevleri adına yayımlanmasıyal birlikte Halkevi Başkanı, Dr. Budak Demiral "Bağımsız Yeni Halkevleri" başlıklı yazısında şunları vurguluyor:

"Atamızın iyi niyetle kurduğu halkevlerinin bir zamanlar, yani tek partili senelerimizde muhite ne kadar yararlı olduğu bir çok eserleriyle inkar edilemez. Fakat çok partili devreye girildikten sonra ne gibi mahzurlar yaratıldığı da gine hatırlardadır. Topluma ve memlekete bir çok açılardan senelerce fahri hizmetleriyle nam salmış bir teşkilat yürüyüp giderken sonradan politikacılarımızın, daha doğrusu CHP ve DP'nin yanlış görüşleri yüzünden yıkılıp gitmişti. Bunda zannımca her iki partinin de sorumluluğu vardır. Zira CHP iyi niyetle yürüyen Halkevlerini tam

manasıyla kendi malı imiş gibi siyasi faaliyeteleri için bir basamak olarak kullanmıştır. Halbuki bu partinin çok partili devreye girdikten sonra yapacağı iş bu teşkilattan ilgisini tamamen kesmek olacaktı. Fakat yapmadı. Bunun içinde eski Halkevlerinin kapatılmasında ilk vebali yüklendi. İkinci günah ise DP'nin idi. Zira Halkevlerini kapatabilecek kudrette olan bu parti pek ala CHP'nin elinden alıp, bağımsız bir şekilde yürütebilirdi. Bu da olmadı, gözler döndü, fazla hissi hareket edildi ve Halkevleri on sene evvel beyhude yere kapatıldı. Hani bir ata sözü vardır: Arada kalanın canı çıkarmış. İşte eski Halkevlerinin kapatılması olayı da iki partinin çekişmesi neticesinde olmuştur. Fakat on beş aydan beri aklı selim erbabı işi bu sefer esasından ele almış olup hiç bir politikacıya fırsat vermeyerek Atatürk'ün dilediği bir şekilde yeni halk evlerini bütün vatan sathında kurmuştur. Bu kuruluşun bir özeliliği de tepeden inme olmayıp aşağıdan yukarı, yani halkın isteği ile oluşudur."

Derginin kimliğindeki bilgiler 85. sayıya kadar aynen devam ediyor. Bu sayıdan sonra Mes'ul Müdürlüğü Mustafa Turan üstleniyor. Turan'ın bu görevi derginin yayın hayatına son vermesine değin sürüyor. Derginin sahipliğinde ise 110. sayıda bir değişikliK görülüyor. Bu sayıdan sonra sahipliğini Halkevi Başkanı Av. Akay Beşmart üstleniyor.

Aylık ve düzenli olarak yayımlanan *Kars Eli*'nin, son iki sayısı Ankara'da, Halkevleri Kültür Vakfı Basımevi'nde basılıyor. Ayrıca, bu son yıl içerisinde derginin toplam dört sayı yayımlanabildiğini, bu dergilerden üçünün ortak çıkarıldığını görüyoruz.

Kars Eli'nin özel sayıları ise şunlar: Selçuklu Fethi Özel Sayısı, 23. sayı, Ağustos 1966; Iğdır'ın Kurtuluşu Münasebetiyle Özel Sayı, Sayı: 28, Kasım 1966; Zerger Mahir Baranseli'nin Anısına, Sayı: 110, 111, 112, 113, 114 (Bu sayılar birleşik yayımlanmıştır).

KARS ELİ'nde Halkbilimle ilgili Yazılar Kaynakçası

Akçaylı, Dr. Phlp, İlhan, Çıldır Gölü Güneş Mabedi, Sayı: 2, s.3, Eylül 1964

Alyansoğlu, Aşık Rüstem, Kars'ta Ölüm Adetleri, Sayı: 47, s.4, Haziran 1968

Aray, Kamber, Iğdır Masalları (Nerdehatın), Sayı: 62, s.8, Eylül 1969

_____, Iğdır Masalları (Deli ve Ahıllı Gardaş), Sayı: 63, s.8, Ekim 1969

_____, Iğdır Masalları (Bir Deli), Sayı: 64, s. 12, Kasım 1969

_____, Iğdır Masalları (İki Gardaş), Sayı: 65, s.5, Aralık 1969

_____, Iğdır Masalları (Anasını Cüte Goşan Ehmet), Sayı: 66, s. 4, Ocak 1970

_____, Iğdır Masalları (Derzi Gızı), Sayı: 68, s.10, Mart 1970

_____, Iğdır Masalları (Mert ve Namert), Sayı: 69, s. 10, Nisan1970

_____, Iğdır Masalları (Ehmet Pehlivan), Sayı: 75, s.6, Ekim 1970

_____, Iğdır Masalları (Bir Esnaf Gızı), Sayı: 76, s. 6, Kasım 1970

_____, Iğdır Masalları (Üç Bacı), Sayı: 77, s. 3, Aralık 1970

_____, Iğdır Masalları (Bir Geri, Bir Gızı), Sayı: 78, s.3, Ocak 1971

_____, Iğdır Masalları (Şamdan), Sayı: 80, s.14, Mart 1971

_____, Iğdır Masalları (Kedo), Sayı: 81, s. 3, Nisan 1971

_____, Iğdır Masalları (Bir Kişi), Sayı: 82, s.6, Mayıs 1971

_____, Iğdır Masalları (Mercanlar), Sayı: 83, s. 6, Haziran 1971

_____, Iğdır Masalları (Bir Tülkü), Sayı: 84, s.10, Temmuz 1971

_____, Iğdır Masalları (Bir Keçel), Sayı: 85, s. 13, Ağustos 1971
_____, Iğdır Masalları (Bir Tülkü, Eslan, Gurt, Pelenk), Sayı: 86, s.12, Eylül 1971
_____, Iğdır Masalları (Bir Padişah Oğlu), Sayı: 87, s.10, Ekim 1971
_____, Iğdır Masalları (Bir Padişah ve Arvadı), Sayı: 88, s.13, Kasım 1971
_____, Iğdır Masalları (Bir Sovdayar), Sayı: 89, s. 5, Aralık 1971
_____, Iğdır Masalları (Bir Ana Bir Oğul), Sayı: 91, s. 6, Şubat 1972
_____, Iğdır Masalları (Bir Dayı, Bir Yeyen), Sayı: 92, s. 5, Mart 1972
_____, Iğdır Masalları (Kel Oğlan), Sayı: 93, s.10, Nisan 1972
_____, Iğdır Masalları (Bir Dedeynen Üç Oğul), Sayı: 94, s. 10, Mayıs 1972
_____, Iğdır Masalları (Bir Kişi, Bir Arvat), Sayı: 95, s. 3, Haziran 1972
_____, Iğdır Masalları (Bir Keçi, Bir Gurt), Sayı: 96, s.10, Temmuz 1972
Askeran, Gülçehre, Kars Yemekleri: Daş Kiftesi, Sayı: 15, s. 14, Ekim 1965
_____, Erişte (Kentli Makarnası), Sayı: 16, s. 3, Kasım 1965
_____, Kars Yemekleri Erişte Piloyu (Pilavı), Sayı: 17, s. 14, Aralık 1965
_____, Yoğurt Çorbası, Sayı: 18, s.12, Ocak 1966
_____, Kars Yemekleri Bozbaş (Piti), Sayı: 20, s. 14, Mart 1966
_____, Kars Yemekleri: Haşıl, Sayı: 26, s.14, Eylül 1966
_____, Kars Yemekleri : Hengel, Sayı: 27, s.14, Ekim 1966
Aslan, Ensar (Prof.Dr.), Şamanizm ve Bazı İnanışlar, Sayı: 79, s.6, Şubat 1971
_____, Edebiyatımızda Atasözleri, Sayı: 90, s.3, Ocak 1972
Aydın, Aşık Lütfi, Aşık Lütfi'nin Hayatı ve Türküleri, Sayı:49, s. 8, Ağustos 1968
_____, Aşık Lütfi'nin Hayatı ve Türküleri, Sayı:50, s. 8, Eylül 1968
_____, Dede Kasım'dan Hikayeler (Cahan ve Abdullah), Sayı: 84, s.3, Temmuz 1971; Sayı: 85, s.6, Ağustos 1971; Sayı: 87, s.15, Ekim 1971; Sayı: 88, s.10, Kasım 1971; Sayı: 89, s.3, Aralık 1971; Sayı: 90, s.14, Ocak 1972; Sayı: 91, s.10, Şubat 1972; Sayı: 92, s.13, Mart 1972
Baranseli, Zerger Mahir, Aşık Şenlik ve Salman Beğ, Sayı: 2, s. 8-9, Eylül 1964; Sayı: 3, s. 8-9, Ekim 1964; Sayı: 5, s.8, Aralık 1964
_____, Kars Halk Oyunları, Sayı: 3, s. 4, Ekim 1964; Sayı: 5, s. 4, Aralık 1964; Sayı: 6, s. 4, Aralık 1964
_____, Kars Oyunlarında Anlatım Özelliği, Sayı:7, s.8, Şubat 1965
_____, Nanaylı Yallılar, Sayı: 9, s. 8, Nisan 1965; Sayı: 10, s. 8, Mayıs 1965; Sayı: 11, s. 11, Haziran 1965.
_____, Yaşayan Halk Şairlerimiz, Posoflu Müdami, Sayı: 12, s. 3, Temmuz 1965; Sayı: 13, s. 20, Ağustos 1965
_____, Kağızmanlı Hıfzı, Sayı: 12, s.8, Temmuz 1965; Sayı: 13, s.11, Ağustos 1965; Sayı: 14, s.8, Eylül 1965
_____, Cemal Hoca (1883-1957), Sayı: 15, s. 8, Ekim 1965; Sayı: 16, s. 8, Kasım 1965; Sayı: 17, s. 8, Aralık 1965; Sayı: 18, s. 8, Ocak 1966; Sayı: 19, s. 8, Şubat 1966; 21, s. 8, Nisan 1966
_____, Cevlani ve "Daha Daha Nelerim Var", Sayı: 23, s.8, Haziran 1966; Sayı: 24, s.8, Temmuz 1966; Sayı: 25, s. 12, Ağustos 1966
_____, Aşık İslam Erdener, Sayı: 26, s. 8, Eylül 1966
_____, Murat Çobanlar, Sayı: 27, s.8, Ekim 1966
_____, İlhami, Sayı: 29, s. 8, Aralık 1966
_____, Şeref Taşlıova, Sayı: 30, s.8, Ocak 1997
_____, Halk Şairlerimiz: Halk Adamı Olarak, Sayı: 31, s.8, Şubat1967
_____, Kars'ta Çocuk Edebiyatı, Sayı: 32,

s. 8, Mart 1967
_____, Bir Atışma, Sayı: 32, s. 12, Mart 1967
_____, Yaşayan Halk Ozanlarımız: Şevki Halıcı, Sayı: 33, s. 8, Nisan1967
_____, Aşık İhsani, Sayı: 38, s.8, Eylül 1967
_____, Aşık Rüstem Alyansoğlu, Sayı: 41, s. 8, Aralık 1967
_____, Kars Karagözü, Sayı: 43, s. 8, Şubat 1968; Sayı: 44, s. 8, Mart 1968; Sayı: 45, s. 8, Nisan 1968; Sayı: 46, ş. 8, Mayıs 1968; Sayı: 47, s.8, Haziran 1968
_____, Aşık Murat Çobanoğlu'ndan Bir Deyiş Divani, Sayı: 45, s.2, Nisan 1968
_____, Alvarlı Aşık Reyhani, Sayı: 46, s. 6, Mayıs 1968
_____, Müdami İçin, Sayı: 54, s. 1, Ocak 1969
_____, Folklorun Kuruyan Kaynağı, Sayı: 59, s. 1, Haziran 1969
_____, Kars'ta Halk Töreleri, Sayı: 60, s. 8, Temmuz 1969
_____, Kars Folklorunun Bugünkü Meseleleri, Sayı: 61, s.1, Ağustos 1969
_____, Hıfzı'da Tabiat ve Aşk, Sayı: 110, s. 68, Ocak 1974
_____, Kars'ta Halk Edebiyatı, Sayı: 110, s. 73, Ocak 1974
Baranseli, Safiye, Kars Yemekleri: Gurut Aşı, Sayı: 29, s.14, Aralık 1966
_____, Kars Yemekleri Pancar Aşı, Sayı: 30, s. 14, Ocak 1967
_____, Kars Yemekleri: Kuymak (Guymak), Sayı: 31, s. 14, Şubat 1967
_____, Kars Yemekleri: Helva "Umaç Helvası", Sayı: 32, s. 14, Mart 1967
_____, Kars Yemekleri: Mafiş, Sayı: 33, s. 14, Nisan 1967
Bozbaş, Tevfik, Kağızmanlı Recep Hıfzı, Sayı: 16, s.7, Kasım 1965
Bozyiğit, Hükümdar, Aşık Hafız Öner (İkrami), Sayı: 44, s.7, Mart 1968
_____, Zahmiye ve Zülali Karşılaşması, Sayı: 76, s.15, Kasım 1970

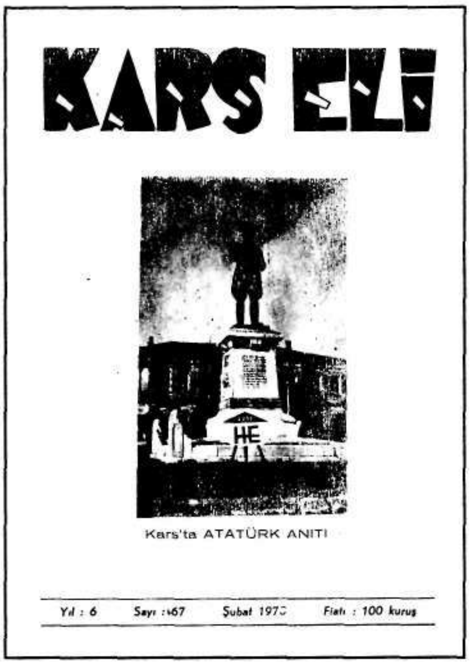

Çelik, Binali, Aşık Şenlik, Sayı: 37, s.5, Ağustos 1967
_____, Bütün Yönleriyle Çıldır Kazası ve Aşık Şenlik, Sayı: 38, s.6, Eylül 1967
Çetinkaya, Haydar, Çıldır Köylerinde Oğlan Everme, Sayı: 47, s.7, Haziran 1968
_____, Çıldır Köylerinde Oğlan Everme, Sayı: 48, s. 6, Temmuz 1968
_____, Aşık Sabit Müdami'yi Kaybettik, Sayı: 53, s. 3, Aralık 1969
_____ Ardahanlı Aşık Karani ile Khavet Köylü Hasta Ha…n'ın Karşılaşması, Sayı: 114 (115, 116,117), s. 9, Mayıs 1974
Çobanoğlu, Murat, Kozanoğlu, Sayı: 85, s.4, Ağustos 1971
Değer, Sadi, Kars Ozanları Kendi Dilleriyle, Sayı: 23, s.3, Haziran 1966
_____, Kars'ta Orta Oyunları: Kosa (Köse) Oyunu, Sayı: 34, s.8, Mayıs 1967
_____, Kars'ta Orta Oyunları: Körüyü

Gapa (Kapa), Sayı: 35, s. 8, Haziran 1967
_____, Kars'ta Orta Oyunları: Aşık Oyunu, Sayı: 36, s. 8, Temmuz 1967
_____, Deve Oyunu, Sayı: 37, s.8, Ağustos 1967
_____, Hortlak Bezeme, Sayı: 38, s.6, Eylül 1967
_____, İlin Ahırı (Yılın Sonu), Sayı: 41, s.7, Aralık 1967
Demirel, Ayten, Kars Yemekleri: Pişi, Sayı: 34, s. 14, Mayıs 1967
_____, Kars Yemekleri: Şorba (Ekmek Aşı), Sayı: 35, s. 14, Haziran 1967
_____, Kars Yemekleri: Evelik Aşı, Sayı: 36, s.14, Temmuz 1967
_____, Kars Yemekleri: Kelecoş, Sayı: 37, s. 14, Ağustos 1967
_____, Kars Yemekleri: Katlama, Sayı: 38, s. 14, Eylül 1967
_____, Kars Yemekleri: Sütlü Bulama, Sayı: 39, s.15, Ekim 1967
_____, Kars Yemekleri: Gaysafa, Sayı: 44, s.15, Mart 1968
_____, Kars Yemekleri: Saron, Sayı: 45, s. 15, Nisan 1968
_____, Kars Yemekleri: Eğirdek, Sayı: 48, s. 14, Temmuz 1968
_____, Kars Yemekleri: Kuşekmeği Aşı, Sayı: 49, Ağustos 1968
_____, Kars Yemekleri: Fırın Ketesi, Sayı:50, s. 16, Eylül 1968
_____, Kars Yemekleri: Tandır Ketesi, Sayı: 51, s. 14, Ekim 1968
_____, Kars Yemekleri:Gazayağı Turşusu, Sayı: 58, Mayıs 1969
Demiral, Dr.Budak, Kars'ta Atasözleri ve Deyimleri, Sayı: 9, s. 3, Nisan 1965; Sayı: 10, s. 3, Mayıs 1965; Sayı: 11, s.2, Haziran 1965; Sayı: 12, Temmuz 1965; Sayı: 13, s . 5, Ağustos 1965; Sayı: 14, s. 7, Eylül 1965; Sayı: 15, s. 3, Ekim 1965; Sayı: 16, s. 5, Kasım 1965; Sayı: 17, s.3, Aralık 1965; Sayı: 18, s. 3, Ocak 1966; Sayı: 19, Şubat 1966; Sayı: 20, Mart 1966; Sayı: 21, s.3, Nisan 1966; Sayı: 26, s. 3, Eylül 1966; Sayı: 27, s.3, Ekim 1966; Sayı: 29, s.3, Aralık 1966; Sayı: 30, s. 3, Ocak 1967; Sayı: 31, s. 3, Şubat 1967; Sayı: 32, s.3, Mart 1967; Sayı: 33, s. 3, Nisan 1967; Sayı: 34, s. 3, Mayıs 1967; Sayı: 35, s. 3, Haziran 1967; Sayı: 36, s. 3, Temmuz 1967; Sayı: 37, s.3, Ağustos 1967; Sayı:38, s. 3, Eylül 1967; Sayı:39, s. 3, Ekim 1967; Sayı:42, s. 3, Ocak 1968; Sayı:43, s.3, Şubat 1968; Sayı:44, s.3, Mart 1968; Sayı:45, s. 3, Nisan 1968; Sayı:47, s.3, Haziran 1968; Sayı:48, s.3, Temmuz 1968; Sayı: 49, s. 3, Ağustos 1968; Sayı: 50, s.3, Eylül 1968; Sayı: 51, s. 3, Ekim 1968; Sayı: 52, s. 3, Kasım 1968; Sayı: 63, s.3, Ekim 1969; Sayı: 66, s. 3, Ocak 1970; Sayı: 67, s. 3, Şubat 1970; Sayı: 70, s. 3, Mart 1970
Doster, Dr. Beşir, Halk Şiiri, Sayı: 83, s.1, Haziran 1971
Doster, Neşe, Çağdaş Düşünce ve Yunus, Sayı: 104, s. 1, Mart 1973
_____, Çağdaş Düşünce ve Yunus, Sayı: 105, s. 1, Nisan 1973
Gençler, Aziz, Kars'ta Aşık Oyunları, Sayı: 98, s. 5, Eylül 1972; Sayı: 99, s. 10, Ekim 1972; Sayı: 101, s. 16, Aralık 1972; Sayı: 102, s. 14, Ocak 1973; Sayı: 107, s. 16, Haziran 1973; Sayı: 108, s. 16, Temmuz 1973
Karseli, Folklorun Acı Yanı, Sayı: 27, s.1, Ekim 1966
_____, Folklor ve Kültür, Sayı: 46, s. 1, Mayıs 1968
Kartarı, Hasan, Tapmaca-Tappaca (Bilmece-Bulmaca), Sayı: 31, s.7, Şubat 1967; Sayı: 32, s. 5, Mart 1967; Sayı: 35, s.5, Haziran 1967; Sayı: 36, s. 7, Temmuz 1967; Sayı: 39, s.2, Ekim 1967; Sayı: 48, s.4, Temmuz 1968; Sayı: 50, s.4, Eylül 1968; Sayı: 51, s. 4, Ekim 1968; Sayı: 52, s. 7, Kasım 1968; Sayı: 58, s. 6, Mayıs 1969

_____, Sözlü Halk Edebiyatı, Sayı: 97, s. 10, Ağustos 1972; Sayı: 98, s. 3, Eylül 1972; Sayı: 99, s. 5, Ekim 1972; Sayı: 103, s. 15, Şubat 1973; Sayı: 104, s. 6, Mart 1973

Kasımoğlu, Türkülü Fıkralar, Sayı: 26, s. 12, Eylül 1966

_____, Kars Halk Şiirinde Kars'ın Kurtuluşu, Sayı: 39, s.11, Ekim 1967

_____, Kars Köylerinde Evlende Adetleri, Sayı: 46, s. 2, Mayıs 1968

Kaya, Murathan, Bizde "Sini ve Şah Kaldırma " Usulü, Sayı: 90, s.10, Ocak 1972

Keser,Turan, Kötek ve Çevresinde Gelenekler, Sayı: 97, s. 6, Ağustos 1972; Sayı: 98, s. 13, Eylül 1972; Sayı: 99, s. 7, Ekim 1972; Sayı: 101, s. 53, Aralık 1972; Sayı: 102, s. 15, Ocak 1973; Sayı: 103, s. 6, Şubat 1973; Sayı: 104, s. 14, Mart 1973; Sayı: 105, s. 6, Nisan 1973; Sayı: 106, s. 13, Mayıs 1973; Sayı: 107, s. 6, Haziran 1973; Sayı: 108, s. 6, Temmuz 1973; Sayı: 109, s. 6, Ağustos 1973; Sayı: 114 (115,116,117), s. 18, Mayıs 1974; Sayı: 118 (119, 120), s. 18, Ağustos 1974

Kırzıoğlu, M.Fahrettin, (Prof. Dr.), 1914-1915 Allahüekber ve Sarıkamış Şehidleri Üzerine Halk Şiirleri, Sayı:, s.11-12,

_____, 1914-1915 Allahüekber ve Sarıkamış Şehidleri Üzerine Halk Şiirleri, Sayı:3, s.10, Ekim 1964; Sayı:4, s.10, Kasım 1964

Müftahi, Sadık, Kirvalık, Sayı: 14, s. 15, Eylül 1965

_____, Cinasli Manilerin Halk Arasındaki Yeri, Sayı: 25, s. 3, Ağustos 1966

_____, Razaman Geceleri, Sayı: 30, s. 2, Ocak 1967

Oktay, Abdullah, Nağıl, Sayı: 118 (119, 120), s.8, Ağustos 1974

Onk, Ali, Sürmeli Çukurunda Tek-Altı Dağı, Sayı: 28, s.8, Kasım 1966

_____, Iğdır Halk Manileri, Sayı: 79, s.3, Şubat 1971

Onk, Nurhayat, Sayacı Sözleri, Sayı: 28, s. 9, Kasım 1966

Onk, Nizamettin, Sürmeli ve Sahat Çukurları, Sayı: 16, s. 6, Kasım 1965

_____, Sürmeli ve Sahat Çukurları, Sayı: 17, s.6, Aralık 1965

_____, Aşık Muhammed "Ramazankent'li", Sayı: 20, s.6, Mart 1966; Sayı: 21, s. 6, Nisan 1966

_____, Deryami, Sayı: 22, s.6, Mayıs 1966; Sayı: 23, s. 10, Haziran 1966; Sayı: 24, s. 7, Temmuz 1966

_____, Nevruz Bayramı, Sayı: 32, s. 4, Mart 1967; Sayı: 33, s. 7, Nisan 1967

_____, Iğdır Ozanlarımızdan: Mirsadık, Sayı: 36, s. 2, Temmuz 1967

_____, Şair Abbas, Sayı: 37, s. 4, Ağustos 1967; Sayı: 38, s. 12, Eylül 1967

_____, Aras Boyu Ozanları, Sayı: 55, s. 4, Şubat 1969

_____, Aşık ile Hırsız, Sayı: 56, s. 2, Mart 1969

_____, Sümmani ile Gülperi, Sayı: 61, s.10, Ağustos 1969

_____, Bala Mehemmet "Salahlı", Sayı: 68, s. 15, Mart 1970

_____, Kelle Göz (Tepe Göz), Sayı: 70, s.10, Mayıs 1970

_____, Turna Deli "Bağdat" Seferi, Sayı: 71, s.5, Haziran 1970; Sayı: 72, s.12, Temmuz 1970; Sayı: 73, s.10, Ağustos 1970; Sayı: 74, s.10, Eylül 1970; Sayı: 75, s.13, Ekim 1970

_____, Iğdır'da Dini Törenler Muharrem ve Seer Ayları Kerbela Olayı, Sayı: 81, s.3, Nisan 1971

_____, Göğçeli Aşık Mehemmed ve Kış, Sayı: 80, s. 7, Mart 1971

_____, Kaçaklar ve Kaçak Nebi, Sayı: 99, s. 14, Ekim 1972; Sayı: 100, s.5, Kasım 1972; Sayı:101, s.13, Aralık 1972; Sayı: 102, s. 11, Ocak1973

Özmen, B., Kars Yemekleri : Anık Aşı

(Borç Çorbası), Sayı: 19, Şubat 1966
Özmer, Erdal, Çıldırlı Aşık Şenlik'in Hikayeleri: Latif Şah, Sayı: 101, s.3, Aralık 1972; Sayı: 102, s.3, Ocak 1973; Sayı: 103, s.3, Şubat 1973; Sayı: 104, s.3, Mart 1973; Sayı: 105, s.3, Nisan 1973; Sayı: 106, s.3, Mayıs 1973; Sayı: 107, s.3, Haziran 1973; Sayı: 108, s.3, Temmuz 1973; Sayı: 109, s.3, Ağustos 1973
Özer, M. Adil, Posoflu Aşık Müdami ve Bendeki Anıları, Sayı: 53, s. 6, Aralık 1969
Özmen, Taner, Meseller-Avcı Ehmet, Sayı: 56, s.11, Mart 1969
_____, Meseller- Akılsız Adam, Sayı: 57, Nisan 1969
_____, Meseller: Gıllı, Sayı: 58, s. 4, Mayıs 1969
_____, Meseller: Böyük Ağa, Sayı: 59, s. 2, Hasziran 1969
_____, Meseller: Köçecek Kız, Sayı: 60, s. 10, Temmuz 1969
_____, Tüferkanlı Abbas I, Sayı: 62, Eylül 1969; Sayı: 63, s.10, Ekim 1969; Sayı: 64, Kasım 1969
_____, Eşyaran Garı, Sayı: 68, s.13, Mart 1970
_____, Eygarı Kötügıri, Sayı: 69, s.3, Nisan1970
_____, Muhannet Vezir, Sayı: 70, s. 5, Mayıs 1970
_____, Aşıklık Ozanlık Üstüne, Sayı: 72, s.5, Temmuz 1970
Sakaoğlu, Saim, (Prof.Dr.), Müdami Üstüne Notlar, Sayı: 55, s. 6, Şubat 1969
_____, Müdami'ye Dair, Sayı: 57, s. 7, Nisan 1969
_____, Doğu Anadolu'da MasaL Anlatma Geleneği, Sayı: 114 (115, 116,117), s.26,, Mayıs 1974
_____, Doğu Anadolu'da Aşık Karşılaşmaları, s. 13, Ağustos 1974
Sayılır, Turgut, Posof'ta Adet ve Ananeler, Sayı: 106, s. 15, Mayıs 1973; Sayı:107, s.10, Haziran 1973; Sayı:108, s.10, Temmuz 1973; Sayı:109, s.10, Ağustos 1973
_____, Halk Şairi Hakkı Hakiki, Sayı: 118 (119,120), Ağustos 1974
Taşlıova, Şeref, Çıldır'da Kara Kotan, Sayı: 48, s. 8, Temmuz 1968
_____, Posoflu Aşık Müdami ile Geçen Hatıralarım ve Neler Oldu, Sayı: 54, s.2, Ocak 1969
_____, Gülyüzü Köyünde Hıdırellez, Sayı: 59, s.12, Haziran 1969
_____, Behçet Kemal Çağlar ve Kars Ozanları, Sayı: 64, s.4, Kasım 1969
_____, Çıldır Gölü Efsaneleri, Sayı: 66, s. 8, Ocak 1970; Sayı: 67, s. 8, Şubat 1970; Sayı: 68, s. 8, Mart 1970; Sayı: 69, s. 8, Nisan 1970; Sayı: 70, s. 8, Mayıs 1970; Sayı: 71, s. 8, Haziran 1970; Sayı: 72, s. 8, Temmuz 1970; Sayı: 73, s. 8, Ağustos 1970; Sayı: 74, s. 8, Eylül 1970; Sayı: 75, s. 8, Ekim 1970; Sayı: 76, s. 8, Kasım1970; Sayı: 77, s. 8, Aralık 1970; Sayı: 78, s. 8, Ocak 1971; Sayı: 79, s. 8, Şubat 1971; Sayı: 80, s. 8, Mart 1971; Sayı: 81, s. 8, Nisan 1971; Sayı: 82, s. 8, Mayıs 1971; Sayı: 83, s. 8, Haziran 1971; Sayı: 84, s. 8, Temmuz 1971; Sayı: 85, s. 8, Ağustos 1971; Sayı:87, s. 8, Ekim 1971; Sayı:88, s. 8, Kasım 1971; Sayı:89, s. 8, Aralık 1971; Sayı:90, s. 8, Ocak 1972; Sayı: 93, s. 8, Nisan 1972; Sayı:94, s. 8, Mayıs 1972; Sayı: 95, s. 8, Haziran 1972; Sayı: 96, s. 8, Temmuz 1972; Sayı: 97, s. 8, Ağustos 1972; Sayı: 98, s. 8, Eylül 1972; Sayı: 99, s. 8, Ekim 1972; Sayı: 100, s. 8, Kasım 1972; Sayı: 101, s. 8, Aralık 1972; Sayı: 102, s. 8, Ocak 1973; Sayı: 103, s. 8, Şubat 1973; Sayı: 104, s. 8, Mart 1973; Sayı: 105, s. 8, Nisan 1973; Sayı: 106, s. 8, Mayıs 1973; Sayı: 107, s. 8, Haziran 1973; Sayı: 108, s. 8, Temmuz 1973; Sayı: 109, s. 8, Ağustos 1973

Tokdemir, Hayrettin, Zülali-Şenlik Karşılaşması, Sayı: 78, s. 10, Ocak 1971; Sayı: 79, s. 11, Şubat 1971; Sayı: 80, s.10, Mart 1971; Sayı: 81, s. 10, Nisan 1971

Turan, Filiz Günay, Camuşlu Köyünde "Güveği Başı", Sayı: 23, s. 11, Haziran 1966

Turan, Mehmet, Boncuk Efsanesi, Sayı: 105, s.14, Nisan1973

Turan, Mustafa, Bulgur Çekimi, Sayı: 15, s. 5, Ekim 1965

_____, Koç Katımı, Sayı: 16, s. 12, Kasım 1965

_____, Koyunun Yüzü, Sayı: 17, s. 11, Aralık 1965

_____, Alkarısı, Sayı: 20, s. 12, Mart 1966

_____, Niyet ve İnanışlar, Sayı: 22, s. 3, Mayıs 1966

_____, Hıdır-Ellez (Hızır İlyas), Sayı: 24, s. 14, Temmuz 1966

_____, Anı'da Peşkeş (Bahşiş) Verme, Sayı: 25, s. 19, Ağustos 1966

_____, Yün Yıkama ve Tarama, Sayı: 26, s. 4, Eylül 1966

_____, Doğum Gelenekleri, Sayı: 29, s. 2, Aralık 1966

_____, Yüzük Oyunu, Sayı: 31, s. 4, Şubat 1967

_____, Tohum Bırakma, Sayı: 33, s. 5, Nisan 1967

_____, Godugodu (Dodu), Sayı: 34, s. 6, Mayıs 1967

_____, Yağmur Yağdırmama İnançları, Sayı: 37, s. 2, Ağustos 1967

_____, At, Sayı: 41, s.10, Aralık 1967

_____, Kağızman İlçesinde Oynanan Oyunlar, Sayı: 42, s.4, Ocak 1968

_____, Misafir ve Misafirlik, Sayı: 47, s.6, Haziran 1968

_____, Cinler, Sayı: 48, s.7, Temmuz 1968

_____, Aşık Müdami, Sayı: 54, s. 14, Ocak 1969

_____, Burçlar ve Saya Günleri ve Mahalli İnanışlar, Sayı: 57, s. 2, Nisan 1969

_____, Korku ve İnanışlar, Sayı: 58, s 3, Mayıs 1969

_____, Kağızman'da Ev Bölümleri, Sayı: 62, s. 3, Eylül 1969

_____, Kağızman Şehri ve Hacıkağızman Yatırı, Sayı: 71, s. 10, Haziran 1970

_____, Reçberlikte Kullanılan Araçlar Çift (Saban), Sayı: 84, s.6, Temmuz 1971

Zergeroğlu, Hacı, Kars Yatırıları: Erdağı (Erenler Dağı), Sayı: 35, s.7, Haziran 1967

_____, Yatırlarımız: Keloğlan, Sayı: 36, s. 5, Temmuz 1967

_____, Bedasıl Avrat, Sayı: 65, s. 7, Aralık 1969

Zergeroğlu, Mustafa, Porsuklu Köyünde Ramazan Bayramı, Sayı: 7, s. 12, Şubat 1965

_____, Kars Köylerinde Evlenme Adetleri , Sayı: 9, s.7, Nisan 1965; Sayı: 11, Haziran 1965; Sayı: 12, s. 6, Temmuz 1965; Sayı: 14, s. 3, Eylül 1965

_____, Çıldır Gölünde Bağdatla Hafız'ın Başından Geçenler, Sayı: 31, s.11, Şubat 1967

Halkevlerinde Muhtelif Vesilelerle Toplantılar ve Halkevlerinin Kütüphane Vaziyetleri Hülâsası

1933 Senesi Umumi Toplantı Sayısı: 1663	Bu toplantılarda bulunanlar sayısı: 500.569

Bir sene içinde verilen			
Konferans	Konser	Temsil	Bulunanlar
915	373	511	478.837

Kütüphanelerde mevcut kitap ve mecmua sayısı 59.444	1933 senesi zarfında Halkevleri kütüphanelerinde kitap okuyanların sayısı 149.949

Kaynak: Ülkü'nün Küçük Kitapları 3, *Halkevleri'nin Bir Yılı*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1934, s. 124

ŞEHRENGİZ

ZONGULDAK:
Farkına Varılmayan Farklı Bir Kültürel Kimlik

Ümit Özcan

Kentler ya da kentlileşme ile ilgili bilim dallarında, hemen bir kente bir kimlik yakıştırma, o kenti ya da yöreyi ağırlıklı olarak yüklendiği işlevle tanımlama çabasını alttan alta sezeriz. "Peygamberler Şehri Urfa", "Sınır Kenti Edirne", "Yeşil Bursa", "Karaelmas Diyarı Zonguldak". Bu nitelemelerin kimi, geçmişe ilişkin özellikleri ya da geçmişin özlemlerini öne çıkarırken, kimi de somut durumu belirlemeyi, başat ekonomik ya da kentsel konumun tanımlanmasını veya kentsel işlevlerin belirleyici temasını vurgular.

Bir başka çaba da, "kent kültürü" ya da "kentileşme" başlığı ile kentlere öz-gü yaşam biçiminin genellenmesi ve kent diye tanımlanan coğrafi alan içinde genele uygunluk ya da sapmaların araştırılması olarak görülür. Genelde kentsel hizmetlerden yararlanma oranı biçiminde algılanan "kentileşme"; kentlerimizin, çağdaş kentsel hizmetleri sunabilme kapasitesinin düşüklüğünün yanı sıra, mevcut kaynaklarını da ağır bir göç baskısı ile yitirmesi sonucu, giderek kırsal alanlardaki doğal zenginliklerini de yitirerek, köyleştiklerinden söz edilmekte. Kentsel kültürel hizmetlerden vazgeçtik kentlerimiz; su, kanalizasyon, yol benzeri zorunlu altyapı tesisleri açısından dahi giderek yoksullaşmakta.

Kenti coğrafi bir mekan olmanın ötesinde, kırsal alandan farklı yaşama biçimleri ve davranış kalıplarının hakim ol-duğu –en azından olması gereken– bir yö-re olarak algıladığımızda tarihsel olarak, Osmanlı döneminden bu yana kent kimli-ği taşıyan İstanbul'un dışında kentimizin bulunmadığı yanılgısına düşebiliriz. Çünkü kent, tarımsal bir hinterlandı olan ve bu hinterlandı kontrol eden, aynı zamanda, tarım dışı faaliyetleri sürdüren bir alan olarak tanımlanmakta. 1600'lerden bu yana Pay-i Taht'ın dışında, gerçek anlamda kent niteliği

taşıyan Zonguldak'ın da en az İstanbul ya da İzmir kenti kadar kentliliği hak eden tarihi kentlerimizden biri olduğunu ise pek az kişi bilir.

Yakın zamana kadar yalnızca kömürü ile anılan Zonguldak, günümüzde özelleştirme tartışmalarının odağı. Zonguldak üstüne yapılan tartışmalar salt ekonomik göstergeler, kâr ve zarar hesaplarına indirgenmiş. Oysa Zonguldak, günümüz "yükselen değerleri" içinde sayılmayan gerçek bir kültürel değer ve bu yanı nedense unutuluyor ya da unutturulmaya çalışılıyor.

Zonguldak'ın en eski yerleşmelerinden olan Amasra, Bartın ve Ereğli sahip oldukları tarımsal hinterlandı, doğal liman özellikleri ile değerlendiren ve tarım dışı faaliyetleri sürdüren ender Anadolu kentlerinden. Bartın ve Amasra sahip oldukları orman ürünlerini 1600'lerden başlayarak İstanbul'a yakacak, inşaat ve donanmanın gemi yapımında kullanmak amacıyla gönderirken, bir yandan ticari sermaye birikiminin oluşmasına neden olmuş, öte yandan da, kendi hinterlandındaki tarımsal ürünleri pazarlayarak denetim alanını İç Anadolu'ya kadar genişletmiş, gemi yapımına uygun keresteleri kendi yöresinde değerlendirerek geleneksel gemi yapımcılığını başlatıp, zamanının "armatör"lerini doğurmuş. "Kaptan" olarak adlandırılan bu gemi sahipleri 1700'lere gelindiğinde yörenin tarım, hayvancılık ve orman ürünlerini yalnızca İstanbul'a değil, Karadeniz'e sahili olan diğer ülkelere de pazarlamaya başlamışlar.

Ereğli, Devrek, Bartın ve Amasra' yı içine alan bir yay çizildiğinde, deniz ile çizilen yay içinde kalan, denize yaklaştıkça daha açıkça ortaya çıkan kültürel bölge, işte bu "dışarısı" ile "içerisi"nin ticari ilişkileri ekseninde gelişme göstermekte. İstanbul ve Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle yoğun bir ilişki ağını geliştiren Zonguldaklılar bu dönemde Bartın'lı, Ereğli'li, Devrek'li gibi adlarla kültürel kimliklerini ticaret yolu ile tanıtırken, "namuslu", "sözü senet" bir "tüccar" tanımını da çevreye yerleştirmişler. İçerisi, yani, malını pazarladığı kırsal kesim için "tüccar", kırsal alanlarda da yılboyu borçlandırdığı köylüleri, gereken mevsimlerde orman kesimi, deri ve yumurta toplama ve benzeri amaçlarla borçları karşılığı çalıştırma alışkanlığı geliştirmişti. Bu ilişkide dikkat çekici olan nokta, söz konusu tüccar ya da esna-fın Anadolu'da görmeye alıştığımız feodal ticaret ilişkisinden farklı, kapitalist tüccara daha benzer ilişkileri yörede başlatması; Zongul-

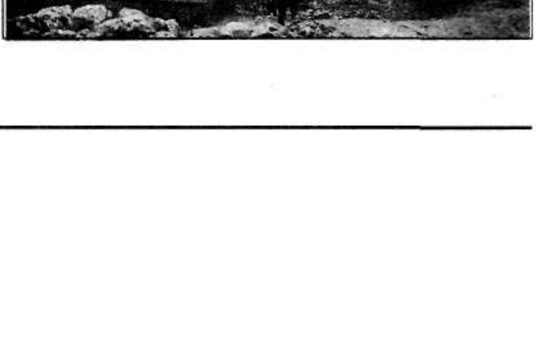

dak'ın tüccarı, Orta Anadolu'ya kadar nüfuz edebilmiş, deri, yün, yumurta ve orman ürünlerinin ihracatını kontrol eden ve gerçekleştiren bir ticari sermaye grubu. Köylü ile yıl boyu borçlanma yolu ile kurulan ilişki feodalitede olduğu gibi karşılıklı duygusal bağımlılık oluşturmuyor. Tarafları bir arada tutan unsur mal ve hizmet akışı.

İhracat bağlantıları nedeniyle tanıştığı farklı kültürleri ve alışkanlıkları kısa sürede benimseyip, yakın çevresine olduğu kadar, sürekli ilişki içinde olduğu kırsal kesime de aktarma yolunu seçen bu sermaye grubu, Anadolu'daki ticaret sermayesinden farklı olarak, yenilikleri izleyen, dinsel tutuculuğu olmayan, zanaatkâr kesimin sahip olduğu lonca, ahilik ve benzeri dinsel örgütlenmelerin dışında hareket eden bir kesim.

"Kaptanlar, yani, gemi sahipleri ve görece gelir düzeyi yüksek gemi çalışanları İstanbul ve Karadeniz'e kıyıdaş ülkelere sefer yaparken, genelde, sahil boyunca seyredip, İstanbul'dan Sinop'a kadar Anadolu kıyılarındaki hemen tüm limanlara uğrayarak yalnızca mal değil, mektup, gazete, limanlardan alınmış ilginç hediyeler ve moda gelişmelerini de taşımayı üstlenmişlerdi. Moda Zonguldak'lı eşraf tarafından İstanbul ile neredeyse günü gününe, hatta yabancı limanlar yolu ile bazen İstanbul'dan daha erken izlenen bir aktivite haline gelmişti.

1820'nin sonlarında Amasra'da

1850 ortalarında ise bu günkü Zonguldak'ın bulunduğu alanda taş kömürünün bulunarak işletilmeye başlanması, tüccarlar ve gemi çalışanları ile başlayan farklı kültürlerle dolaylı ilişkiyi doğrudan hale getirmiş. Yöreye kömür işletmeciliği için gelen İngiliz, İtalyan, Belçikalı, Fransız ve Alman mühendisler aracılığıyla gelen Batı Avrupa kültürel değerlerinin yanı sıra yörede o yıllarda henüz bilinmeyen, zamanla yöre insanının da öğreneceği kö-

mür işçiliğini üstlenen Sırp ve Hırvat işçiler Doğu Avrupa kültürünün esintilerini de yöreye taşımışlar. Üretimi kontrol eden Batı Avrupalıların kendi kültürlerini, kültürel gelişme açısından ticari sermaye tarafından böylesi gelişmelere önceden hazırlanmış olan Zonguldaklılar ile paylaşmaları da kolaylaşmış. Sırp ve Hırvat işçilerinin ağır çalışma ve yaşama koşulları onların önceleri Zonguldaklılar tarafından dışlanması sonucunu getirmişse de, zaman içinde, aynı işi yöre insanlarının da yapmaya başlaması ağır işlerde, ucuz işgücü an Sırp ve Hırvat işçilerin zaten sahip olamadıkları yaşama kültürünün olmasa da, çalışma kültürlerinin yöre halkınca bir anlamda zorunlu olarak benimsenmesine yol açmış. Zamanla, Sırp ve Hırvat işçilerinin yerini alan Zonguldaklılar ekonomik güçlerinin elverdiği ölçüde "Frenk" adabına ayak uydurmuşlar. Örneğin İslami kültür uyarınca "mekruh" sayılan alkollü işçi tüketimi, aynen Sırp ve Hırvat işçilerde olduğu gibi maden çıkışında müslüman işçiler tarafından uygulanmış. İşçi kesiminde "yeşil ispirto"ya kadar alım gücüne bağlı olarak düşen alkol ihtiyacı, orta gelir düzeyindeki Zonguldaklılar için "Birahane" kültürünü daha Osmanlı döneminde başlatmış, açıkça, hiç bir sakınma gerektirmeyen alkol tüketimi yörede gelişmişti. Eşraf ve tüccar kesimi için ise Fransız Şampanyalarının tadı hiç de hayal değildi.

Varlıklı kesim açısından Batı taklitçiliğine varan bir biçimde uygulanan bu gelişme, Osmanlı döneminde, müslüman kesimin de katıldığı kadınlı-erkekli ilk baloların Ereğli'de düzenlenmesini de gündeme getirmişti.

Başlangıçta, Hıristiyan alemince madencilerin koruyucusu olarak kabul edilen St. Barbara adına düzenlenen ve salt Hıristiyanlarca kullanılan yortu, zamanla şekil ve kapsam değiştirerek müslümanlarca da kutlanan "kömür bayramı"na dönüştü ve yöre halkınca benimsendi. Üst gelir gruplarınca balolarla kutlanan bu bayramda, emekçiler toplu pikniklerle kutlamalara

---

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz., Sakaoğlu, Necdet, "Tarihe Yerleşen Bir Hayal: Uzun Mehmet", *Tarih ve Toplum*, Ekim 1984, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 23.

katılıyordu. Cumhuriyet sonrası yaşanan "millileşme" döneminde bu kutlamaların artık Zonguldak'ın yaşama biçimine dönüştüğü saptamasıyla, kaldırılamayacağına karar veren bürokratlar, Uzun Mehmet efsanesi ile bağdaşık bir biçimde 8 Kasım'ı "Kömür Bayramı" olarak ilan ederler.[1]

Cumhuriyetin ilanından önce eski parlak dönemini kaybeden, tarihi eserleri kadar ormanları da yağmalanan Amasra giderek etkisini yitirirken, 1854'lerde kömürün işletilmesiyle yoktan var olan Zonguldak, Ereğli ve Bartın'ın tarihsel geçmişlerine karşın, sahip olduğu stratejik maden kaynağı ile ön planda yerini alır. Kurtuluş Savaşı sırasında Fransızların lej-yon çıkararak istila etmeye çalıştıkları Zonguldak, yine Zonguldaklılarca kurtarılır ve 1 Nisan 1924'te il olur.

Zonguldak, laik geçmişi ile Cumhuriyet ilkelerinin de bekçisi ve sahibi olmayı üstlenmiş. Latin alfabesinin kabul edildiğinde, *Cumhuriyet* gazetesi ile aynı gün *Bartın* gazetesi latin alfabesi ile yayına başlamış ve halen yayınını sürdüren örnek bir gazete. Kıyafet devrimini Zonguldaklılar Ankaralılardan önce hayata geçirmiş. Ereğli, Bartın, Devrek ve Zonguldak halkevleri hem okul, hem yaşama biçimi olmuş. Halkevi, Spor Kulübü, Musiki Cemiyeti ile olduğu kadar okuma yazma seferberliği, kadın kolları kütüphaneler ve maden işçilerine yönelik etkinliklerle yaşamı belirlemiş. Ülkede Sanayi ve Ticaret Odalarının kurulma kararını ilk uygulayan illerden olan Zonguldak'ta, Halkevlerinin önderliğinde Zonguldak'da kutlanan "Yerli Malları Haftası" etkinlikleri hâlâ anılarda.

Zonguldak'ın 1600'lerden bu yana oluşturduğu, kültürel kimliği dediğimiz bu almaşık Bartın'da ve Ereğli'de kendini çarpıcı bir biçimde mekanda da gösteriyor. Diğer Anadolu kentlerinde görmeye alıştığımız ev tipleri ve konut kullanma alışkanlıkları da bu kültürel almaşığı nesnelleştiriyor. Ereğli'den Bartın'a çizilen yay içinde konut, bir mahremiyet alanı değil, paylaşım ve rahatlık alanı. Yüksek duvarlarla kapatılmış iç avlu ya da bahçe ile konutun ve kadının mahrem kılındığı uygulamalara ne Bartın'da ne de Ereğli'de rastlanabilir. Kapısı, penceresi sokağa açılan, çiçekli bahçesi yoldan geçenlerin göz zevkine sunulan ve dışarıdan albenisi olan bu evlerde sıcak yaz günleri ve gecelerinde kapı, pencere ve hatta perde kapatma alışkanlığı Ereğli'de Erdemir'in inşaatı için diğer illerden gelen işçilerden sonra gelişmiş. Bartın'lılar 1980 sonrası yaşanan toplumsal değerlerdeki çöküntüye karşın büyük ölçüde bu yaşam kültürünü sürdürüyor.

Dışa, topluma açık evlerin kadınları da toplumsal yaşamda hiç bir ilimizde görülmeyen bir yaygınlıkla yerini almış. Kadın geleneksel olarak üretim ve tüketimde doğrudan söz sahibi. Yıl boyu tüccara borçlanılarak yapılan hayvancılık, tarım ve benzeri işler dışında,

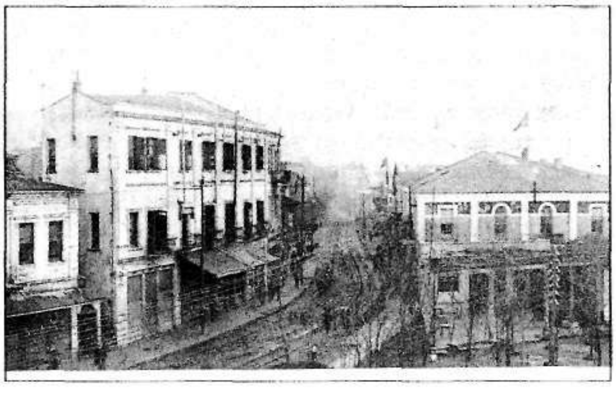

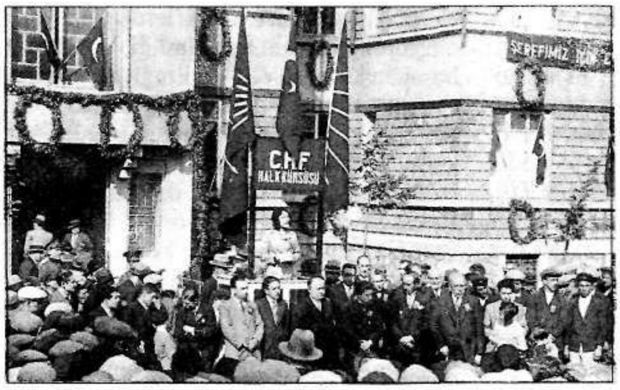

evin erkeklerinin mevsimlik olarak önceleri orman kesiminde, kömürün işletilmesi sonrasında ise kömür ocaklarında çalışma zorunluluğu, kadını temel üretim birimi haline getirmiş, 1600'lerde ormanlarda ağaç kesimi ile başlayan zorunlu çalışma, 1860'larda yöre köylüsünün madenlerde de çalışması biçimini almış, 1940'larda "mükellefiyet" döneminin tarihi zeminini oluşturmuş. Çalışma düzeninde Cumhuriyet'e rağmen önemli değişiklikler yaşanmadan "mükellefiyet" 1958'e kadar sürdürülmüş. Bu tarihten sonra "yasal mükellefiyet" kaldırılmışsa da "ekonomik mükellefiyet" gelişen ekonomik koşulların sonucu haline dönüşmüş.

1930 sonrası çıkarılan Orman Kanunu ile keçi üretiminin yasaklanması önemli bir ihraç ürünü olan yün ve deri ihracatı ile birlikte o güne kadar çobanlık da yapmak zorunda kalan kadını, tarla tarı-mına ve tavukçuluğa yöneltmiş. Bu noktada Zonguldaklı kadının Doğu Karadenizli diğer hemcinslerinden farklılığını da ortaya koymak gerek. Doğu Karadeniz'de temel üretici olan kadın emeğine erkekler el koyar; yani kadın üretirken koca oturur, malı pazara erkek götürür, paraya da el koyar. Oysa Zonguldak'ta mevsimlik işçi geleneği ile ormanda ya da madenlerde kullanılan erkek işgücünün temel fonksiyonu para kazanmak değil, tüccara yıl içinde yapılan borçları kapatmaya yöneliktir. Kadının üretimi, kocasının kapatamadığı borçlar ile ailenin ortak gündelik ihtiyaçlarının giderilmesi, yapılabilirse belli yatırımların gerçekleştirilmesini amaçlıyor. Kadın ürettiğini kendi pazarlar, parayı kendi kontrol eder. Görünür sonuçları ile aileyi daha fazla tatmin eden bu uğraşı da kadının toplumsal statüsünü belirliyor. Ailede parayı kontrol eden genelde kadın. Bartın'ın geleneksel "garıla pazarı" bu oluşumun en somut göstergesi.

Sırp ve Hırvat işçileri sayesinde Zonguldak'taki erkek işgücünün tanıştığı alkol tüketim kültürünün yüzyılı aşkın yerleşikliği, ülkemizin diğer yörelerinden farklı ve çok daha olgun alışkanlıkları yöreye yerleştirmiş. 1989'a kadar ülkenin en büyük içki tüketicisi olan Bartın'a hemen tüm ergen erkek nüfusu içki içmesine karşın tek bir alkoliği olmayan ilçe olma özelliğini de katmış. Anadolu'nun pek çok yöresinde "günah" sınırlaması ile toplumdan saklanan, gizlenen ve hatta yasaklanmaya çalışılan alkol tüketimi Zonguldaklı için her zaman açıkta, ağır iş koşullarının stresinden uzaklaşabilmek amacıyla, iş bitimleri genci yaşlısı bir arada, dostlarla bir "muhabbet" aracı olarak görülmüş.

"Hoşgörü" kelimesinin tam karşılığı Zonguldaklı... Ereğli'de de, Bartın'da da "İmamın Yeri" adlı meyhaneler var. ilk işletmecilerinin gerçek imamlar olduğu söylenen bu meyhaneler, şimdilerde adlarını değiştirmeleri için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın soruşturmalarına konu oluyor. Bir başka

hoşgörü örneği ise Zonguldaklılara takılan lâkapta. Yıllarca madenciliğin çekiciliği ile göç alan, maden işletmelerinde kazmacılık, domuz damcılığı gibi en pis ve tehlikeli işleri üstlenen Zonguldaklıları, puantörlük, şeflik vb. işleri üstlenen Doğu Karadenizlilerin aşağılama amacıyla kullandıkları, koyun çağrışımlı "kıvırcık" lâkabına umulanın aksine ciddi bir tepki göstermeden alışmışlar.

Zonguldak'ın farklı kültürel kimliğini, kent kültürünü geliştirme ve yaşatma zenginliğini ortaya koyamamasının temelinde kanımızca, "kıvırcık" lâkabını benimseyebilecek hoşgörüye sahip Zonguldaklıların ortak kültürel kimliklerinin adı olan "Zonguldaklı" olmayı benimseyememesi yatmakta. Zonguldaklılar hâlâ Bartın'lı, Ereğli'li, Çaycuma'lı, Devrek'li. Kültürel kimliği sahiplenme konusundaki bu bölünmüşlük, doğal olarak Zonguldak'ı ortak tehlikeler karşısında ortak eylemliliklerden uzaklaştırıyor.

Sömürünün her türü ile geleneksel olarak tanışmış, bunlara bazen direnmiş, bazen boyun eğmiş Zonguldaklılar. Şimdilerde bir yandan özelleştirme korkusuyla sindirilmiş, bir yandan da öteden beri ayrımını koydukları mekânsal farklılıklarını yaşama geçirenlerin bölüp-yönetme taktiklerinin kurbanı. Zonguldak'ı bölerek, özelleştirmelere tarihi tepkilerini kitlesel olarak verebilen Zonguldaklıları parçalama temel hedefi ile Ereğli'li, Bartın'lı, Devrek'li, Çaycuma'lı, Karabük'lüleri daha da uzaklaştırıyorlar. Bartın'ın, Karabük'ün il oluşu ile bölünen Zonguldak, yakında Ereğli'yi de koynundan atacak.

Kültürel bütünlüğünün bir türlü ayırımına varamayan Zonguldak, bir yandan özelleştirme denilen canavarla cebelleştirken, bölündükçe güçlerinin yanı sıra kültürel kimliğini de parçalamakta olduğunu gözardı ediyor.

Tek bir makaleyle özetlenmesi bile mümkün olmayan Zonguldak'ın kültürel zenginlikleri, Zonguldaklıların daha fazla geç kalınmadan onu sahiplenmesine muhtaç.

KÖY TETKİK GEZİLERİ:

KAZANLI

937 yılında nahiye merkezi ittihaz edilmiş... Eti Türklerile meskûn ve çok terakkiye müsait güzel bir köydür.

Nüfusu 1935 sayımına göre kadın ve erkek 1338 kişidir. Halkı bahçeci, çifçi ve ameledir. Ameleler topraksız olan köylüdür. Bu zavallılar cıvar çiftliklerde çalışırlar. 55 ailede 300-350 nüfusun hiç toprağı yoktur.

Köyün 2 öğretmenli 3 dershaneli ve beş sınıflı bir ilk mektebi var. 143 çocuk mektebe devam etmektedir. Okulları 6000 liraya mal olmuştur. 1600 lirası hars komitesi tarafından verilmiş üst tarafını da köylü temin etmiştir.

Köyde pamuk, buğday, yulaf, arpa ekilir. Bu yıl % de altı mahsul alınmıştır.

Köylü, çok borçlanmıştır. Ziraat bankasına taksitlere bağlanmış otuz bin lira borçları var. Ayrıca Osmanlı bankasile diğer bankalara ve harice on bin lira borçları var.

Köyden 13 delikanlı askerliğini yapmaktadır; hapishanede kimse yoktur. Kız kaçırma ve fuhuş yoktur. Çok misafirperverdirler.

Kazanlı'nın genç müdürü çok çalışmış ve çalışmaktadır. Köyde yeni bir meydan açılmış... Güzel bir hükûmet konağı, jandarma karakolu yapılmış... Bir radyo alınmış... Köylü her gün muntazaman dünya haberlerini almakta... Boş zamanlarda radyo konserlerini dinlemektedir.

İlk bakımda bu köy işlenmemiş gibi görünürse de nahiye merkezi olmazdan evvelki halini bilenler şimdiki duruma göre bu güzel yurd parçasının bir mamureye çevrildiğini derhal takdir ederler. Bu da hiç şüphesiz genç Türkiye cumhuriyetinin halka ve memurlara aşıladığı yüksek enerjinin parlak bir eseridir.

Emin Epengin

İçel, Mersin Halkevi Aylık Dergisi, Sayı 22, İkinci Teşrin 939, s. 18.

EVRAK-I METRUKE

BİR NUTUK VE BİR KAYMAKAM

ÖMER TÜRKOĞLU

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras yoluyla intikal eden yönetici yapısındaki göze çarpan en önemli özellik, devlete ve yönetimin ideolojisine olan sarsılmaz bağlılıktır. Bu bağlılık çoğu zaman halka hizmetin bile önüne geçerek yalnızca ideolojiye hizmet şekline dönüşmüştür. Bu görüşü en iyi yansıtan belgelerin başında ise çeşitli etkinliklerde çekilen nutuklar gelir. Yapılan her işin devletin tebasına bir lütfu, karşılıksız bir hediyesi olarak lanse edilmesi, yalnızca bugünkü yönetimin değil, Osmanlı'nın da kullandığı bir taktikti. Anadolu'nun herhangi bir köyündeki caminin minaresinin tamir edilmesinden, herhangi bir çeşmenin onarılmasına kadar birçok hizmetin sonucunda bile padişaha dualar edilir ve ismi minnetle anılırdı. Bunun en iyi örnekleri ise 1869'dan sonra yayımlanmaya başlayan vilayet salnamelerindeki konuyla ilgili yazılardır.

Cumhuriyet sonrası yönetici sınıf da bu anlayışı benimsemiş, ne var ki bu sefer övgüler ve dualar, padişaha değil, Cumhuriyet ideolojisine olmuştur. Bunun da en iyi örnekleri çeşitli törenlerde çekilen nutuklarda görülür.

Aşağıda örnek olarak sunduğumuz nutuk Balıkesir'e bağlı Balya ilçesinin Halkevi açılış töreninde Balya kaymakamı Tarık Ölmezoğlu tarafından 25. 2. 1945 tarihinde halka hitaben çekilmiştir. Nutuk dikkatle incelendiğinde Cumhuriyetin ideolojisinin temel direklerinden olan milliyetçiliğin, "tek ses tek vücut olma" düşüncesinin hemen her fırsatta olduğu gibi bu açılış töreninde de gündeme getirildiği görülür. Diğer taraftan yukarıda değinilen devletin lütufkarlığı, sözkonusu nutkun satır aralarında da görülmektedir.

Bu arada nutkun sahibi olan Kaymakam Tarık Ölmezoğlu hakkında da bir şeyler söylemek gereklidir. Çünkü Kaymakam Ölmezoğlu yine yukarıda bahsedilen Cumhuriyet dönemi yönetici yapısının tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Kemalist ideolojiye bağlılığı, O'nun partisi olan CHP'ne de aynı zamanda kayıtsız şartsız itaatini getirmiştir. Devletle partiyi özdeşleştirme şeklinde yorumlanabilecek olan bu tutumda esas olan nokta devletin bekasını temin için kayıtsız şartsız parti ideolojisine bağlılık ve ideolojinin somutlaşmış ilkelerinden asla taviz vermemektir. Kaymakamın bu davranış biçimi çok partili hayata geçiş sürecinde de devam edince görev yapfığı bazı ilçelerde başı sık sık derde girer. Ör-

12,5

25-8-45

Sayın Balya'lılar, Sayın arkadaşlarım,

Hoş geldiniz. Evimize sevinç ve neşe getirdiniz. Fakat bu ev, ne benim evim, nede şunun veya bunun. Hayır, bu ev, hem benim evim, hem de sizlerin, hepimizin evimiz. Bu ev, kökleri şu topraklarda yaşayan, dağından, taşından hatıra taşıyan, aynı temiz duygularla yürek çarpan, "ne mutlu Türküm" deyenin evi. "Hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için" ülküsü bu yuvada kök salar; çifçi, işci, tüccar, memur, doktor, mühendis, her meslekten büyük, küçük hepimiz burada dertleşir, derdimize deva buluruz; sevinir, yine burada sevincimize sevinç katarız Yorgunluğumuzu burada giderir, bilgimizi burada artırırız. Kısaca yine bu kültür ocağında, sınıfsız, imtiyazsız bir bütün olarak yaşamayı öğrenir, dünü tanır, bugüne inanır, yarına güvenle bakarız.

Ölçüsüz bir sevinç içindeyim. Halkevleri'nin açılış gününü bu kutsal çatı altında sizlerle bir arada kutlarken aynı zamanda İlçemizde Halkodaları'na bugün kavuşan Ilıca ve Orhanlar bucakları halkının, Kayalar, Kocapınar, Sebepli, Kocaavşar ve Müstecap köylülerinin eşsiz sevinçlerini de taşıyorum. Hakikaten Balya'ya geleliberi şu bir ay içinde en mesut günümü yaşıyorum.

Bu haz verici toplantıları burada sık sık tekrarlamak en büyük emelimizdir. Fakat bu temiz havanın yaşatılması daha ziyade sizlerin ellerinizde bulunmaktadır. Ancak bu, burada bir misafir gibi değil, Halkevi üyesi sıfatıyle çeşitli kollarda çalışmanıza bağlıdır.

Evimiz, yedisinden yetmişine kadar kadın, erkek, zengin, fakir, işci, memur her yurtdaşa açıktır. Burada her imkândan kolayca faydalanılır:

Dünyada olup bitenleri anlamak isteyorsunuz. İşte radyo. Bilginizi artırmak, mesleğinizde yükselmek, memlekete daha faydalı olmak isteyorsunuz. İşte kütüphane. İşe yarayacak her çeşit kitap, mecmua, gazete, hepsi emrinizde. Yorgunsunuz, dinlenmek isteyorsunuz. İşte müzik âletleri. Ar Kolu'na yazılır, hatta on dört kişilik bir bando teşkil edebilirsiniz. Yok birazda gezmek, muhiti tanımak isteyorsunuz. Hiç durmayın, Spor ve Köycülük Kolları'na yazılın. Şu tepe senin, bu dere benim derken hem etrafın tabiî güzelliklerini tadar, hem de köylerimizi, köylümüzü yakından görmek, tanımak fırsatını elde edersiniz.

Halkevleri'nin kuruluş ve başarılarını Siyasal Bilgiler Okulu talebesinden misafirimiz bulunan arkadaşım Bay İsmail kısa bir tarihçe yaparak anlatacak. Fakat sözü kendisine bırakmadan önce bir, iki noktanın aydınlanmasını faydalı buluyorum:

Şüphesiz bir çok eksiklerimiz var. Bu eksiklerimiz yine sizlerin yardımlarınızla az zamanda giderilecek, tamamlanacaktır. Bu hususta Halkevi Yönetim Kurulu uygun görülen her dileği yerine getirmekten büyük bir zevk duyacaktır. Bu arada sizlerden istediğimiz üzerinde durmağa değer bir fedakârlık var. O da sigara dumanlı pis kahve havasını miskinlerle başbaşa bırakmak. Bu yurdun bir lokma, bir hırka safsatasına artık tahammülü yoktur. Bağımsız, kendi başımıza buyruk yaşamamız her sahada bilgiye dayanan geceli gündüzlü çalışmamıza bağlıdır. Bu da ancak memleket işlerinde kayıtsızlığı bırakarak verilen vazifeyi vaktinde yapmak ve boş zamanlarımızda bilgimizi artırmakla mümkündür. Adam sende, bana mı düştü deyerek yangelip keyif sürenler rahat kazançlarını gaybetmekten korkan, memleket sevgisinden nasibi olmıyan insan kılıklı soysuzlardır

Varsın o soysuzlar soysuzluklarını yapadursunlar. Biz, kısa zamanda kalkınmak için, köylü, kasabalı, büyük, küçük, hepimiz istekle ve elbirliğile çalışalım, memleket işlerini kendi şahsî işlerimize üstün tutalım. Ülkümüz: gönüllerimizde büyüklerimize sevgi ve inan, ordumuza ve benliğimize güven, başlarımız dimdik, vakit gaybetmeden her gün biraz daha "iyi'ye, doğru'ya, güzel'e."

---

neğin Diyarbakır'ın Çınar ilçesinde kaymakamlık yaptığı sırada 19 Mayıs törenleri nedeniyle söylemiş olduğu nutuk, nerdeyse tüm Güneydoğu'yu ayağa kaldırmıştır. Dönemin Demokrat Parti Diyarbakır İl Başkanı Nazım Önen bazı resmi makamlarla, Diyarbakır, Elazığ ve Bitlis Belediye Başkanlıklarına şikayette bulunmuş ve çeşitli çevrelerce kaymakamın nutkunda "*Diyarbakır, Bitlis ve Elazığ halkının hissiyatını rencide edecek bazı sözler sarf ettiği*" iddia edilmiştir. [1] Bu olay uzun süre bölgenin gündeminden düşmemiştir. Nitekim söz konusu olayın üzerinden bir yıldan fazla bir zaman geçtiği halde konuyla ilgili olarak, Diyarbakır'da yayımlanan *Dicle Kaynağı* isimli gazete, Edip Altınakar imzasıyla ağır bir yazı yayımlamış ve kaymakam Ölmezoğlu'nu kasdederek "*Kültürce geri bırakıldığımız inkar edilemez. Fakat hâlâ dağlarda gezenler varsa, bu onların cehaletlerinden ve nutuklar irad ederek alkış toplayanlardan daha az vatanperver olduklarından değildir. Bundan, münhasıran kötü bir zihniyetle işleyen idare makinesi sorumludur*" demiştir.[2] Devletin diğer yetkililerinin bu olay karşısındaki tutumu ise günümüz yöneticilerinin bazı olaylar karşısındaki tavrını hatırlatmaktadır. Kamuoyuna kaymakamın nutkundaki sözlerin Atatürk'ün *Nutuk*'undan seçmeler olduğu ve ard niyet taşımadığı

[1] *Diyarbakır*-İçkale-Pazardan Maada Gün Aşırı Çıkar Siyasal Gazete, 18 Haziran 1947, No: 2819, s. 1.

[2] *Dicle Kaynağı*, Haftalık Müstakil Siyasi Gazete, 3 Ağustos 1948, yıl: 1, No: 4, s. 1 ve 4.

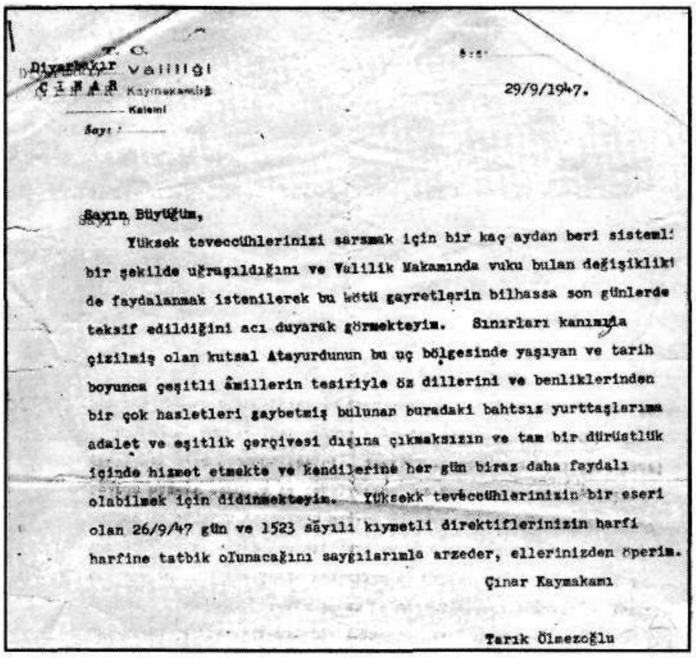
T. C.
Diyarbakır Valiliği
Ç I N A R Kaymakamlığı
Kalemi
Sayı :

29/9/1947.

Sayın Büyüğüm,

Yüksek teveccühlerinizi sarsmak için bir kaç aydan beri sistemli bir şekilde uğraşıldığını ve Valilik Makamında vuku bulan değişiklikten de faydalanmak istenilerek bu kötü gayretlerin bilhassa son günlerde teksif edildiğini acı duyarak görmekteyim. Sınırları kanımızla çizilmiş olan kutsal Atayurdunun bu uç bölgesinde yaşıyan ve tarih boyunca çeşitli âmillerin tesiriyle öz dillerini ve benliklerinden bir çok hasletleri gaybetmiş bulunan buradaki bahtsız yurttaşlarıma adalet ve eşitlik çerçivesi dışına çıkmaksızın ve tam bir dürüstlük içinde hizmet etmekte ve kendilerine her gün biraz daha faydalı olabilmek için didinmekteyim. Yüksekk teveccühlerinizin bir eseri olan 26/9/47 gün ve 1523 sayılı kıymetli direktiflerinizin harfi harfine tatbik olunacağını saygılarımla arzeder, ellerinizden öperim.

Çınar Kaymakamı

Tarık Ölmezoğlu

söylenirken, diğer taraftan merkezi Diyarbakır olan Birinci Genel Müfettişliğin başındaki Genel Müfettiş Avni Doğan, Kaymakam Ölmezoğlu'nu bir yazıyla uyarmış ve *"Hadiseleri tahrik ve o hadise hakkındaki her hangi bir mesele aslında doğru da olsa, her şeyi her zaman ve her yerde açıkça ifade etmek ve bilhassa vehim yüzünden huzursuzluğa düşerek bunu başkalarına belli etmek sizi mütemadiyen sıkıntılara sokmaktadır. Daha ağırbaşlı ve bu nevi dedikodulardan uzak durmanızı tavsiye ederim"* demiştir. [3] Ölmezoğlu'nun bu yazıya cevaben yazmış olduğu ve Birinci Genel Müfettiş Avni Doğan'a gönderdiği savunma hem devletin, hem de yönetici sınıfın Güneydoğu'da zaman zaman gelişen bu tür olaylara bakış açısını özetler niteliktedir: "...*Sınırları kanımızla çizilmiş olan kutsal Atayurdumuzun bu uç bölgesinde yaşayan ve tarih boyunca çeşitli âmil-lerin tesiriyle öz dillerini ve benliklerinden bir çok hasletleri kaybetmiş bulunan buradaki bahtsız yurttaşlarıma adaletli ve eşitlik çerçevesi dışına çıkmaksızın ve tam bir dürüstlük içinde hizmet etmekte ve kendilerine her gün biraz daha faydalı olabilmek için didinmekteyim...*" [4]

Kaymakam Tarık Ölmezoğlu'nun Cumhuriyet ideolojisine bağlılıkla yapmış olduğu uygulamalardan dolayı içine düştüğü sorunlar yalnız bununla sınırlı değildir. Görevi sırasında ülke içinde hızla çoğalan Demokrat Parti taraftarları ve bazı mahalli yöneticiler ile de sık sık mücadele etmek zorunda kalmış, hatta bunların bazılarıyla mahkemelik bile olmuştur. Bunun bir örneği de Samsun'un Çarşamba ilçesinde kaymakamlık yaparken yaşanmıştır.

Çarşamba ilçesinde görev yaparken Samsun'da yayımlanan ve Demokrat Parti politikalarını benimseyen "*Demokrasinin Müdafii Ali Baba*" gazetesiyle de bu türden icraatlarından dolayı mahkemelik olmuştur. Gazetenin sahibi olan Cavit Coşkundere Kaymakam Ölmezoğlu'nu CHP'li olmakla "suçlamakta" ve gazetesinin çeşitli sayılarında sürekli olarak eleştirmektedir. Örneğin Çarşamba'nın DP'li belediyesinin bütçesini onay-

[3] Birinci Genel Müfettişlik'den Çınar Kaymakamı Tarık Ölmezoğlu 'na 26. 9. 1947 tarih ve 1523 nolu resmi yazı.

[4] Çınar Kaymakamlığı'nın 29. 9. 1947 tarih ve bila nolu yazısı.

lamadığı için, vatandaşda partizanlık hissini uyandırmakta,[5] Kore Savaşı'ndan yaralı olarak gelen bir askeri takarak araba ile köyüne göndermeğe çalıştığı için askere gereken ihtimamı göstermemek ve halkla devletin arasını açmakla[6] suçlamakta ve en sonunda kaymakam Ölmezoğlu'nun Yeşilova'ya tayinini de "*Particilik yapan iki kaymakam yerinden oynatıldılar*" şeklinde vermektedir.[7]

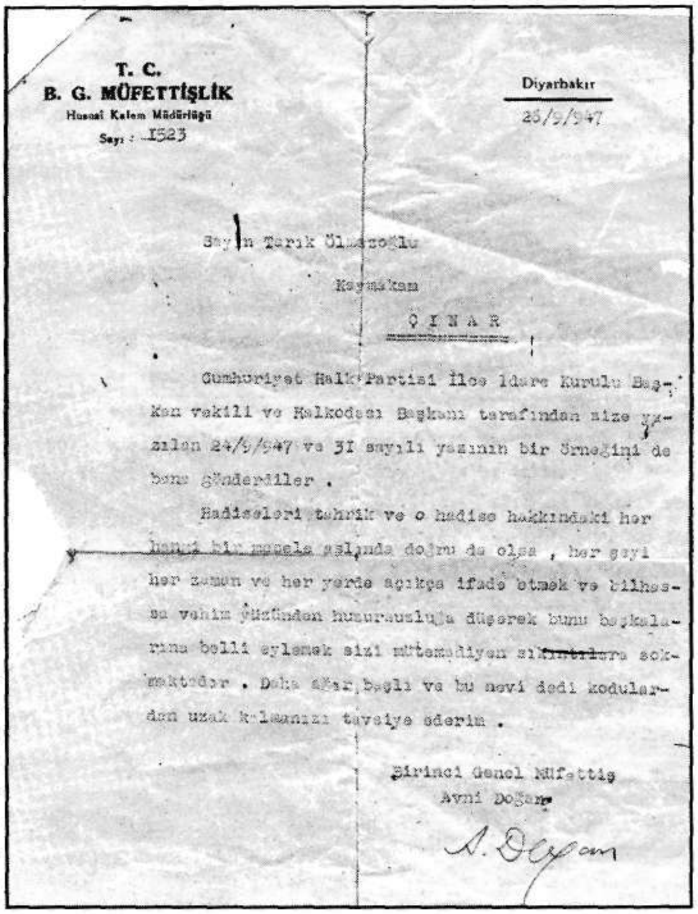
T. C.
B. G. MÜFETTİŞLİK
Hususi Kalem Müdürlüğü
Sayı : 1523

Diyarbakır
26/9/947

Sayın Tarık Ölmezoğlu
Kaymakam
ÇINAR

Cumhuriyet Halk Partisi İlçe İdare Kurulu Başkan vekili ve Halkodası Başkanı tarafından size yazılan 24/9/947 ve 31 sayılı yazının bir örneğini de bana gönderdiler.

Hadiseleri tahrik ve o hadise hakkındaki her hangi bir mesele aslında doğru da olsa, her şeyi her zaman ve her yerde açıkça ifade etmek ve bilhassa vehim yüzünden huzursuzluğa düşerek bunu başkalarına belli eylemek sizi mütemadiyen sıkıntılara sokmaktadır. Daha ağır başlı ve bu nevi dedi kodulardan uzak kalmanızı tavsiye ederim.

Birinci Genel Müfettiş
Avni Doğan
A. Doğan

Kaymakamın bu suçlamalara cevabı ise oldukça sert olmuş, gazetenin sahibi olan Cavit Coşkundere'yi mahkemeye vermiştir. Sonrasında olanlar ise daha trajikomiktir. İşin ciddiyetini anlayan Cavit Coşkundere, kaymakam Tarık Ölmezoğlu'nu bunca ağır ithamdan sonra "*Aziz Ağabey...*" diye başlayan bir mektup yazarak "*hiç bir kastinin olmadığını*" ve kaymakam Ölmezoğlu'nun da "*çoluk çocuk sahibi olduğunu*", bu yüzden davadan vazgeçmesini rica eder. Ne var ki Kaymakam Ölmezoğlu davasından vazgeçmemiş ve *Demokrasinin Müdafii Ali Baba* gazetesinin sahibi Cavit Coşkundere Çarşamba Asliye Ceza Yargıçlığı'nın 1951-110 esas ve 1952-53 sayılı kararıyla 6 ay hapis ve 600 lira ağır para cezasına çarptırılmıştır.

Kaymakam Tarık Ölmezoğlu'nun görevi sırasında karşılaştığı bu türden olayları sadece O'nun agresif kişiliğiyle açıklamak Ölmezoğlu'na karşı yapılmış haksız bir değerlendirme olacaktır. O ve onun gibi Kemalist ideolojiye, ideolojinin yegane partisi olan CHP'ne bağlı diğer yöneticilerin çok partili hayata geçiş sü-

---

5 *(Demokrasinin Müdafii) Ali Baba*, Gözünü Budaktan Esirgemez Siyasi Aktualite Gazetesi (Akşamları Çıkar, Günlük Siyasi Demokrat Gazete), 29, 3, 1951, No: 167.

6 *Alibaba...* 2. 4. 1951, No: 169.

7 *Alibaba...* 28. 4. 1951, No: 182.

Dicle Kaynağı

HER ŞEY HALK TARAFINDAN

Bozuk İdare Sistemi ve Şarktaki Neticeleri

Natkında Bir Kaç Vilayet Halkını İhanet, Namussuzlukla İtham Eden Kaymakam

Güney-doğu Anadolu kazaları ve SİVEREK KAZASI

Particilik Yapan İki Kaymakam

YERLERİNDEN OYNATILDILAR

ALİBABA

Demokrasinin Müdafiiyiz.

Korede Kızıllar Seul'a Taaruz Ediyorlar

Artık bu son olsun.

Terme İçesi Elektriğe kavuştu

Klakson usulü tatbik edilmeğe başlanırken

recinde yaşadıkları bu gibi olaylar karşısındaki tavırları, devlet, parti, ideoloji üçgenini kutsal görmeleri ile bunun ne şekilde olursa olsun devam etmesi gerektiği yolundaki inançlarına bağlanabilir.

KÖY ÖĞRETMENİ KÖYÜNDE NELER YAPABİLİR? III

Bizim köylülerimiz topa çok âşıktırlar. Bu aşktan istifade etmesini bilen öğretmen, futbol ve voleybol gibi takımlar teşkil ederek köyün iki takımı arasında, zaman zaman da komşu köylerle müsabakalar yapmalı ve atlama, koşma gibi diğer faaliyetlerle de köylünün işlememiş vücudunu işletmelidir. Yine bu meyanda avcılar birliği, ağaç yetiştirme ve koruma birliklerinin de teşkili çok yerinde olur.

6- Köyün vatandaşlık terbiyesinde öğretmenin rölü:

İlktedrisat talimatnamesi ve müfredat programı, terbiyemizin gayesini vatandaşlık terbiyesi olarak göstermektedir. Avusturya, Almanya ve daha birçok milletlerin programlarında da gaye hemen aynıdır; yani vatandaşlık terbiyesidir. Böyle olmakla beraber itiraf edelim ki vatandaşlık terbiyesinin nasıl verileceği bizde iyi anlaşılmamıştır. Mektep, yurd bilgisi okutmakla bu gayeye varamaz. Esasen mektep yalnız başına bu işi yapamaz. Vatandaşlık terbiyesi; mektep, cemiyet ve muhitin tesirlerini aynı noktada birleştirmeleriyle mümkün olabilir. Bu mesele başlı başına bir konu teşkil edecek kadar geniştir.

Maksadım bunun üzerinde durmak değil, mekteplerimizde zaten saatı az olan bu dersi takrir edip te geçmenin hiç bir fayda temin etmediğini müşahedelerime dayanarak belirtmektir. Bu mesele üzerinde çeşitli fırsatlarlan faydalanılarak gayet müşahhas misallerle durmalı, dersi bir his ve heyecan şekline sokmalıdır. Son derslerden sonra bu işe zaman ayırmalı, Çarşamba günü öğleden sonra da konuşulanlar dramatize edilmelidir. Bu diramatizasyonlara zaman zaman köylüler de davet edilerek onların da faydalanmaları sağlanmalıdır. Okuma odasına, kahvelere, mektebin halk salonuna asılacak yazı, resim ve afişler de bu işin takviyesine yardım ederler. Bilhassa bayramlar bu ders için en mühim fırsatı verirler. Tıpkı şehirlerde olduğu gibi büyük günleri köylülere yaşatmak, bugünler hakkında bir fikir vermek, bayramın şen ve coşkun havasından istifade ederek yeni rejimi köylülere hazmettirmek fırsatı asla kaçırılmamalıdır.

İlköğretim Müfettişi
Ferid Çamoğlu

Burdur, Halkevi Dergisi, Sayı 5, 19 Haziran 1939, s. 4.

15; 16; 17; 18-3-946 günleri akşamı saat: 20.30da **Ankara Halkevi sahnesinde yüksek** tahsil **gençliğinin Yardımsevenler Derneği** yararına oyun ve kıyafet **hazinemizden seçerek 20 ekibin iştiraki** ile meydana **gelen 60 dan fazla millî** oyunların zenginleştirdiği **coşkun bir heyecan yaratacak** olan bu muhteşem müsamereyi sizlere iftiharla sunar.

Alâkanız, millî oyunlarımızın derlenmesi ve yayılması için çalışanlara en büyük mükâfat ve enerji kaynağı olacaktır.

Biletler: 8 Mart 946 Cuma gününden itibaren Bankalar caddesi ve Yenişehir millî piyango gişelerinde ve müsamere geceleri de Halkevinde satılacaktır.

8-III-46
Cuma: 19
N.G.

---

zonguldak, 25/4/1941

Sayın Bay **Nigâr Erol**
Halkevi İdare Heyeti azasından

Halkevimizde (20) gündenberi devam etmekte olan çiçek, şapka ve fantazi elişleri kurslarına ait sergi 26 Nisan 1941 Cumartesi günü saat (15)de Halkevi salonunda açılacaktır.

Açılış törenine yüksek huzurunuzla şeref vermenizi rica eder, derin saygılarımı sunarım.

C. H. P. Zonguldak Vilâyet İdare Heyeti
ve Halkevi Reisi Ahmet Gürel

C. H. P. Genel Sekreteri
M. Şevket Esendal

Altıncı Büyük Kurultay Delegeleri Onuruna Maarif Vekilliğince Devlet Konservatuvarına Ankara Halkevinde verdirilecek Operada 13/6/1943 pazar günü saat 21 de hazır bulunmanızı saygılarıyle rica eder.

1 — Kıyafet koyu renk elbise.
2 — Bu davetiye yalnız bir zat içindir.
3 — Temsil başlamadan bir çeyrek evvel yerlerin alınması bilhassa rica olunur.

Temsil: Baterflay

C. H. P.
FATİH HALKEVİ
YÖNETİM KURULU

Bu yıl evimizin açdığı Biçgi derslerine devam eden talebelerimizin öğrendiklerinin tatbikatı olarak hazırladıkları Serginin açılış töreni 25-9-938 Pazar günü saat 17 de yapılacaktır.

Bu törene gelerek onur vermenizi saygılarla diler.

№ 18680 C. H. P.
KADIKÖY HALKEVİ
Sosyal yardım şuğbesi

Yoksullara ve korunmaları lâzımgelen yurtdaşlara yardım için verit (teberru) Makbuzu.

5 Beş Kuruş

Mahallesi : Ev Numarası :